GÜNDELİK YAŞAM ETKİLEŞİMLERİ VE SOSYAL DEĞİŞME: "ÜÇ KUŞAK AİLE ANLATISI"

Zeynep EKŞİ
121154105

DOKTORA TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Doktora Programı
Danışman: Prof. Dr. Nurgün OKTİK

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mayıs, 2023

GÜNDELİK YAŞAM ETKİLEŞİMLERİ VE SOSYAL DEĞİŞME: "ÜÇ KUŞAK AİLE ANLATISI"

Zeynep EKŞİ
121154105
ORCID: 0000-0003-2009-7375

DOKTORA TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Doktora Programı
Danışman: Prof. Dr. Nurgün OKTİK

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mayıs, 2023

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Tezin her aşamasında, bilgi ve tecrübesini aktarmada cömert davranan, ilgi, anlayış ve sabrıyla her zaman yanımda olduğunu hissettiren, hep teşvik eden, sadece tez danışmanım değil aynı zamanda yaşamımın tümünde rehberim olan sevgili hocam Prof. Dr. Nurgün Oktik'e, Tez İzleme Komitesi'ndeki hocalarım Prof. Dr. Bahattin Akşit'e, Prof. Dr. Özgür Sarı'ya, savunma jürisindeki hocalarım Prof. Dr. Edibe Sözen'e, Doç. Dr. Ufuk Özcan'a ve Doç. Dr. Berfin Varışlı'ya çok teşekkür ederim.

Ayrıca araştırma sürecinde, görüşme taleplerimi kırmayan, değerli zamanlarını ayıran, acısıyla tatlısıyla yaşamlarını benimle paylaşan katılımcılara, tez sürecinde sosyolojik bakış açısından çok yararlandığım arkadaşım Doç. Dr. Onur Bayrak'a, her zaman teşvik eden, destekleyen Doç. Dr. Yalçın Kahya'ya, Dr. Sait Gülsoy'a, ağabeyim Yunus Ekşi'ye yaşamımı kolaylaştıran canım yeğenim Ertuğrul Ekşi'ye, küçük bir kız çocuğu gibi elimi tutarak beni üniversite kapısına götüren rahmetli babacığımın nezdinde tüm aileme teşekkür ederim.

Zeynep EKŞİ

Mayıs, 2023

ÖZET

GÜNDELİK YAŞAM ETKİLEŞİMLERİ VE SOSYAL DEĞİŞME: "ÜÇ KUŞAK AİLE ANLATISI"

Zeynep Ekşi
Doktora Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Doktora Programı
Danışman: Prof. Dr. Nurgün Oktik
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023

Bu tezin amacı, Türkiye'deki sosyal değişme süreçlerini, toplumun "yapıtaşı" olarak nitelenen ailenin, gündelik yaşamından yola çıkarak anlamaya çalışmaktır. En yavaş değişen temel bir kurum olan ve her toplumda kutsanan aile en istikrarlı toplumsal kurum olarak görülse de tamamen sabit, değişmeyen bir yapı da değildir.

Bu bağlamda ailedeki değişimin genel sosyal değişme kuramlarıyla açıklanabilecek yanları olsa da her aile, hatta her birey bu süreci kendi öznel şartları altında farklı deneyimlemektedir. Bu tezde ailenin gündelik yaşamındaki değişim ve dönüşümünü anlamak amacıyla farklı sosyo ekonomik statüdeki üç kuşaktan kadın ve erkek toplam 77 katılımcıyla aile, evlilik, göç, yerleşim, eğitim, iş yaşamı, aile ekonomisi ve tüketim alışkanlıkları, din algısı, devlet ve toplumsal cinsiyet konularında 102 sorunun yöneltildiği derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Buradan hareketle bu tezin n birinci bölümünde araştırmanın sorunsalı belirlendikten sonra, amaç, önem ve sınırlılıkları belirlenmiştir. Tezin ikinci bölümünde kuramsal ve kavramsal çerçevesi temel kavramlar doğrultusunda oluşturulmuştur. Üçüncü bölümde yapılan araştırmanın modeli, örneklemi, nitel olarak toplanan verilerin yöntemi, katılımcılar hakkında temel bilgiler ve verilerin analizi hakkında bilgi verilmiştir. Tezin dördüncü bölümünde bulgular sunulmaktadır. Bulguları güçlendirmek adına katılımcıların ifadeleri ve değerlendirmeleri sunulmuştur. Sonuç bölümünde niteliksel araştırmanın doğası gereği elde edilen veriler genellenemese de günümüz ailesinin

gündelik yaşamıyla ilgili önemli ipuçlarına ulaşılmıştır. Sonuç bölümünde de endüstrileşme, göç, kentleşme, medya, internet, teknoloji, devlet, siyaset, din gibi faktörlerin etkisiyle, ailedeki güç ilişkileri, çocuğun ailedeki yeri, eğitim, yaşamı kazanma yolları, aile ekonomisi ve tüketim alışkanlıklarına, yerleşim ve mekânsal ilişkilere, kuşaklar arası ilişkilerde önemli sayılabilecek değişimler yaşanmıştır. Ancak aile hala en dayanıklı kurum olarak varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Değişme, Gündelik Yaşam, Aile.

ABSTRACT

DAİLY LİFE İNTERACTİONS AND SOCİAL CHANGE: "THREE GENERATİONS FAMİLY NARRATİVE"

Zeynep Ekşi
PhD Thesis
Department of Sociology
Sociology Programme
Thesis Advisor: Prof. Dr. Nurgün Oktik
Maltepe University Graduate School, 2023

The aim of this thesis is to try to understand social change processes in Turkey by using the daily life of the family, which is described as the central "building block" of society, as a starting point. Although the family, which is the most slowly changing basic institution accepted in every society, is seen as the most stable social institution, it is not a completely fixed and unchanging structure.

Although change in the family has aspects that can be explained by general social change theories, every family, even every individual, experiences this process differently under their own subjective conditions. In this thesis, in order to understand the change and transformation of the family in their daily life, men and women from three generations and different socio-economic statuses, totalling 77 participants, were given in-depth interviews, and answered 102 questions on family, marriage, migration, settlement, education, business life, family economy and consumption habits, religion perception, state, and gender.

After determining the question posed by this study in the first part of this thesis, the question's purpose, importance and limitations are determined. The theoretical and conceptual framework of this study is formed in line with the basic concepts in the second part of the thesis. In the third chapter, information about the model of the research, the sample group, the method used for qualitative data collection, basic information about the participants and the analysis of the data are given. The fourth part of the thesis presents

the findings of the study together with the relevant statements and evaluations of the participants. Although the data obtained due to the nature of the qualitative research cannot be generalized, the conclusion section presents important clues about the daily life of the family today. With the effect of factors such as industrialisation, migration, urbanisation, media, internet, technology, state, politics and religion; there have been significant changes in power relations in the family, the place of the child in the family, education, ways to earn a living, family economy and consumption habits, settlement and spatial relations, and inter-generational relations. However, despite these changes and shifts the family still exists as society's most durable institution.

Keywords: Social Change, Daily Life, Family.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZET v
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER ix
TABLOLAR LİSTESİ xii
KISALTMALAR xiii
1. GİRİŞ 1
1.1 Problem 1
1.2 Amaç 9
1.3 Önem 9
1.4 Varsayımlar 10
1.5 Sınırlıklar 10
2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE 11
2.1 Aile 11
2.1.1 Türk aile yapısı 21
2.1.2 Evliliğin geleceğine dair söylemler 27
2.1.3 Türkiye'de aile araştırmaları 29
2.2 Gündelik Yaşam 34
2.3 Sosyal Değişme 46
2.4 Analiz Nesnesi Olarak Kuşak Kavramı 51
2.5 Yaşam Evreleri Kavramı ve Gündelik Yaşam Pratikleri 55
3. YÖNTEM 59
3.1 Araştırma Modeli 59
3.1.1 Niteliksel araştırma yaklaşımı 59
3.1.1.1 Derinlemesine görüşme 61
3.2 Araştırma Alanı ve Örneklem 62
3.3 Veriler ve Toplanması 64

3.4 Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması 65
3.5 Araştırmanın Sınırlılıkları, Uygulamada Karşılaşılan Güçlükler ve Etik Sorunlar 65
4. BULGULAR VE TARTIŞMA 68
4.1 Aileye İlişkin Bulgular ve Tartışma 68
4.1.1 Kuşaklara göre ailenin tanımı ve işlevleri 68
4.1.2 Kuşaklara göre ailede iktidar ilişkileri ve kadının konumu 74
4.1.3 Kuşaklara göre ailenin gündelik yaşam pratiklerinde geleneğin yeri 77
4.2 Kuşaklara Göre Evlilik ve Boşanma Pratikleri 84
4.2.1 Kuşaklara göre eş seçimi ve evlilik ritüeli 84
4.2.2 Kuşaklara göre evliliğin anlamı, boşanma ve evliliğin geleceği 96
4.3 Kuşaklara Göre Çocuk Yetiştirme Pratiklerine İlişkin Bulgular ve Tartışma 104
4.4 Toplumsal Hareketlilik; Kuşaklara Göre Göç ve Yerleşmeye İlişkin Bulgular ve Tartışma 118
4.4.1 Kuşaklara göre göç nedenleri 119
4.4.2 Kuşaklara göre yer seçimi 124
4.4.3 Kuşaklara göre kentleşme sürecinde insan ilişkilerine ilişkin pratikler 130
4.5 Kuşaklara Göre İş Yaşamına İlişkin Bulgular ve Tartışma 139
4.5.1 Geçim yollarının kır ve kent arasında farklılaşması 141
4.5.2 Kadının işgücüne katılımı açısından kır kent ve kuşaklar arası farklılaşma 145
4.5.3 İş yaşamını etkileyen diğer unsurlar 147
4.6 Kuşaklara Göre Eğitim Pratiklerine İlişkin Bulgular ve Tartışma 155
4.7 Kuşaklara Göre Aile Ekonomisi ve Tüketimine İlişkin Bulgular ve Tartışma 168
4.7.1 Kuşakların aile bütçesi ve harcama pratikleri 170
4.7.2 Kuşakların birikimlerini değerlendirmesinde farklılaşma 177
4.7.3 Kuşakların alışveriş eğilimlerinin farklılaşması 179
4.7.4 Kuşakların tatil ve boş zaman pratikleri 183
4.8 Kuşaklar Arası Farklılaşma Bağlamında Dini Pratiklere İlişkin Bulgular ve Tartışma 185
5. SONUÇ ve ÖNERİLER 195
KAYNAKLAR 208
EKLER 220

Ek 1. Etik Kurul Kararı 220
Ek 2. Katılımcılara İlişkin Bilgiler 221
ÖZGEÇMİŞ 224

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyet/ Kuşak/Sosyo Ekonomik Statü Dağılımını Gösteren Örneklem Planı 64
Tablo 2. Ailenin Anlamı ve İşlevlerine İlişkin Tema Tablosu..... 68
Tablo 3. (Ailede) İktidar İlişkileri ve Kadının Konumuna İlişkin Tema Tablosu 74
Tablo 4. Gündelik Yaşam Pratiklerinde Geleneğe İlişkin Tema Tablosu 77
Tablo 5. Kuşaklara Göre Eş Seçimi ve Evlilik Ritüeline İlişkin Tema Tablosu..... 84
Tablo 6. Kuşaklara Göre Evliliğin Anlamı, Boşanma ve Evliliğin Geleceğine İlişkin Tema Tablosu 96
Tablo 7. Kuşaklara Göre Çocuk Yetiştirme Pratiklerine İlişkin Tema Tablosu 104
Tablo 8. Göç ve Yerleşmeye İlişkin Tema Tablosu..... 118
Tablo 9. Kuşaklara Göre İş Yaşamına İlişkin Tema Tablosu 139
Tablo 10. Kuşaklara Göre Eğitim Pratiklerine İlişkin Tema Tablosu 155
Tablo 11. Kuşaklara Göre Aile Ekonomisi ve Tüketime İlişkin Tema Tablosu..... 168
Tablo 12. Kuşaklar Arası Farklılaşma Bağlamında Dini Pratiklere İlişkin Tema Tablosu 185

KISALTMALAR

AVM : Alışveriş Merkezi

BM : Birleşmiş Milletler

ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü

K : Kadın

E : Erkek

S.E.S : Sosyo Ekonomik Statü

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TAYA : Türkiye Aile Yapısı Araştırması

UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

1. GİRİŞ

1.1 Problem

Gündelik yaşam sorgulanmayan insan etkileşimleriyle sürdürülür. Aile üyeleri, iş arkadaşları, bankadaki müşteri temsilcisi, devlet dairesindeki memur, alışveriş yapılan marketin kasiyeri, yolda yürürken omuza çarpan yabancı gibi, çoğu zaman birbirinin aynısı gibi görünen, etkileşimlerle, sorgulamadan yapılan pratiklerle her gün yeniden inşa edilir. Toplumsal yaşamın bu ara yüzü, sahip olunan bilgi stokuyla sürdürülür, her etkileşimde yeniden kurulmasına karşın, çoğu zaman sunduğu düzenlilik ve istikrarlılıkla, bireye güven verir.

Sosyolojiyle ilgilenenlerin birçoğu için, yaşamın ufak tefek ayrıntıları olarak görünen yaşamın bu yüzüyle uğraşmak tatmin edici değildir. Bunun yerine sosyal yapıyı ve bu yapıdaki değişimi, büyük boy kuramlara yaslanarak açıklamak daha işlevsel görünür. Oysa "çoğu zaman bilgiden ve bilgelikten uzak bir konu olarak görünen gündelik yaşam ileride meydana geleceklerin, zamanın derinlikleri içinde gizlice hazırlanan şeyleri öngörmeyi sağlayacak, sıradan insanların o günü yaşama tarzları, uğraşları, kaygıları, çabaları, eğlencelerini anlamayı sağlar ve yaşamın bağrında nelerin taşındığını bilgisini sunar" (Lefebvre,2007, s.9).

Gündelik yaşamın kalbi sıradan insanın gündelik yaşamında atmaktadır. Lefebvre'nin de sorguladığı gibi "…gündelik yaşam nerede; çalışmada mı, yoksa serbest zamanda mı, aile ve özel yaşamda mı, yoksa kültürün dışındaki yaşanan anlarda mı," Gündelik yaşam, toplumsal alanın üç veçhesini de kapsamaktadır. Gündelik yaşam bunların birliği ve bütünlüğü olarak somut bireyi belirleyen en önemli halka olup yaşamın her yerindedir (Lefebvre, 2010, s.37).

Gündelik yaşamı, iletişimsel eylem kuramı çerçevesinde değerlendiren Habermas(2001)'a göre; gündelik yaşam, üyelerin sıradan anlaşma pratikleriyle, öz anlam ve kişisel kimliğin inşa edildiği alandır. Ayrıca bu, aynı zamanda toplumsal etkileşimlerle grup aidiyetlerinin ve sosyal kimliklerin oluştuğu, toplumsallaşma yoluyla

gelecek kuşaklara aktarıldığı, genelleştirilmiş eylem yeteneklerinin edinildiği, bireysel yaşam öykülerinin ve kolektif yaşam biçimlerinin oluştuğu yaşam dünyasıdır.

Foucault (2014), gündelik yaşamı özne ve iktidar üzerinden tartışır. Ona göre; birey, anlamın yaratıcısı değil, aksine; gündelik yaşam içinde, iktidar ve toplumsal söylemler aracılığı ile üretilen toplumsal bir kurgudur. Gündelik yaşam içindeki pratikler, toplumdaki iktidar ilişkilerinin ifadesi olan söylemler aracılığıyla biçimlendirilirken, söylemler de pratikleri biçimlendirmektedir. Görülüğü gibi toplumsal yaratımın her anında iktidar ilişkilerinin izini süren Foucault(2011)'ya göre, özellikle ulus devlet, teknolojik gelişmeyle de birlikte geleneksel devlet biçimlerinde görülmeyen gözetim ve denetim teknikleriyle gündelik yaşamı ve hatta bireyin bedenini dahi kuşatmıştır. Foucault'nun sözünü ettiği bu iktidar biçimi, sosyal sistemde bireylerin davranışlarını düzenleyen bir mekanizmadır. Gözetim, eğitim, ıslah teknikleriyle ile pekiştirilen bu disiplinin amacı, sürekli gözetildiğini düşünen bireylerin istenilen davranışları göstermesini sağlamak, istenen davranışı göstermeyenleri "normallik standartlarına" uymalarını sağlayarak "normalleştirmek"tir. Nesnesi yaşam olan bu iktidar, normlar, kurumlar, düzenleyici kararlar, yasalar, idari tasarruflar; bilimsel, felsefi, ahlaki telkinler aracılığıyla düzenler ve denetler.

De Certeau, Foucault'un pasif, disipline edilmiş bireyini reddeder. Ona göre insanlar ya da topluluklar, içine doğdukları, kendilerine sunulan ürünün tüketicileri olsa da bunu yaparken kendilerine özgü tarzda yaparlar. Bu ürün yemek olabileceği gibi, gazete, fikir, ideoloji veya aile, okul ya da vatan olabilir. Kendilerine sunulan yemek de olsa, içine doğdukları vatan da olsa, üretilmiş bu şeyleri kendilerine göre tüketirler. İstese de istemese de her insan bu ürünlerden farklı tat alır, farklı anlar, farklı okur, farklı yorum getirir. Herhangi bir ilkokul çocuğunun kendisine sunulan kitabı okuması, herhangi bir başka çocuğun okumasından farklıdır. Gecekonduda yaşayan bir çocuğun, bir köylü çocuğun, bir subay çocuğunun da aynı şekilde, üretilmiş bu kitabı okuması farklıdır; onlar o kitabı farklı tüketirler. Kısacası bireyler kullandıkları stratejiler, günlük işlem ve yöntemler, disiplin mekanizmalarıyla oynamakta ama aynı zamanda bu mekanizmaları kendilerine uyarlamaktadırlar (Deniz ve Kentel, 2016, s. 752).

Gündelik yaşamdan söz ederken bireylerden başlayarak giderek genişleyen bir halka halinde toplumsal pratikleri içine alan kap benzetmesine başvurulabilir. Buna göre gündelik yaşam bireysel pratiklerin meydana getirdiği toplumsal etkinliklerin ve bu etkinlerin etkileşimlerinin bileşimi olarak merkezine aileyi alan bir süreçtir. Görüldüğü gibi gündelik yaşam ve aile iki ayrı analiz nesnesi gibi görünse de iç içe geçmiştir ve sosyal dünyanın dayanıklı ve dayanıksız yapılarını içlerinde taşır, birlikte değişip dönüşürler. Bu süreçte her aile, "yapma biçim"leriyle biricikleşse de gündelik yaşam, ayaklarını sanayileşme/endüstrileşme, kapitalizm, bürokratikleşme, sekülerleşmenin oluşturduğu modernite, göç, kentleşme, küreselleşme gibi birçok faktörün etkisi altındadır.

Dünyayı bireysel ve toplumsal pratikler ölçeğinde etkileyen modernleşme sürecinde insan ve hayvan gücüne dayalı üretim tarzından makinaya dayalı üretime geçerken, diğer yandan, aile ve iş birbirinden ayrılmış; üretim aile içi ilişkilerin dışına çıkıp fabrikaya taşınmış, bürokratik örgütlenme, iş yaşama hâkim olmuştur. Bürokratikleşme ile toplumsal ilişkiler pek çok alanda nitelik değiştirmiş, yüz yüze, kişisel ilişkiler, yazılı kurallara göre düzenlenen kişisel olmayan ikincil grup ilişkilerine dönüşmüştür. Böylece daha önce ailenin gördüğü üretim, eğitim, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi pek çok işlev bürokratik örgütler eliyle görülmeye; ailenin kuruluşundan, çocuğa konulacak isme kadar birçok konu bürokratik düzenlemelere tabi kılınmıştır (Kongar,1970).

Çoğu zaman canlı vücudunu oluşturan ve canlı türünün tüm özelliklerinin kodlandığı DNA'ları taşıyan en küçük birim olan hücre analojisinden yararlanılarak tanımlanmaya çalışılan aile, bireyin dış dünyaya açılmasını ve toplumsal kural ve normları öğrenerek sosyalleştiği ilk gruptur. Bireyin dış dünyayı, çevresini ve kendisini, benzer özelliklerini taşıdığı topluluğu, keşfedip, sosyal dünyada kendine bir yer edinerek diğerleriyle ortak bir yaşam oluşturmasını sağlayan aile, sosyal kontrolün ilk basamağı ve toplumsal yapının taşıyıcısı olarak toplumsal düzenin sürdürülmesini, diğerleriyle ortak bir anlam dünyası kurabilmeyi sağlayan, gündelik yaşamın en belirgin olduğu mekândır (Oktik, 2018, s.3).

Aile toplumsal iktidar ilişkilerinin bir görüngüsüdür. Devlet nezdinde muteber evlilik, reşit, iki farklı cinsin tek eşliliğe dayalı, devlet memurunun kıydığı nikâhla birbirine bağlanan ve "ölüm ayırıncaya" kadar devam eden, çocuk sesleriyle pekiştirilendir.

Modern dünyada ekonomik faaliyetlerden politik süreçlere kadar sosyal eylemin merkezinde bulunan aile, özellikle düzenin korunmasının anahtarı olarak düşünüldüğünden sosyal politika projelerinin üzerinde yoğunlaştığı bir kurumdur. Türkiye'nin zihniyet haritasında sıkça karşılaşılan, kültürel kimlik kurgularının temelinde yer alan, "ideal aile" kavramı iktidarın gündelik yaşama bir müdahale biçimi olarak görülmektedir. Toplumun huzur ve güven ortamının teminatı olarak görülen aile, ideolojilerin, devletin, siyasi projelerin, ekonominin, popüler kültürün, tıbbın, yani iktidar örüntülerinin kimi zaman örtük kimi zaman açık etkisi altındadır ve kamusal tartışmaların ana bileşenidir. Tanzimattan itibaren, geleneğin yeniden inşası yoluyla yeni adam, yeni kadın ve yeni ailenin yaratılmasını öngören bu anlayış, bir yandan aile bağlarının korunması diğer yandan daha güçlü ve sağlıklı bir toplumu üretebilecek yeni aile biçiminin yaratılması için kadın üzerinden bir eğitim propagandası sürdürmüştür. Ancak kadın yine "Aile ocağının bekçisi", mutluluğun temel direğidir ve çocuklarını daha iyi eğitebilecek, kocalarının beklentilerine yanıt verebilecek şekilde eğitilecektir. Ailenin, dolayısıyla cemaatin onurunun savunulması ise erkeğin temel görevi sayılacaktır. Bu dönemde özellikle İstanbul'da kadın ve erkek yaşantıları yüzeysel de olsa yakınlaşmaya başlar. Temelde geleneksel ayrılıklarını korumaya devam etseler de giderek daha fazla iletişime geçer. Mahremiyet anlayışı değişir, ailelerin gündelik yaşam alışkanlıkları değişmeye başlar; örneğin erkeklerin selamlıkta, kadın ve çocukların haremlikte yemek yeme alışkanlıkları, tüm ailenin aynı masa etrafında toplanması yönünde değişir (Kerestecioğlu, 2014).

Toplum ile birey, geçmiş ile gelecek arasında köprü olarak kabul edilen aile, yaşanılan toplumdaki yasal, töresel, dini ve politik ideoloji, sosyal, siyasal, ekonomik yapıdan ayrı düşünülemez (Hortaçsu,2015, s.38-39). Buna göre Türkiye'de cumhuriyet kuşağı ailesi görev ve vatan için fedakârlık, milli egemenlik, yerli malı kullanma, çağdaşlaşma, gibi değerler etrafında biçimlenirken, "Altmışekiz Kuşağı"nın bağımsızlık ve "vatan kurtarma" misyonunu benimsediği söylenir. Darbe sonrasında ise anne babalar çocuklarının "vatan kurtarma" uğrunda yaşamlarını kaybetme ve ciddi acılar çekmelerini

engellemek için onlara kendilerini kurtarmalarını öğütlemişlerdir. Özal kuşağı ise köşe dönme ve tüketim toplumu değerleriyle uyumlu görülmektedir.

Türkiye'de ailenin gündelik yaşamı dönüştüren önemli etkenlerin başında göç ve kentleşme gelmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan göçlerin dışında 1950lilerden itibaren tarımda makineleşme ve hızlı nüfus artışına paralel olarak kırsal alanda dengenin bozulması ve seksenli yıllardan itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşanan çatışmalardan kaynaklanan göçler, kentlerdeki gündelik yaşamı önemli oranda değiştirmiştir (Tekeli, 2011, s. 43-48; Keser, 2011, s..41-44; Kaygalak, 2009, s.6).

Türkiye'de kentli olmak; belirli iş merkezlerinin genellikle büyük kentlerde veya civarında yer alması, kentte elde edilen gelirin yüksek oluşunun dışında, kent yaşamının renkliliği, eğitim, sağlık, haberleşme, ulaşım olanaklarının üstünlüğü, kentli olmanın gururunu paylaşma, toplumsal aşağılık duygusunu silen bir yükselme duygusu, küçük bir cemaat toplumunda bireyin üzerinde hissettiği sosyal kontrolü azalttığı için bireye belli bir bağımsızlık duygusu yaşatması gibi birçok avantaja sahiptir (Keleş, 2010, s.32; Özer, 2004, s.60). Kentleşme, kentsel alanlarda işsizlik, konut sıkıntısı, sosyal kabullenilmeme gibi pek çok sorunlara neden olurken Açıkgöz ve Yusufoğlu (2012)'na göre, bu sorunlar, önceleri geleneksel kurumlar ve manevi değerler sayesinde fazla görünür hale gelmemiş ve olumsuz sonuçları toplum tarafından fazla hissedilmese de özellikle, 1980'den sonra küresel etkiler ve Türkiye'nin kapitalist dünyayla bütünleşme çabalarıyla beraber, sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen değişmelerle görünür hale gelmiştir.

Farklı grupların bir arada yaşamasını mümkün kılan kentler ve teknolojik ilerlemelere bağlı olarak gelişen küresel süreçler, bireyler ve gruplar üzerinde önemli değişimler yaratma gücüne sahiptir. Bu süreçte kültürel değerler, alışkanlık ve yaşam biçimlerinde önemli değişimlere neden olmaktadır. Farklı bireysel ve kolektif kimliklerin buluştuğu alan olarak kentler, bir yandan farkların silikleştiği ve benzerliklerin arttığı bir mekân olmanın yanı sıra farkların büyütüldüğü ve gruplar arası ötekileştirmelerin alanı haline gelmektedir.

Göç şekli ve nedeni ne olursa olsun, göç eden bireyin yer tercihinde, sosyal ve mekânsal değişikliği en aza indirgeme, kendisine oldukça sıkıntı veren bu radikal değişimi, aynı

sosyo-kültürel ve coğrafi kodları taşıyan insanlarla beraber ya da yakın oturarak aşma düşüncesi hakimdir. Bu durum, yeni yerleşilen bölgede akraba ve hemşericilik temelinde bir yerleşim ortaya çıkarmaktadır. Bu yoğunlaşma sonucu ortaya çıkan cemaat tipi toplumsal örgütlenme, bir yandan sosyal, ekonomik, kültürel koruma yaratırken diğer yandan sosyal kontrol ve yalıtılmışlık, farklı gruplarla ilişkiyi ve kente uyumu güçleştirir, gelişmeyi engeller.

Kente göç edenler, yabancısı oldukları kentte kendilerine korunaklı sayılabilecek ortamlar yaratmaktadırlar. Bu ilişki ağları kente uyum sağlamakta, aidiyet hissi geliştirmekte, sosyal ilişkiler kurmakta, kentin hukuki sistemi içinde yer alma, kentteki konumunu meşrulaştırma, kentli kimliğini kazanma sürecinde olduğu kadar ev, iş, eş bulmada da işlevsel olarak görülmektedir (Aslanoğlu, l998, s.212).

Türkiye'nin kentleşmesinde başat neden olan bu göçler, gündelik yaşamı önemli oranda etkilemiştir; Kentin yeni göçlerle değişip dönüşmesi, kentin "yerlilerinin" algısındaki yansıması ise kentin köyleştirildiği ve hem fiziki hem de kültürel olarak kirletildiği yönündedir (Erman, 1996). Bu süreçte her zaman yeni gelenler kentteki gündelik yaşamın kodlarını bozarak, onu yozlaştırmakla suçlanmıştır.

Gündelik yaşamı değiştiren/dönüştüren göç ve kentleşme gibi nispeten yerel etkilerin yanı sıra bugün, tüm dünyayı saran küreselleşme olgusunun da söz edilmektedir. Dünyanın enformatik ağlar ve ulaşım araçlarıyla birbirine bağlandığı, bilginin, paranın, insanların ve malların akışkanlığıyla mekânsal mesafe algısının değiştiği bu süreç, her türlü coğrafi, etnik, sınıfsal, ulusal, dini ve ideolojik sınırları boylamasına kesmekte, çözülme, yenileme, mücadele ve çelişkiyi bünyesinde barındırmakta, yaşam biçimlerini melezleştirirken diğer yandan en dayanıklı yapıları bile değişim selinin önüne katmakta Marx'ın ifadesiyle "katı olan her şey buharlaştırmaktadır" (Harvey, 2006, s.24; Marx ve Engels, 2014,s.41).

"Küresel kapitalizm", "küresel ağ toplumu", "bilgi toplumu" gibi değişimin çeşitli yönleri öne çıkarılarak adlandırılan küreselleşme sürecinde gündelik yaşayış tarzları değişmektedir. Bu değişim baskılarına maruz kalan toplumlarda bu dönüşüme uyum sağlamak ile geleneksel anlam ve yaşam pratiklerini korumak arasında önemli bir gerilim yaşanmaktadır. Bu gerilim çoğu zaman kendisini geçmişe yönelik özlem, alışılageldik

dünyanın avucundan kayıp gittiğine dair kaygı, temel bazı yapıları koruma isteği olarak gösterir. Bu yapıların başında aile gelmektedir.

Günümüzde neoliberal kent mantığı, kent rantı üzerinden işlerken gündelik alan gittikçe ayrışmakta, mahalleler kaybolmakta, müstakil bitişik evler yerini birbirinden ayrık apartmanlı sitelere bırakmaktadır. Geleneksel çarşı yerini AVM'lere bırakmışken, çarşıda, pazarda, bakkalda tanıdık simalarla karşılaşma olasılığı ve ayaküstü sohbetler çoktandır kaybolmaktadır. Çoğu zaman toplumsal kesimler birbirini görmeden paralel dünyalarda yaşamaya mahkûm olmaktadır. Gerçek ilişkilerin yerini temsilleri; komşuluk ilişkilerinin yerini Facebook arkadaşları, komşulara ikram edilen bir tabak yemeğin yerini Instagram'da paylaşılan fotoğrafı almaktadır.

Teknolojinin gelişmesiyle beraber beslenmeden giyime, çalışma düzeninden, seyahatlere gündelik etkinlikler her geçen gün daha çok kendisini aşan güçler tarafından düzenlenmekte, standartlara bağlanmaktadır. Dünyanın bir yerinde karar verilen modaya göre giyinirken, beden numaraları sadece sağlığın değil, aynı zamanda hangi mağazadan alışveriş yapılıp yapılmayacağını da göstermektedir. Cep telefonu, bilgisayar, internet bir yandan yüz yüze ilişkileri azaltırken, normal şartlar altında birbirinden haberi olmayan pek çok insanı sosyal ağlar sayesinde birbirinden haberdar kılmaktadır.

Geleneksel toplumlardan bu yana temel bir ekonomik birim olan aile, kapitalist üretim ilişkilerinde çocuk yetiştirmek ve üretmek, tüketmek, paylaşmak, biriktirmek ve vergi vermek gibi temel ekonomik faaliyetleri üstelenen temel ve vazgeçilmez bir kurum olmasının yanı sıra giderek kapitalist tüketim kültürü tarafından şekillendirilmektedir.

Kurulduğu yıllarda haftalık sınırlı saatlerde yayın yapan, eğlence aracı olmanın yanı sıra aile ekonomisi, tasarruf, aile planlaması, vatan ve millet sevgisi gibi konulardaki yayınlarıyla ideal toplum ve aile düzenini yaratma işlev gören televizyon, aile bireylerini çevresine toplayan bir çekim merkezi olma özelliği taşırken, İnternet, yarattığı çoğul zaman ve mekân gerçekliğiyle, bireylere farklı zamansal ve mekânsal deneyimlere sahip olma, farklı yaşam biçimlerini görme imkânı sunarken diğer yandan farklılıkların görünürlüğünü artırmaktadır.

Tüm küreyi birbirine ağlarla bağlayan internetin yaygınlaşması yarattığı önemli fırsat ve tehditlerle de toplumu ve aileyi derinden etkilemekte, iş, aile, eğitim, boş zaman pratiklerini değiştirmektedir. Bankalar, eğitim kurumları, alışveriş, iş, kariyer, arkadaşlık siteleri, Facebook, Twitter gibi sosyal paylaşım siteleri önemli fırsatlar sunarken, bilgisayar ekranına bağımlı hareketsiz bir yaşamın yarattığı hastalıklar, tehlikeli ve korsan yazılımlar, şiddet içeren video oyunları, pornografi, siber zorbalık içeren siteler maddi, manevi riskler yaratırken, farklı toplumsal gruplar arasında nefret söyleminin yaygınlaşabileceği bir ortam oluşturma potansiyeli de taşımaktadır (Byrum,2015).

Değerlerin kuşaktan kuşağa aktarımıyla sosyalleşmeyi sağlamada temel öneme sahip ailenin, ilişkisel bir yapısı vardır; içinde bulunduğu toplumun ekonomik, kültürel, teknolojik siyasal kurum ve süreçlerine etki ederken, onlardaki değişikliklerden etkilenir ve o değişikliklere kendisini uyarlar. Bu bağlamda aile, sosyal değişmenin merkezindedir ve her ne kadar zamanla öneminin azalıp işlevlerini yitireceği varsayılsa da avcı toplayıcı toplumdan bugünün sanayi ötesi toplumuna kadar, işlev ve yapısı bakımından büyük değişime uğrasa da varlığını devam ettiren bir kurumdur.

Her ne kadar bazı düşünürler ailenin yok olacağına inanmışsa da hem Türkiye'de hem de gelişmiş toplumlarda aile varlığını devam etmektedir. Özellikle sanayi toplumu, endüstri toplumu, modernite ve nihayetinde büyük toplumsal değişim dönüşümlerin yaşandığı bugünün küreselleşen dünyasında ailenin varlığı konusunda tartışmalar sürmektedir. Giderek artan boşanmalar, nikâhsız birliktelikler, tek ebeveynli aileler, heteroseksüel evliliklere alternatiflerin görünürlüğünün artması, teknoloji ve özellikle internetin yaşamı kolaylaştıran katkıları yanı sıra bireyselleştirici ve ilişkileri çözücü niteliğinin aileye yansıması nasıldır? yaşam boyu bağlılık yemini ya da çocuk- ebeveynlik ilişkisi ile kişisel özerklik arasında denge sağlanabilir mi? Kadının yeri neresidir; evi mi yoksa iş piyasası mı? Ev işi, çocuk bakımı gibi ev içi emek ile işyeri emeği arasındaki denge nasıl bulunacak? Bu sorular, aile ile iç içe geçen sosyal değişimlerin nasıl yeni olasılıklar olduğu kadar, aynı zamanda nasıl yeni güvensizlikler, ikilemler ve ihtilaflar yarattığına işaret etmektedir. 21. yüzyıl vatandaşları onların ebeveynlerinin ve büyük ebeveynlerinin hayal edemeyecekleri aile seçenekleriyle yüz yüzedir. Ailenin değişimi kaçınılmaz, fakat bunun uzun vadeli sonuçları önceden tahmin edilebilir durumda değil. Mesele, çeşitli tür

ailelerin ihtiyaçlarını gösteren ortak noktayı bulmak, kamusal ve özel kurumlarla aile yaşamı arasında yeni bir denge oluşturmaktır (Gerson ve Terros,2015).

1.2 Amaç

Türkiye'de aile araştırmaları genel olarak sosyal değişmenin yansıması olarak ailenin değişimi ve bunun sosyal sistemde yarattığı sorunların tespiti gibi öz bir amaç taşımaktadır. Buna göre aile konusu en başta kamunun teşvik ettiği çalışmalarla ele alınmakta; ailelerin güncel demografik profili çıkartılmakta, evlilik, aile içi ilişkiler, akrabalık ilişkileri, çocuk, genç, yaşlı bireylerin değer, tutum ve davranışları belirlenmekte; sosyal yaşamın ahenk içinde yürütülmesini için birey ve toplum arasında köprü olarak önemli bir işlev gördüğü düşünülen ailenin yapısındaki değişimin ve sorunların tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Aile toplumdaki bireyler arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde temel rol oynayan, değerlerin bir kuşaktan diğerine aktarılmasında öncül toplumsallaştırıcı araçların başında yer alan ve insan toplumlarının varlığını devam ettirebilmesini garanti altına almak için oluşturulmuş olan temel kurum olarak, toplumdaki bireyler arasındaki ilişkileri ve dolayısıyla toplumun kendisini şekillendirir. Bununla birlikte aile toplumun ekonomik, kültürel, siyasal kurum ve süreçlerine etki ederken, onlardaki değişikliklerden de etkilenir ve o değişikliklere kendisini uyarlar (Çarkoğlu, Kalaycıoğlu,2013). Bu tezin amacı, farklı yaşam serüvenlerine sahip ailelerin ve kuşakların yol hikâyelerinden yola çıkarak Türkiye'de sosyal yapıdaki değişimin izini sürmektir. Ayrıca Türkiye'de sosyal değişme süreçlerinin çeşitli yaşam evrelerinde ve sosyal katmanlardaki aileler tarafından nasıl deneyimlendiğine odaklanmaktadır. Başka bir deyişle, bu tez, değişimi uzun bir perspektiften ele almakta, gündelik yaşam anlatıları temel alınarak göç ve kentleşme, ekonomi ve tüketim, iktidar ilişkileri, siyaset ve din dolayımıyla zaman ve mekân bağlamında aile kurumundaki değişimi anlamaya çalışmaktadır.

1.3 Önem

Modernite ile yaşanan düşünsel, teknolojik devrim, kapitalizm, sanayileşme, kentleşme ve küreselleşme ile gündelik yaşamın her alanını dönüştürmektedir. Ayrıca kitle iletişim araçlarıyla yayılan küresel değişim ve dönüşümler gündelik yaşamın kaynağı olan sıradan

insanların yaşam deneyimlerini değiştirmiştir ve değiştirmektedir. Bu halde gündelik yaşam bilgisine ulaşmak için öncelikle her insanın dünyaya geldiği ilk ve en doğal birlikbiçimi olarak ailenin gündelik yaşamını anlamak önemlidir. Bireysel yaşamları toplumsala bağlayan, yaşamın rutinlerine gönderme yapan ve çoğu zaman değişmez görünen gündelik yaşam, toplumsal değişimin asıl gözlenebileceği yerdir. Bu bağlamda toplumsal yapıları kavrayabilmenin yolu, onun üretilmesinde, yeniden üretilmesinde etkili olan gündelik pratiklerin anlaşılmasından geçmektedir. Bu nedenle toplumsal yapıya etki eden, bireyi yönlendiren, göç, kentleşme, ekonomi, siyaset, din, teknoloji ve kitle iletişim araçlarının gündelik yaşamın rutininin içine gömülü etkilerinin eleştirel olarak çözümlenmesi sosyal yapının anlaşılması önemli görülmektedir. Zira Lefebvre'nin dediği gibi sıradan insanların o günü yaşama tarzlarının anlaşılması ileride meydana gelecekleri, zamanın derinlikleri içinde gizlice hazırlanan şeyleri, öngörmeyi sağlayacak; yaşamın bağrında nelerin taşındığının bilgisini sunacaktır.

1.4 Varsayımlar

Türkiye'de aile yapısını ve ailenin gündelik yaşam etkileşimlerini anlamayı amaçlayan bu tez, Türkiye'nin tarihinden kopuk bir aile anlatısının olmadığını kabul etmektedir. Dolayısıyla göç, kentleşme, ekonomi, siyaset, din, teknoloji ve kitle iletişim araçlarının ailenin değişim ve dönüşümünde etkili olduğu bu tezde ön kabul olarak alınmaktadır.

1.5 Sınırlıklar

Bu tez Türkiye'de ailenin gündelik yaşamı bağlamında sosyal değişmeyi üç kuşaktan, çeşitli katmanlardan kadın ve erkek katılımcılarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler oluşturulmuştur. Katılımcıların yalnızca İstanbul'un Anadolu Yakasında bulunan Ataşehir, Üsküdar, Maltepe, Pendik, Sancaktepe, Kadıköy, Kartal, Tuzla, Ümraniye, Çekmeköy, Sultanbeyli ilçelerinden ve sınırlı sayıda olması, görüşmelerin uzun döneme yayılmak yerine kısa süreli bir zaman aralığında yapılması, verilen genelleştirilememesine neden olmaktadır.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Aile

Birleşmiş Milletlerin önermiş olduğu tanıma göre: "Aile kan, yasa ve evlilik yoluyla birbirlerine belirli derecelerde akrabalıkları bulunan hane halkı üyelerinden meydana gelen toplumsal yapıdır (Oktik,2018, s.3). Türkiye koşullarında ise, kan bağlılığı, akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan, bireylerin cinsel, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, onların topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birimdir.

Aile, sosyal bir birim olması nedeniyle sevgi, aşk, ekonomik güvence, nüfusu yenileme ve sürdürme, kültürün taşınması ve sürdürülmesi, çocukların sosyalizasyonu, ekonomik, psikolojik, doyum fonksiyonlarını yerine getirme, ırkı sürdürme gibi özellikleri içinde barındırır. Bireyler, içinde yaşadıkları toplumun kültürünü sosyalizasyon sürecinde öğrenirler. Bu sürecin ilk ve en önemli basamağı bebeklik ve çocukluk dönemidir ve bu süreçte ebeveynler, toplumca kabul edilen ya da reddedilen kültürel kalıpları çocuklarına aktarırlar. Özellikle yaşanılan toplumdaki yol gösterici nitelikte olan norm ve değerler, statü ve rol kalıpları bu dönemde öğrenilen ve paylaşılan sosyalizasyon unsurlarıdır (Oktik,2018, s.6).

Aile, toplumsalı olanaklı kılan bireyleri toplumsal süreçlere bağlayan, tarihsel derinliğe ve mekânsal genişliğe sahip, ilişkili olduğu toplumsal formasyon içerisindeki sosyal, siyasal, ekonomik yapıları, iktidar ilişkilerini kapsayan bir kurumdur (Aytaç, 2015, s. 40). Bu bağlamda ailenin büyüklüğü, yapısı, işlevleri, iç işleyişi, düzenleniş biçimleri, egemenlik ilişkileri, iktidar ilişkileri içindeki pozisyonuna; kısacası toplumsal yapının diğer unsurlarıyla nasıl eklemlendiğine bağlı olarak değişmesini sağlayan ilişkisel karakteri tarihin tüm aşamalarında ve her mekânda geçerli bir aile tanımı ya da formu ortaya koymayı engellemekle birlikte farklı yaklaşımlar söz konusudur. Toplumsal yaşamın istikrarı ve devamlılığı için gereken değer, kural, sorumluluk ve rollerin öğrenildiği aile, toplumsal yaşamın en küçük bir temsili niteliğini taşır (Çağan, 2016, s.

83). Buna göre çok yönlü bir olgu olan aileyi, özellikleri, işlevleri hem iç hem de toplumla ilişkileri bağlamında kavrayabilmek için çeşitli perspektifler geliştirilmiştir.

İşlevselci perspektife göre toplum, çoğunlukla kurum olarak adlandırılan alt sistemlerin oluşturduğu bir bütün veya bir sistem olarak görülür (Güçlü, 2016, s. 71); toplumu oluşturan her bir parça diğer bir parçayı etkiler, böylece sosyal sistem dinamik bir denge içinde ve en iyi biçimde varlığını sürdürür. Bu bağlamda işlevselciler ailenin, toplumu oluşturan alt sistemlerden biri olarak, kendi başına çalışan özerk bir yapıya sahip olduğunu kabul ederler.

İşlevselci yaklaşımın temsilcilerinden Parsons, ailenin iki temel işlevi olduğunu ifade eder; Bunlardan ilki çocukların sosyalleşmesi, ikincisi ise yetişkinler arasındaki duygusal kişilik yapılarına istikrar kazandırılmasıdır (Giddens ve Sutton, 2016, s.433). Buna göre birincil sosyalleşme çocukların içine doğdukları toplumun kültürel kurallarını öğrenmeyi ifade ederken, ikincil sosyalleşme yetişkin aile üyelerinin duygusal olarak desteklenerek sağlıklı tutulmasını ifade eder. Parsons ve arkadaşları, ayrıca ailedeki iş bölümünü de ele almışlar; "cinsiyet rolleri" paradigmasını geliştirmişlerdir. Buna göre kocalar, gelir getirmek gibi sözsüz fonksiyonlarıyla ailenin ayakta kalışına katkıda bulunurken, kadınlar (kadın eşler) çocuk büyütmek, ailelerinin duygusal ihtiyaçlarıyla ilgilenmek gibi, anlatıcı, dışa vurumcu fonksiyonlarda uzmanlaşmaktadır (Gerson ve Torres, 2015).

Aileye, bireylerin ahlaki gelişimi ve denetimi açısından olumlu değer atfeden Durkheim(2016)'a göre, kalabalık ailelerden oluşan ve iş bölümünün çok ayrıntılandırılmadığı geleneksel toplumlarda bireyin ahlaki eğitimi genelde aile içinde çözülmektedir. Buna karşın modern toplumdaki çekirdek ailede bireyin ailesi tarafından yetiştirilmesi söz konusu değildir, aile reisi-üye ilişkisi yerini birey-devlet ilişkisine bırakmış, bireyi içinde yaşadığı topluma hazırlayan en önemli kurum olan ailenin yerini ise okul almıştır. Bu anlamda aile reisinin yerini bir bakıma öğretmenler almaktadır.

Burjuva ailesine eleştiri getiren Poster(1989)'e göre, yirminci yüzyılda gelişmiş kapitalist toplumlarda en yaygın biçimi olarak çekirdek aile, kente yerleşik, kapitalist ekonominin cemaat sınırlandırmalarından özgürleştirdiği, gündelik yaşamda ve aile içi ilişkilerde belirgin bir duygusallıkla örülmüş ve iç ilişkilerinde mahremiyete dayalı olan, cinselliğin romantik aşka bağlandığı, eş seçiminden cinselliğin yaşanmasına kadar her ayrıntının

düzenlenmesinde burjuvazinin kapital birikimini gözeten, çocukların daha önceki aile düzenlerinde görülmeyecek ölçüde merkeze alındığı ve sınırlandırıldığı, çocuk bakımının ve anneliğin kutsallaştırılarak kadının eve kapatıldığı erkeğin ise aile içi ve toplumsal cinsel hiyerarşinin yeniden üretilmesinin sonucu olarak, egemen otoritelerin ileri "çağdaş" temsilcileri haline geldiği bir aile modelidir.

Modern burjuva ailesinin mükemmel bir kurum olmaktan uzak olduğunu ileri süren Berger ve Berger (1983)'e göre, katı ahlaki değerleri olan ve ekonomik başarının merkeze alındığı, dindar bir kurum olan burjuva ailesinde, tüm kurallar çocuk yetiştirme üzerinden oluşturulmuştur; çocuğun duygusal gelişimi yetişkin yaşamını etkileyecek düzeydedir. Aile çocuklara ahlaki değerlerin önemini, büyüklere ve konumlarına saygıyı öğretir. Ayrıca aile çocuk yetiştiren bir krallıktır ve bu krallıkta bireyler, toplumdan bir ölçüde yalıtılmış ama onun kurallarını içselleştirerek yetişirler. Özel mülkiyete dayanan burjuva ailesinde bireyler, bağımsız bir bireylere dönüşür. Çocuklar ailede derin sevgi bağlarıyla bağlanırken gerektiğinde topluluklara karşı duracak özgüvenle yetiştirilirler. Çocuklar bağımsız düşünebilme ve hareket edebilme yetisinin yanı sıra toplumda var olan değer sistemine de saygı duyarlar (Oktik, 2018, s.12).

Aileyi çatışma üzerinden değerlendiren kurama göre; çatışma ailede patolojik bir olgu olarak değil, doğal, beşerî etkileşimin normal bir sonucudur. Çatışmacılar, aile üyeleri arasındaki güç ve kaynakların yönetimi, eşler arası şiddet, aile içi problemler, evlilik sorunları üzerinde durur. Bu yaklaşıma göre, aile içinde otorite hiyerarşisi olduğu sürece, çatışma kaçınılmazdır. Çünkü ailedeki bu hiyerarşi, eşitsizlikler üretir. Ancak ailede çatışmanın negatif sonuçları olduğu kadar pozitif sonuçları da bulunmaktadır ve çatışmanın olmaması ailenin mutlu olduğu anlamına gelmez (Güçlü, 2016, ss78-79).

Marksizm, toplumsal üretimi, beslenmeden barınmaya yaşam nesnelerinin üretimi ve neslin üretimi olarak iki biçimde ele alır (Engels, 2019, s.11-12). Bu bağlamda aileyi genel toplumsal analizinin bir parçası olarak alt yapı- üst yapı ikiliği üzerine oturtur. Tarihte egemen etken olarak maddi yaşamın üretimi ve yeniden- üretimini gören Marksizm'e göre bu üretim, ikili bir özelliğe sahiptir. Bir yandan, yaşam araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan nesnelerin ve bunların gerektirdiği aletlerin üretimi; öbür yandan bizzat insanların- üretimi, türün üremesi. Belirli bir tarihsel dönem

ve belirli bir ülkedeki insanların içinde yaşadıkları toplumsal kurumlar, bir yandan emeğin öbür yandan da ailenin ulaşmış bulunduğu gelişme aşaması tarafından belirlenir. Emeğin ulaşmış olduğu gelişme aşaması ne kadar düşük, toplam emek ürünü ve bunun sonucu, toplumun sahip bulunduğu servet ne kadar az ise, kan bağı toplumsal düzen üzerinde o kadar çok belirleyicidir.

Görüldüğü gibi Engels, aileyi bağımsız bir kurum olarak görmek yerine; alt yapının bir yansıması, toplumdaki eşitsizlik ve sömürüyü süreklileştirmeye yarayan, emek sermaye çelişkisini kalıcılaştıran bir kurum olarak algılar. Ayrıca ailenin, özel mülkiyetle birlikte var olduğunu ve tüm eşitsizlik biçimleri gibi ortadan kalkacağını ileri sürer. Buna karşılık aile ideolojisini Marksist bağlamda ele alan Mitchell, üretim, yeniden üretim, cinsellik ve toplumsallaştırma işlevleri, öteki kurumlara aktarılmadığı ve bu denli köklü bir kurumun yokluğunun toplumda yaratacağı boşluğu dolduracak yeni bir yapı önerilmedikçe ailenin ortadan kaldırılamayacağını belirtir (Zihnioğlu, 1985, s. 7).

Aile konusunda kullanılan kavramsal çerçevelerden biri de etkileşimci çerçevedir. Georg Simmel, William James, Charles Horton Cooley, George Herbert Mead gibi sosyolog ve filozofların etkisiyle gelişen sembolik etkileşimcilik, insanı, özgür ve yaratıcı olarak düşünme, semboller kullanma kapasitesine sahip olarak kabul eder. Bu bağlamda bireyler çevrelerindeki fenomenlere anlam verebilir, diğerleriyle bu anlamları paylaşabilirler. Paylaşılan semboller, diğerleriyle etkileşim yoluyla öğrenilir. Bu anlamda aile etkileşim içindeki bireylerin birliğidir ve aile davranışını anlamak için aile üyeleri arasındaki etkileşimi anlamak gerekir. Bu yaklaşım çocuğu diğerleriyle etkileşim sürecinde sosyal varlık olan boş bir levha olarak kabul eder. Bu sosyalleşmenin ilk mekânı olarak aile, çocuğun değer, norm, sembol ve anlamların öğrendiği yerdir (Güçlü, 2016, s. 77).

Toplumsal alışveriş perspektifinden aile, üyeleri arasında fayda zarar ilişkisi olan bir mübadele alanıdır (Canatan, 2016, s. 44). Mauss'a göre, sosyal alışveriş teorisi ailede maddi ve maddi olmayan ürün ve hizmetlerin alışverişinden oluşur. Bu teorik duruşun dört ana varsayımı vardır; Bunlardan ilki, bireyler faydayı azamiye, zararı asgariye getiren etkileşimleri seçerler. İkinci olarak bireyler geleceği öngörmek için geçmiş deneyimleri kullanırlar. Üçüncü olarak etkileşim eğer kârlı ise sürdürülür. Son olarak güç, sosyal etkileşimdeki dengesizliklerden ortaya çıkar (Görgün Baran, 2011, s.152). Levi-

Strauss'a göre, evlilikte erkeğin ekonomik refah sağlayıcı, kadının ise evin iç işlerine bakmasına dayalı iş bölümü karı koca arasındaki mübadeleyi güçlendirir (Oktik ve Değer, 2018, s.19).

Ailenin uyum içinde yaşayan ebeveyn ve çocuklardan oluşan değişmez ve evrensel bir kurum olduğunu iddia eden teorilerin yanı sıra, aile, 1960'lardan itibaren Laing ve Cooper ve 1980'lerde feministler gibi radikal gruplarca ciddi biçimde sarsılmıştır. Aileyle doğrudan ilişkili birçok sorun, iş, evlilik, cinsellik ve üreme bağlamında kadın erkek ilişkilerini içerdiğinden feminist araştırma toplumda ailelerin analiz ve dinamiklerine yeni bir bakış getirmiştir (Gittins, 1991, s.12).

Toplumsal yaşamın her alanındaki ataerkilliğe bir başkaldırı olarak değerlendirilebilecek ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyolojide önemli etki yaratmış bulunan Feminist yaklaşıma göre pek çok insan için sevgi ve yoldaşlığın bir kaynağı olan aile; istismarın, yalnızlığın ve eşitsizliğin yeri olabilmektedir. Aileyi sınıf, cinsiyet, yaş ekseninde gelişen kişisel, politik, kurumsal ve ekonomik eşitsizliklerin deneyimlendiği birincil alan olarak kabul eden feminist yaklaşım, aile içindeki eşit olmayan güç ilişkilerine, geleneksel cinsiyet rollerine, iş dünyasında cinsiyete dayalı eşitsizliklere, aile içi şiddet, kötü muamele ve istismara odaklanmıştır (Giddens ve Sutton, 2016, 434; Gerson ve Torres, 2015).

Ailenin, kişinin doğuştan sahip olduğu kimliği belirleyen ve "kimlerdensin" sorusuna verilen yanıt olduğunu ifade eden Hortasçu(2015)'ya göre, aile, kişinin geçmiş ve şimdiki zamandaki toplumsal konumunu gösterdiği gibi içinde bulunduğu toplumun tüm özelliklerini kendinde taşıyarak, ona hayatiyet kazandırır. Buna göre aile içinde bulunduğu toplumsal yapı ile karşılıklı ilişki içindedir; tarihsel zaman ve olaylar, toplumun değişen yaşantı ve normları, aile yapısı üzerinde etkili olduğu gibi, ailedeki değişim ve dönüşümler de toplumsal yapıyı yeniden üretmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde aile kavramının tanımı, yapısı, türleri ve işlevleri üretim ilişkilerindeki değişime bağlı olarak dönüşüme uğramaktadır (Adak, 2016, s. 16-18). Bu bağlamda basit araç ve gereç üretiminde bulunan ortak mülkiyeti, ortak bölüşümü ve ortak iş bölümünü esas alan, kadının üretim sürecinde önemli rol üstlendiği, avcı ve toplayıcı ilk insan topluluklarından sonra; üretim araçlarında ve üretim ilişkilerindeki

değişimle birlikte tarıma dayalı üretim biçiminin hakim olduğu, insanlık tarihinde ilk defa "artık ürün"ün elde edildiği ve buna bağlı olarak sınıfların ve özel mülkiyetin ortaya çıktığı, mülkiyet rejimindeki değişime paralel olarak servetin ve gücün erkekler tarafından biriktirildiği ve soyun babaya göre belirlendiği, erkeğin statüsü güçlenirken, kadının ikinci plana itildiği, erkeklerin üretim araçlarının yapımı ve kullanımında aktif olarak rol almaya başlarken kadınların üretim sürecinden dışlanarak geleneksel ev işleriyle uğraşmak zorunda bırakıldığı ve tarımsal üretimin aile içinde kalmasının gerektirdiği geniş aile türü ortaya çıkmıştır (Marshall, 1999, s. 22).

Son iki yüz elli yıldır ise sanayileşmeyle birlikte özel alan ve kamusal alan ayrımı gerçekleşmiş ve toplumun sosyo ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ana, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile ortaya çıkmış, ataerkillik; babanın ailedeki hakimiyetinin ötesinde egemen erkek sınıfın diğerleri üzerinde ekonomik politik ve ideolojik hakimiyeti olarak pekişmiştir. Sanayinin gelişimi ile, ev ve işyerinin ayrılması ile erkekler, ev dışında istihdam edilmenin sağladığı avantajla, kamu alanında, yerel konularda, siyaset ve piyasada daha fazla yer almaya başladılar. Kadınlar "ev içi" değerleriyle eşleşir oldular ve çocuk bakımı, evin düzeninin sağlanması ve aile için yiyecek hazırlama sorumluluğunu yüklendiler (Giddens,2008, s.801). Bununla birlikte 1980'lerden itibaren hızlı dönüşümler sanayiden hizmet sektörüne kayan bir ekonomik yapıyı ortaya çıkarmış, kadınların hizmet sektörü içerisinde daha fazla yer almaya başlamaları, aile içi ilişkileri güç ve otorite bakımından daha eşitlikçi bir yapıda inşa edilmeye başlanmıştır.

Smelser, ekonomik gelişmenin temel toplumsal yapısal sonuçlarını ortaya koymaya çalıştığı yazılarında, dokuma endüstrisindeki değişmeler doğrultusunda aile yapısında meydana gelen değişmeleri anlayabilmek için 18. yüzyılın son döneminde İngiliz toplumunun bütününde yaşanan daha geniş çaplı değişme süreçlerine ve hatta İngiltere'nin kolonileri ve ticaret ortaklarıyla olan ilişkilerine bakmak gerektiğini söyler. Ona göre bilimsel teknolojide artış, tarımın yavaş yavaş ticarileşmesi, makinalaşmış fabrika üretimine geçiş ve kentleşmeyle birlikte, daha önceleri aile veya köy birimlerince gerçekleştirilen üretim, tüketim ve değişim etkinlikleri, özelleşmiş organizasyonları gerekli kılmıştır. El sanatı alanında genellikle üretim, tüketimden ayrılmış ve ev endüstrisi, belirli bir topluluk için değil, bilinmeyen tüketici için yapılmaya başlanmıştır.

Aile ekonomik işlevlerini kaybederek, gittikçe sosyalizasyon ve duygusal doyum sınırı içine çekilmiş, bu durum çekirdek ailenin, geniş aileden ayrılmasına ve yaşlıların ve diğer ikincil erkek akrabaların ailede kontrol güçlerini yitirmelerine yol açmıştır. Toplumsal eşitsizlik açısından farklılaşma üç biçimde kendisini göstermiştir. Birincisi; doğum koşullarıyla ilişkili olanlar dışındaki diğer ölçütler önem kazanmış; zenginlik, güç, eğitim ve diğer 'başarılmış/elde edilmiş ölçütler, atfedilmiş üyeliklerin ölçütleri üzerine çıkmıştır. İkinci olarak sınıf ideolojisi sembolleri ne olursa olsun, bireysel hareketlilik artmıştır. Ergin kimsenin pozisyonu artık sadece doğumla belirlenmeyip; mesleksel başarı bireyin statüsünün önemli, sürekli gelişen bir parçası haline gelmiştir. Son olarak toplumsal inançlarda da iki aşamalı farklılaşma olmuştur; birincisinde milliyetçilik gibi yeni değer sistemleri, geleneksel dinlerin etkinliğini kırmış, çeşitli toplumsal kurumlar üzerindeki geleneksel yaptırım ve bağımlılıklar gerilemiştir. İkinci aşamada, gittikçe güçlenen laik, rasyonel etik sonucu bu kurumlar artan biçimde otonomlaşmıştır (Smith, 1988, s.74-75).

Toplumsal değişmeye bağlı olarak ailedeki değişimi inceleyen Giddens (2010)'a göre toplumsal değişim mahremiyeti de dönüştürmüştür; Ona göre modern-öncesi evlilik, temelinde cinsel cazibenin etkisi ya da romantik aşkın yerine içinde bir ailenin yaratılacağı ya da mülkün mirasının sağlanacağı ekonomiye bağlamlı bir yapıydı. Buna karşılık 19. yüzyıldan itibaren, evlilik bağlarının oluşumu ekonomiden farklı değer yargı ve düşüncelerle temellenmeye başlamış, romantik aşk kavramları önce burjuva gruplarına daha sonra toplumsal düzenin çoğuna sızmıştır. Romantik aşk ideallerinin yayılması, evlilik bağını daha geniş akrabalık ilişkilerinden koparark, eşler arasında duygusal iş birliğine dönüştürmüştür. Ev, işten ayrı farklı bir çevre haline gelmiş ve en azından ilkesel düzeyde, bireylerin iş ortamının araçsal karakterine karşıt olarak, duygusal destek almayı umabilecekleri bir yer haline gelmiştir. Modern-öncesi kültürlerin özelliği olan geniş ailelere sahip olma baskısının yerini aile nüfusunu azaltma eğilimine bırakmış, kadın, cinsellik, müzmin bir hamilelik ve doğum döngüsünden ilk kez koparılabilmiştir.

Sanayileşme ve modernleşmeyle birlikte geniş aile çözülmüş ve anne, baba, evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aileye dönüşmüştür. Bu süreçte geniş aile ile ilişkiler tamamen isteğe bağlı hale gelmiştir, koruyucu, dayanışmacı işlevlerini sürdürürken daha eşitlikçi yapıya dönüşmüştür (Oktik,2018, s.7-8).

Habermas (2001)'a göre, moderniteyle birlikte eğitim süreçlerinin pedogojikleşmesi ve kilise ve ailenin elinden resmi eğitim kurumlarına geçmiş olması ve çok küçük yaşlara uzanması, önemli bir kırılma noktasıdır. Böylece aile çocuk yetiştirme, koruma, kollama ve rehberlik işlevlerini de kaybetmiş, baba otoritesi aşınmıştır. Ayrıca devlet ile toplumun iç içe geçmesi ailenin toplumsal yeniden üretimdeki önemini azaltmış, meslek ve aile yaşamı birbirinden ayrılmış, meslek alanı özerkleşmiş, aile kendi içine çekilmiş, üretken işlevlerinin yerini tüketim işlevlerine bırakmıştır.

Aileyi dönüştüren önemli etkenlerden biri de göç ve kentleşme sürecidir. Sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yapılarda meydana gelen değişimlerin sonucunda ortaya çıkan göç, ailenin gündelik yaşamı üzerinde önemli değişim ve dönüşümlere yol açan mekânsal bir yer değiştirme hareketidir (Kaygalak, 2009, s.9). Genel olarak göçler, mekânda eşitsiz biçimde dağıtılmış ekonomik fırsatlardan yararlanma amacıyla ortaya çıkabildiği gibi, doğal afetler, iklim sorunları ya da devlet gibi siyasal bir otoritenin zorlamasıyla da ortaya çıkabilen sürgünler, mecburi iskânlar ve savaşlar nedeniyle de oluşabilmektedir.

Toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişmelerin ürünü olarak kentleşme, ailede değişim dönüşüm üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Bu haliyle kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişme sonucunda yaşana göçlerle kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci olarak tanımlayabiliriz (Keleş, 2000, s.19).

Kentler nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu yerler olması nedeniyle birincil ilişkiler yerine ikincil, kişisel olmayan, yapay, geçici, parçalı, çıkara dayalı, akılcı, araçsal ilişkilerin yaygın olduğu yerlerdir. Bu durum, kentsel yerleşim yerlerinde yaşayanların kırsal bölgelerde yaşayanlara göre daha az tanıdıklarının olması anlamına değil, karşılaştıkları ve gündelik yaşamda ilişki içinde olduğu insanların küçük bir bölümünü tanıdıkları ve bunlar hakkında daha az bilgiye sahip oldukları anlamına gelir. İnsan ilişkilerinin bu şekilde bölünmüş olması kentli bireyde başkalarıyla yakın ilişki kurmaktan kaçınan bir kişilik yapısının gelişmesine neden olmaktadır. Burada birey, bir

yandan, diğer bireylerin ya da yakın bağlar kurduğu kümelerin duygusal denetiminden belli bir derecede kurtulabilme ya da özgürlüğe kavuşabilme şansını elde ederken, diğer yandan, kendini ifade edebilmeyi, moralini ve bütünleşmiş bir toplumda bir arada yaşamanın vereceği katılma duygusunu kaybeder. Bu, temel olarak, Durkheim'ın teknoloji toplumunda toplumsal çözülmenin değişik biçimlerinin nedenlerini açıklama girişiminde sözünü ettiği kuralsızlık (anomi) ya da toplumsal boşluk durumunu oluşturur (Wirth, 1938).

Wirth (1938)'e göre, çocukların yetiştirildiği ve tüm yaşamsal eylemlerin geçtiği bir yer olarak ev yaşantısının sürdürülmesi de dahil olmak üzere, kent, geleneksel aile yaşamına pek de izin vermez. Sanayi, eğitim ve eğlenceye ilişkin etkinliklerin ev dışına, uzmanlaşmış kurumlara kaydırılması, ailenin en belirgin tarihsel niteliklerinin kimilerinden yoksun kalması sonucunu doğurmaktadır. Kentlerde anneler büyük bir olasılıkla bir işte çalışmak, evlilikler ertelenme eğiliminde olmakta ve bekâr olan ya da yalnız yaşayan insanların oranı giderek büyümektedir. Kırsal bölgelere göre aileler daha küçük, çocuksuz aile sayısı daha fazladır. Toplumsal yaşamın bir birimi olarak aile, kırın daha geniş akrabalık ve hemşerilik bağlarına dayanan grup yapısından kurtulmakta ve aile üyeleri işle, eğitimle, dinle, eğlenceyle ve siyasal yaşamla ilgili çeşitli uğraşlarıyla ilgilenmektedirler.

Ailenin işlevlerini bir düzenlilik içerisinde, sağlıklı, istikrarlı bir biçimde yerine getirmesi, ailenin kurulmasıyla birlikte özellikle nesebin sağlıklı bir şekilde tutulması dinlerin perspektifinden de önem taşımaktadır (Tekin,2016, s.236-238); Aile tarihsel süreç içerisinde formel olarak değişmiş ve çeşitlenmiş, kapsam olarak bazı toplumlarda yakın akrabaları da içine alacak derecede genişlemiş olsa da temel fonksiyonları karı koca ve çocuklar üzerinde inşa edilmektedir. Bu bağlamda dinler, karı koca ilişkilerinin hangi esaslara dayanacağı, aile üyelerinin birbirleri üzerindeki hakları görevleri, ailenin, akraba, toplum vb. farklı yapılarla ilişkilerdeki esaslar, çocukların yetiştirilmesi gibi birçok farklı konuyla ilgili prensipler ortaya koymaktadır. Bu anlamda dinler aile kurumuyla diyalektik ilişki içindedir ve aileyi toplumsal yaşamın temeline oturtmaktadır. Öte yandan en eski dönemlerden bu yana aile dinin yaşandığı en başat kurum olma özelliğini koruyup, bir otokontrol sistemi oluşturarak, ailenin gündelik yaşamını düzenlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu noktada dinlerin belirli formel bir aile tipini sahiplendikleri görüşü

tamamen doğru olmasa da din ile özellikle birkaç kuşağın bir arada yaşadığı, üyeleri arasında yakın ilişkilerin olduğu geleneksel geniş aile ile din arasında paraleller bulunduğu söylenebilir.

Toplumsal düzen açısından devletle aile arasında paralellik kurulur; Nitekim Aristoteles'e göre devlet ailelerin bir araya gelerek oluşturduğu, köyden sonraki topluluktur ve insan topluluğunun en gelişmiş biçimi devlettir (Russell,2000, s.304) Bu bağlamda aile de devletin prototipidir. Bodin de aileye özel önem atfederek, iyi bir aile yönetiminin devletin temeli olduğunu ileri sürer. Ona göre devlet erki ile ailedeki baba figürü arasında egemenlik açısından benzerlik vardır ve ailede tek ve mutlak bir iktidara sahip olan baba tıpkı devlet gibi otoritesinin kaynağını Tanrıdan alır (Saygılı, 2014, s.188).

Geleneksel toplumda aileye ait olan pek çok sorumluk bugünün devleti tarafından üstlenilmiştir (Gökçe, 1976, s. 64). Örneğin; vatandaşların beşikten mezara kadar koruma görevi ve sorumluluğu devlete aittir; devlet bir taraftan çocuk üzerindeki koruyucu rolünü arttırırken diğer taraftan yaşlılık sakatlık bakım sigortaları ile insanların korunmaya ihtiyacı oldukları anda yardım programlarından yararlanmalarını sağlamaktadır.

Sanayi devrimiyle ortaya çıkan ulus-devlet olgusuyla yöneten-yönetilen ilişkisi farklı bir boyut kazanmış ve devlet aygıtı insan ilişkilerini doğrudan etkileyen bir yapıya bürünmüş, kamusal politikalar yoluyla bireylerin yaşam tarzları büyük oranda belirlenebilir olmuştur. Bu sosyal politikaların bireyi en etkili biçimde etkileyen türlerinden biri de aile politikalarıdır (Aslan, 2016). Buna göre özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ailenin birey ve toplum üzerindeki etkisi anlaşıldıkça aile, ekonomik sosyal ve kültürel yapıların oluşturulması için bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dumon(1991), aile politikalarını üç kategoride incelemektedir, İlki aileyi güçlendirme politikalarıdır; bunlar, aileyi sürekli gelir sahibi yapacak ekonomik önlemlerin üzerinde durur. Bu politikalar gelir sağlamanın yanında iş bulma politikalarını da içermektedir. İkinci kategori; eğitim ve danışma hizmetleri gibi aile yaşamını geliştirmeye ve rahatlatmaya yönelik hizmetleri içermektedir. Üçüncü gurup ise kreş, çocuk yuvaları, koruyucu aile hizmetleri, yaşlı bakımı gibi ailenin yerini tutacak veya onun yerini

alabilecek önlemler olarak adlandırılan aile bireylerinin ayrı ayrı ya da yarı zamanlı işleri devralacak hizmetler ve aile dışı kurumsal yapıların oluşturulmasını öngören önlemlerdir.

Foucault'ya göre modern devlet, aileyi nüfusu kontrol aracı olarak görür ve bu bağlamda nüfusla ilgili tüm verileri ailelerden toplayarak, hem tek tek bireyleri gözetim altında tutabileceği bir kayıt sistemi yaratır hem de bireylerin oluşturduğu nüfus kategorilerine ilişkin istatistiki bilgiler üretir. Öte yandan gözetim olgusu ulus devlete özgü bir olgu olmayıp, fark gözetimin merkezileşmesi, tüm ulusu kapsayacak boyutlara ulaşması ve devletin tasarrufu altına girmesidir (Özbay, 2017, s.289).

2.1.1 Türk aile yapısı

Türk toplumunda aile yapısını incelemek için genel olarak üç tarihsel dönemden söz edilebilir; İslamiyet öncesi dönem, Osmanlı dönemi ve cumhuriyet sonrası dönem.

Aileyi, birbirine akrabalık bağı ile bağlı olan fertlerin toplamı olarak tarif eden Gökalp'e göre, toplumun en kalıcı ve dayanıklı ögesi olan ailenin mekanlara göre değişmesi beklenemez (Aytaç, 2015, s. 195). Gökalp aileyi, tarihsel olarak klan, soy, pederi ve izdivacı aileler olarak ayırır. Bu aşamalar aile büyüklüklerine olduğu kadar mekânsal ve kan bağına bağlıdır. Buna göre klan aynı atadan geldiğine inanan, aynı kültürü paylaşan ve aynı coğrafi alanı kullananların oluşturduğu birlikken, sop, ekonomik zorunluluklar çerçevesinde yakın akraba ve yabancıları da bünyesinde barındırır. Pederi aileler soyun parçalara ayrılmasıyla oluşurken, izdivacı aile, evlenmeyle ortaya çıkan ve kutsallık atfedilen, dini ritüellerle bezenen bir kurumdur (Gökalp, 1976, s. 280; Oktik, Değer, 2018, s.54).

Eski Türk toplumunda ailenin özellikleri şu şekilde özetlenebilir;

1. Türklerde hâkim olan aile tipi baba ailesidir. Dışarıdan kız alma geleneği vardı; bu gelenek, dışarıdan alınan kızın, oğlanın baba evine gelmesiyle birlikte yürür. Oğlan babasının izni olmadan aileden ayrılamazdı.

2. Ailenin esas çekirdeği baba, oğul ve torunlarından oluşur, evlenip giden kızlar ile onların çocukları aileden sayılmaz. Eski Türk toplumunda aile, ataerkil olmakla kalmıyor aynı zamanda geniş aile özellikleri de gösteriyordu.

3. İş bölümü, cinsiyet ve yaş temelinde şekillenirdi; oğlu yetiştirmek babanın kızı yetiştirmek ise annenin görevidir. Baba oğlunu evlendirmek zorundadır. Bu görevini ihmal etmesi durumunda oğul babaya karşı gelip kalın veya başlık parasını zorla alabilirdi.

4. Kadın, zamanla ve özellikle de çocukların doğumundan sonra statü kazanarak; babadan sonra aileyi temsil eden ikinci kişi olur ve diğer akrabalardan daha ileri konuma ulaşırdı. Dul kalmış kadın ise küçük çocukların vasisi olur. Eğer büyük oğlu varsa, en büyük oğul evin büyüğü sayılırdı.

5. Eski Türklerde kız ve erkek çocuklar arasında bir ayrım yapılmazdı. Kızlar evlendikten sonra kendi ailesi ile bağları kopar, kocasının ailesine mensup olurdu. Kızın mirası çeyiz olarak kocasının evine giderdi.

6. Çok karılık yaygın olmamakla birlikte görülen bir olguydu. Ancak ilk kadın(başkadın) hiyerarşide sonradan gelen kumasından önce gelirdi.

7. Evlenmek, ocak kurmak anlamına gelir; evlilik bağı en güçlü bağ sayılırdı. Evlilik sosyal bir olgu olarak görüldüğünden mutlaka bir aracı yoluyla ve tanıklar huzurunda yapılırdı. Aileler arasında uzlaşmanın mümkün olmadığı durumlarda kız kaçırma geleneği de görülmekteydi.

8. Kızın ailesine kalın ya da başlık parası verme adeti bulunmaktaydı. Bu bedel kızın boşanması durumunda erkek tarafına iade edileceğinden boşanma çok sık rastlanan bir durum değildi.

9. Evlilik süreci söz kesme ya da "beşik kertme" ile başlar ve nişan nikahla tamamlanırdı. Burada kızın rızası önemlidir. Türklerde evliliğin tam olarak gerçekleşmesi bazen ilk çocuğun doğmasına kadar sürerdi (Canatan, 2016, s. 101-103).

Osmanlı ailesi üzerine yapılan incelemelerin iki özelliği olduğu söylenebilir; bunlardan ilki Osmanlı'nın kozmopolit yapısından dolayı aile, farklı toplumsal kategoriler ve milletler bağlamında ele alınmakta, farklı aile biçimlerinden söz edilmektedir. Bu bağlamda "Osmanlı ailesi" deyimi hem şemsiye bir kavram hem de farklı kategorilerdeki

ailenin ortak özelliklerini göstermek üzere kullanılan sosyo-kültürel bir kavramdır. İkinci olarak, uzun bir süreyi kapsayan Osmanlı döneminde aileyi, imparatorluğun gelişme dönemleri ve bunun aile üzerindeki etkileri dikkate alarak tasvir etmektedir. Özellikle klasik dönem ile yenileşme dönemi arasında keskin bir ayrım yapılmaktadır. Çünkü Tanzimat'la başlayan süreçte Osmanlı ailesi dış dinamiklerin etkisiyle, yeni bir yapılanma içine girmiş ve klasik dönemin aile yapısından farklı bir yapıya bürünmeye başlamıştır (Canatan,2016, s. 105)

Osmanlı toplumunda aileden söz ederken toplumsal hiyerarşiyi göz önünde bulundurmak gerekir (Canatan,2016, s. 105). Zira hiyerarşinin tepesindeki saray, saray erkânı olarak adlandırılan ve genellikle kuşaktan kuşağa aktarımın olduğu askeriye, ulema ve bürokrasi sınıfı ile toplumsal hiyerarşinin tabanını oluşturan farklı "millet"lerden meydana gelen reayaya mensup aileler farklı özellikler gösterir.

Ortaylı'ya göre bireyin doğuştan bir üyesi olduğu aile, onun yaşamını düzenleyen ve asla gevşetemeyeceği bağlarla bağlı olduğu temel ve tek kurumdur. Bu nedenle, Osmanlı toplumunda da ailenin korunması her zaman dikkat edilen bir hususdur (Ortaylı, 2017, s.9- 16). Ona göre toplumun en muhafazakâr, en az değişen kurumu ailedir ve evrensel boyutları olsa da ulusal ve bölgesel yönleri ağır basan, kültürel çevre aidiyetini yansıtan bir kurum olan Osmanlı ailesi, çok geniş bir kavram olarak Balkanlardan Orta Asya'ya, Anadolu'dan Ortadoğu'ya kadar büyük bir coğrafyayı kapsar. Bu bağlamda Osmanlı ailesinin yaşamında farklılıklar dini ya da etnik değil, coğrafidir. Osmanlı ailesi büyük çoğunlukla köyde veya mahallede yaşar ve genellikle çekirdek aile yapısındadır. Çok eşlilik bilindiğini aksine orta sınıf içinde değil İstanbul'daki üst sınıf içerisinde daha fazla görülmekteydi. Değişik dini cemaatlerin kılık kıyafetleri gibi mahalleleri de ayrıdır. Cemaatler arasında ilişki ve çatışma azdır. Cemaat dışı evlilikler ve boşanma hoş karşılanmaz. Osmanlı kentlerinde mahalle sınıf ve statü farklarına göre biçimlenmemiştir. Mahalle mescidi ve kahvehane toplantı alanlarıdır. Evlilik, doğum, ölüm gibi nüfus kayıtları mahalle imamı tarafından tutulsa da bu Avrupa'daki gibi sistematik değildir. Doğum, evlenme, cenazeler mahalle dayanışması içerisinde yaşanır (Ortaylı, 2017).

18.-19. yüzyıllar İstanbul'unda çekirdek ailelerin hâkim olduğunu belirten Ortaylı (2017)'ya göre, küçük şehir ve köylerde ise bir avlu etrafında veya genişçe evlerde üç

kuşağın bir arada yaşadığı büyük aile ve sülaleler bulunmaktadır. Bu geleneksel şehir ve köylerde çekirdek aile, yaşamın sürdürülmesi için uygun aile tipi değildi. Ailenin yıllık tüketim stoklarının hazırlanması, kırsal alandaki iş bölümü, ailenin güvenliğinin sağlanması bakımından üç kuşağın bir arada barınması gerekir. Bu kültür mirasının aktarımı için de gereklidir.

İmparatorluğun gerileme döneminde, bu gerileme ve çöküşü önlemek amacıyla bazı yenilik ve iyileştirilmelere girişilmiş, Batılı ülkelerden örnek alınarak hukuk, ekonomi, siyaset ve toplumsal yaşamda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Tanzimat ile gelişen sosyo kültürel değişme eğilimleri ve toprak sistemindeki değişiklikler Osmanlı ailesini etkileyen belli başlı faktörler olarak sıralanabilir (Oktik ve Değer, 2018, s. 54).

Tanzimatın ilanıyla ceza ve ticaret hukuku alanında yabancı ülkelerin (özellikle Fransa'nın) yasaları örnek alınarak kanunlaştırmaya gidilmiştir. 25 Ekim 1917 tarihli aile hukukunun soybağı ve vesayet konularına yer vermeyen yalnızca evlenme ve boşanma konularını düzenleyen bir kararname çıkarıldı. Sadece Müslümanların değil, Hıristiyan ve Musevilerin aile hukukunu düzenleyen üçlü bir karakter taşıyan kararname ile aile hukuku alanında yargı birliği sağlanmış, cemaat mahkemelerinin yargı muafiyetleri kaldırılarak gayri müslim tebaa da şer'iye mahkemelerinin yargı hâkimiyetine dâhil edilmiştir. Kararnamenin en önemli özelliği, Osmanlı Devleti'nde asırlardır uygulanan Hanefi mezhebinin kabulleri aşılarak, hukuki meselelerin çözümünde diğer mezheplerin görüşlerine de itibar edilmesidir (Baygın, 2016, s.455).

Kararname, nikâh akdinden önce taraflar arasında bir evlenme engelinin olup olmadığının tespiti için durumun ilan edilmesini ve evlenme akdinin mahkemede bizzat kadı tarafından veya mahkemece yetkili kılınan bir din görevlisi huzurunda yapılarak tescil olunmasını öngörmekle evlenme ve boşanmada devlet kontrolünü sağlamış, ayrıca nikâh akdi yapılırken, kadının evlilikleri devam ettiği müddetçe, kocasının bir başka kadınla evlenmemesi, aksi takdirde kendisinin veya ikinci kadının boş olması şartını ileri sürebileceği esası kabul edilmiştir (Baygın, 2016, s.456).

Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de aile yapısında önemli değişiklikler yaşanmıştır. 1926'da Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından İsviçre'den örnek alınarak hazırlanan Medeni Kanun yürürlüğe konulmuştur. Bu kanuna göre erkeğin çok eşliliği yasaklanmış,

resmi nikah ve evlilik anlaşması yasalarla güvence altına alınmıştır. Aile mallarının yönetimi, servetin paylaşımı, çocukların velayeti ve eğitim gibi alanlarda kadınlara erkeklerle eşit haklar tanınmış, 1934'te kadınlara genel seçimlerde oy kullanma hakkı verilerek kadının siyasal yaşamdaki hakları konusunda önemli adımlar atılmıştır (Oktik ve Değer, 2018, s.57).

Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok küçük toprak sahipliğinden dolayı toprak aristokrasinin olmaması nedeniyle aile yaşamında görece bir eşitlik görüntüsü veriyordu. Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni ortaya çıkan kentlerdeki bürokrat aile tipi modern çekirdek aileye geçişte önemli rol oynamıştır (Oktik ve Değer, 2018, s.57).

Türk aile yapısı tarih içinde değerler, kurumlar, tabakalaşmalar ve üretim tarzındaki farklılaşmaya bağlı olarak köklü değişimler yaşanmıştır (Yıldırım,2016, s.121). Buna göre 1950'lere kadar Türkiye nüfusunun çoğunluğu kırsal alanlarda yaşayan, geçimlik kaynağı tarım ve hayvancılık olan, birden çok evli çiftin bir hanede yaşadığı, akraba evliliğinin yaygın olduğu, kimi zaman da, kimin kiminle evleneceğinin beşik kertmesi ile kararlaştırıldığı, mülkiyetin ortak oluşundan dolayı evlenen erkek çocukların baba ölünceye kadar geniş aile yaşadığı, ataerkil aile düzeninin olduğu, kız çocuklarının evlendiklerinde aileden sayılmadığı, toprak mirasından eşit olarak yararlanamadığı, genellikle evin en yaşlı erkeğinin otoriteyi elinde bulundurduğu, hem üretimin hem de tüketimin birlikte olduğu, çocukların büyütülmesi, yaşlı bakımı gibi işlerin ailede iş bölümü çerçevesinde yerine getirildiği, sosyal statülerin verilmiş statüler olarak aileden geçtiği, üretimden, siyasal ve sosyal etkinliklere kadar hemen her fonksiyonunu yerine getiren bir yapı olan kırsal ailelerde yaşarlardı (Oktik ve Değer,2018, s.58).

1950'lerden sonra hızlanarak kırsal alanda tarımda makinalaşma ve nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan işsiz nüfusu kentlere çekmiştir (Tekeli, 2011, s.43-48; Keser, 2011, s.41-44). Böylece kırdan kente doğru hızlanan göç olgusuyla birlikte bir yandan köyler boşalırken bir yandan da kentsel nüfus kat kat artmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) rakamlarına göre, 1927'de nüfusunun sadece yüzde 24,2'si kentsel alanlarda yaşamaktayken, bu oran 1950 yılında yüzde25'e, 1980 yılında yüzde 43,9'a ve 2007 yılında yüzde 77' ye yükselmiştir (Keleş, 2010, s. 57).

Kırdan kente doğru gerçekleşen, Türkiye kentlerinin kapasitesinin çok üstündeki bu göç dalgası, kentin kenarlarında akraba ve hemşeri bağlarına göre şekillenen gecekondu kümelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, genel olarak göçmenler için, iş ve konut piyasasında tutunma fırsatı yaratan, Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2009) "nöbetleşe yoksulluk" olarak kavramlaştırdıkları, her seferinde arsa ve konut piyasası üzerinden ve hemşerilik esaslı olarak kurulan, yaratılan gelirin eşitsiz dağıtıldığı ve çoğu zaman politik ilişkilerle de eklemlenen, bir grubun diğerleri üzerinden rant elde ederek zenginleşmesi, refahını arttırması biçiminde tanımlanan ilişkilere ilişkilere zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda kente göç sürecinde elde edilen ve dilden dile dolaşan zenginleşme hikayeleri kırdaki nüfus açısından yeni bir umut ve kırdan kente göçün önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Bu da yeni göç dalgasının ve gecekondu mahallelerini büyümesine neden olmuştur.

Ortaya çıkan gecekondu nüfusu sonraki yirmi yıl içinde de, tarımsal yapılardan iş ve eğitim amaçlı göçlerin sonucunda toplumun dönüşümünde kilit rol oynamıştır. Yasa (1966)'nın "Gecekondu ailesi" olarak adlandırdığı ve daha çok ekonomik zorunluklar nedeniyle ilk etapta geniş aile modelini ve kırsal ailenin alışkanlık, tutum ve değer yargılarını devam ettiren, kentin ihtiyacı olan işgücü vasıflarına sahip olamadığı için düzenli ve yeterli gelire sahip olmayan bu nüfus, geçimini sağlayabilmek için köydeki tarımı da sürdürme mücadelesi içine girmiş; böylece köyle aralarındaki ilişkileri de koparmamışlardır. Yıllık izinlerinde – ki bu genellikle hasat zamanlarıdır- köye dönmüş, çocuklarını köye göndermiş, köyden kışlık ürün almaya devam etmiştir. Eğer toprak sahipliği devam ediyorsa, kira olarak veya ürün olarak haklan olan payı da almıştır, tüketici olarak da kentsel pazarda önemli bir yer tutmuştur (Keyder, 1987, s. 19).

Kentleşmeyle birlikte Türkiye'de aile yapısı, ana baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aileye dönüşmüştür. 2021 yılı verilerine göre nüfusun neredeyse yüzde 93,2'si kentte, yüzde 64,4'ü çekirdek ailelerde yaşamaktadır. Buradan hareketle her ne kadar kentte yaşansa da geleneksel geniş ailenin varlığını devam ettirdiği söylenebilir (Oktik ve Değer, 2018, s.60). Kente hakim olan aile ise, anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan, işyeri ile ev arasındaki bağın koptuğu, iş gücünün sanayi ve hizmet sektörlerinde ücretli olarak çalıştığı, kadının çalışma yaşamına girmesi ve eğitim almasıyla statüsünü yükseldiği, tüketici özelliği baskın, babanın statüsü ve konumu karar verici olsa da, otorite

dağılımı bakımından eşitlikçi yapıda, bireyin öznel varlığının önemli olduğu, eğitim gibi bazı işlevi bürokratik kurumlara devretmiş, kent yapısına uyumlu, doğurganlığı düşük, aile büyükleri ve akrabaların sosyal denetiminin az olduğu aile modelidir.

Türkiye'de sanayinin gelişmesi ve köyden kente yapılan göçle birlikte, kadınların eğitim düzeyindeki artış ona çalışma yaşamının kapılarını açmıştır. Giderek daha fazla kadının asli görevleri sayılan çocuk bakımı ve ev işlerini bırakıp ücretli işlerde çalışma yaşamına girmesi aile ekonomisine katkı sunmakla beraber, kadının ekonomik özgürlüğünü elde etmesi, cinsiyete göre belirlenmiş aile içi rollerde de değişim yaratmıştır. Bununla birlikte kadının çalışması özellikle ataerkil toplumda dirençle ya da en azından R.Senett(2008)'in yeni kapitalizmde işin karakter üzerine etkisini irdelediği "Karakter Aşınması" adlı kitabındaki hademe Enrico'nun karısı Flavia'nın bir kuru temizlemecide çalışmasından duyduğu utanç benzeri bir utançla karşılanmış ve çoğu zaman kadının çalışması ailenin geleceği, ataerkilliğin sarsılması, yeni kuşağın yetiştirilmesinden demografik değişimlere kadar pek çok değişimin nedeni olarak telaffuz edilmektedir (Bayer, 2013). Nitekim bugün artan eğitim düzeyine rağmen kadın istihdam oranı TÜİK'in 2021 rakamlarına göre yüzde. 28 civarında seyretmektedir.

2.1.2 Evliliğin geleceğine dair söylemler

Modern toplumda evlilik aile kurmanın tek yolu olarak görülmemektedir. Bu bağlamda alternatif bir yaşam biçimi olarak birlikte yaşama; yasal açıdan evlilik gerçekleşmemiş olmasına rağmen, ortak bir yaşam alanının, evin sorumluluğunun paylaşıldığı ve aralarında cinsel yakınlığın var olduğu bir birlikteliği tanımlamaktadır. Evliliğin ertelendiği Amerika'da evlilik dışı birlikte yaşama oranı 1965-1974 yılları arasında sadece yüzde 10 iken 1980-1984 arasında yüzde 44'e yükselmiştir. Bu oran Kanada'da evlilikle ilgili hane halkının yüzde 18'ini, 25-34 yaş grubunda o yüzde 51'ini oluşturmaktadır. Fransa'da 1980'lerden beri baskın bir aile kurma biçimi haline gelmekte ve ilk çocukların yarısından fazlası birlikte yaşama birliklerinde dünyaya gelmektedir. Avustralya'da ise 2010'da yüzde 78,6'ya ulaşmıştır (Adak,2016, s.222-226). Türkiye'de birlikte yaşamaya ilişkin kapsamlı bir araştırma bulunmamasına karşın, konuyla ilgili olarak Türkiye 2006 Aile Yapısı Araştırması incelenmiş ve araştırmaya göre 45-54 yaş grubundaki bireylerin yüzde 69,3'ü çevresinde nikahsız birlikte yaşayan çiftlerin

bulunmasının kendisini rahatsız edeceğini, yüzde 18,3'ü etmeyeceğini bildirmiştir (Adak,2016, s.226).

Küresel değerlerin ön plan çıktığı ve hızlı değişimin yaşandığı bugünün dünyasındaki bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, ailenin yapı, işlev ve yaşamında, geleneksel hâkim ilişki biçimlerinde değişim yaratmaktadır. Özellikle 20. yy'ın ikinci yarısından itibaren öncelikle kentsel yaşam koşullarına bağlı olarak birkaç kuşağın beraber yaşadığı geniş ailenin yerini çekirdek ailenin aldığı, giderek daha fazla kadının dışarıda ücretli işe giderek ekonomik bağımsızlığını kazandığı, evlenme yaşının yükseldiği, evlilik oranlarının azaldığı, boşanma oranlarının arttığı, doğum oranının azaldığı gözlenmektedir. Bazı yorumcular bu değişimin geleneğin bozulması ve bireyselleşme gibi daha karamsar yönlerine odaklanırken; bazıları çoğulculaşma, yaşam tarzlarının çeşitlenmesi ve demokratikleşme yarattığına inanmaktadır (Gillies, 2003).

Giddens (2010)'a göre, modernliğin en son evresinde, mahrem ilişkilerin doğasında, teknolojik yeniliklerin yanı sıra bireylerin seçme özgürlüğü ve sınırsız seçeneklere sahip olmaları bağlamında önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Yazarın "plastik cinsellik" adını verdiği şey cinsellikle üremenin arasındaki bağ çözülmesi, kadının cinselliğinin özgürleşmesi bağlamında gerçekleşmiştir. Bu, evliliğin geciktirilmesine, bir kez evlenince ilişkinin sürdürülmesi temeline dayanan romantik aşk ideallerinin yerini, birlikteliklere bırakmasına, evliliklerin rahatça boşanmayla sonlandırılabileceği fikrine bırakmıştır.

Hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı küresel dünyada aile değerlerindeki değişime dikkat çeken Bauman, tüm eski yapılar gibi ailenin de parçalanıp dağıtılırken yerine eşit bir kurumsal sağlamlığa sahip alternatif yapı konulamadığını iler sürer (Bauman, 2011, s. 258). Aileyi ölümlü varlıkları ölümsüzlüğe bağlayan, bireysel yaşam uğraşılarından kalıcı değerlere geçilmesini sağlayan bir kurum olarak değerlendiren yazar, tıpkı aile albümlerindeki sararmış fotoğrafların yerini videoların alması gibi ancak ölümüm ayırdığı uzun vadeli bağlılığı ifade eden evlilik bağının yerini pek çok kez kurulup dağılma eğilimi gösteren, kırılgan birlikteliklerin aldığını ifade etmektedir.

Yapısal olarak ailenin zaman ve mekâna göre oluşmuş geniş ya da geleneksel aile, çekirdek aile gibi iki tipini görmek mümkünken; aileyi sanayi öncesi ve sonrası diye de ayırmak mümkündür (Oktik, 2018, s. 7).

Castell'e göre özellikle kadınlar içinde bulunduğu koşulların tüm güçlüklerine rağmen bazı toplumlarda ataerkil düzene karşı bir meydan okuma içine girmişlerdir ve bu sistemi sarsmışlardır. Dünyanın önemli bir bölümünde cinsiyet ilişkileri, kültürel yeniden üretime dönük bir alan olmaktan çıkıp bir mücadele alanı haline gelmiştir. Bunu kadınlarla, erkekler ve çocuklar arasındaki ilişkilerin, dolayısıyla aile, cinsellik ve kişiliğin temelden yeniden tanımlanması izlemiştir (Castells, 2008, s. 3).

A.Toffler(2008), toplumsal yapıda meydana gelen birçok değişim arasında aile kurumundaki değişime de yer vermektedir. Ona göre; "ikinci dalga" olarak tanımladığı endüstri devrimi, geniş aileyi parçalamıştır. Bilgi ve teknoloji devrimi olarak tanımladığı "üçüncü dalga" ise, çekirdek aileyi parçalayacak, yeni toplum tipinde, bir aile dışında tek başına "solo" veya bekâr yaşayan birey tipi yaygınlaşacaktır. Bu bağlamda sanayi ötesi ya da bilgi toplumu olarak betimlenen toplum yapısında teknoloji ve özellikle kitle iletişim araçları, yaşam dünyalarını kolonize etmekte, yüz yüze iletişim kanallarını saf dışı bırakarak elektronik veya sanal ortamlarda yaşayan, aile bağlarının zayıfladığı, izole toplumlar ortaya çıkarmaktadır.

2.1.3 Türkiye'de aile araştırmaları

Türkiye'de aile üzerine yapılan araştırmalar genel olarak iki yaklaşıma sahiptir. Bunlardan ilki makro toplumsal araştırmalardır ve bireylerin, ailelerin geniş bir sosyal düzlemdeki fonksiyonlarını, yapısal dönüşümlerini tespit etmeyi, ülke genelinde yoksulluk, istihdam, tüketim, tasarruf, zaman kullanımı ve yaşam memnuniyetini ortaya koymayı amaçlayan niceliksel araştırmalardır. Diğeri ise 1980'lerden bu yana sosyoloji, psikoloji, antropolojinin iş birliğiyle yürütülen araştırmalarla gündeme gelen, birey ve aileyi mikro düzeyde anlamaya, özellikle bireyin ve ailenin rolleri, ilişkileri üzerine yoğunlaşarak özel ve kamusal yaşamdaki yapısal dönüşümlerini tespit etmeyi amaçlamayan niteliksel araştırmalardır (Aktaş, 2016, s.420).

Canatan (2016)'a göre ise Türkiye'deki aile araştırmalarının daha çok yapı ve değişim ağırlıklı araştırmalardır. İster kırsal ortamda isterse kentsel ortamda yapılmış olsun önce mevcut aile yapılarını tasvir eden, daha sonra da Türkiye'deki genel toplumsal gidişata uygun olarak bu yapıların ne tür değişimlere sahne olduğunu göstermek amacındaki bu araştırmalar ister bilinçli isterse bilinçsiz yapılmış olsun evrimci bir şema içinde Türk toplumunu ve ailesini yorumlamaktadır. Burada eksik olan nokta ise zaman içinde değişmeyi izlemeye olanak sağlayan panel araştırmalardır.

Canatan(2016)'a göre Cumhuriyet öncesi dönemde Türkiye'de bilimsel anlamda aileyi inceleyen çalışmalara pek rastlanmaz. Ona göre Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in çalışmaları aile sosyoloji konusunda ilk çalışmalardır. Ziya Gökalp, Durkheim'in etkisiyle, Prens Sabahattin de Le Play'in etkisiyle aile konusuna eğilmişler ve onların sosyoloji anlayışlarından hareketle Türk ailesi hakkında ilk yorumları yapmışlardır. Fakat bu yorumlar, verileri dayalı bilimsel nitelikli olmaktan ziyade spekülatif niteliklidir (Canatan,2016, s.25).

1950'li yıllarda Türkiye'nin hızlı bir değişim sürecine girmesiyle birlikte, bu değişimlerden etkilenen bir kurum olarak aile de araştırmalara konu olmaya başlamıştır. İlk ampirik nitelikli ve geniş ölçekli çalışmalara altmışlı yıllarda rastlanmaktadır. Bu yetmişli yıllara kadar yapılan çok az sayıdaki çalışmada dikkat, köy ve gecekondu ailelerine yönelmiştir (Canatan,2016, s.25). Bu çalışmalara örnek olarak İbrahim Yasa'nın "Ankara'da Gecekondu Aileleri" (1966) araştırması verilebilir. Bu araştırmada Yasa gecekondu bölgesinde yaşayan ailelerin giyim kuşam alışkanlıkları, temizlik ve sağlık koşulları, iş, evlilik, aile içi ve dışıyla ilişkilerine odaklanmıştır. Ona göre "gecekondu ailesi" köyden kente geçiş aşamasında ortaya çıkan, giderek çekirdekleşme eğiliminde olan bir yapıdadır. Erkekler köyünde kahve, cami ve köy meydanında gruplaşırken, kent ortamında daha canlı, geniş ilişkilere girişmekte, çeşitli kuruluş ve sendikalara üye olmaktadır. Kent ailesinde görülen çözülme gecekondu ailesinde daha az görülmekle birlikte birbiriyle çelişen yaşam biçimi ve değerlerin yarattığı gerilim de yok değildir. Gecekondu ailesinde kadınların değişime daha olumlu baktığını ifade eden Yasa'ya göre aile üyeleri arasında tam bir eşitlikten söz edilemese de ilişkiler "yumuşamıştır". Gecekondu ailesi belirli toplumsal koşullarda ortaya çıkan bir yapı olarak değerlendiren Yasa'ya göre bu yapı kısa süreli ve mutsuzdur (Yasa,1966).

Mübeccel Belik Kıray (2000), "Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası" adlı çalışmasında kentleşmeyle birlikte geniş ailelerin yerini çekirdek ailelerin aldığı ayrıca yaşanan sosyal değişme durumunda geçici denge ve bütünlüğü sağlayan "tampon mekânizmalar"ın oluştuğunu ortaya koymuştur. Kıray, bu süreçte aile içi rollerin değişimine dikkat çeker. Ona göre aile içindeki baba – oğul ilişkisi çözülürken ailenin devamlılığı ve güvenliği açısından kız çocuğunun sorumlulukları artmış, baba otoritesinin çözülmesi karşısında ise annenin dengeleyici tampon mekânizma olarak çatışma önleyici rolü belirginleşmiştir.

Kemal Karpat'ın 1970'lerde İstanbul'da üç gecekondu mahallesinde yürüttüğü bir araştırmaya göre; kente göç sürecinde akraba ve hemşerilerden destek gördüklerini ifade etseler de birincil ilişkilerin yerini şahsi olmayan ikincil, rasyonel ve çıkara dayalı ilişkiler almıştır. Bu bağlamda eski gecekonducuların, akrabalık ilişkilerinin getirdiği sorumluluk ve yükümlülüklerden kaçınmak istedikleri görülmektedir (Karpat,2016, s. 154-156). Emre Kongar (1970)'da İzmir'de yaptığı araştırmada aynı yönde veriler elde etmiştir. Burada ilginç olan akrabaya yakın oturmak isteyenlerin gecekondulu ların değil daha çok orta sınıflar olmasıdır.

Alan Duben (2016)'e göre, Türkiye'de orta ve üst gelir grubuna mensup ailelerdeki yakın akrabalar, çok önemli karar ve meselelerde birbirinin desteğini aramakta, kamusal alanda birbirlerine yardımcı olmakta, sahip oldukları kişisel ve siyasi bağlantıları birbirlerinin lehine kullanmaktadır. Duben, Dirks'in 1960'lı yıllarda Türkiye'de üç büyük kentte yaptığı üniversite mezunlarının aile ilişkilerini konu aldığı araştırmaya referansla, evli kadınların yüzde 64'ünün, erkeklerin ise yüzde 68'inin en azından haftada bir veya iki kez ebeveynleriyle görüştüğünü ortaya koymuştur (Duben, 2016, s.88). Duben'e göre, bu durum çekirdek aile özerkliğinin bulunmadığını göstermektedir.

Kongar, "Altındağ'da Kentle Bütünleşme 1971" ve "İzmir'de Kentsel Aile 1971 araştırmalarında, çarpık kentleşme ve gecekondu olgularını, gecekonduda yaşayan aileyi, akrabalar ve bürokratik örgütler olmak üzere çevreyle ilişkiler, zaman içindeki değişim eğilimi açısından incelemiştir. Bu araştırmaların sonucunda kente göç edenlerin akraba ve hemşerileriyle yakın oturma eğilimi taşıdıkları ortaya konulmuştur. Kongar'a göre bu durum kente uyumu kolaylaştırıcı bir etkendir.

Türkiye'deki aile yapısını, bireylerin aile ortamındaki yaşam biçimlerini ve aile yaşamına ilişkin değer yargılarını tespit etmek amacıyla TAYA (Türkiye Aile Yapısı Araştırması) yapılmaktadır. Türkiye'de aile yapısının profilini çizmek üzere gerçekleştirilen TAYA, 2006,2016,2021 yıllarında Türkiye'de ailelerin güncel durumu ortaya çıkaracak, hane halkı özellikleri, evlilik, aile içi ilişkiler, akrabalık ilişkileri, çocuk, yaşlı ve diğer toplumsal konulardaki değerler ile aile sorunları hakkında bilgiler toplamış, bunların çeşitli değişkenler açısından ve zaman içindeki değişimleri belirlenebilmesi için analiz edilmiş, gelir düzeyi, konut durumu, eğitim düzeyi gibi etkenlerle ailenin içinde bulunduğu maddi şartlar, aile-içi ilişkiler, aile yaşamına ilişkin değerler ve davranışlar aile yapısı ana hatları ile betimlenmeye çalışılmıştır (TÜİK, 2022).

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetler Genel Müdürlüğünce yapılan "Türkiye'de Aile Değerleri" (2018) araştırması, belirli aralıklarla Türkiye'ye değişim ve dönüşüme bağlı olarak şekillenen değerler değişimini araştırmaktadır. Verileri 2016 yılında toplanan ve 2018 yılında yayınlanan araştırmaya göre, Türkiye'de 1968'den bu yana çekirdek aile ve "dağılmış aile" olarak tanımlanan boşanmış aile oranında artış, geniş aile modelinde azalmak görülmektedir. Tek ebeveynli aileler ve tek başına yaşama kademeli olarak yıllara göre artış göstermektedir. Aynı şekilde evlilik yaşı da yükselmek göstermektedir. Anne baba yaşı ve hane geliri arttıkça aile içi çatışmaların görülme sıklığı azalmakta, geniş aile ve alt S.E.S (sosyo ekonomik statü)'de ataerkillik ve erkeklerin karar verici olma düzeyi yüksek S.E.S ve çekirdek ailede olandan daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca ailelerin belirttikleri ideal çocuk sayısı, doğum hızından yüksek görünmektedir. Aileler, kendi başına bir "dünya" olmaktan çıkıp, sınırlı bir ilişkiye dönüşmekte, içindeki tatmin kanalları da seyrelmektedir. Dolayısıyla ailelerin, aile dışıyla ilişkileri artmaktadır. Buna göre içe bakan ilişkilerin dışa dönük ilişkilere dönüşmesi ile boşanma oranları arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2018).

Oktik ve Değer'in 2006-2015 – TÜİK Aile Yapısı Araştırması bulgularına göre yaptıkları değerlendirmeye göre; Türkiye'de hane halkı büyüklüğü azalma eğilimindedir. Evliliklerin büyük çoğunluğu uzun ömürlüdür. Her beş evlilikten biri akraba, yüz evlilikten yetmişi hemşeriler arasında yapılmaktadır. Evliliklerin büyük çoğunluğu görücü usulüyle yapılmaktadır. Ailede çocuk yetiştirme, kadın emeği üzerinden

gerçekleştirilmekte, erkeğin evin ekmeğini kazanması gerektiği söylemi halen varlığını sürdürürken, kadınların kariyer yapması erkelerin önemli bir bölümü tarafından desteklenmektedir. Medyada ailelerin daha fazla tartışılır olması nedeniyle, kadınların gerek aile içinde gerekse karar alma mekanizmalarında konumları güçlenmekte, çocuk hakları geniş ölçüde kabul gördüğü, son yıllarda boşanma ve yeniden evlenmelerde artış olduğu gözlenmektedir. Bunun yanı sıra kadın ve çocuklara yönelik fiziksel ve cinsel şiddetin her ikisinin de aile içinde yaşandığı araştırma bulguları arasındadır (Oktik ve Değer,2018, 69-70).

Ferhunde Özbay, "Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri"ni incelediği çalışmasında, Türkiye'de bireylerin sahip oldukları aile üyeleri ve akraba türleri ile farklı hane tiplerinde oturan bireylerin genel özelliklerini incelemiştir. Akrabalık ve komşuluğu birlikte ele alan kültürel değerlerin göçlerle, tam olarak çözülmüş olmasa bile, zayıflamış, komşuluğun bir dayanışma mekânizması olma görevinin son derece kısıtlı kaldığını ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda aile ve akraba sahipliği açısından en şanslı grubun evli 25-44 yaş aralığı olduğu ve yaş ilerledikçe akraba sahipliğinin de azaldığı, hanedeki akraba sayısının çok düşük bir oranda olduğu ve giderek de azaldığı görülmüştür. Ayrıca yalnız yaşamanın bir yaşam biçimi olarak benimsenmeye başladığına ilişkin ipuçlarına ulaşılmıştır (Özbay, 2014).

Modern zamanlarda geleneğin aile üzerindeki etkileri kimi yerlerde kaybolurken kimi yerlerde de sürmektedir. Bu bağlamda modernleşen ailede geleneksel tutumların varlığını sürdürdüğünü görmek de mümkündür. Örneğin Ergun Yıldırım'ın 2006 yılında İstanbul'da yaptığı aile ve değerler araştırmasında, kentleşme ile modernleşen ailelerin, büyük anne ve büyük babayı huzur evlerine gönderme yönelimi ve tutumları içinde oldukları görülmektedir. Ancak aynı araştırmada katılımcıların din eğitimi konusunda geleneksel talep ve tutumlar beyan ettikleri görülmektedir (Yıldırım,2016,73).

Ali Çarkoğlu ve Ersin Kalaycıoğlu, 2013 yılında "Türkiye'de Aile, İş ve Toplumsal Cinsiyet" konulu araştırmasında ekonomik değişme ve dünyadaki ekonomik bunalım ortamında aile kurumunun gücünü, bireylerin toplumsallaşması, toplumsal etkileşimleri ve zihniyet dünyasını da belirleme işlevini sürdürdüğünü, anne, baba ve çocuklarından oluşan çekirdek ailenin bir norm olarak genel kabul gördüğü, evli olmayan çiftlerin

birlikte yaşamalarının, tek ebeveynli veya homoseksüel çiftlerin oluşturacağı aile yapılarının genel kabul görmediği ortaya konulmuştur. Ayrıca aile kurumunun çocuk etrafında inşa edilmiş olduğu, aynı zamanda kadınların çocukların büyümesi ve yetişmesinde temel rolü oynaması gerektiği, erkeğin ev dışında çalışarak ailenin ekonomik sürdürülebilirliğini sağlayacak temel aile üyesi konumunda olduğu, yine de günümüzün sanayileşen ve kentli toplumunda erkeğin baba olarak tek başına ailenin geçimini sağlayamayacağı ve kadının iş yaşamına katılması gerektiği de kabul görmektedir (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2013).

Türkiye'de internet kullanımı her geçen gün yaygınlaşmaktadır. TÜİK'in hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçlarına göre; 2022 yılında hanelerin yüzde 94,1'inin evden İnternete erişebilmektedir. Bireylerin internet kullanım oranı ise yüzde 85, E-devlet hizmetlerini kullanma oranı ise yüzde 68,7 olarak gerçekleşmiştir. Hane halklarının İnternet üzerinden mal veya hizmet satın alma ya da sipariş verme oranı yüzde 46,2 olurken İnternet üzerinden öğrenme faaliyeti gerçekleştiren bireylerin oranı yüzde 15,9, WhatsApp kullanan bireylerin oranı yüzde 82, YouTube kullanan bireylerin oranı yüzde 67,2, Instagram kullanan bireylerin oranı ise yüzde 57,6 olarak belirlenmiştir.

2.2 Gündelik Yaşam

Gündelik yaşamı farkında olunmadan üzerinde yürünülen, verimli bir toprağa benzeten Lefebvre'ye göre vaktiyle filozofların göz ardı ettiği, bilgiden ve bilgelikten uzak bir konu olarak görülen gündelik yaşam, kavranabilir tüm insan düşünce ve aktivitelerinin ortak zeminini, bağlayıcı dokusunu oluşturan insanın doğayla dönüştürücü bir praksis içine girdiği, yoldaşlığı ve aşkı öğrendiği, iletişimsel beceriler edinip geliştirdiği, normatif kavramları pragmatik biçimde formüle edip uyguladığı, çok çeşitli arzuları acıları ve coşkunlukları hissettiği ve eninde sonunda sönümlendiği; kısaca çok yönlü beceriler edinip geliştirdiği tümüyle bütünleşip gerçek anlamda insan olduğu ortam olmasının yanı sıra ileride meydana gelecek, zamanın derinlikleri içinde gizlice hazırlanan şeyleri öngörmeyi sağlayacak, sıradan insanların o günü yaşama tarzları, uğraşları, kaygıları, çabaları, eğlencelerini anlamayı sağlar ve yaşamın bağrında nelerin su yüzüne çıktığının bilgisini taşır (Gardiner, 2016, s.14; Lefebvre,2007, s.9).

Bireylerin eyleyici rolünü göz ardı ederek, toplumsal evreni oluşturan yapıları makro açıdan ele alan, gündelik yaşam görüngülerinin yalnızca önceden tanımlanmış açık ve biçimsel kategoriler açısından irdelenebileceğini varsayan, gündelik yaşamı, incelenmesi gereken bir alan olmaktan öte, kontrol edilmesi gereken bir alan olarak gören Comte, Durkheim, Parsons ve Ortodoks Marksist sosyolojinin, yapıların, sistemlerin ya da kurumların nasıl işlediğini betimlenmede yeterli olmadığını, asıl bakılması gerekenin, yapı içindeki bireylerin kendilerini ve toplumsal dünyayı inşa ederken düşünümsel olarak kullandıkları sembolik ve özneler arası anlamlar olduğunu ifade eden gündelik yaşam sosyolojisi, Weber, Dilthey, Mead, Blumer, Goffman, Chicago Okulu, Lefebvre, Simmel, De Certeau gibi yazarların çalışmalarıyla gelişir (Gardiner, 2016).

Görüldüğü gibi gündelik yaşam sosyolojisi, ana akım sosyal teoriye sosyolojinin nesnesini sosyal yapılar olarak belirleyen ve genel olarak "yapısalcılık" diye tanımlanan yaklaşıma getirilen bir eleştiridir. Nitekim Marx, Durkheim ve takipçileri açışından sosyal dünya bireysel öznenin bir yaratısı olmaktan çok bireylerin üstünde onları biçimlendiren bir varlık olarak düşünülür, bireyler ise toplumsal kurumların pasif, edilgen uygulayıcılardır.

Toplumu, sözleşmeye dayalı ilişkilerin bir sonucu olarak tasarlanmış, denge, düzen ve oydaşma temelinde oluşan, ortak ahlak ve değerlerle örülmüş, bireyler arası iş bölümüyle biçimlenmiş bir düzen olarak gören Durkheim (2013)'e göre birey, gündelik yaşamda özel duygularıyla uyumlu ya da uyumsuz, kendi edimlerinin dışında belirlenmiş toplumsal olgularla donatılmış bir dünyada yaşar; Bu olgular tıpkı doğduğunda kendisini içinde bulduğu dini inanç ve tapınmalarda ya da borçlarını ödemek için kullandığı para düzeni, ticaret ilişkilerinde kullandığı kredi araçları, mesleki uygulamalarında izleyeceği kurallar gibi bireyden bağımsız olarak işlerler. Bunlar yalnızca bireyin dışında bulunmakla kalmazlar; birey istesin ya da istemesin, kendilerini ona kabul ettiren bir buyurucu ve zorla kabul ettirirler (Durkheim, 2013a, s. 37-38).

Weber'e göre toplumsal eylem, "*ister dışa vursun ister iç dünyasında kalsın ister bir savsaklamadan, isterse bir hoşgörüden oluşsun; bireyin öznel bir anlam yükleyerek yaptığı*" etkinliktir (Weber, 1995, s. 10). Bu bağlamda bireylerin eylemleri anlamlı çıkarlar ya da rasyonel bir alışveriş olarak diğer toplumsal aktörlere yöneltmesiyle

meydana gelir. Yani toplumsal eylem tam olarak bireysel değil; bireylerin kişisel amaçlarına ulaşabilmek için belirli kültürel bağlam içinde ve belirli toplumsal koşullar altında iradi bir eylemde bulunurlar (Allan, 2020, s. 43). Bireyler, normlar yaratarak ve eyleme yönelik belirli amaçları-araçları kalıplaştırarak eylemlerine kestirme yollar bulur.

Weber'e göre dört tür toplumsal eylem vardır; eylemin araç ve amaçlarının akılcı ve verimli olarak ilişkilendirildiği araçsal rasyonel eylem, bireyin değerlerine ve ahlakına dayalı değer rasyonel eylem, alışkanlıkları yıllanmış inançlar ve anlamlar tarafından yönlendirilen geleneksel eylem ve bireylerin verili bir durumdaki duygularının belirlediği duygusal eylemdir (Allan, 2020, s. 145).

Durkheim ve Weber'in temel kavrayışlarının sentezini yaptığını iddia eden Parsons'a göre toplum bir sistemdir ve belli eylem bütünlüğü içinde işleyen alt sistemlerden oluşur (Esgin, Özben, 2018, s.45). Parsons'a göre toplumsal sürecin ilk yasası toplumsal sistemin kendini sürdürme eğilimidir. Bu bağlamda bireyler genel sosyal sistem içinde rollerini yerine getirirler. Bireylerin davranış, standartları kültür tarafından sunulur ve motivasyonları bir sosyalleşme süreciyle yaratılır; bazı bireyler sapkın davranışlar sergileyebilirse de "normaldışı" bu davranışlar etraflarındaki insanlar tarafından toplumun çizgileri içinde tutulmaya çalışılır (Collins, 2015, s. 140).

Parsons, kitlelerin egemen kapitalist sınıf tarafından sömürüldüğü ve gözetim altında tutulduğu kötümser bir baskıcı toplum imgesi sunmak yerine bireylerin sistemden yararlanma ve geleceklerini kontrol edebilme potansiyelini, servet ve güç ilişkilerini artıran ekonomik bir sistemin vahşice işleyişinin dayattığı zorunluluklar yerine toplumsal yaşamda iradeciliği yani insanların kendi karar arzu ve seçimlerine göre davranma kapasitelerini vurguladığı için eleştirilir (Layder, 2006, s. 20).

Marx ve Engels, gündelik yaşamın kurucu ögesi sayılan insan kimliğinin maddi bir zemini olduğuna vurgu yapar. Onların politik metinlerinin temel işlevi işçi sınıfının gündelik yaşamını dönüştürmek mücadelesinin bir parçası olmalarıdır. Onlar, tarih yazımının insanın kendisini içinde olduğu doğal koşullardan ve bu koşulların tarih boyunca insani etkinlikler aracılığıyla nasıl değiştiğinden hareket etmesi gerektiğini öne sürer. Zira insanların yeniden şekillendirdiği maddi koşullar, insanın doğasını da belirler. Marksist kuram, maddi yaşam koşulları bağlamında bireylerin üretken etkinliğini,

birbirinden değersiz olmayan üretim ve yeniden üretim bağlamında inceler. Onlara göre insanlar, içinde bulundukları üretici güçlerin belirli düzeyde gelişmişliğinin ve bu gelişmişlik düzeyine denk düşen karşılıklı ilişkilerin koşullandırdığı gerçek insanlardır (Balta, 2018, s. 56-57; (Ollman, 2008). Görüldüğü üzere Marx'ın kuramında birey, kendi emeğiyle yarattığı şeyler tarafından kısıtlanması anlamında yabancılaşmanın pençesindeki bireydir (Collins ve Makowsky, 2014, s. 40). Bu bağlamda, insanlar kendi zihinlerindeki hayallerden hareketle dinler yaratmakta ve daha sonra da sanki varmışlar gibi yarattıkları bu tanrılara tapmaktadırlar, devlet kurumunu yaratmakta ve daha sonra da onun kurallarından kaçamamaktadırlar, kendi emekleriyle bir ekonomik sistem kurmakta ve daha sonra yarattıkları ekonomik sistemin kölesi olarak yoksul ve yoksunlaşmaktadır (Marx, 2003, s.62).

Marx'a göre toplum biçimi, özellikle ekonomik alandaki somut insan etkileşimleri ve tarihsel süreçlerin ürünüdür. Sınıfsal eşitsizlikler ve güç ilişkileri kalıcı ve doğal toplumsal koşullar olarak değil aksine tarihsel ve en azından potansiyel olarak değişken olgulardır (Layder,2006, s. 50).

Marx'a göre, değerler ve normlar asla çoğunluğun iradesinin bu tarafsız ifadeleri değildir. Bu anlamda değerler ve normlar egemen grupların çıkarlarını temsil etmeleri bakımından ideolojiktir. Onlar kapitalizmde burjuvazinin değer ve çıkarlarını temsil eder. Bunun yanı sıra, ideolojik unsurlar örneğin dinsel siyasal ve ahlaki düşünceler kendilerini 'genel' veya 'evrensel' çıkarlar maskesi altında tabi grupların genel rızasını kazanmayı başarırlar (Layder,2006, s.51).

Toplumdaki güç ilişkilerinin ideoloji yoluyla meşrulaştırılması, Marksist yazar Alhusser'in düşünce şemasında önemli bir temadır (Althusser,2002, s. 27-34); Egemen güçlerin gündelik yaşam üzerindeki etkisini ideoloji kavramı üzerinden ele alan Althusser'e göre devlet; yönetici sınıfların artıkdeğerin zorla elde edilmesi sürecine (yani kapitalist sömürüye) boyun eğmesi için, işçi sınıfı üzerindeki egemenliklerini güven altına almalarını sağlayan bir baskı "makinası"dır. Buna göre, devlet genelde nüfusu, özelde emek gücünü uysal ve itaatkâr kılmada önemli rol oynamaktadır. Bunu yaparken de baskı aygıtları ve ideolojik aygıtlarını kullanır. Buna göre hükümet, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler devletin baskı aygıtlarını oluştururken, dini kurumlar, öğretim

kurumları, siyasal sistem, hukuk, sendikalar, iletişim araçları, kültür, sanat, spor ve aile de devletin ideolojik kurumlarını oluşturur. Devletin baskı aygıtları kamusal alanda etki gösterirken; devletin ideolojik aygıtları özel alanda etkilidir ve egemen sınıfın ideolojisini yeniden üretip, yayan araçlar olarak önemli bir yere sahiptirler.

Foucault (2014) gündelik yaşamın her alanına yayılan, söylem boyunca işleyen bir iktidarın varlığından söz eder. Buna göre iktidar sadece devletin büyük kurumsal biçimlerinden, yani devlet aygıtı denilen şeyden ibaret değildir; bir güç ilişkileri çokluğu, bu ilişkilerin içinde yer aldığı karmaşık bir stratejik durum; birbirlerinden aldıkları destek ya da onları birbirinden ayıran çelişkilerdir. İktidar bu ilişkilerin her yerde ve her zaman var olan hareketliliğinin genel etkisidir. Yani işleyişinden bağımsız olarak kendiliğinden var olan, sahip olunabilen, paylaşılabilen, devredilebilen ve uygulanmayı bekleyen bir iktidar yoktur. İktidar odakları olarak görülen devlet aygıtı, yasa ya da başka hegemonya biçimleri ise, iktidarı tanımlayan bu stratejilerin kristalleşerek aldığı biçimlerden başka bir şey değildir. Görüldüğü üzere, Foucault'un gözünde devlet, var olan iktidar ilişkileri temelinde işleyebilen, bedeni, cinselliği, aileyi, akrabalığı, bilgiyi, teknolojiyi, vb. kuşatan bir dizi iktidar ağı karşısında üst yapısal konumdadır.

Gündelik yaşamda iktidar ilişkilerini biyo-iktidar kavramı üzerinden de ele alan Foucault, 18. yüzyılda Batı toplumlarında hukuksal-söylemsel iktidar modelinin yerine yeni bir iktidar biçiminin varlığından söz eder. Bu yeni iktidar biçimi üretken, yaşamı desteklemeye, yaşamın sağladığı güçleri sınırlamaya değil arttırmaya yöneliktir. Foucault'ya göre biyo-iktidar yaşama iki ana biçimde müdahale eder: insan bedenini terbiye etmek, yeteneklerini geliştirmek, daha verimli kılmak ve onu ekonomik sistemle bütünleştirmeyi amaçlayan "disipline edici" bir iktidardır. Foucault'un sözünü ettiği ikinci tür iktidar, "nüfusun biyo-politiği" olarak tanımladığı doğum, ölüm oranları, yaşam süresi, sağlık düzeyi gibi nüfusu düzenleyici politikaları içeren iktidar biçimidir ve okul, aile, ordu, tıp gibi farklı kurumlardan yararlanır (Foucault, 2007, s.102-105).

De Certeau, Foucault gibi iktidarın bireyin gündelik yaşamının her alanına sızmış olduğu ön kabulüyle başladığı analizinde, iktidar, tahakküm ve ötekinin ayakta kalma ve yeniden üretim biçimleri konusunda, onun kadar karamsar değildir. De Certeau, egemen düzene boyun eğmiş, hatta boyun eğmekle kalmayıp kabul etmiş, benimsemiş gözüken sıradan

insanların kendilerine dayatılan ritüelleri, tasavvurları ya da kanunları, iktidarların beklediği ve bunların uygulanmasıyla elde etmeyi düşündükleri sonuçlardan çok daha farklı bir biçimde uyguladığını, farklı bir biçime sokarak yeniden ürettiklerini ileri sürer (De Certeau, 2008, s. 46).

De Certeau gündelik yaşamda iktidarın ve direnişin nasıl işlediğini açıklarken "strateji" ve "taktik" kavramlarına başvurur (Yılmaz, 2018, s.26). Bu bağlamda stratejiler özellikle iktidarın devamını sağlayabilecek yeni söylemler geliştirerek iktidara tabi olanları kontrol olanaklarını arttırır. Taktik ise sıradan insanın, iktidarı erozyona uğratan direnişidir; belirli bir iktidar alanında -bu alan aslında gündelik ve toplumsal yaşamın her alanıdır- toplumsal formasyonun beklediklerinin dışına çıkmak ve kendi isteklerine göre kaçış alanları yaratmasıdır.

De Certeau'nun analizi bireye yaratıcılık tanıması nedeniyle, bireyi, sistemin pasif uygulayıcıları biçiminde tasavvur eden yapılara öncelik tanıyan yaklaşımlardan ayrılır. De Certeau bu konumunda yalnız değildir. Sosyoloji geleneğinde gündelik yaşama bireyden doğru bakan başka yaklaşımlar da bulunmaktadır (Layder, 2006, s.113).

Sosyal teoride makro ölçekli yapısal analizlerden farklı olarak daha mikro bir yönelim benimseyen Simmel, toplumsal etkileşimlere odaklanır (Başdaner, 2018, s. 72). Simmel, toplumsal olguları dışsal ve baskıcı olarak değerlendiren Durkheimcı yaklaşımın zıddı bir yaklaşımı benimser; toplumun temeline, etkileşime katılan unsurlar arasındaki 'toplumlaşma' ve 'kültürlenme' gibi süreçleri koyar. Makro kendiliklerinden ziyade değişken, akış halinde ve anlık ilişkiler içinde, unsurların karşılıklı etkileşimlerinin ördüğü bir ağın birlikteliğinden oluşan bir toplum anlayışına ulaşır, toplumu şeyleştirmekten veya tözselleştirmekten kaçınan bir sosyoloji görüşü benimser.

Simmel'e göre sosyoloğun temel pratiği, kentsel mekanlarda geleneksel çözülme ve modern bütünleşme süreçlerinin gündelik yaşam üzerindeki etkisini; toplumsal süreçleri ve süreçlerin kentte gözlenen yapılanmaları, kentsel yaşama süreklilik kazandıran toplumsal düzenler çalışma süreçleri ve koşulları, yabancılarla kentsel kamusal alanlarda muhtelif bağlar kurarak insanın oyun yeteneğini çoğaltması, boş zamanın değerlendirilmesi, yaşam evrelerinin hangi kurumlar aracılığıyla yapılandırılacağı ve bu

kurumlarla ilişkiler ve mücadeleleri gündelik yaşam içinde oluş halindeyken anlama olmalıdır (Mollaer,2018).

Modern yaşamın gerekli kıldığı gündelik deneyim tarzlarının analizi üzerinden bir modernite teorisi oluşturma çabasında olan Simmel, sürekli yenilik peşinde olan, salt şimdide yaşayan ve anlık, geçici ve tesadüfi etkileşimlere giren, metropol sakinlerinin, en bilindik, bu yüzden de önemsiz görünen gündelik yaşam deneyimlerini analiz eder (Simmel,2012, s.20-24). Ona göre, modernitede kentli birey iç güvenliğini kaybetmekte, yaşamın kargaşası, rekabeti, tarzlara, kişisel ilişkilere ve düşüncelere karşı sadakatsizliği, onu bir çaresizliğe itmekte ve nevrozun kıyısına getirmektedir Ayrıca, modern yaşamın rasyonelleşmesinin bir göstergesi olan para ekonomisi, iş bölümünün hâkim olduğu modern kentler, bireyselleşmeye yol açmakta, nesnel tin öznel tin üzerinde hâkimiyet kurarak, nesnel kültürün aşırı büyümesine, öznel kültürün zayıflamasına yol açmaktadır (Simmel, 2012, s.98).

Simmel'in gündelik yaşamın izini sürdüğü kent, Amerikan sosyolojisinin kurucu unsurlarından Chicago Okulu tarafından da inceleme nesnesi yapılmıştır (Sennet, 2019, s. 154). Onlara göre üzerinde tümüyle egemen bir ahlaksal düzen olmaması sayesinde kent, farklılıklara izin veren bir yer olmaktan çok farklılıkların bir araya toplanmasını teşvik eden bir yerdir ve kent sakini birey, toplumsal yaşamın farklı yönlerinden kaynaklanan farklı ilgilere sahip, birbirinden çok farklı ve her biri ancak onun kişiliğinin ayrı bir bölümüne dayalı bir işleve sahip olan grupların üyesidir. Dolayısıyla kent insanı, Aydınlanma'nın öngördüğü bütünlüklü ve tutarlı sosyal dünya yerine karmaşık ve parçalı bir deneyime sahiptir.

Habermas'ın analizinde toplum, "yaşama evreni" ve "sistem" olarak iki katmanlı olarak kavranır (Habermas, 2001, 552). Buna göre; yaşama evreni, bireyler arasında anlaşma yönelimli etkileşimlerin, iletişimsel rasyonelliğe dayanan iletişim eyleminin alanıdır. Buna karşın amaçsal rasyonal eylem üzerinden koordine edilen sistem, ekonomi ve devlet (para ve güç ilişkileri) bileşenlerinden meydana gelir. Habermas(2001), Parsons'un kuramından yararlanarak oluşturduğu yaşama evreni toplumun çekirdeğidir. Ayrıca dil ve eylem yetisi olan özneler topluluğu tarafından kabul edildiğinde nesnellik kazanan,

ortaklaşa yorumlama süreçlerinin zeminidir ve gündelik yaşam etkinliklerinin içinde gerçekleştiği kurumsal, ekonomik, kültürel yapılar arasındaki etkileşimleri kapsar.

Burada sözü edilen kültürel değerler evrensel olarak geçerli olmayıp; belirli bir kültürün yaşama evreninin ufkuyla sınırlıdır. Bu bağlamda yaşama evreni kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi stokundan meydana gelir.

Habermas (2001), yaşama evreni ve sistem ayrımını rasyonelleşme kavramı üzerinden açıklar. Rasyonelleşme kavramını açıklamak için ise işe Marx, Weber ve Horkheimer ile Adorno'nun rasyonelleşmeye bakışlarını ele alarak başlar. Marx'a göre toplumsal rasyonelleşme, üretici güçlerin gelişmesinde, üretim tekniklerinin iyileştirilmesinde ve toplumsal olarak yararlanılabilir işgücünün gitgide daha etkili bir biçimde devinime geçirilmesinde, niteliklileştirilmesinde ve örgütlenmesinde yer almaktadır. Weber, dünyanın büyüden arınması olarak gördüğü bu süreci iktisadi ve idari eylemin kurumsallaşması, rasyonel karar verme ölçütlerine tabi toplumsal alanların genişlemesi, bilim ve tekniğin sorun çözme mekanizmaları olarak karakterize edilmesi, hukuk ve ahlakın bilişsel olarak bağımsızlaşmasına, yani ahlaksal-pratik kavrayışların, etik ve hukuksal doktrinlerin, ilkelerin, düzenleyici ilkelerin ve karar verme kurallarının, önceden içine yerleştirildikleri dünya imgelerinden koparılmasına olarak değerlendirir. Adorno ve Horkheimer(1995)'e göre ise rasyonelleşme ile büyüsünden arınan dünyada Aydınlanma düşüncesi ve onun "her şeyi bilme hevesi" doğayı tahakküm altına almaya hizmet eden yeni bir akıl miti yaratır.

Weber, bilimsel bilginin gelişimi ve onun modern teknolojiye uyarlanması, bürokrasinin kapitalist ekonomik etkinlik biçimlerinin bir parçası haline gelmesi, teknolojinin hakimiyetinin artması, metafizik ve dinsel dünya görüşlerinin zayıflamasıyla toplumda yaşanan anlam, bürokrasinin etkinliğini artmasıyla yaşanan "çelik kafes" etkisi ve özgürlük kaybına dikkat çeker (Layder,2006, s.253). Benzer biçimde Habermas da rasyonelleşerek yaşama evreninden ayrışan sistemin yeniden yaşama evreninin işleyişine karıştığını öne sürer (Habermas, 2001, 762). Habermas bu durumu sistemin yaşama evrenini sömürgeleştirmesi olarak adlandırır.

Yaşama evreninin kolonileştirilmesi, yönetici araçlar, para ve gücün gündelik yaşam ve pratiğin iletişimsel eylem gerektiren alanlarına nüfuz etmesiyle kendisini gösterir. Buna

göre ekonomi ve devlet kültürel etkinlikler, eğitim ve sosyalleşme gibi önemini sürdüren alanlarda iletişimsel süreçleri tahrip eder. Ayrıca sistem unsurları toplumdaki temel bütünleştirici unsurlar olan ahlaki ve normatif kuralları ve din gibi düşünce ve değer sistemlerini tahrip eder. Bütün bu alanlar ekonomik ve idari sitemin talepleri ve dayatmalarına maruz kalır. Bu nedenle teknik ve faydacı değerler egemen konuma gelirken, iletişimsel eylemin bu alanlardaki ahlaki ve pratik unsurları geri plana itilir. Bu süreç tüketimciliği, mülkiyet ve sahip olmayı, rekabetçi bireycilik ve ekonomi başarı hedefini ön plana çıkarır (Layder,2006,263).

Gündelik yaşamı artan teknoloji kullanımı üzerinde analiz eden Ellul(2003), teknolojinin gündelik yaşama girmesiyle birlikte bütün bir yaşamı dönüştürdüğünü öne sürer. Ayrıca Ellul'e göre, teknolojiyi en etkin kullanan da devlettir. Elbette ki devlet, teknolojiyi, yüce duygularla veya medeniyet aşkıyla değil, iktidarını iç ve dış düşmanlara karşı koruma içgüdüsüyle yapmıştır. Teknolojiden ne kadar büyük bir kazanç elde edilebileceğini keşfeden bir diğer grup ise burjuvazi olmuştur; bir yandan hammadde ve pazar ihtiyacın yönelik olarak sömürge faaliyetleri yürütürken diğer yandan onları teknolojik olarak kendilerine bağımlı kılmışlardır (Ellul,2003,62).

Merton (2003), modernitenin yarattığı medeniyetin, giderek teknik bir medeniyet haline geldiğini, tekniğin geri döndürülemez bir biçimde genişleyerek yaşamın tüm alanlarına yayıldığını söylemektedir. Bu açıdan bakıldığında teknik amaçları araçlara dönüştürmüş, bir zamanlar tek başına değer verilen şey, ancak başka bir şeyi elde etmeye yaradığı için değerli hale gelmiştir.

Marcuse(1990) da teknolojinin değiştici/dönüştürücü etkisi üzerine dikkat çekmektedir. Buna göre yaşam günden güne teknolojikleşmektedir. Teknoloji, gündelik yaşamın her anına derinlemesine nüfuz etmekte, teknolojik düzenlemeler ve araçlar, yaşama evrenini sömürgeleştirmektedir. Teknoloji, insan yaşamıının her noktasına sirayet ederek farklılıkları ortadan kaldırarak tek boyutlu bir insan yaratmaktadır. Beslenmeden giyime, çalışma düzeninden seyahatlere kadar her gündelik etkinlik standartlara bağlanmaktadır. İnsanların yaşamları kendileri dışındaki güçler tarafından düzenlenmekte ve bu düzen teknolojik rasyonalite tarafından sürekli denetlenmektedir. Standartlara uymayan kişi toplumsalın mevcut sınırlarının dışına itilmektedir.

Habermas (2001) yaşama evreninin sistem tarafından sömürgeleştirilmesi kavramsallaştırmasında medyanın maniple edici yönünden çok onun iletişimsel eylemi olağan kılan özelliğine odaklanır. Ona göre medya kamusal alanın oluşumu yönünden işlevseldir. Buna karşın günümüzde birçok yazar medyanın gündelik yaşam etkileşimlerini bozan etkisi üzerinde durur. Buna göre bir kitle iletişim aracı olarak sosyal medya iletişimin ve bilginin yayılım göstermesiyle yeni bir evrenin oluşmasında önemli rol oynarken, aynı zamanda demokrasi illüzyonunu da var etmiştir (Adorno, 2011, s. 48).

Baudrillard, bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine hipergerçek yani simülasyon olarak tanımlamaktadır. Simülakr ise gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünümdür. Ona göre bugün dünyasında gerçek ölmüş, yerini simülasyonları almıştır. Gündelik yaşamla ilgili her şeye örneğin yitirilmiş yetenekler, yitirilmiş vücutlar ya da yitirilmiş toplumsallık konusunda, hemen her alanda her şeye eski işlevi yeniden kazandırılmaya çalışılmaktadır. Açlık ve oruç tutma natural food, healthfood, yoga vb. isimler altında yeniden keşfedilmektedir. Sokakta yüz yüze bakmayan insanların sarılma terapileri yapmaları, yürümeyi unutan vücutların spor salonlarında koşu bantlarında ter dökmekte, hayvanların doğal ortamlarındaki yaşamlarına saygı duymak yerine onları salon süs yaparak sevgi ve şefkat gösterilmektedir. Doğanın aslını bozulup yerine suretini yapılmaktadır (Baudrillard, 2011, s.18- 31).

Tıpkı yaşamın içinde çözülerek eriyen televizyon ya da televizyonun içinde çözülerek eriyen yaşam gibi, yaşamla televizyon birbirlerinden ayrılması imkânsız bir solüsyona benzeten ve bir gösteri toplumu eleştirisi yapan Baudrillard'a göre yaşama dair ne varsa gösteri dünyasının bir tüketim nesnesidir. Bu bağlamda bir haberin medyatikleştirilme sürecinde şeyler abartılarak, olduklarından daha gerçek şeylermiş gibi sunulmaktadır. Ona göre "bizim talihsizliğimiz her şeye aşırı yakınlaşmış olmamız, her şeyin gözlerimiz önünde cereyan ediyor olmasıdır". Böyle bir dünyada iletişimden söz etmekten çok bunun yerine bir tür mikrop salgınına benzeyen yani anında birinden diğerine geçen, bulaşıcı bir süreçten söz edebilir (Baudrillard, 2005, s.42-43).

Habermas, analizinde ekonomi ve devlet gibi sistem unsurlarının gündelik yaşama sızarak yaşama evrenini sömürgeleştirmesi görüşüne paralel olarak Lefebvre de gündelik

yaşamın kelimenin tam anlamıyla sömürgeleştirildiğini, toplumun, yeni teknikler ve "tüketim toplumu" adına aşırı yabancılaşmaya, derin bir tatminsizliğe sürüklendiğini öne sürer (Lefebvre,2015,19). Buna göre insan, yabancılaşmıştır; kendinden sökülüp alınmıştır, özgürlüğü dahil, "şey"e dönüştürülmüştür.

Lefebvre, insan faaliyetlerinin ve ilişkilerinin iktisadi fetişler -para, meta, sermaye- aracılığıyla şeylere dönüşümünü, sadece kapitalizmin içinde ve kapitalizm dolayısıyla iktisadi yabancılaşmaya indirgemez ve devletin içinde ve devlet aracılığıyla yabancılaşma, politik yabancılaşma, emeğin dolayımıyla ortaya çıkan yabancılaşma, egemen sınıf olan burjuvazinin yapay arzular ve sahte ihtiyaçlarla yabancılaşması, proletaryanın yoksunluklar ve ketlenmelerle yabancılaşması, toplumsal grupların kendi yaşam koşullarına bütünüyle "sahip çıkmalarını" engelleyen ve onları olasılıklarının altında tutan yabancılaşması, bireyin dışsal kural ve normlara tabi tutarak "gerçekleşmesini engelleyen" grup içinde ve grup (aile, şehir, halk, sınıf, vb.) tarafından yabancılaşması, teknolojiye ve teknik düzeye bağlı yabancılaşma, global toplum karşısındaki yabancılaşma, aile yaşamına ve özel yaşama aniden ve en azından görünüşte "doğrudan kavrayış, dolaysızlık, hakikat ve katılım niteliğiyle sunumlanan radyo ve özellikle televizyon"nun yarattığı yabancılaşma gibi kapsamlı bir analiz yapar (Lefebvre,2015, s.220).

Lefebvre, gündelik yaşamı; özel yöntemler ve yollarla kavranması gereken, özel nesneler ve alanları barındıran hem ekonomik hem psikolojik hem de sosyolojik gerçeklik olarak kabul eder. Ayrıca beslenme, giyinme, eşya, ev, barınma, komşuluk olduğu kadar her türlü iktidar ilişkilerinin, tüketimin, moderniteyle birlikte gelen bireyin yabancılaşmasının zeminidir (Lefebvre,2007, s.32). Dolayısıyla toplumsal değişimin asıl gözlenebileceği yer gündelik yaşamın esrarengiz derinlikleridir (Lefebre,2010, s.142). Temelde bu değişimler maddi koşullar ve ekonomik dinamiklerdeki değişimlere bağlıdır. Gündelik yaşam, toplumsal ve ekonomik görüngü ve değişimler birbiriyle ilişkilidir. Buna göre; toplumsal yapıları kavrayabilmenin yolu, onun üretilmesinde, yeniden üretilmesinde etkili olan gündelik pratiklerin anlaşılmasından geçmektedir (Lefebvre,2007). Özellikle burjuva toplumuyla birlikte gündelik yaşamın yeniden üretilmesi olgusunda radikal bir dönüşüm olduğunu savunan Lefebvre, bireyselleşme, yabancılaşma, tüketim, aile yaşamına ve özel yaşama aniden ve en azından görünüşte

“doğrudan kavrayış, dolaysızlık, hakikat ve katılım niteliğiyle sunumlanan radyo ve özellikle televizyon”a dikkat çeker ve gündelik yaşam kavramının kendisinde belli bir belirsizlik olduğunu ifade eder (Lefebvre, 2010, s.37-45).

Yaşama evreninin ekonomi tarafından sömürgeleştirilmesini tüketim toplumu üzerinden analiz eden Baudrillard (2017)’a göre 1960'lı yıllardan itibaren üretim, öncelikli konumunu yitirmiştir. Büyük teknokratik şirketler bireyleri maniple ederek bastırılamaz arzulara yol açmakta, eski sınıf farklılıklarının yerini alan yeni bir toplumsal hiyerarşi yaratmaktadır. Tüketim olgusunun yükselişiyle birlikte, nesneler kullanım değerinden çok gösterge değeriyle ön plana çıkmıştır. Buna göre nesneler pasif konumundan çıkarak bir tür özerklik kazanmış, hatta kendisini egemenlik altına almaya çalışan özneyi egemenliği altına almıştır. Gündelik alışverişler eski benzerlerine göre farklılaşmış; reklamlar ve kitle iletişiminden gelen iletilerde yüceltilerek ve bir tür saplantı haline gelmiştir.

Özellikle Batı'da üretim kahramanlarının yüceltilen biyografilerinin yerini bugün her yerde tüketim kahramanlarının biyografi almaktadır. "Sıfırdan başlayan adam"ın ve kurucuların, öncülerin, kaşiflerin yaşamları yerlerini sinema, spor ve oyun yıldızlarının, birtakım yaldızlı prenslerin ya da uluslararası feodallerin, yani kısaca “büyük savurgan”ların yaşamlarına bırakmaktadır (Baudrillard, 2017, s.45).

Tüketim toplumu var olmak için tüketim nesnelerine ihtiyaç duyar. Mutluluk ise tüketim toplumunun mutlak göstergesidir. Tam olarak kurtuluşun eşdeğerlisidir. Tüketilen şeyler arasında diğer nesnelerden daha güzel, daha kıymetli, daha eşsiz bir nesne vardır: Bu nesne bedendir. Bedenin etrafını kuşatan sağlık, perhiz, tedavi kültü, gençlik, zariflik, erillik/dişillik saplantısı, bedenle ilgili bakımlar, rejimler, fedakârca uygulamalar da önemli tüketim unsurlarıdır (Baudrillard,2017, s.163).

Kültür tekelleri, bedenleri özgür bırakır ve saldırısını ruha yöneltir. Hükümdar artık, “Benim gibi düşünmelisin ya da ölmelisin” demez. Şöyle der: “Benim gibi düşünmemekte özgürsün; yaşamın, malın, mülkün, her şeyin sende kalacak, ama bugünden itibaren aramızda bir yabancısın.” Uyum sağlamayan herkes, ekonomik yoksunluğa mahkûm edilir. İnsan bir kez işleyen sistemin dışına atıldı mı, onu yetersizlikle suçlamak kolaydır. Arz-talep mekanizması günümüzde maddî üretim

alanında dağılmaya yüz tutarken, üstyapıda egemenlerin yararına işleyen bir denetim mekanizması olarak iş görmeye devam eder. Tüketiciler, işçiden ve memurdan, çiftçiden ve küçük burjuvadan oluşmaktadır. Kapitalist üretim bedenlerini ve ruhlarını öyle bir kuşatmıştır ki, önlerine konan her şeye direniş göstermeden kapılıverirler (Adorno, 2011, s.63-64).

2.3 Sosyal Değişme

Sosyal yapı, toplumsal sistemin farklı öğelerinin arasındaki düzenli, yinelenebilir ve düzenlilik gösteren etkileşimlerle oluşur. Buna göre, sosyal yapı genel olarak, nüfus, çevre, yer, ekonomi, eğitim, siyaset, hukuk, aile, din ve sınıf gibi bir takım kurucu ve kalıcı sosyolojik kurumların bir aradalığı olarak düşünülmekte ve bu aradalığın daha çok statik görünümleri olarak algılanmaktadır (Oktik,2006). Yapılar toplumsalın statik görünümlerini arz etse de her toplumsal yapı değişmekte, toplumsal yapının bir bölümünde ya da tamamında meydana gelen bir değişme tüm toplumsal yapıyı etkilemektedir.

Sosyal değişme sosyolojinin en önemli ilgi alanı olarak toplum kuramcılarının, geçen iki yüzyıl boyunca en çok kafa yordukları konu olmuştur. Bu bağlamda avcılık ve toplayıcılıktan, köy topluluklarına; geleneksek uygarlıklardan, modern toplumlara kadar, toplumsal yapının değişimini açıklayacak bir kuram geliştirmeye çalışmışlardır (Oktik,2006).

Sosyal yapı çok parçalı ve sürekli değişim halinde olduğu için ondaki değişimin nasıl inceleneceği önemli bir sorundur. Appelbaum, sosyal değişimi değişimin miktarı, zaman boyutu ve değişen birimin etkisine göre sınıflandırır (Appelbaum,1988,s.12-12). Büyük, orta ve küçük ölçekli değişimler olarak sınıflandırılabilmektedir. Büyük değişimler, dönüşüm veya devrim diye de anılan ve sosyal yapıyı tümüyle değiştiren süreçlerdir. Tarihsel süreçte tarım toplumu, ticaret toplumu, sanayi toplumu ve bilgi toplumunun ortaya çıkmasına sebep olan değişimler büyük ölçekli değişimlerdir. Orta ölçekli değişimler ise nüfus, siyasal yapı, ekonomik sistem ve mekânsal unsurlardaki önemli değişimlerin sosyal yapıda yarattığı farklılaşmalardır ve toplumlararası bir karaktere sahiptirler. Küçük değişmeler ise sosyal yapı dahilindeki yeniliklerden kaynaklanan olgular ve kurumların karşılıklı etkileşiminden kaynaklanan değişimlerdir (Sunar, 2016,

s. 3-4). Oktik (2006)'e göre, toplumsal değişimi sürekli olarak etkileyip, biçimlendiren üç ana öğeden de söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki fiziksel çevre olup, insanın bir toplumsal yapı içerisinde yaşamı sürdürdüğü coğrafyadır. İkincisi toplu yaşamı düzenleyen politik örgütlenme biçimidir. Son olarak da üretim biçimlerinden, gündelik yaşam alanlarına, gelenek-göreneklerden, iletişim biçimlerine kadar tüm kültürel etkenlerdir.

Durkheim, Avrupa toplumlarında bozulan toplumsal dayanışmanın, düzenin ve dengenin nasıl sağlanacağı sorununa odaklanır (Akşit, 1985, s.210-201). Toplumsal değişimi mekanik iş bölümünden organik iş bölümüne geçiş bağlamında ele alan Durkheim'e göre mekanik dayanışmanın hâkim olduğu toplumdan organik dayanışmanın hâkim olduğu topluma geçiş, nüfus artışına ve toplumsal yoğunluğun artışına bağlı olarak ortaya çıkan rekabet ve çatışmayı azaltmak için toplumsal iş bölümünün ortaya çıkması ve gelişmesiyle olmaktadır.

Durkheim'a göre tarihsel değişme mekanik olarak, bireylerin iradelerinden bağımsız bir biçimde, bir tür "toplumsal dünyanın çekim yasası"na bağlı olarak ortaya çıkar. Bireyler giderek daha uzmanlaşmış roller geliştirirler: bunun nedeni bu rolleri icat etmeleri değil, aksine nüfus artışı ve kentlere göçün yanı sıra taşımacılık ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerdir. Toplumsal yapıdaki bu iki değişim "toplumların giderek yoğunlaşması"na yol açar. Bu iki temel değişim gruplar arasındaki mesafeleri azaltır ve daha fazla insanı etkileşim içine sokar. Giderek daha fazla sayıdaki insanın daha sık temas içinde olması bu duruma maruz kalan herkes üzerinde güçlü etkilere sahiptir. Toplumsal yoğunluktaki bu çeşitlilikler hem büyük hem de küçük ölçeklerde ortaya çıkar. Tüm toplumun yapısını nüfus büyüklüğü, belirli bir toprak parçası üzerinde ne kadar yayıldığı ve etkileşimlerin gerçekleşmesi için hangi iletişim araçlarının bulunduğu belirler. Bütün bu faktörlerin toplumsal yoğunluğu düşük dağınık yerleşim örnekleri olarak her biri nispeten kendine yeten küçük kabileleri veya bağımsız çiftçi toplulukları yerlerde gruplar nispeten uzmanlaşmamış rollere sahip birbirlerinden bağımsız parçalar olarak yer alırlar; her bir grup ihtiyaç duyduğu bütün şeyleri fiilen üretmek zorunda olduğu için, üyeleri nispeten uzmanlaşmamıştır, aynı anda birçok farklı görevi yeri ne getirirler. Toplumsal yoğunluk yüksek olduğunda yapı bir işbölümüne doğru gelişir. Toplumsal yoğunluk ya çok sayıda insan kentlerde kalabalıklar halinde toplandığında ya da taşımacılık ve iletişimin

gelişmesiyle farklı yerlerdeki insanlar fiziksel temas içinde olduklarında (veyahut iki faktörün aynı anda etkili olduğu durumlarda) artar. Yoğunluk arttıkça toplumsal roller giderek daha fazla uzmanlaşır; bireyler ihtiyaç duydukları şeylerin sadece küçük bir parçasını üretebilir ve alıp satabilirler. Bireyler birbirlerinden giderek farklılaşırken tüm toplum giderek daha fazla karşılıklı bağımlı hale gelir (Collins, 2015, s. 193-194).

Parsons bütün toplumların normal olarak, değişmez ve güvenli bir denge durumunda olduğunu varsayar. Ona göre bir toplum, toplumsal olarak normlaştırılmış görevlerin hasar görmesi ya da toplumsal sözleşmenin kesintiye uğraması sonucunda normal toplumsal denge durumunun bozulması halinde dönüşüme uğrar. Bu anlamda toplumsal dönüşüm, iki dönüşümsüz normal durum arasında meydana gelen ve bozulma kaynaklı bir geçiş durumudur. Bu anlayışa göre toplumsal dönüşüm, normalde denge halindeki bir toplumsal sistemin rastlantıya dayalı ve dış kaynaklı bir bozulma belirtisidir. Bu durumda toplum yeniden denge durumuna ulaşmaya çalışır ve er ya da geç, farklı bir dengeye sahip ayrı bir "sistem" ortaya çıkarak, toplum sürekliliğini sağlar (Elias, 2004, s. 21).

Toplumsal değişmeyi, Avrupa modernleşmesi, rasyonelleşme ve bürokratikleşme olgularına vurgu yaparak açıklayan Weber'e göre, modernleşmeyle birlikte önceki çağların irrasyonel ve mistik örgütlenme biçimlerinin yerini rasyonelleşme ve idari yapının bürokratikleşmesi almıştır (Akşit, 1985, s. 212).

Çatışmacı kuramın öncülerinden Karl Marx, sanayi devrimi sonrası Avrupa'da kapitalist gelişme ve ekonomik düzeni anlama ve açıklamaya çalışmıştır. Marks, modern Avrupa'nın siyasal, toplumsal ve kültürel ilkelerinin modern ekonominin doğasını oluşturan kapitalizmden neşet ettiğini savunarak bu ilkelerin bir eleştirisini geliştirmiştir. Marks çağında yaşanan büyük değişimleri, gelenekten kopuş ve kutsal olanların kutsallıktan düşmesi olarak görmektedir. Modernleşmeyi daha ziyade ekonomi temelli ve sınıf mücadelesi olarak analiz eden Marx'a göre toplumsal yapılar alt ve üst olarak ikiye ayrılır. Marks'a göre alt yapı olan ekonomik üst yapıyı oluşturan kültür, ideoloji, siyaset, aile gibi kurumları belirler (Kaya, 2012, s.120).

Değişmeyi kentleşme, teknoloji, rasyonelleşme gibi modernitenin sonuçları üzerinden açıklayan Simmel (2009), değişimin bireyin psikolojisi üzerindeki etkisini incelemiştir. Simmel bilimsel teknolojik çağ olarak değerlendirdiği modernitede bireyin iç güvenliğini

kaybettiğini, modern yaşamın heyecanından ve karmaşasından kaynaklanan bir gerilim, huzursuzluk ve telaş içinde kaldığını ileri sürer. Bu huzursuzluğun en belirgin şekilde kent yaşamında kendini gösterdiğini belirten Simmel'e göre büyük kentlerin kargaşası, rekabeti, tarzlara, kişisel ilişkilere ve düşüncelere karşı sadakatsizliği bireyleri bir çaresizliğe itmekte ve nevrozun kıyısına getirmektedir (Simmel, 2009, s. 318-329).

Harvey (2006)'e göre modernleşmeyi, insanlığın özgürleşmesi ve rasyonel düşünceyle birlikte geleneksel toplumsal örgütlenmenin mistik kabuğundan arınması, akıl ve gözleme dayalı yeni bir toplum tasavvurunun yerleşmesi, Giddens (1994)'a göre kapitalizm, endüstriyalizm, gözetim ve şiddet araçlarının ulus devletlerin kontrolüne dayandığı, sadece üretim ve ekonomiyi değil, ulaşım, iletişim, aile ve ev yaşamı gibi alanları da etkileyen geniş bir kavramdır.

Harvey ve Giddens'ın paralelinde Tekeli de modernitenin dört ayak üzerinde yapılandığını belirtmektir. Buna göre ilk boyut kapitalist üretim ilişkilerine dayanan endüstrileşmiş toplumsal bir düzendir. Bu düzende liberal mülkiyet anlayışı kurumsallaşır. İkinci boyut, batı evrensel değerlerini ifade eden bilgi, sanat ve ahlak yaklaşımıdır. Üçüncü boyut, geleneksel toplum bağlarından kurtulmuş, kendi aklı ile kendini yönlendiren, bireyselleşmiş, sekülerist, yurttaş bireyin doğmasıdır. Dördüncü boyut ise diğer üç boyutun kurumsallaşmasını ifade eden ulus-devletin ortaya çıkmasıdır (Tekeli, 2002, s.46).

Türkiye'de modernleşme çabalarının izini sürmek için iki yüz yıl kadar geriye gitmek gerekir. Bu uzun geçmişe rağmen homojen ve bölünmez bir süreçten söz etmek mümkün değildir. Modernleşmenin ekseni olarak Avrupalılaşmak hedefi açısından bir süreklilik söz konusu olsa da amaçlar, kapsam ve yöntem açısından önemli kırılmalar olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Bu bağlamda en ciddi kırılma noktasının imparatorluk düzeninden sonra küçülen ve nüfusu nispeten homojenleşen ülkede, siyasal rejim olarak cumhuriyetin kabul edilmesi ve kurucu iradenin ülkeyi yeni bir anlayışa göre yapılandırmaya koyulmasıdır. Buradan yola çıkarak Türk modernliğini "imparatorluk dönemi" ve "imparatorluk sonrası dönem" olarak iki aşamada incelemek modernliğin seyrini anlamak açısından önemlidir (Aytaç, 2015, s.124).

Geniş topraklara sahip bir imparatorluk olarak çok parçalı bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı Devleti'nin, bir dünya devleti olma ya da evrensel üstünlük iddiası taşımasına rağmen toplum üzerindeki denetimi aynı oranda güçlü değildir. Bu bakımdan devlet yaşama fazla müdahale eden bir karakterde değildi ve imparatorluk misyonu evrensel üstünlük iddiasının sürdürülebilirliğiyle ilgiliydi. Ancak daha sonra bu misyon devleti yaşatma misyonuna dönüşmüştür (Aytaç,2015, s.125). Bu bağlamda modernleşme imparatorluğun, Batı karşısında hızla gerilediğini gören bazı devlet adamlarının devletin varlığını korumak için giriştikleri askeri ve idari alanda başlayan, günlük kültürde de kendini göstermiş; eğitimden giyime, ev eşyasından insanlar arası ilişkilere kadar her alanda görülmüş; ancak çoğu zaman felsefi ve ekonomik temelleri zayıf olduğu için istenilen başarıya ulaşamamış yenilik hareketlerini ifade etmektedir (Mardin,1991).

Osmanlı Döneminde başlatılan modernleşme hareketleri Cumhuriyet Döneminde de devam ettirilmiştir. Bu bağlamda batı medeniyeti içerisinde kalmak ve milli bir ekonomiye dayanmak kaydıyla bürokrasiden, eğitime kadar sosyal yapıyı tümüyle değiştirerek, modernleşme yolunda önemli adımlar atılmış, nitekim akıl ve bilimin kılavuzluğunda modernleşme cumhuriyetin önemli bir hedefi haline gelmiştir. Berkes (2002)'e göre de Türkiye'yi çağdaş uygarlık yörüngesine oturtmak anlamında modernleşme süreci, öncelikle mevcut gelenekçi tutumunu yok ederek, onun yerine bu yörüngeye uygun kuralları, örgütleri yerleştirmeyi, toplumun yeni kuşaklarını bu yörüngenin gereklerine göre yetiştirerek gelenekle çağ arasındaki geçiş köprüsünü kurmayı, bunun yaparken de gelenek ve modernlik arasında biri kurum olarak aileyi ve onun toplumsal gündelik yaşamını dönüştürmeyi amaçlamıştır. Rejimin bu denli radikal değişim baskısının sosyal yapıda uyandırdığı muhalefet, "din özgürlüğü" savunuculuğu biçiminde bir kırılma noktası olarak siyasal yaşamda karşılık bulduğunu ve çok partili yaşama geçişle birlikte ülkenin sosyal yaşamı üzerinde önemli etkiler yarattığını iddia eder (Keyder,2009, s.147).

1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de, sosyal yapıda önemli değişime neden olan faktörler göz önüne alındığında; çok partili yaşama geçiş, hızlı nüfus artışı, tarımda sanayileşme çabaları, kırdan kente göç, kentleşme gibi olgulardan söz edebilir.

1950'lerden itibaren izlenen dışa açık ekonomi politikası ve benimsene "ithal ikameci büyüme modeli"yle hızlı sanayileşme ve tarımdaki hızlı makineleşme kırsal alanda toprak-nüfus dengesini bozmuş, nüfus artışı, toprakların miras yoluyla bölünmesi, 1984'ten sonra ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşanan "terör" kaynaklı can ve mal kayıpları ve asayiş nedeniyle köylerin boşaltılması gibi zorunluluklar nedeniyle kentlere göç artmıştır (Özer,2004, s.24, Kaygalak, 2009, s.6). Bunun yanı sıra kentte elde edilen gelirin yüksek oluşu, kent yaşamının renkliliği, kentte eğitim, sağlık, haberleşme, ulaşım olanaklarının üstünlüğü, mal ve hizmet üretiminin, değişiminin belli merkezlerde toplanması, kitle iletişim araçlarıyla artan akışkanlık, eğitim düzeyinin yükselmesi, kentlerin özgür havası, daha geniş bir gruba mensup olma duygusu kentleri cazibe merkezi haline getirmiştir (Keleş, 2010, s.32; Özer, 2004, s.60). Yaşanan bu göçler, ülkede sosyal, siyasal ve ekonomik değişimlere neden olmuştur.

Sosyal değişim gibi etkenlerin dışında küreselleşme denilen olgunun varlığını unutmamak gerekir. İletişim ve telekomünikasyon teknolojisinde yaşanan hızlı ve büyük çaplı gelişmelerle birlikte, bilgi ve fikirlerin, üretildiği merkezlerin çok uzağında kalan yerleri bile etkilemesi, zaman-mekân kavramlarında muğlaklık yaratmış, "uzak"taki olaylar yereli değiştirip dönüştürerek, ekonomik, siyasal ve kültürel etkileşimlerle dünyanın farklı yerlerinde kapitalist tüketim kalıplarıyla birlikte insanların yaşam biçimleri de giderek benzerlik yaratmıştır (Erman, 2010, s.9; Aslanoğlu, 1998, s.11-12).

Inglehart (1997)'e göre Modernleşme ile ilgili temel eğilimlerden biri sekülerleşmedir. Yerleşik dini kurumlar söz konusu olduğunda bu eğilim devam etti: Özellikle gelişmiş endüstriyel toplumların halklarının hem kiliseye olan güvenlerinin hem de kiliseye katılım oranlarının düştüğünden hareketle örgütlü dine daha az önem verildiğini ifade etmektedir. Ancak bu, manevi kaygıların ortadan kalktığı anlamına gelmemekte: çünkü aynı zamanda, insanların yaşamın anlamı ve amacı hakkında düşünmeye daha fazla zaman ayırma eğilimi bulunmaktadır (Inglehart, 1997, s. 45).

2.4 Analiz Nesnesi Olarak Kuşak Kavramı

Marshall (1999)'a göre kuşak, bir toplumun yaklaşık olarak aynı zamanlarda doğan üyelerinden oluşan ya gruplarının bir biçimidir. Son yıllarda, yaş gruplarının toplumsal değişime katkılarını inceleyen kuşak analizlerine duyulan ilgi sürekli artmaktadır.

Türkiye'de sosyal yapıdaki değişmeyi, ailenin gündelik yaşamındaki değişmeden yola çıkarak anlamayı amaçlayan tezde, gündelik yaşam pratikleri, tutum ve düşünceler bağlamında kuşaklar arası farklılıklar analiz edilmek istenmektedir. Kuşak çalışmaları sosyal yapıdaki değişimleri anlamayı sağlamakla birlikte, değişmenin karakteristiğini anlamak açısından da önem taşımaktadır.

Tezde kuşak kavramı Karl Mannheim'ın 1952 yılında kaleme aldığı The Problem of Generation adlı denemesinde ele aldığı gibi ortak deneyimler temelinde anlaşılmaya ve kategorileştirilmeye çalışılmıştır.

Comte, kuşakların insanlığın ortak bilgisinin aktarıcısı olduğunu, tarih ve tarihin içerisinde yaşanmış, her türlü olayın bir sonraki kuşağa aktarılmasının, toplumun devamlılığı ve yenilenmesi açısından oldukça önemli bir yere sahip olduğunu ileri sürer (Tuncer ve Oktik, 2021, s.4354).

Pozitivist yaklaşımın bir temsilcisi olarak Comte, kuşak kavramıyla 30 yılı kasteder (Mannheim, 2018, s. 314,315). Çünkü ona göre insan otuz yaşına kadar hala öğrenmeye devam eder ve bireysel yaratıcılık ortalama otuz yaşında başlar, altmışında ise insan artık kamusal yaşamdan ayrılır. Birbirlerini takip eden, ortalama yaşam süresine dair temel verilerdeki değişme ilerlemenin hızında ve doğasında değişime neden olur. Bu bağlamda her bir bireyin yaşam süresinin uzaması, söz konusu kuşağın ait kısıtlayıcı, muhafazakâr ve "işi yavaşlatan" etkilerden dolayı ilerlemenin hızının yavaşlatacağını, ortalama yaşam süresinin azalmanın ise önceki kuşağın etkisinin çabuk kaybolacağından ilerlemenin hızını artıracağını belirtir.

Mannheim (1952)'ın analizinde pozitivist yaklaşımın niceliksel açıdan matematiksel olarak ele aldığı kuşak problemi, ortak deneyimler çerçevesinde şekillenen bir kavram olarak ele alınır. Bu bağlamda hiç durmadan devam eden doğum ve ölümlerden dolayı sabit aralıklar tespit etmenin imkansızlığı, eski kuşağın ortalama ne kadarlık sürede yerini yeni kuşağa bıraktığı ve yeni bir dönemin başlangıcının belirlenmesindeki muğlaklıktan dolayı kuşağı biyolojik olarak ölçülebilir bir kavram olmak yerine hâkim olan entelektüel, toplumsal ve siyasal koşullardan türeyen aynı baskın eğilimleri hem ilk şekillenme yıllarında hem de sonraki yıllarında birlikte deneyimleyen kişilerden oluşan toplumsal bir konum olarak almak gerekir.

Pinder'e göre de aynı zamanda yaşayanlar çağdaş olmak zorunda değildir. Farklı kuşaklar aynı zaman diliminde yaşamalarına karşın hepsi niteliksel olarak oldukça farklı öznel çağlarda yaşarlar. Pinder her kuşağın dünyayı deneyimleme yolunun birliğini ifade etmek üzere "entelakya" kavramını önerir. Entelakya, tarihsel süreci oluşturan, geçici ve kalıcı etkenlerin karşılıklı etkileşimi olarak tanımlanır. Burada kalıcı etkenler uygarlık, ulus, kabile; geçici etkenler ise aile, bireysellik ve tip olarak gösterilir. Toplumsal etkileşimler, entellektüel ve kültürel tarihi şekillendirir, entelekyaları üretir. Bu bağlamda bir dönemin, tek türden hareket ettirici güdüsü olmadığı gibi, tek bir entelakyası da yoktur, dönemlerin kendine özgü renkleri vardır; bu renkler cilanın farklı renk tonu gibi vardırlar. Öyle ki içinde farklı yaş gruplarının ve farklı kuşakların birçok rengi barındırır (Mannheim,2018, s 321-323).

Mannheim'a göre, kuşak, insan varoluşundaki biyolojik ritimden, yaşam ve ölüm, yaşamın sınırlı süresi ve yaş alma gibi etkenlerden tamamen bağımsız değildir. Aynı kuşağa mensup, aynı yıllarda doğan, bireyler toplumsal işleyiş sürecinin tarihsel boyutunda bir dereceye kadar ortak yerleşime sahiptirler (Mannheim,2018, s.329)

Mannhein'a göre; sosyolojik açıdan kuşak problemi, üzerinde ciddi ciddi düşünülmeyi hak edecek kadar önemlidir. Söz konusu problem, toplumsal ve entelektüel hareketlerin yapısını anlamada zaruri kılavuzlardan biridir. Sosyolojik olarak kuşaklar fenomeni nihayetinde doğum ve ölümün biyolojik ritmine sırtını çevirmese de, insanlar arasında karşılıklı etkileşimden doğan ve toplumsal yapının devamlılığı ile ilişkili kendine özgü nitelikleri vardır;

> a) Kültürel yaratılar ve kültürel birikim aynı bireylerin başardığı, bir sey değildir; kuşaklar boyu aktarılarak birikmiştir. Yeni kuşaklar kültürü özümseyip, yeniden üretirken yeni bir yaklaşım geliştirir. Olaylar bireyi bağlı olduğu toplumsal grubu terk etmeye ve yeni bir gruba girmeye zorladığında, söz konusu bireyin bilincinde, tinsel-ruhsal tutumunda çarpıcı ve gözle görünür bir dönüşüm olur. Bu dönüşümü salt toplumsal olan değişim değil, ayrıca temel biyolojik etkenler de belirler. Tarihsel ve toplumsal yön değişiminden doğan "yeni temaslar" onları deneyimleyen bireylerin "zihin esnekliğine" bağlı olarak, düşünce ve pratiklerde değişen koşulların zorunlu kılacağı değişimler meydana getirebilir.

b) Deneyimler kişisel gelişim sürecinde kişinin elde etmesiyle, öylece başkalarından devralması arasında muazzam bir fark vardır. Kişiler, sadece gerçek durumlardan elde edilen deneyimlere sahip olur. Gerçekten "yapışıp kalan" ve tek başına bağlayıcı bir gücü olan bilgi yalnızca bu tür bilgidir. İnsanın tinsel ve ruhsal variyetinin yalnızca bireysel olarak elde ettiği hatıralardan oluşması bilgiye yeni erişimleri engelleme riski taşır. Yaşlıların gençlerden daha deneyimli olmasına karşın gençler daha heyecanlıdır. Bu da onların değişken dünyada yaşamalarını kolaylaştır. Bir kişi ancak, kullanılabilir geçmiş deneyiminin özel bireysel olarak elde edilmiş çerçevesinde yaşamak durumunda kaldığı sürece yaşlıdır.

c) Bir kuşağın üyeleri, her şeyden önce kolektif sürecin aynı aşamasına maruz kalırlar. Sırf kronolojik olarak eş zamanlı olmanın kendi başına ortak bir kuşak yerleşimini neden yaratamaz. Çağdaşlık olgusu ancak aynı tarihsel ve toplumsal koşullardan pay almayı da içerirse sosyolojik açıdan önemlidir.

d) Bireyin ilk yıllarda içselleştirdiği deneyimler, iradi olmayan biçimde edinilir. Bilincin tarihsel olarak bu en eski katmanı, kendini doğal dünya görüşü olarak sağlamlaştırma eğilimindedir. Buna göre çocuk yeni etkilere açıktır. Bilinçli olmayan yeni zihinsel tutumları ve alışkanlıkları özümsemeye, dil ya da lehçe değiştirmeye her zaman hazırdır. Yeni çevreye yerleşen yetişkin ise davranış ve düşünce tarzının bazı boyutlarını bilinçli olarak dönüştürür. Ama kendini bu yeni ortamın iklimine kökten ve baştan aşağı bırakmaz. Onun temel tutumları, yaşamsal varlığı ve kendisinden yansıyan diğer dışsal şeylerin yanında dili ve lehçesi büyük ölçüde erken döneminde olduğu şekliyle kalır. Zira dil ve şive kişiye ait bilincin temellerinin nereye dayandığına ve onun asli dünya görüşünün nerede sabit kaldığına işaret eder.

e) Sürekli bir kuşaktan diğerine geçişin gerçekleşmesi kuşaklararası karşılıklı ilişkileri daha yumuşak kılma eğilimindedir. Bu karşılıklı etkileşim sürecinde eski kuşak yeni kuşakla arasındaki ilk temas her ikisine de çok uzak olmayan bir "aracı" kuşak tarafından sağlanır. Bu aracı kuşak, kuşaklar arasındaki biyolojik farkı silip atamasalar bile en azından bu farkın sonuçlarını hafifletirler.

Toplumsal süreçte kuşaklar arası geçişin sürekli kıldığı aracı kuşaklar sürtünmenin şiddetini azaltır.

f) Her kuşak yerleşimi ve hatta her yaş grubu mutlaka kökü kendilerinde olan ve kendi özel durumlarına uygun olan yeni kolektif dürtüler ve biçimlendirici ilkeler yaratmazlar. Örneğin köy toplumu gibi büyük ölçüde durağan olan veya gayet ağır değişen topluluklarda, kendilerine özgü bir entelekya aracılığıyla atalarından keskince ayrılmaya kalkışan yeni gençlik birliklerine rastlanmaz; bu tür topluluklarda değişim kademelidir. Ayrıca bu tür topluluklarda salt biyolojik olan farklılıkları ve aynı ya da farklı yaşta olma üzerine kurulu yakınlıklar görülebilir yalnızca. Bu tür biyolojik etkenler modem toplumda da etkilidir elbette; gençler gençleri, akranlar birbirlerini kendine yakın hissederler (Manheim,2018, s.326-345).

2.5 Yaşam Evreleri Kavramı ve Gündelik Yaşam Pratikleri

Sosyal gerçekliğin inşa edildiği zemin olarak değerlendirilen gündelik yaşam, bireylerin her gün diğerleriyle birlikte girdiği etkileşim sürecinde gerçekleştirdikleri pratiklerin toplamından oluşur. Ayrıca yaşanılan toplumu anlamaya dair bilgileri içinde barındırır ve kendisini tutarlı bir dünya olarak bireylere sübjektif olarak en anlamlı gerçeklik olarak sunar (Berger ve Luckmann, 2008, s. 32). Bu noktada gündelik yaşam, anlamını bireylerin kendilerinden önceki kuşakların ürettiği mevcut bilgi stokunun toplumsallaşma süreçlerinde içselleştirilmesinden alır. Ancak bu içselleştirme farklı kuşakları birbirine bağlayarak, toplumsal dünyaya bilindik karakterini kazandırsa da Lefebvre(2010)'ye göre "derin insani değişimler" gündelik yaşama nüfuz ederek değişime neden olur. Nitekim kuşak kavramı da toplumsal değişimin nedensel mekanizmalarını ortaya koymaya çalışan toplumsal değişim kuramı arayışının bir parçası olarak görülür. Bu bağlamda özellikle evrimci yaklaşımlar, modern-öncesi toplum biçiminden modern toplum biçimine doğru yaşanan dönüşümü açıklamak amacıyla kuşak kavramına başvurmaktadır (Çakır ve Azman, 2022, s. 335). Örneğin A. Comte'nin evrim modeli, kuşak kavramını, sosyolojinin toplumsal statik ve toplumsal dinamik arasında kalmışlığını ve toplumsal bilginin teolojik ve metafizik aşamadan geçerek pozitif aşamaya ermesini, metodolojik anlamda kuşaklar arası farklılığa dayanarak açıklar.

Görüldüğü gibi kuşak farklılık ve kendine özgülük temelinde şekillenir. Buna göre, kuşağın aynı yıllarda doğmuş, yaşadığı toplumun tarihi, kültürel, sosyal, siyasal koşullardan türeyen aynı baskın eğilimleri paylaşan ve yaşam pratikleri açısından özgünlükler taşıyan bireylerden oluştuğu ve sosyal gerçekliklerin, ilişkin oldukları zaman ile birlikte anlaşılabilirliği fikri, kuşakların doğdukları yıllara ve dönemin baskın dinamiğine göre 1927-1945 yılları arasında büyük buhran, bir Dünya Savaşı ve yoksulluk gören "Sessiz Kuşak", İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünyaya gelen bir milyar bebeği temel alan 1946-1964 arasında "Bebek Patlaması Kuşağı", 1965-1979 arasında dünyaya gelen ve geçiş kuşağı olarak kabul edilen "X Kuşağı" teknolojik gelişmelerin yükseldiği dönem olağan 1980-1999 arasına "Y Kuşağı" ve teknolojiyi en üst düzeyde kullanıp yaşamın merkezine alan 2000 - 2021 arasında doğanlar ise "Z Kuşağı" olarak tanımlanmasının dayanağını oluşturmuştur (Oktik, 2021, s.5).

Kuşağı yukarıda olduğu gibi aynı tarih aralığında doğmak, yaşam süresi içinde aynı toplumsal, ekonomik ve siyasal faktörlerin etkisinde kalmak temelinde ele almanın yanı sıra onu paylaşan bireylerin doğrusal bir zaman çizgisinin belli noktasında, ortak değer, kültür ve alışkanlıkları paylaşan bireylerin oluşturduğu gurup olarak ele alınabilir (Turner, 2014). Bu anlamda kuşak hem biyolojik hem toplumsal hem zamansal bir olgudur. Bu bağlamda insanın doğumundan ölüme kadar geçirdiği yaş süreçleri, genellenebilir özelliklerine göre, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi ardışık aşamalara göre kategorileştirileştirilir (Marshall,1999, s.812). Bireylerin yaşamları sırasında geçirdiği ve ilk görüşte biyolojik katı bir gerçeklik olarak değerlendirilen yaşam evreleri, her bir bireyin içinde yaşadığı toplumun genel norm ve değerlerinin yanı sıra dünya zamanından da kopuk değildir; her bir yaşam evresi davranışlar, roller, tutumlar, değerlerle iç içedir ve yaşanılan toplum ve kültür bireyin yaşam evresinin belirlenmesinde en başat role sahiptir (Oktik,2021, s.3).

Tarım toplumlarında, çok erken yaşlarda yetişkin olmak zorunda kalmaları nedeniyle bebeklikten yetişkinliğe geçiş süreci olarak görülen çocukluk kısa sürerken kent toplumlarıyla birlikte önem kazanmış, moderniteyle birlikte eğitim sürecinin uzamasıyla uzun süreli bir geçiş haline getirmiştir (Oktik, 2021). Buna karşın Giddens(2008), özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla çok küçük çocukların bile yetişkinlerle aynı televizyon programlarını izleyebildiklerinden dolayı, erken bir yaşta,

yetişkin dünyası hakkında önceki kuşaklara oranla çok daha fazla bilgi sahibi olmalarına yol açtığını ve erken büyüdüklerini iddia etmektedir (Giddens, 2008, s.216)

Gençlik dönemi; UNESCO'ya göre 15-25 yaşları arasını kapsasa da bazı çalışmalarda 30 yaşa kaymış olduğu görünmektedir. Gençlik dönemi, iş, arkadaşlık, meslek seçimi gibi zor kararların yanı sıra sosyal kimlik oluşturma ve toplumun kendisinden beklediği, rol ve davranışları benimseyip benimsememe konusunda karar verme aşamasıdır. Sosyolojik çalışmalar da gençlik verilen bir statü ve toplumsal bir konum olup, bu dönem, daha çok cinsiyet ve sınıf temelli kültür araştırmalarında incelenen sosyal bir kategori olarak incelenir. Toplumun dinamik kesimini oluşturan gençlik, doğal değişmeye en açık evredir. Eğitim ve iş olanaklarının, ailenin yaşam şekli ve gelir düzeyiyle olan organik ilişkisi, kentlerde yaşayan gençlerin sorunlarının saptanmasında ana hareket noktası olarak kabul edilir (Oktik ve Değer 2018, s.4).

İnsan yaşamının 35-55 yaşları arasındaki dönemi genellikle yetişkinlik dönemi olarak tanımlanır. Bu dönemde birey iş, aile, çocuk yetiştirme ve yaşama tutunma gibi birçok uğraş ve sorunla yüz yüzedir. Bu dönem yerleşme dönemi olarak da betimlenir. Bu dönemde evlenme aile kurma çocuk sahibi olma kariyerde yükselme mal mülk edinme uğraşısı gibi yoğun bir değişim ve dönüşüm yaşanır. Özellikle aile çalışmalarının odak noktası bu evredir (Oktik, 2021, s.8).

Yaşlılık döneminin belirlenmesinde özellikle çağdaş toplumlarda objektif bir ölçüt olarak emeklilik yaşı temel alınır. Buna göre yaşlılığın başlangıcı altmış beş yaş civarı olarak kabul edilirse de gelişmişlik düzeyine bağlı olarak arttığı görülmektedir (Oktik, 2021 s.8). Geleneksel toplumlarda, yaşlı bireyler çoğunlukla büyük bir saygı görür hem kadın hem de erkeklerin yaptırım gücü yaşlandıkça yükselir. Topluluk için önemli olan konularda önemli bir söz hakkına sahiptirler; Sanayileşmiş kent toplumlarında ise buna karşıt olarak, yaşlılar hem aile içerisinde hem de daha geniş toplumsal grupta, yetkeden yoksun olma eğilimindedirler. Ayrıca emekli olarak işgücünden çıktıkları ekonomik olarak da daha az maddi güce sahiptirler (Giddens, 2008, s. 218). Buna karşın Türkiye gibi geleneksel değerlerini koruyan ülkelerde aile içinde yaşlıların konumu kırsal topluma göre azalsa da halen yaşlılık rolü saygınlığı olan bir rol olma özelliğini sürdürmektedir (Oktik, 2021).

Kohli ve Meyer (1986)'na göre yaşamın çocukluk, gençlik, yetişkinlik, yaşlılık gibi evreleri belirli yaşlarda başlayıp belirli yaşlarda bitmesi, belirli performans ölçütleri üstlenmesi ve ilgili kişiler için belirli anlamlar taşıması bağlamında sabitlenmiş değildir; sosyal değişme ile diyalektik ilişki içindedir. Özellikle modern dönemde ulus devletin de düzenleyici işlevi sayesinde yaş toplumsal örgütlenmenin önemli boyutlarından biri haline gelmiş, yaşam evreleri daha açık bir şekilde tanımlanmış, birbirinden ayrılmıştır. Ayrıca bu yaşam evreleri arasındaki sınırlar, kronolojik yaşa göre daha kesin bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre, okul yaşı, reşit sayılma yaşı, evlilik yaşı ve emeklilik yaşı gibi yaş derecelendirme sistemlerinin, normatif olarak belirlenmesinde olduğu gibi yaşam akışının artan bir şekilde kurumsallaşması ve zamansallaştırılmasından ve daha spesifik olarak bir kronolojikleştirilmesinden söz edilebilir.

Bourdieu (1997) kuşakları kaynaklar üzerinde çatışma aracılığıyla toplumsal olarak kurulan görüngüler olarak ele alır; O, kuşağın yaş temelli açıklamalarına mesafelidir. Buna göre örneğin gençliği yaş temelli açıklamak toplumsal sınıflandırmanın gücünü elinde bulunduran yetişkinler tarafından, gençlerin yaşam koşullarını ve sınırlarını belirlemek için yapılmış, içinde bulundukları eşitsizliği göz ardı eden bir manipülasyondur; gençlik de aynı yaşlılık gibi verili olmadığı gibi ortak çıkarlara sahip yekpare bir grup değildir. Kuşak çatışması olarak söz edilen süreç de, esasında farklı yaşlarda oluşmuş "esin sistemlerinin çatışmasından", ebeveynler ile çocuklarının özlemlerinin ve tüketim ilişkilerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu noktada onun habitus kavramının kuşağın kültürel olarak oluşumunu açıklamak için elverişli olduğu söylenebilir; ortak bir habitus ve kültür, grubu zamansal olarak bütünleştiren kolektif hafızayı yaratarak sadece bireysel kimliği şekillendirip korumakla kalmayıp aynı zamanda diğer kuşaksal grupları genel olarak kültürel sermayeye ve maddi kaynaklara erişim bağlamında da tanımlamaktadır (Turner, 2014, s.388).

3. YÖNTEM

3.1 Araştırma Modeli

Ailenin gündelik yaşamından yola çıkarak Türkiye'de gündelik yaşam ve sosyal değişmenin izini sürmek isteyen araştırmacı "her şeyin bir nedeni ve sonucu vardır" önermesiyle yola çıkmamıştır. Ebetteki gündelik yaşam sanayileşme, kırdan kente göç, kentleşme/kentlileşme, ekonomi, teknoloji, medya, devlet, din gibi dönüştürücü unsurların etkisinde biçimlenmektedir. Buna karşılık toplum denilen çok parçalı yapıda insan eylemcilerin kendine özgü yapma biçimi vardır. Bu bağlamda araştırma "her şeyin bir öyküsü vardır" önermesinden hareketle aileler çoğulluğunun bu süreçleri nasıl deneyimlediğine eğilmek ve olguların içine gömülü bulunan anlamı kavramaya çalışmaktadır.

3.1.1 Niteliksel araştırma yaklaşımı

Pozitivist sistemci anlayışa bir eleştiri olarak ortaya çıkan gündelik yaşam sosyolojisi yöntem olarak doğa bilimlerinden farklı bir yöntemi benimsemiştir (Bal,2021, s. 18). Bu bağlamda araştırmanın modelini oluşturan nitel araştırma, belirli bir bağlamın veya etkileşimin bir parçası olarak olayları kendi tekilliği içinde anlamlandırmaya dayalı bir anlayış ortaya koyar. Bu anlayışa göre;

> (…) bireyler içinde yaşadıkları ve çalıştıkları dünyayı anlamaya çalışırlar. Deneyimlerine öznel anlamlar yüklerler. Bu anlamlar çok fazla çeşittedir. Bu durum araştırmacıları, görüşlerdeki karmaşıklığı araştırmaya yöneltir. Genellikle bu öznel anlamlar, toplum ve tarih tarafından şekillendirilmektedir. Başka bir deyişle, onlar sadece kişiler tarafından değil diğerleriyle olan etkileşim, tarih ve bireylerin yaşamında etkili olan kültürel normlar aracılığıyla oluşmaktadır (Patton'dan aktaran Merriam, 2018, s.9-14).

Alman felsefe geleneğinin etkisiyle gelişen anlama ve yoruma dayalı bu anlayış, İ. Kant'ın, bilimsel sebep, pratik sebep ayrımında da kendisini gösterir (Güçlü, 2021, s44). Bu bağlamda bilme ve bilginin, temel ampirik araştırmayı aştığını ileri süren Kant'a göre,

insanların dünyayı anlamak için doğrudan gözlem dışında kullandıkları başka yollar da vardır; yani algı sadece duyularla değil duyuların hissettirdiği şeyle de ilgilidir.

Simmel, toplumsallaşma ilkesini somutlaştıran bireyler arasındaki karmaşık ilişkiler ve etkileşimler ağı olarak tanımladığı toplumu ve insanı, insana gönderme yaparak onun söz ve edimlerini kanıt göstererek anlamak gerekiyordu (Bal, 2021, s.18). Ayrıca Simmel, insanı bilişsel bir özne olarak görür ve onun eylemleriyle tarihsel dünyayı ürettiğini, tarihsel bilgiyi de bu anlamda dışsal gerçekliğin basit bir yansıması değil de insani deneyimin bir formu olduğunu bu formların analiz edilmesiyle dünyanın kendisinin bir bilgi nesnesine dönüşeceğini savunur.

Kültürü, dünyevi surecin anlamsız sonsuzluğunun insanların üzerine anlam ve önem atfettiği sonlu bir parçası olarak gören Weber'e göre, sosyolojinin araştırma nesnesi kültürel anlamlandırmaya haiz kültürel fenomenlerdir. Bu anlamlandırma insanın bilinçli bir duruş, sergileme ve anlam katma kapasitesine ve iradesine sahip kültürel varlıklar olmasına dayanır ve insan varoluşunun belirli fenomenlerini kendi ışığında yargılamaya ve olumlu ya da olumsuz anlamlı şeyler olarak tepki vermeye sevk eder (Bal, 2016).

Sosyal bilimler alanında oldukça uzun bir uzun bir tarihe sahip olan niteliksel araştırma ilk dönemlerde "ilkel" toplumların gündelik yaşamlarını anlamaya çalışan araştırmaların temelini oluşturmuştur. Örneğin; Malinowski, 1914-918 yılları arasında Yeni Gine'nin Trobriand Adası'nda yaşayan yerliler arasında bizzat yaşayarak, onların dilini öğrenmiş ve oradaki doğal yaşamın bir parçası olarak araştırmalarını gerçekleştirmiştir. 1920'lerden başlayarak 1940'lı yıllara kadar ise Chicago Okulu nitel yöntemleri kendi toplumlarındaki suçlular, gençlik çeteleri gibi alt kültürleri incelemek için kullanmışlardır. 1960- 1980 arasında altın çağını yaşayan niteliksel araştırmanın bu dönemde gerek veri toplama gerekse analizinde neo-Marksist teoriden eleştirel teoriye ve pozitivizme kadar birçok kuramsal yaklaşımdan ve yöntemden faydalanılmıştır. Bu bağlamda dönemin genel karakteristiği çoğulculuktur. 1980'li yılların ortasından sonra ise nitel araştırmalar, feminist ırksal ve etnik endişelerin beslediği araştırmalar hız kazanmıştır (Güçlü, 2021, s.46-48).

Nitel araştırmada uygulama açısından katılımcıların bir durumu anlamlandırmaları, başkaları ile yaptıkları etkileşimleri anlamak için araştırmacı, açık uçlu, kapsamlı ve genel

nitelikli sorular sorarken, insanların ne söylediklerini dikkatlice dinler ve ne yaptıklarını gözlemler. Araştırmacı, bireyler arası etkileşim süreçlerine vurgu yaparlar. Ayrıca katılımcıların tarihi ve kültürel ortamlarını anlamak için insanların içinde yaşadıkları ve çalıştıkları özel ortamlara da odaklanırlar. Bu noktada araştırmacı kendi yorumlarını şekillendiren kendi özgeçmişini betimleyerek araştırmadaki konumunu tanımlar. Böylece yaptığı yorumlamaların kendisinin bireysel, kültürel ve tarihsel deneyimlerinden nasıl etkilendiğini ortaya koyarlar. Sonuç olarak, kendi deneyimleri ve özgeçmişleri tarafından şekillenen yorumlamalarda bulunur. Bu sebeple araştırmacının amacı, başkalarının dünyayı nasıl anlamlandırdığı anlamak veya yorumlamaktadır nitel araştırmaya yorumlayıcı araştırma denilmesinin sebebi de budur (Creswell, 2021, s.25).

Nitel araştırmada en yaygın olarak kullanılan üç tür veri toplama yöntemi vardır. Bunlar görüşme (odak grup görüşmesi de dahil), gözlem ve yazılı belgelerin incelenmesidir. Bu çalışma dahilinde, bu yöntemlerden derinlemesine görüşme yöntemi tercih edilmiştir.

3.1.1.1 Derinlemesine görüşme

Bu tez sıradan insanların gündelik yaşamdaki alışkanlık, tutum ve pratiklerinin öyküsünü anlatma iddiasındadır ve kendisine sunulan yaşam düzeninde her bireyin farklı eyleme biçimine sahip olduğunu savunur. Ancak daha geniş bir düzlemde bireysel alışkanlıklar, dayanışmalar, mücadeleler ve özel deneyimleri etkileyen sosyo ekonomik, kültürel değişkenlerin varlığının da bilincindedir. Bu nedenle çoğul öznel yaşam deneyimlerinden oluşan gündelik yaşamın örüntüsü, doğrudan bu eylemleri yaratıcılarının anlatılarından yola çıkılarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında, niteliksel veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Sosyal bilimlerde araştırma yapılırken kullanılan veri toplama tekniklerinden birisi olan derinlemesine görüşme, sosyal dünyadaki "görünür" birçok olgu, süreç, ilişkinin görünümünden çok özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını kavramayı ve bütüncül bir bicimde anlamayı mümkün kılan bir veri oluşturma aracıdır (Kümbetoğlu, 2008, s. 72).

Bu tezde 86 kişiyle görüşülmüş, 9 görüşme çeşitli nedenler tamamlanamamıştır. Araştırma genelleme amacı ve temsiliyet iddiası taşımamakla birlikte, kişilerin gündelik pratiklerinin kendi cinsiyet, sosyal statü ve ait olduğu kuşağa ait ipuçları vereceğinde

hareketle, katılımcıların farklı sosyo-ekonomik statüde ve üç kuşaktan bireylerden oluşmasına özen gösterilmiştir.

Kümbetoğlu (2008)'na göre derinlemesine görüşme bir veri toplama tekniği olarak, açık uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, yanıtların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kılar. Bir konuşma ve ilişki başlatma sürecini kapsar. Bu nedenle teknik beceri, duyarlılık, yoğunlaşma, karşı tarafı anlama, içe bakış ve disiplin gerektirir. Derinlemesine görüşmede, araştırmacı, tanımadığı bir kişiyle ayrıntılı sohbet gerçekleştirmek üzere bir araya geldiğinden özen ve dikkat çok önemlidir (Kümbetoğlu, 2008, s.71-72).

3.2 Araştırma Alanı ve Örneklem

Katılımcıların yaşam pratikleriyle ilgili sorulara verdiği yanıtlardan yola çıkarak gündelik yaşamdaki değişimi anlamak üzere gerçekleştirilen araştırmanın evrenini şu an kentli olan aileler, örneklemini ise üç kuşaktan her sosyo-ekonomik statüde 40 kadın ve 37 erkek oluşturmaktadır. Örneklem sayısı, araştırmanın başında 90 olarak belirlenmekle birlikte yapılan görüşmelerde bulguların kendisini tekrar ettiği görülerek bu rakama ulaşılmadan 77'de sonlandırılmıştır. Bu bağlamda üç kuşaktan ve farklı sosyo ekonomik statüdeki 77 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Erkek ve kadın katılımcılar açısından kuşak, ailedeki "dede/büyükanne-baba/anne-torun" şeklindeki hiyerarşiyi ifade etmektedir. Bununla birlikte tezde kuşak kategorileştirilmesi yapılırken yaş aralığına, ortak deneyimleri paylaşma ve aynı toplumsal süreçlere tanık olmaya atıfta bulunma anlamında Mannheim (2018)'ın kuşak kavramından yararlanılmış ve 18-34 yaş aralığı genç kuşak, 35-59 yaş aralığı aracı kuşak, 60 yaş üzeri ise yetişkin kuşak olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte kuşaksal özelliklerin katılımcılar açısından birbiriyle kusursuz biçimde eşleşmediğini belirtmek gerekir. Bu da kuşaklar arasında yaşam evrelerinin farklılaştığı göstermektedir. Bunun dışında katılımcılar aynı aile bireylerinden üç kuşak olarak seçilmek istense de özellikle kentsel yaşam biçimi nedeniyle kuşakları bir arada bulmak çoğu zaman olanak dışı olmuştur. Katılımcıların sahip oldukları sosyo ekonomik statü sınıflaması ise, katılımcının kendi ifadeleri veri alınarak yapılmıştır.

Görüşmeler, İstanbul'un Anadolu Yakasında sosyo ekonomik olarak farklılaştığı kabul edilmiş Ataşehir, Üsküdar, Maltepe, Pendik, Sancaktepe, Kadıköy, Kartal, Tuzla,

Ümraniye, Çekmeköy, Sultanbeyli semtlerinde yapılmıştır. Bununla birlikte araştırmacı semtlerle sosyo ekonomik statü arasındaki ilişkinin kesinlik ifade etmediğinin sağduyusal bir değerIendirme içerdiğinin bilincindedir. Çalışmada örneklem belirlenirken "din", "etnik köken" "medeni hal" "eğitim" ile ilgili kategoriler temel alınmamıştır. Bununla birlikte sözü edilen kavramlar gündelik yaşam etkileşimleri açısından önemli etkenlerdir. Dolayısıyla bu konularda, katılımcıların yanıtları arasında araştırma açısından önem taşıyan bulgulara yer verilmiştir.

Tezde katılımcıların dağılımı eşit olarak dağıtılamamıştır. Burada birkaç nedenden söz edilebilmektedir; ilk düşük eğitim düzeyi ve gelir grubundaki bireylerin görüşme taleplerini "ben cahil adamım, anlatacak birşeyim yok" "yanlış bir şey söylemeyeyim" "başımıza iş açılmasın" "ekmek parası derdindeyim" "şimdi eşim duyar" "içeride kaynanam var" gibi yanıtlarla, gençlerin ise okul ve işi mazeret göstererek ya da "bir yere yetişmem lazım" diyerek zaman ayırmamak istemesi. İkinci neden ise bireyin geliri ile yaşam düzeyi arasındaki farklılıkların bireyin sosyo-ekonomik statüsünün belirlenmesinde yarattığı muğlaklık. Üçüncü bir neden olarak da sorularının uzun bulunarak katılımcının görüşmeyi tamamlamak istememesi. Dördüncü olarak Covid19 salgını dolayısıyla uygulanan sokağa çıkma yasakları.

Çalışmanın verileri, Haziran 2018 – Aralık 2021 tarihleri arasında, katılımcıların evlerinde, kafelerde ve uygun mekanlarda, 8 tanesi ise Covid19 salgını kısıtlamaları nedeniyle WhatsApp uygulaması üzerinden görüntülü olarak gerçekleştirilerek edinilmiştir. Araştırmada gündelik yaşam pratikleri incelenen katılımcılar, cinsiyet, kuşak, sosyo ekonomik statü kriterleri gözetilmek suretiyle tesadüfi ve gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyet/ Kuşak/Sosyo Ekonomik Statü Dağılımını Gösteren Örneklem Planı

Cinsiyet	S.E. S	60 yaş ve üstü (yetişkin kuşak)	35-59 yaş aralığı (aracı kuşak)	18-34 yaş aralığı (genç kuşak)	Toplam
Kadın	Yüksek	4	6	3	13
	Orta	4	9	3	16
	Düşük	3	3	6	12
Erkek	Yüksek	4	7	3	14
	Orta	3	7	3	13
	Düşük	3	3	3	9
Toplam		21	35	21	77

3.3 Veriler ve Toplanması

Veri toplama araçlarını geliştirildikten sonra alana yönelinmiş ve derinlemesine görüşmelerle veriler toplamaya başlanmıştır. Veri toplama aşaması, gerçeklikle yüzlemeyi ifade eder. Bu süreç araştırmacının sorularını yeniden gözden geçirdiği dinamik bir süreçtir. Nitel araştırmalarda, görüşmenin yanı sıra katılımcının jest ve mimik, dil sürçmeleri gözlemlere de yer verilmiştir.

Çalışmanın verileri, Haziran 2018 – Aralık 2021 tarihleri arasında, İstanbul'un farklı sosyo ekonomik statüde olduğunu düşünülen İstanbul'un Ataşehir, Üsküdar, Maltepe, Pendik, Sancaktepe, Kadıköy, Kartal, Tuzla, Ümraniye, Çekmeköy, Sultanbeyli ilçelerinde, katılımcıların işyerlerinde, evlerinde Covid19 salgısını ve bu kapsamda getirilen kısıtlamalar dolayısıyla Mart 2020'den itibaren 8 görüşme Whatsapp üzerinden gerçekleştirilmiştir. Aralık 2021'de bulguların birbirini tekrar ettiği görüldüğünden görüşmelere başlangıçta hedeflenen 90 kişiye ulaşmadan son verilmiştir.

Derinlemesine görüşmelerin başlangıcında katılımcıya, araştırmacının künyesi, araştırmanın konusu ve kullanım amacını anlatan bir yönerge okunmuştur. Ortalama 2- 2 buçuk saat süren görüşmeler katılımcının izni alınarak ses cihazıyla kaydedilmiştir. Bu

görüşmelerin bazıları katılımcının izin vermemesi veya iyi ses kalitesi alınamaması nedeniyle kaydedilememiştir. Derinlemesine görüşmede bulguya sadece katılımcının kendisiyle ilgili ifadelerinden yola çıkmakla birlikte, katılımcının mimik, jest, dil sürçmesi, varsa başkalarıyla diyaloğuna, görüşme yapılan yer katılımcının evi veya işyeri ise mekânın düzenlenmesi araştırmacı tarafından yardımcı bulgu olarak değerlendirilmiş ve not edilmiştir.

3.4 Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Veri analizi anlamı dışarıya aktarma, katılımcının ne söylediğini araştırmacının ne gördüğünü ve ne anladığını birleştirme, indirgeme ve yorumlamayı içerir (Merriem,2018, s. 167-168). Bu süreç anlam verme sürecidir. Bulgular, düzenlenmiş betimleyici açıklamalar, temalar şeklinde düzenlenir. Bu analize, temaları öne çıkardığı için tematik de denmektedir. Temalar, kategoriler ve kodlar üzerinden olayların durumların ne olduğu ve insanların nasıl algıladıkları anlaşılmaya çalışılır. Veri analizi araştırma sorularını yanıtlamaya ve amaç cümlesinde sorgulanan durumu anlamaya dönüktür.

Araştırmada derinlemesine görüşmelerin ses kayıtları, görüşme sonrasında deşifre edilmiş, araştırmacının görüşme sırasında tuttuğu notlarla birlikte araştırma soruları da göz önünde bulundurularak önce kendi anlam çerçevesinde analiz edilip, tematikleştirilmiş, aradaki ilişkisellikler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.5 Araştırmanın Sınırlılıkları, Uygulamada Karşılaşılan Güçlükler ve Etik Sorunlar

Bu tezin sınırlılıklarının en başında niteliksel araştırmanın doğasında var olan genellenemezliği gelmektedir. Buna göre bulguların Haziran 2018 – Aralık 2021 aralığında İstanbul'un farklı sosyo-ekonomik statüde olduğunu düşünülen İstanbul'un Ataşehir, Üsküdar, Maltepe, Pendik, Sancaktepe, Kadıköy, Kartal, Tuzla, Ümraniye, Çekmeköy, Sultanbeyli ilçelerinde, görüşülen kişilerin, yarı yapılandırılmış soru formuna bağlamında değerlendirilebilir.

Sosyal yapının sürüdürülmesini sağlayan aile, bireylerin yaşamını idame ettirebilmesinin ve sosyalizasyonun zemini olması özelliğiyle bireyi topluma

bağlamaktadır. Bununla birlikte aile sosyal yapının bir görüngüsü olarak toplumda gerçekleşen her gelişmeden etkilenmekte ve değişip dönüşmektedir. Ancak bu değişimlerin neden, sonuç, kapsam, yön olarak izini sürmek karmaşık ve bu nedenle de çok yönlü bakmayı gerektiren bir çabadır. Bu bağlamda değişim her toplumda aynı işlemek zorunda olmadığı gibi nedenler ve sonuçlar bağlamında da bir kesin, net ve tek açıklamalar yapılamamaktadır. Dolayısıyla tezde yapılmaya çalışılan çok boyutlu canlı/ hareketli bir organizmanın iki boyutlu bir tuvale resmedilmesi çabasıdır. Bu açıdan tezin tasarımı konusunda güçlük yaşanmıştır. Örneğin; katılımcıları bölge, yaş veya alım gücü açısından sınıflandırmak mümkün görünse de bu durumun sabit kalmayıp sürekli değişkenlik gösterdiği de vakıadır.

Tezin sınırlılıklarını oluşturan bir diğer unsur da özgeçmişle ilgili sorulara, bireylerin verdiği yanıtlar bugünden düne bakmayı gerektirdiği için kimi zaman nostalji, kimi zaman hayıflanma, kızgınlık, alınganlık ifade etmektedir. Ayrıca özellikle ailenin toplumumuzda mahrem alan olarak görülmesinden dolayı, katılımcıların bazı konularda gerçek bilgi vermediği, geçiştirdiği, zaman zaman kendisiyle çeliştiği gözlenmiştir. Bu durumda soru farklı bir yönden sorma yoluna gidilmiş ancak katılımcının hassasiyetleri konusunda da saygılı davranmak etik ilke olarak benimsemiştir.

Tezde hem görüşme sırasında hem de raporlamada karşılaşılan bir güçlük olarak katılımcının soruları geniş bir bağlamda yanıtlaması, kendi deneyimi yerine, ikinci elden veri denilen "*bir başkasından aktarılan deneyim*"leri, olandan çok "olması gerekeni" anlatmasıdır. Bu nokta Goffman (2014)'ın bireyin, kendini ifade ederken iki izlenim- verdiği izlenim ve yaydığı izlenim- sunduğunu ileri sürer.

> İlki sözlü simgeleri veya onların yerine geçen şeyleri içerir ve kişi bunları yalnızca, kendisinin ve başkalarının bu simgelere yükledikleri anlamlan iletmek için kullanır. Bildiğimiz, dar anlamda iletişimdir bu. İkincisi ise gözlemcilerin fail hakkında bulgu sağlayabileceği beklentisiyle değerlendirilen çok çeşitli eylemleri içerir. Buradaki beklenti, eylemin normalde o eylem yoluyla iletilen bilgilerden daha farklı nedenlerle gerçekleştirilmiş olmasıdır. Göreceğimiz gibi, bu ayrım yalnızca işin başında anlamlıdır. Tabii ki, kişi bu iki tür iletişim

aracılığıyla bilerek yanlış bilgi verebilir. Bu yollardan ilki aldatma, İkincisi ise rol yapma içerir (Goffman,2014, s.16).

Bir başka sorun katılımcıların ifadelerinin metne nasıl aktarılacağıdır. Katılımcının söyleyiş özelliği anlamında "ağız"ın, üslubun, seçilen sözcüklerin metne olduğu gibi aktarılıp aktarılmayacağıdır. Tez metinleştirilirken katılımcıların söyleyiş özelliklerine, çoğu zaman hem anlatım bütünlüğünü sağlamak hem de düzgün aktarılamayacağı ve karikatürize edileceği kaygısıyle yer verilmemiş, karşılaşılan argo, küfür, maksadı aşan sözler mümkün mertebe kullanılmamıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1 Aileye İlişkin Bulgular ve Tartışma

4.1.1 Kuşaklara göre ailenin tanımı ve işlevleri

Tablo 2. Ailenin Anlamı ve İşlevlerine İlişkin Tema Tablosu

SORU	TEMA (ÜST TEMA)	KATEGORİ (ALT TEMA)	KODLAR (BULGULAR)
Doğduğu Aile Anlatısı Doğduğunuz aileyi anlatabilir misini?	Ailenin Yapısı ve özellikleri	Yetişkin kuşakta ailenin yapısı	Kırsalda geniş aile. Kente Göçle birlikte geniş ailenin devam ettirilmesi.
		Aracı kuşakta ailenin yapısı	Aile büyüklerinin etkisiyle sürdürülen geniş aile modeli. Gecekondu ya da geçiş ailesi
		Genç Kuşak ailenin yapısı	Çekirdek aileye geçiş, çekirdek ailenin çözülmesi
		Tek Ebeveynli Aileler	Boşanma
Aile Tanımı ve Görevleri Aileyi tanımlayabilir misiniz? Sizce ailenin en önemli görevi nedir? Kendinizle ve ailenizle ilgili olarak en önemli idealiniz nedir? İsteyip başardığınız ve yapamadığınız şeyler nelerdir	Yapısı, özellikleri ve işlevi değişse de aile her kuşakta vazgeçilmez	Yetişkin Kuşağın ailenin işlevine yönelik söylemi	Soyun devamı Kutsallık Milliyetçilik
		Aracı Kuşağın ailenin işlevine yönelik söylemi	Güven Sosyalizasyon Paylaşım
		Genç Kuşağın ailenin işlevine yönelik söylemi	Sevgi Fedakârlık Bakım
	Kuşaklara Göre Ailenin Geleceğine İlişkin Görüşler	Yetişkin kuşağın ailenin geleceğine ilişkin söylemi	"ailesiz bir hayat olmaz"
		Aracı kuşağın ailenin geleceğine ilişkin söylemi	"Kendi ayakları üzerinde durabilene kadar aileye ihtiyacım var"
		Genç kuşağın ailenin geleceğine ilişkin söylemi	"aile bağlarını düşünmüyorum. çekirdek aile de çözülüyor

Nasıl bir ailede doğdunuz sorusu yöneltilen katılımcılardan özellikle Türkiye'nin kırsalında doğmuş ve yaşamlarının önemli bir kısmını kırsalda geçirmiş olanlar, ailelerini; anne, baba ve çok sayıda çocuğun yanı sıra birkaç kuşağın bir arada yaşadığı,

akrabalık bağlarının kuvvetli olduğu, genellikle çiftçilik ve hayvancılık gibi toprağa bağımlı ve emek yoğunluklu işlerle geçinen, en yaşlı erkek üyenin aile reisi olarak görüldüğü, ailenin kolektif kimliğinin bireyden önce geldiği, "geniş aile modeli" olarak tanımlamışlardır. Bazı katılımcılar için aile, baba, amca, amcaoğlu, dede gibi daha çok baba soylu erkeklerden oluşan aile meclisini ifade etmektedir.

"*Aile dediğin çocuklar, eşim, kardeşlerim, teyzelerim, halalarım vesaire işte*." (E6, 73, Alt).

"*Konyalıyım ama aslen Yörük bir aile. Çok kalabalık bir aile. Dede, babaannem, babam, annem yedi çocuk*" (E20,66, Orta).

"*Ayvalık'ta, sadece annem baba çocuklar, ya da geniş aile olarak anneanne babaanne, dede, amcalar, teyzelerden, kuzenlerden ibaret değil. Komşuların da aile tanımının içine girdiği, çok güzel etkileşimlerin olduğu büyük bir ailede büyüdüm*" (K11,71, Üst).

"*Aile, akraba hepsi iç içeydi. Bir arada yaşanıyordu neredeyse, babaanne, dede, amcalar*," (K40,49, Alt).

"*Biz dokuz kardeşiz. Ben annemi hiç görmedim. Babamlar, amcalarım falan hem tarımla hem hayvancılık*" (E17,56, Orta).

"(…)kıt kanaat geçinen bir aileydik, bu yüzden çocukluğumda geniş aile olarak yaşıyorduk geniş aile dediğim şu: babaanne, dede, bir amcam, onun eşi, diğer amcam da aslında aynı evde kalıyorduk" (K15,43, Orta).

"*Osmaniye'de anne, baba, babaanne ve dededen oluşan görece geniş bir ailede dünyaya geldim*" (E7,36, Orta).

Göçle birlikte; geleneksel/tarım toplumundan modern/endüstriyel kent toplumuna geçiş sürecinde aile, Oktik (2018)'in de belirttiği gibi geniş aile tipi zayıflamış; anne, baba ve çocukların bir arada yaşadığı çekirdek aileye dönüşmüştür. Burada aileyi bir arada tutan, anne ve babanın karşılıklı bağlılığıdır.

"*Babam Diyarbakırlı bir manifaturacı. Diyarbakır'da babaanne, dede, amcalar…çok büyük bir ailenin içinde doğmuşum. Sonra Laleli'ye gelince daha ufak bir aile olarak gelmişiz*" (K19,78, Üst).

"*İstanbul'a anne baba çocuklar olarak göçmüşüz. Dedem, nenem topraklarına bağlıydılar, Tokat'ta kalmışlar*" (K25, 51, Orta).

"*Sadece anne baba çocuklar, bizim ailemiz. Dede, babaanne, anneanne yok yakınınızda. Onlar köydeler*" (E30,18, Alt).

"*Biz İstanbul'da doğan kuşağız. Annem babam, ablam ve ben varım*" (K9,22, Üst).

Kentleşme ile ailenin niceliksel olarak küçülmesinin yanı sıra aile -anne baba çocuk biçiminde- sadeleşmiştir. Bununla birlikte geniş aile, kentlerde aile bireyleri tarafından birlikte yürütülen iş ortaklığı, birlikte barınılan aile apartmanları çerçevesinde belirli bir ekonomik refaha ya da kentli yaşam biçimini benimseyene kadar sürdürülen ortak yaşama pratiği olarak görülmektedir. Burada söz edilen ortaklık hem kalkınmanın hem de ailenin birlikteliğinin anahtarı olarak görülen bir dayanışma biçimidir ve bazı katılımcılar tarafından "dışarıdan gelebilecek zararlara, üzüntülere" karşı bir tampon olarak değerlendirmektedir. Yasa (1966)'nın "gecekondu ailesi" olarak tanımladığı aile modeli de benzer şekilde kentte oluşturulmuş ve erkek tarafının akrabalarıyla birlikte paylaşılan kentsel yaşam biçimleri benimsenmekle birlikte köy yaşamına dair yararlı bulunan alışkanlıkların da sürdürüldüğü özellikle yetişkin ve aracı kuşakların deneyimlediği, karma bir yaşam biçimini taşıyan geçiş ailesidir. Bu aile biçimi özellikle genç kuşaklarca terkedilmeye başlandığı/çalışıldığı ifade edilmektedir.

"*Moda'ya geçip o zamanki imkanlar dahilinde geniş ailenin içine babaannelerin, dedelerin, amcaların, yengelerin olduğu bir aile apartmanına geçtik. Gayet güzel ilişkiler vardı. Beraber çalışıp beraber yenildiği bir güzel günlerdi*" (E15,66, Üst).

"*İlk evlendiğimde kayınvalidem dubleksi böldü, üst kat küçük olduğu için orayı bize verdi. Birlikteydik çoğunlukla*" (K26,68, Alt).

"*(İstanbul) geldiğimiz yıllarda bütün aile bir arada otururduk. Annem, babam, abim yengem, ablalarım*" (K3,55, Orta).

"*(…) Biz bu apartman içinde yaşayan bir aileyiz; kaynana, kaynata, iki görümce, bir kaynım, karısı, görümcemin oğlu… gelin geldim. Başka kimseyle görüştüğümüz yoktu. Şimdi kaynatam ölünce biraz bir gevşeme oldu*" (K40,49, Alt).

"*(…) göçmen olarak bir bölgeye gelmiş, dışarıdan gelebilecek zararlara karşı içe kapanan, apartmanda birlikte yaşayan, anne, baba, babaanne hala hep beraber yaşayan, herkesin birbirine tutunduğu bir aile*" (K7,48, Orta).

"*(…) amcamlar, dedemler, halalarım, teyzelerim… hepsi İstanbul'dalar Bütün akraba. Bizim önceki oturduğumuz yer zaten aile apartmanıydı. Annem istedi taşınmayı*." (K30,19, Alt).

Kentsel yaşamda yaygınlaşan bir aile türü de tek ebeveynli ailedir. Bir ebeveyn ile yaşayan çocuk ya da çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanan tek ebeveynli aile formunun ortaya çıkmasına neden olan etkenlere bakıldığında ebeveynlerin uzun süren ya da sürekli yokluğu, boşanma ya da ayrı yaşama durumu gibi faktörler görülmektedir. Bu noktada tek ebeveynli aile yapısı kentleşme, sosyo-ekonomik statü, kuşak, cinsiyet gibi faktörlerin etkisi altında şekillenmektedir.

"*Gel babanın evinde otur" denildi. Ama benim de işime gelmedi onlarla yaşamak. Bir de çocuğum vardı, onun masrafını, benim kendi özel masrafımı onların karşılamasını istemedim. O zaman isyankâr çocuk oldum, tabi elim yüzüm düzgün namus var işin içinde*" (K12,66, Orta).

"*Boşanma aşamasındayım kızımla birlikteyiz*" (K25,51, Orta).

"*Eşimle boşandık. Yirmi altı yılın tamamında da yalnızdım çocuklarla, çünkü başka şehirde çalıştı hep eşim. Altı yıldır da aynı şehirde olmamıza karşın ayrı yaşıyorduk. Ben çocuklarımla evliydim, hala da öyleyim*" (K15,43, Orta).

"*Annem babam boşandı, biz kardeşimle beraber annemle kalıyoruz*" (K2,24, Orta).

İster geniş olsun ister çekirdek olsun ister kırsal, isterse de kentli olsun aile, her kuşaktan katılımcı için vazgeçilmez bir kurum olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra katılımcılar, ailenin kendileri için değeri ile ona yükledikleri işlevi açıklarken başvurdukları ana tema ise duygusallıktır. Bu bağlamda aile aralarında kan bağı bulunan, koşulsuz sevgi, güven, destek, sadakat, fedakârlık, paylaşım, sıcaklık veren bireyin anavatanı olarak betimlenmekte; onun sosyal sistemin sürdürülmesine olan katkısı üzerinden; biyolojik olarak üreme, yavru bakımı; ekonomik olarak iş bölümü, iş birliği, dayanışma, ekonomik yeniden üretim; bireylerin topluma kazandırılması, toplumun yetişkin nüfusuna dengeli bir yaşam sağlanması anlamında sosyalizasyon işlevleri ön plana çıkarılmaktadır (Oktik, 2018

"*Aile kuvvettir*" (K19,78, Üst).

"*Ailenin en önemli görevi çocuklarına sahip çıkıp çocuklarını yönlendirip çocuklarının fikirlerini dinleyip onlara yollarına devam etmeleri için yol göstermek*" (E6, 73, Alt).

"*Kederdi, sevinçti, tasada bir araya geldiğiniz, beraber paylaştığınız veya beraber üzüldüğünüz bir ortam bence*" (E15,66, Üst).

"*Aile, bir kere aramızda kan bağı olan ve anne, baba, çocuk ve benim ailem, eşimin ailesi; Sorgusuz, sualsiz güvenebileceğimiz, bence en önemli şey aile*" (K25,51, Orta).

"*Aile koşulsuz sevgi ve güven demek*" (K9,24, Orta).

"*Aile toplumun tomurcuğu diyebileceğim bir yapı, iyi bakıldığı sürece iyi geliştirilmesi halinde çok güzel bir sosyal birlikteliğin oluşturabileceği bir yapı*. (E24,44, Üst).

"*Aile bence önemli. Annem babam için aile benim için güç iyi ki her zaman her koşulda benim arkamdalar yanımdalar bunu bilmek bile bana büyük güç veriyor*. (K7,48, Orta).

"*Yaşam becerilerimizi ve kültürü aileden öğreniyoruz*" (K9,22, Üst).

Aile, çocukların yetiştirilmesi, bireylerin cinsellik, sevgi, birliktelik, paylaşma; toplumsal yapının bütünlük ve düzenliliğine katkısı dinle diyalektik bir ilişki içindedir (Tekin, 2016). Bu bağlamda bazı katılımcılar, aileye dinsel bir kutsallık atfetmektedir. Benzer

şekilde aile ulusun devamını sağlayan bir kurum olarak gören katılımcılar da bulunmaktadır.

"*Aile bir milletin varlığını bir milletin asaletini bir milletin birliğini güvenliğini sağlayan bir ilkedir aile olmadan bir vatan olmaz aile olmadan bir bayrak olmaz aile olmadan yaşam hiç olmaz* "(E19,78, Orta-Üst).

"*Tanrının bahşettiği güzel bir birlikteliktir aile. Bir sevgidir. Dileğim, Tanrının bize bahşettiği zaman dilimini, en güzel değerlendirebilmek, beraberce, sağlıkla devam ettirebilmek*" (E15,66, Üst).

"*Aile birbirine karşı sorumludur. Açsa doyuracaksın, açsan doyuracak seni, kötü yoldaysa yola getirmek senin görevindir. Allah'ın katında da geçerli olan bir birliktir yani*" (K29,48, Üst).

Sanayi toplumu, endüstri toplumu, modernite ve nihayetinde büyük toplumsal değişim dönüşümlerin yaşandığı küreselleşen dünyada ailenin varlığı konusunda tartışmalar sürmektedir. Birçok yazar artan boşanmalar, nikâhsız birliktelikler, tek ebeveynli aileler, heteroseksüel evliliklere alternatiflerin görünürlüğünün artması, teknoloji ve özellikle internetin yaşamı kolaylaştıran katkıları yanı sıra bireyselleştirici ve ilişkileri çözücü niteliği üzerinde durmaktadır (Gerson ve Terros,2015). Katılımcıların bazıları da özellikle kentli yeni kuşağın aile kurumuna ilişkin yaklaşımını da bu bağlamda değerlendirmekte ve aile bağlarına yeterince önem vermemekle ve aileyi ikame eden başka aidiyetler geliştirmekle eleştirmektedir.

> "Aile bir insanın içinde yetiştiği toprağıdır, suyudur. Ona can verendir. Toplumun temelidir. Eğer bir toplumu yok etmek isterseniz o ailenin değerlerini, geleneğini göreneğini bozarsanız. Şimdi bizde de var, özellikle genç, okumuş takımda böyle bir adet var; ailenin gereksiz olduğunu düşünüyorlar, hemen bir evden ayrılsın, bağını koparsın istiyorlar" (E9,52, Orta-Üst).

"*(...) aileden ayrı münferit bir hayat mümkün değildir*" (E17,56, Orta).

"*Son yıllarda aile bağlarının zayıfladığını, bunun yerini başka bağlılıkların aldığını düşünüyorum. Bunu üniversite yıllarımda ben de hissetmiştim*" (K15,49, Üst).

> Benim kan bağından daha çok sosyal olarak kurulan ilişkilerim var, ideolojik olarak, mesleki olarak, cinsiyet bağları, okul ilişkileri bu tarz bağlara daha çok önem veririm. Şehir hayatında aileye de ihtiyaç kalmıyor aslında. O kan bağı o dönemde kasabada gerekliydi ama bir metropolde gerekli değil kan bağı (K6,43, Orta).

4.1.2 Kuşaklara göre ailede iktidar ilişkileri ve kadının konumu

Tablo 3. (Ailede) İktidar İlişkileri ve Kadının Konumuna İlişkin Tema Tablosu

SORU	**TEMA (ÜST TEMA)**	**KATAGORİ (ALT TEMA)**	**KODLAR (BULGULAR)**
Önemli kararları alırken ailenize danışma gereği duyar mısınız? Kimlere danışırsınız? Ailenizi de göz önüne bulundurduğunuzda İlişkiler, aile içi rollerdeki değişimler hakkında neler söylersiniz?	Ailede İktidar İlişkileri Aile reisliği Kadının Konumu	Yetişkin Kuşakta kadının konumu ve iktidar	Kırsal Aile, Geleneksellik, Dini inançlardan temellenen ataerkillik,
		Aracı Kuşakta kadının konumu ve iktidar	Geleneklerin etkisiyle devam eden ataerkilliklik yanı sıra kentleşme, eğitim, kadının ekonomik özgürlüğü, medya, devlet… etkisiyle ataerkillik yumuşuyor
		Genç Kuşakta kadının konumu ve iktidar	Ataerkilliğin dozu yumuşuyor Eşitlik

Aile toplumu oluşturan en küçük yapı taşı olarak tanımlanmasıyla birlikte toplumsalı kendi içinde taşır; toplumsal yapı ile aile karşılıklı ilişki içerisinde birbirini var eder. Bu bağlamda aile, toplumsal iktidar ilişkilerinin bir görüngüsüdür (Kerestecioğlu, 2014).

Ailede iktidar ilişkilerinin irdelendiği araştırmada; cinsiyete tanımlanan roller ile iktidar yapısı arasında ilişki olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bu rollerin dini, milli, geleneksel bağlamda oluştuğu görülmektedir. Buna göre kır- kent, ya da sosyo-ekonomik

statü ayrımı olmaksızın katılımcıların büyük çoğunluğunun ailelerini tanımlarken güç ve otoritenin babanın elinde toplandığı, "erkek tahakkümü"nü ve kadının "tabi oluşunu" yansıtan ataerkil aileden geldiklerini ifade ettiği görülmüştür.

"*(önemli kararlar alırken) Tabii ki erkeğe danışırdım*" (K34,83, Alt).

"*Babam çok sohbet edilen biri değildi. Daha böyle ataerkil, ama iyiydi. Severdik babamızı, kokmazdık ama genel olarak otoriterdi*" (K32,66, Orta).

"*Erkek her zaman ailede güçtü. Babamın evinde de öyleydi. Eşim de öyleydi. Ben ondan daha becerikliydim. Ama yine de o öndeydi*" (K27,72, Orta).

"*En son söz hakkı büyüğündür bizim ailemizde. Çoğunlukla baba ne dediyse onu yapıyoruz. Ama şöyle yerine göre bazı yerlerde annemim de dediği olur*." (E30,18, Alt).

Bazı katılımcılar annelerinin ailede söz sahibi olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak buradaki söz sahibi olma, kadının aile reisi olduğu, soyun anneye göre belirlendiği, güç ve otoritenin annenin elinde toplandığı bir toplumsal örgütlenme biçimi olan anaerkillikten uzaktır. Burada "sözü geçme", daha çok ev ve çocukların yetişmesiyle ilgili konularda etkinliği ifade etmektedir. Bununa birlikte özellikle ailenin yaşlı kadınlarının, eşlerinin vefatından sonra ya da "erkeksiz" ailede otoriteyi temsil ettiği görülmektedir. Burada anneye ve ailenin yaşlısına dinen kutsallık atfedilmesi de rol oynamaktadır.

"*(...) bizim ailenin reisi babaannemdi"* (K7,48, Orta).

"*Babam hep gurbette, ev erkeksiz olduğundan annem bildiğini okuyan bir kadındı*" (K14, 49, Üst).

"*Babaannem, bizim evde en çok sözü geçen kişiydi. Çok sert bir kadındı. Oğullarını parmağında oynatır, gelinlerini çok çalıştırırdı. Onları ezen bir kadındı*" (K15, 43, Orta).

Ailedeki dönüşüm iktidar ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde kuşaklar arasında bir farklılaşma olduğu, kentte geçirilen sürenin bu dönüşümde etkili olduğu söylenebilir.

"*Biz anaerkil bir aileyiz; aileye de özel olarak bana da yön veren insanlar kadın. Bu beni daha duygusal, hoşgörülü, sabırlı biri yapmıştır. Güzel bir şey aslında*" (E12,24, Üst).

Geleneksel aile modelinde işbölümünün genellikle cinsiyete göre tanımlanmış olduğu görülmektedir; buna göre kadınlar ev ve ailevi işlerden sorumluyken sanayileşmeye bağlı göç ve kentleşme, kentsel yaşam tarzı uyum sağlama, kadınların eğitim imkanlarının artması, medya teknolojilerindeki gelişmeler, kadın haklarıyla ilgili bilincin yükselmesi ile ailede kadının ücretli iş düzenine girmesi ve ekonomik özgürlüğünü kazanması, çocuk sayısının azalması, bürokratik düzenlemeler, … gibi nedenlere bağlı olarak özellikle genç kuşakta ataerkilliğin dozunun yumuşadığı görülmekle birlikte sosyo-ekonomik statüden bağımsız bir biçimde katılımcıların ifade, davranış, dil sürçmelerinin aralarına saklanmış olarak varlığını sürdürdüğünü belirtmek gerekir.

Bu noktada Bourdieu (2019)'nun bir iktidar alanı olarak ailede kadına benimsetilmiş olan geleneksel cinsiyet rollerinin de erkeğin otoritesinin yeniden üretilmesine katkı sunduğu görüşünü hatırlamak gerekir. Buna göre erkekten beklenen güçlü olmak, aileyi kapsayıp, yönetmek iken kadından beklenen, sıcaklığıyla bireyleri kuşatıp ve dışarıdan gelecek tehditlere karşı sığınak sağlaması anlamında anaçlıktır (Bourdieu, 2019, s. 124-125). Bu anlamda kadının rolü ailenin ve ona ait itibarın devamlılığının sağlanmasıdır.

"*Bizde kadınlar kocasının emrinde olmak zorundaydı. Kadınlar çalışmaya başladı, eskiden de çalışıyorduk da eline para geçmiyordu doğru dürüst. Her ne öyle olmasa da erkek bakıyor görünüyordu seni. Şimdiki günde elleri para gördü*." (K17,78, Üst).

"*Eskiden daha fazla kendi başıma karar almaya eğilimliydim. Bu konuda eşimi çok üzdüğüm de olmuştur. Tabii çocuklar büyüdükçe kendim tek başıma karar almıyorum, çocuklarıma danışıyorum, eşime danışıyorum, onlarla karar veriyorum*" (E20,66, Orta).

"*Kadın ekonomik özgürlüğünü kazanınca, erkek gibi davranmaya başladı kadınlığını unutup*" (E21,50, Alt).

"*Kadın ve erkek rolleri birbirine yaklaştı bence*" (K29, 48, Üst).

"*Bizim ailede tek başına tatile giden tek kız bendim. Yani arkadaşlarımla tatile gidebiliyordum. Ama ablamlar asla bunu yapamazdı*" (K24,53, Orta).

"*Babamın da ara sıra otoriter olma hevesi olurdu. Çok isterdi bizi yönetebilmeyi. Yumuşak ve istikrarsız mizacı, bizlerin lise üniversite okumamız, annemin çalışmasının karşılığında ekonomik açıdan bağımsız olması bu huyunu törpülemiştir*" (K1,46, Orta).

"*Benim genel itibarıyla ataerkil ailedir. Ama şimdi kardeşleriminkiler dahil çevremdeki ailelerin merkezini kadın ve çocuk oluşturuyor*" (K15, 43, Orta).

"*Eşim çalışıyor. Evde iş bölümü yaparken cinsiyete göre değil, o gün kimin ne kadar yorgun ya da yoğun olduğuna göre yapıyoruz*" (E7,36, Orta).

"*Annem ailede dominant bir karakterdir. Ailede bağlayıcıdır. Sadece ailede değil, çevresinde de her zaman önde durur. Ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabildiği için kendine güvenlidir. Apartmanda yöneticilik yapardı*" (E4,22, Orta).

4.1.3 Kuşaklara göre ailenin gündelik yaşam pratiklerinde geleneğin yeri

Tablo 4. Gündelik Yaşam Pratiklerinde Geleneğe İlişkin Tema Tablosu

SORU	TEMA (ÜST TEMA)	KATAGORİ (ALT TEMA)	KODLAR (BULGULAR)
Ailece sofraya oturur musunuz? Ailenizle hangi zaman aralıklarında görüşürsünüz? Bayramlardane yaparsınız? Geçmiş bayramlarda yaptıklarınızla şimdiki zamanı karşılaştırabilir misiniz?	Aileyi bir arada tutan güç Aileyi birleştiren ritüel ve kutlamalar Aile Sofraları Bayramlar Yılbaşları Kutlamalar	Yetişkin Kuşakta Aile Ritüelleri ve Gündelik Yaşamda Geleneğin Yeri	Kırsal aile Ataerkillik, gelenekler ve Dini inançlar baskın,
		Aracı Kuşakta Aile Ritüelleri ve Gündelik Yaşamda Geleneğin Yeri	Geleneksel uygulama ve pratiklerin yanı sıra kentleşme sürecinde öğrenilen yeni pratiklere veriliyor

Yılbaşı, doğum günü, evlilik yıldönümü, sevgililer günü… kutlar mısınız? Bayram ve özel günlerde kutlama mesajı atar mısınız?		Genç Kuşakta Aile Ritüelleri ve Gündelik Yaşamda Geleneğin Yeri	Gelenksel ve din ritüellere karşı kayıtsızlık bildiriyor. Gündelik yaşam pratiklerini yönlendiren unsurlar; Sekülerleşme Modernleşme; Kent Yaşamı, Iş yaşamı, Ekonomi, Teknoloji

Aile sosyal yapının sürdürülebilmesi açısından önemli bir kurumdur. Ancak bu kurumun işlevini sürdürebilmesi, bireyleri bir arada tutulabilen ve onlara "biz" kimliği kazandıran ortak paylaşım ve pratiklere ihtiyaç vardır. Ailede biz kimliğinin oluşmasındaki en önemli unsurlardan biri aile rutinleridir. Doğal olarak süregelen ya da sonradan yaratılan aile rutinleri ve anlamlı ritüeller, aile üyeleri açısından hem davranışa rehberlik eder hem de onun için öngörülebilir bir yapı ve duygusal bir iklim sağlar. Aile rutinleri, araçsal, anlık bir zaman taahhüdü içeren ve düzenli olarak tekrarlanan, sembolik anlamlarla iletişim kurmayı, grubun bir üyesi olmanın ne anlama geldiğinin anlaşılmasını sağlamayı ve sürdürmeyi içerir (Spagnola, Fiese,2007, s.285). Ritüellerin yerine getirilmesinde yer alan zaman bağlılığı ve süreklilik genellikle "şimdi ve burada"yı aşar ve nesiller boyunca tekrarlamayı içerebilir (Wolin, Bennett"den akt. Spagnola, Fiese, 2007, 285).

Aile rutinleri arasında en yaygın olanı aile sofrasıdır. Aileyi bir araya toplayan, fizyolojik bir ihtiyacın giderilmesi yanında sosyolojik de bir pratik olan aile sofraları, ailedeki iktidar ilişkilerinden, sosyo-ekonomik statüye kadar birçok bilgi taşır. Katılımcılar, aile sofrasına aile içi iletişim ve güç ilişkileri bağlamında yaklaşmışlardır. Buna göre kırsal alanda aile sofraları, tarımsal veya hayvansal üretime bağlı olarak kuşluk vakti ve akşam saati olmak üzere iki kez kurulur, aile büyüğünün sofraya oturmasıyla başlar ve kimi yerde kadın-erkek arasında zamansal ya da yemeğin nitelik ve niceliği açısından hiyerarşinin oluştuğu pratiklerdir.

"*Ben sebiyken babamlarda aynı sofrada oturmazdık. Önce babamlar yerdi. Üstümüze dökeriz diye. Yemeğin çoğunu, etli tarafını erkeklere verirdik*" (K17,78, Üst).

"*Biz yer sofrasında yerdik, babam zamanından da öyleydi. O zaman çok kalabalık olunca ayrı kurulurdu sofralar. Hanımlar kendi aralarında yerlerdi…*" (E36,70, Alt).

"*Biz öncesinde yer sofrasında yemek yerdik, o yüzden ister istemez sofra sabah ve akşam bir kez kurulur, herkes o sofranın etrafında toplanırdı. Daha sonra mutfakta sofrada yemeye başlayınca yavaş yavaş durum değişmeye başladı*" (K14,49, Üst).

"*Sofrayı aynı zamanda oturulurdu Babamın işten geldiği saatte, tam altıda o sofra kurulurdu herkes o sofraya otururdu*" (K32,66, Orta).

Kırdan kente göçle birlikte kentsel yaşam tarzı benimsense de yaşamın her alanında aynı oranda olmamıştır. Bu durum aile sofraları için de geçerlidir. Özellikle geçiş sürecinde kentli ailede kırsal yemek kültürünün devam ettiği görülmektedir. Bununla beraber, kent toplumunda her birey okul, iş, boş zaman alışkanlıkları nedeniyle ev dışında zaman geçirdiği ve gün içinde aile üyeleri birbirlerini görmedikleri için katılımcılar açısından aile birliğinin en önemli sembolü ve iletişimin en yoğun olduğu yer, aile sofralarıdır. Bu kimi zaman sabit bir saat ve belli kuralları, seremoniyi içermektedir.

"*Bizim şimdi de kolayımıza geliyor yer sofrası. Çok az zaman misafirlerim olunca ben eve misafir getirmem, o zaman masada ayrı yiyoruz…*" (E17,56, Orta).

"*Ailecek sofraya oturmak benim için önemlidir. Beraber olalım isterim. Tabii şimdi herkesin kendi evi var, kendi işi gücü var*" (K35, 73, Orta).

"*Cumartesi, pazar kahvaltılarımız hep ailece yaparız. Ondan sonra akşam yemeğine eşim çok geç gelmeyecekse genelde beraber otururuz. Kendi ailemde de böyleydi, beraber sofraya oturulurdu. O sıcaklığı almamızı isterdi babam*. (K21,51, Üst).

"*Ailece sofraya oturma benim için aile birliğini temsil ediyor. Eşim de bu konuda benden de dikkatlidir. O günde en az bir öğünü beraber yapmamızı ister. Babam da öyleydi. Akşam sofrasında hepimizi görmek isterdi*" (E24,44, Üst).

Katılımcıların bazılarına göre, kentteki bölünmüş, bireysel olarak farklılaşmış yaşam biçimi, günlük aktivitelerin saat kavramına bağlanması, teknolojinin gelişmesi, çekirdek ailenin de bölünmesiyle birlikte, özellikle genç kuşaklar açısından ailece oturulan sofralar

yerini sabah bir kahveciden kâğıt bardakla alınan kahve ve kruvasanlara ya da ekran başında yenilen "fastfood"lara bırakmıştır.

"*Hem iş yaşamının yoğunluğu hem kadınların da çalışmaya başlaması, tabii teknoloji de aile yaşantısını kopardı. Mesela çocuğun kahvaltısı odasına gidiyor, herkes kendi kahvaltısını hazırlayıp bir süt bir kornfleks yiyor çıkıyor*. (E28,51, Üst).

"*Biz çok fazla beraber oturamıyoruz sofraya, oğlum televizyon seyrederken yemek yemeye alışmış. Annem bu konuya çok önem verirdi. Mutlaka bizi sofrada bir arada görmek isterdi*" (E25,51, Orta).

Aile yaşamında önemli diğer bir önemli ritüel ise bayramlardır. (Stoeltje 1992)'ye göre bayramlar, kaynağını toplum yaşamından alan kolektif bir olgu; takvime bağlı günlerde topluluk tarafından paylaşılan ve grup kimliğinin dışa vurulduğu çok amaçlı yahut çok işlevli ve karmaşık yapılara sahip kültürel formlardır.

Katılımcıların bayram pratiklerinin değerlendirildiğinde ilk kuşakta kır/kent arasında benzerlik göze çarpmaktadır. Bu kuşakta "geçmiş"te bayramların coşkuyla kutlandığı, geniş anlamıyla aile bağlarının önemsendiği ve kutlamaların dinsel ögeler taşıdığı görülmektedir. Ayrıca kutlamalarda toplumsal cinsiyet ayrıntısı göze çarpmaktadır; bu bağlamda bayram pratiklerinde erkek ve çocukların ön planda olduğu kadınların ise hazırlık kısmında görev aldığı görülmektedir.

> Geçmiş bayramlarımız çok harikaydı. Ailenin durumu fena olmasa da ayakkabılarımız eskirse, paltomuz küçülürse alınırdı fakat büyüklerimiz bayram gününe denk getirirse bayramın tadına doyum olmazdı. O zaman ilk işimiz en büyük aile evini ziyaret eder onların elini öper bayram harçlıklarımızı alırdık Böylece ziyaretlerle, yemeklerle, şekerlerle yani eğlencelerle birbirimize kavuşmanın verdiği sevinçlerle geçerdi (K23,87, Üst).

"*Bayram sabahları babayla, ailenin diğer erkeleriyle birlikte erkenden camiye gidilirdi. O zaman cami de azdı, dışarda üşümemek için içeride yer bulabilmek için erken giderdik. Çıkışta bayramlaşma olurdu avluda. Eve geldiğinde aile büyüğünün evinde birlikte yemek yenilirdi*" (E15,66, Üst)

Kentleşme sürecinde de bayram ritüelleri zayıflayarak da olsa sürme eğilimindedir. Ancak daha sonraları geniş ailenin hatta çekirdek ailenin çözülmesi anlamında bireyselleşme ile bayram ziyareti, el öpme, bayram yemekleri… gibi duygusal etkileşimler azalmıştır. Değişen iş yaşamı, teknoloji, uzaktan erişim imkanları, bayramların tatil olarak algılanmasının önünü açmış, kentsel dönüşümle beraber mahalle kavramının ortadan kalkmasa bile etkisini yitirmesi, aile ve akrabanın geniş yüzölçümüne yayılması, ulaşımın pahalılığı ve trafik gibi nedenlerle bayram ritüelleri değişmiştir. Bu bağlamda katılımcılar açısında bayramlar "eski" coşkusunu kaybetmiştir; ziyaretler, geniş aileyi bir sofrada toplayan bayram yemekleri birer nostaljiye dönüşmüştür.

"*Bayramı birleştirici, bütünleştirici, değerleri kuvvetlendirici, toplumu birbirine yakınlaştırıcı, aile ve akraba bağlarını kuvvetlendiren bir unsur. Çocuklarıma da bunu aşılamaya çalışıyorum. Aile büyüklerimizin ellerini öpüp bayramlaşmayı ihmal etmem. Küçüklere bayram harçlığı veririm*" (E29,55, Üst),

"*Bayramın her günü yemek sofraları kurulur mutlaka akrabalar evimizde ağırlanır, gelen çocuklara hediyeler hazırlanırdı*" (K23,87, Üst).

"*Yılın büyük kısmını İngiltere'de geçiriyoruz. Bizde Kurban Bayramı, şeker bayramı vardı. Gelinim Slovakyalı olduğu için onun bayramlarını da kutluyoruz*" (K12,66, Orta).

"*Bayramlaşmaya gidilirdi, hani el öpme falan vardı ama şu pandemi döneminde hiç kimseye gidemedik*" (E30, 18, Alt).

"*Eskiden otobüsler, arabalar bayramlarda birbirine yakın olmak için kullanılırdı. Şimdi uzaklaşmak için. Genelde hep tatil amaçlı oluyor; herkes bir yere kaçıyor*" (K33, 51, Orta).

Bazı katılımcılar, kentleşme ile bayram ritüelleriyle ilgili toplumsal motivasyonun azaldığını ifade etmektedir. Buna göre mahallenin birleştirici, bütünleştirici atmosferinin dışına çıkıldıkça, ortak değerler inşa etme pratikleri azalmaktadır.

> Mahallede kültürü içinde severek, isteyerek birbirine yardımcı olur herkes, birlikte bayram hazırlığı, baklavalar, börekler açılırdı. Mahallece bayramlaşılırdı. Şu anda ailelerimizle görüşüyoruz sadece. Akrabaların biri

buradaysa on tanesi başka semtlerde. Bu trafikte gidip gelemiyorsun. İki tarafa da artık külfet geliyor bunlar(…) (K25,51, Orta).

Bazı katılımcılar bayramları yoğun iş yaşamının yorgunluğunu atma, bayramda kentin kalabalığından uzaklaşmak, akraba ziyareti yapmaktan kaçmak gibi nedenler tatil fırsatına çevirmektedir. Bu katılımcılar daha çok sosyo-ekonomik statü olarak orta ve üzeri olanlar ve genellikle beyaz yakalılar, genç kuşak katılımcılardır.

"*Çalışmaya başlayınca bayramlar artık tatil olmaya başladı ve özel sektörde çalışınca tatiller daha kısıtlı olduğu için, iki günlük bayram bile tatil gibi geliyordu. O yüzden her bayramda Tekirdağ'a kaçmak için bir fırsat oluyordu*" (K7,48, Orta).

"*Bayramlar benim için aile ziyareti değildir benim için tatildir. Yurtdışına gittiğim zamanlardır. Annemi babamı arardım tabii*" (E28, 51, Üst).

Teknolojik gelişmeler ve iletişim imkanlarının artışıyla birlikte bayramlaşma ritüellerinin farklılaştığı görülmektedir. Bu bağlamda özellikle orta ve genç kuşaktan katılımcıların bayram ziyaretleri ve yüz yüze görüşmeler yerine daha çok mesajlaşma yoluyla bayramlaşıldığı görülmüştür.

"*Anneme gittiğim kısa sürede kardeşlerimden gördüklerim oluyor. Ama illaki arayayım bayramlaşayım yapmıyorum. Şöyle söyleyeyim, Instagram'da ya da Facebook'ta sonuçta tanımadığım daha çok kişiyle bayramlaşıyorum*" (K1,46, Orta).

"*Önceden kartpostal alır doldururduk bayramlarda. Şimdi bayram sabahı kalkıyoruz SMS veya Whatsapp'tan mesaj yazıyoruz. Hatta toplu mesaj yazıyoruz. Hazır mesaj metinleri buluyoruz onları paylaşıyoruz. Ben bunları modern dünyanın gerekleri olarak görüyorum*" (E29, 55, Üst).

Kentleşme ve teknolojik gelişmeler sayesinde farklı sosyal gruplardan gelen, faklı kültürel geçmişe sahip katılımcıların aile ritüellerine yenilerinin eklenmesine neden olmuştur. Katılımcıların bazıları yılbaşı ve doğum günlerini geniş aileyi bir araya getirmesi, ortak bir anın paylaşılması, sevginin ifade edilmesi, ... gibi nedenlerle anlamlı

bulup kutlarken, bir kısmı "özentilik", "günah", "kapitalizmin uydurması", "tüketim kültürünü bir parçası" olarak gördükleri için kutlamadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte bu ritüellerin menşei batı olsa da katılımcıların bunları dönüştürdüğü ve kendi kültürel yapılarına uydurdukları, önceden mesafeli durdukları halde daha sonraki süreçte benimsediklerini ifade ettikleri görülmüştür. Yılbaşları ve doğum günleri katılımcılar çoğunluğu açısında kentlileşme sürecinde edinilen alışkanlıklar olup, kutlama biçimleri kuşak, sosyo-ekonomik statü ve süreç içesinde değişim göstermektedir.

"*Doğum günlerini, yılbaşlarını hep birlikte kutlarız. Bütün aileyi bir araya getiririz*" (K12,71, Üst).

"*Yılbaşı, doğum günü, evlilik yıl dönümü, sevgililer günü gibi özel günleri kesinlikle kutlarız, biz o tür şeylere çok değer veriyoruz*" (E23,42, Orta).

"*Yılbaşında aile ve dostlarımızla birlikte oluruz. Bazen evimizin şartlarında, bazen yurtiçinde veya yurtdışında kutlamalarımız olur. Eşimin, bilhassa kızımın, annemin, eşimin doğum gününü kutlarım*" (E15,66, Üst).

"*Yılbaşı kutlamayı doğru bulmuyorum. Bizim geleneğimizde yoktur bu. Daha çok ecnebi adetidir. Çoğunlukla çoluk çocuk evde meyve yerler*" (E6,73, Alt).

"*Köyde yılbaşı kutlamazdık da bir değişiklik olurdu gene de. Yeni yılın ilk günü eve uğur getiren birini davet edersek o senenin iyi olacağına inanırdık*" (K18,78, Üst).

"*Ailemizde doğum günlerini, yılbaşlarını da hep kutlarız. Bütün aile bir araya geliriz. Yemek yeriz, sohbet ederiz* "(K2,24, Orta).

4.2 Kuşaklara Göre Evlilik ve Boşanma Pratikleri

4.2.1 Kuşaklara göre eş seçimi ve evlilik ritüeli

Tablo 5. Kuşaklara Göre Eş Seçimi ve Evlilik Ritüeline İlişkin Tema Tablosu

SORU	**TEMA (ÜST TEMA)**	**KATAGORİ (ALT TEMA)**	**KODLAR (BULGULAR)**
Eşinizle nasıl tanıştınız? Eş seçiminde neye dikkat ettiniz? Hangi özelliği sizi çekti? Evliliklerin ve aile yaşamının eskiye göre farklılaştığına inanıyor musunuz? Neler değişti? Değişimin nedenleri sizce nelerdir? Kaç yaşında evlendimiz?	Eşin seçildiği grup Eş Sayısı Tanışma Biçimleri Evlilik Yaşı	Yetişkin Kuşakta eşin seçildiği grup, eş sayısı, evlilik yaşına ilişkin söylem	Kırsal Aile, Akraba evliliği, Aileni kararı önemli Çok eşlilik görülüyor Erken yaşta evlilik (Görücü usulü, Beşik Kertmesi, Berdel, Kız kaçırma)
		Aracı Kuşakta eşin seçildiği grup, eş sayısı, evlilik yaşına ilişkin söylem	Ailenin kararı önemli Akraba evliliği, azalmakla birlikte devam ediyor. Çok eşlilik azalmakla birlikte devam ediyor. Görücü usulü devam ediyor, Erken yaşta evlilik kentte azalmakla birlikte devam ediyor.
		Genç Kuşakta eşin seçildiği grup, eş sayısı, evlilik yaşına ilişkin söylem	Kentsel Aile Kentleşme, eğitim, kadının iş yaşamına girmesi ve akraba evliliklerinin azalması kişisel tercihlerin öne çıkması, tek eşlilik Evlilik yaşında yükselme
		Evlilik Pratiklerini Etkileyen Unsurlar	Kentleşme Eğitim, Kadının iş yaşamına girmesi, Kitle iletişim araçları, Bürokratik düzenlemeler Teknoloji, kitle iletişim araçları, internet
Evlilik ve düğün ve ritüelleri konusunda Geçmişten bugüne değişen şeyler var mı?	Evlilik Ritüelleri,	Yetişkin Kuşakta Evlilik Ritüelleri	Kırsal Aile, Ataerkillik, dinsel ögler ve geleneksellik Kız isteme, Kına Gecesi Kız Alma İmam Nikahı Başlık Parası Çeyiz
		Aracı Kuşakta Evlilik Ritüelleri	Kırsal gelenekler devam etmekle birlikte uygulamalara da yer veriliyor; Kız isteme, Kına Gecesi Kız Alma İmam Nikahı Başlık Parası Çeyiz
		Genç Kuşakta Evlilik Ritüelleri	Gelenekler folklorik ve tüketim odaklı öğeler olarak uygulanıyor Kız isteme, Kına Gecesi Kız Alma İmam Nikahı Başlık Parası Çeyiz Balayı
		Evlilik ritüelini etkileyen unusurlar;	Göç ve kentleşme, Devlet ve Bürokrasi, Ekonomi ve Tüketim, Medya ve İnternet Teknolojileri

Evlilik, yetişkin bir erkekle yetişkin bir kadın arasında yasal geçerliliği olan, belirli hak ve yükümlülükler getiren bir ilişki olarak kabul edilmektedir (Marshall,1999, s.223).

Evliliğe atılan ilk adım eş seçimidir. Berger (2017)'e göre, eş seçimi, "esasen son derece belirgin sınıf, gelir, eğitim, ırksal ve dini özgeçmişler tarafından yönlendirilir." Buna göre kır toplumunda evliliklerin büyük çoğunluğunun akrabalar arası ve daha çok köy toplumu içinde yapılmakla birlikte evlilik göçünün de olduğu görülmektedir. Özellikle büyük kentlere çalışmaya gelen "gurbetçi"lerin evlilik için memleketlerine dönüp oradan eş seçtikleri, İstanbul'a gelin gelmenin gelinlik kızlara oldukça çekici geldiği görülmektedir. Kentte azalmakla birlikte akraba evliliklerinin devam ettiği ancak genç kuşakta, önceki kuşaklardan farklı olarak, akraba evliliğinin, özellikle amca, teyze, hala, dayı gibi çocuklarının "kuzen" olarak evlenilmeyecekler sınıfına girdiği görülmektedir. Özellikle kentleşmeyle birlikte farklı grupların kentsel mekânda karşılaşması ve bir arada yaşaması, ayrıca çok sayıda gencin iş, eğitim, askerlik gibi nedenlerle başka kentlerde bulunmasından dolayı grup dışı evlilikler yaygınlaşmaya başlamıştır. Bazı katılımcılar, eş seçiminde etnik, dinsel ayrımların ve coğrafi kodların önemli olmadığını ifade ederken bazı katılımcılar, aileleri açısından bunun hala önemini koruduğunu ifade etmişlerdir.

"*Hala kızıyla evliyim. Bizim Alevi-Bektaşi kültüründe görüşeyim, konuşayım yoktu bizim zamanımızda. Üniversitede de okusan fark etmez. Akrabanın kızı olacak; başkasının adaptasyon süreci olur, çekemez, geçimsizlik olur*" (E36,70, Alt).

"*Adana'da askerde çarşı izninde tanıştık. Dönüşte annemlere açtım konuyu. Önce affedersiniz "dayının kızı dururken elin o…sunu mu alacaksın" dediler. Ben de "eğer o olmazsa hiç evlenmem" dedim. O şekil ikna oldular*" (E11,73, Orta).

"*Bizde aile kiminle evleneceğine karışmaz. Fikir bile söylemezler*" (E25,51, Orta).

"*(…) kız arkadaşım var, sadece beni ilgilendiren bir konu, sormuyorum*." (E27,21, Orta).

> Ailem benim hata yapmayacağımı bilir. Sonuçta eşim terbiyeli, görgülü, namusuyla para kazanan, göze gelen bir kızdı. Ama onun ailesi çok fazla tasvip etmedi başlarda evliliğimizi. "Çerkez olsun" diye bir düşünceleri varmış. Sonra

> kabullendiler. Bizim için evlenirken nereli olduğu mevzu bahis değil… Yalnız alevi olmasını istemezdi ailem (E9,52, Orta-Üst).

Görüldüğü gibi evlenilecek kişinin seçimi özellikle kırsal bölgelerde ve erkek egemen aile yapısında çoğunlukla aile büyüklerinin kararına bağlıdır. Kişi kendisine çizilmiş sınırlar dahilinde eş tercihi yapabileceği gibi hiç tercih hakkına da sahip olmayabilir. Bu bağlamda bazı katılımcılar eş seçiminde kendilerinin hiç söz hakkı olmadığını, "beşik kertmesi"yle evlendiğini ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Beşik kertmesi, erkek ve kızın daha bebekken, gelecekte evlenmesine dair verilen karardır. Bu olgu özellikle kırsal bölgelerde ailelerin eş seçimi üzerinde etkili olan geleneklerden biridir.

> Beni doğurduğunda annemin benden başka dört kızı daha vardı. Fakirlik vardı, beni saracak bezi bile yoktu annemin. Dayım beni görmeye geldiğinde annemi teselli etmek için "bu kızını H…'nin oğluyla beşik kertme yapıyorum" demiş. Köylerimiz birbirine uzaktı, adamımı düğün gecesine kadar görmedim. On altı yaşındaydım. O on sekiz yaşındaydı evlendik. Evlendiğimiz gece adamım içeri girdiğinde baktım eli ayağı düz. Kendi kendime "yok canım bu değildir. Bunu gösterdiler, biraz sonra bunu alıp yerine başkasını koyacaklar" diye düşünmüştüm (K17,78, Üst).

Ailenin eş seçimi üzerinde etkili olduğu diğer bir gelenek "*berdel*"dir. Genel olarak gelin takası olarak tanımlanabilecek olan berdel, kızların rızası aranmaksızın karşılıklı olarak diğer aileden bir erkeğe eş olarak verilmesidir. Bazı bölgelerde "değişik yapma" olarak da adlandırılan berdel, başlık parası vermekten kurtulma, aile bağlarını kuvvetlendirerek mülkiyet hakkının bölünmesinin önüne geçmek gibi nedenlerle yapılabilir. Bunun yanı sıra düşman olan iki aile arasında barışın sağlanması ya da kan davasının sonlandırılması gibi nedenlerle de berdel yapılabilir. Burada kızlar, ailenin erkeklerinin canının teminatıdır.

> Akraba arasında dövüş oldu. Ağabeyim birini vurdu. Az daha kalbine geçecekti mermi. O zaman akrabanın büyükleri de toplandı, olay kan davasına dönmesin diye kız alışverişine karar verdiler. Bundan sebep de beni ağabeyimin vurduğu adama verdiler. Onun amcasının kızını da benim kardeşime aldılar. Değişik

yaptılar yani. Kıza bir şey sorulmazdı, duyduğum zaman çok ağladım… Kan aramızda hep durdu. Çok sıkıntı çektim (K13,59, Alt).

Katılımcılardan bazıları evlenme biçimlerini Tezcan (2003)'ın "bir kızın ya da kadının istek ve onayı olmadan bekâr ya da bir dul erkek tarafından zorla ya da çeşitli hîleli yollara başvurularak, kaldırılarak götürülmesi" olarak tanımladığı kız kaçırma pratiği olarak ifade etmektedir. Burada zor kullanma, fiili olabildiği gibi örnekte görüleceği gibi "adını çıkarma" "namusunu kirletme" gibi kadına atfedilen ve ataerkil yapıdan beslenen köy toplumuna egemen törelerin bir sonucudur.

"Eşimle aynı köylüydük. On dört yaşındaydım, bana âşık olmuş, ben onu hiç tanımıyordum. Bizim orada bir erkek bir kıza elini vurunca; ya o kız o oğlana verilecek ya da o kız evde kalırdı. Annem babam verdi beni. Eşimi ben seçmedim" (K27,72, Orta).

Evlilik sadece bir kadın ve bir erkek tarafından kurulan bir kurum olmakla birlikte, erkek egemen toplumlarda görülen erkeğin birden fazla kadınla evlenebildiği çok eşlilik rastlanan bir durumdur. Çokeşlilik kavramı toplumumuzda erkeğin halen nikahlı olduğu eşi varken başka bir kadın ya da kadınlarla daha imam nikah kıymasını ifade eder. Katılımcıların ifadelerinden anlaşılacağı üzere kumalık, "İslam'ın dört kadına kadar izin verdiği" inancıyla meşrulaştırılan ataerkil kurumdur. Bunun dışında kadının erkeğe çocuk/erkek çocuk verememesi" "eşine yetmemesi" "daha fazla çocuk sahibi olma isteği" "hastalık, sakatlık" gibi gerekçelerle de devam ettirilen kumalık kır toplumunda kadının "kaderine razı" olarak boyun eğdiği bir kurum olarak görülmekte iken kente göçle birlikte, yasal düzenlemelerin ve bürokrasinin etkisi, ekonomik koşulların yetersizliği, eğitim düzeyinin ve kadın hakları konusundaki bilincin artması, kentli yaşam tarzının yaygınlaşması gibi nedenlerle görülme sıklığının düştüğü görülmüştür.

Bizim orada kumalık hep vardır. Karın hasta olduğunda, yaşlandığında, affedersin erkeğine yetemediğinde erkek kendine bir hanım daha alırdı. Köyde ekseriyetten erkeklerin iki üç hanımı olur. Annem üçüncü idi. Benimki de bir tane getirdi (K38,55, Alt).

Pederin imam nikahlı ikinci bir hanımı daha var, o kadından da kardeşlerim var. 85'te Suudi Arabistan'a gitti para kazandı, geldi, siyasete girdi. Sekreter diye

> aldı kızı yanına. Kızın babası yoktu, ailesi çok fakirdi. İmam nikahı kıymışlar. Çocukları yetişkin oldu, hala da öyle devam ediyor (E35,48, Üst).

Evlilik, Türk toplumu açısından çok önemli bir kurumdur. Bu nedenle çevrede bekar biri varsa göze batar, illaki evlendirme çabasına girilir. Bekar genci evlendirmek ailenin hem görevi olduğu düşünülür hem de sevap sayılır. Bu bağlamda özellikle erkek çocuk sahibi aileler, evlatları evlenme yaşına geldiğinde, akrabalardan başlayarak gelin arayışına girer, çevreden bilgi toplarlar. Bu gelenek, görücülük; bu yolla yapılan evlilikler de görücü usulü evlilik olarak tanımlanır (Özgüven, 2000, s. 34). Görücü, kızları gelinlik çağa gelmiş aileleri ziyaret ederek, ilgili kızın hamaratlığına, temizliğine, saygısına, sadakat ve saflığına, ailenin geçmişine ve sosyo-ekonomik özelliklerine bakarak, gelin adayı ya da adayları belirler. Görücü usulü, bazı kesimlerde, iyice içe kapanarak kız ve erkek arasında ilişki mesafesinin normalden uzaklaştığı, katı bir biçimde görülebildiği gibi, özgürlükçü bir formda da görülebilmektedir.

Araştırmada ilk ve ikinci kuşaktan katılımcıların, eşleriyle görücü usulü ile tanışıp evlendiği görülmüştür. Ancak ifadelerden de anlaşıldığı üzere, toplumumuzda görücü usulü katılımcılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır.

"*Görücü geldi. Annemin günlerde görüştüğü arkadaşının oğlu, askerliğini yapmış gelmiş, vapurda görmüş beni, beğenmiş takip etmiş. Annesine söz etmiş. Geldi istediler. Bir sene nişanlı kaldım, hiç çıkıp gezmedik, birlikte olmadık. Eve ziyarete gelir, görür giderdi sadece*" (K19,78, Üst).

> İki taraftan da akrabalar, ikimizin de okumuş olduğumuz için birbirimize uygun olacağımızı düşündüler. O dönem başkalarıyla da görücü usulüyle görüşmüştüm. Mühendis, iyi de mevkii vardı, fiziksel olarak çekiciydi, benim gibi köy kökenliydi, ekonomik olarak benim de çocuklarımın da geleceğinin güvencede olacağını düşünerek tercih yaptım (K14,49, Üst).

Gelişen teknoloji sayesinde iletişim imkanları ve bireylerin sosyal çevreleri genişlemiştir. Bu bağlamda birey evinden çıkmadan da diğerleriyle tanışabilmektedir. İnternet üzerindeki Facebook, Instagram gibi sosyal ağlar ve "tanışma" ve "evlilik site"leri bireylerin karşı cinsle tanışmalarına zemin oluşturmaktadır.

"*Halamla eşimin annesi Facebook'ta aynı gruptalar. Düğünde çekilmiş bir fotoğrafımı paylaşıyor. Eşimin annesi "bu kimdir, evli midir, bekar mıdır" diyerekten yazıyor halama. Önce sosyal medyadan yazışıyoruz, tanışmaya karar veriyoruz…*" (K39,24, Alt).

"*Rusya'daydım. İnternetteki bir tanışma sitesinde eşimle tanışıp görüştük. Sonra da evlenmeye karar verdik*" (E25,51, Üst).

Özellikle kentlerde ve bireyin kendi grubunun dışına çıkmayı mümkün kılan eğitim, askerlik, gurbet gibi durumlarda eş seçimi belli bir flört döneminden sonrasında da olabilmektedir. Chang (2008)'e göre flört, karşı cinslerin birbirlerini tanımak ve uyumluluklarını test etmek amacıyla arkadaşlığı ve sevgililiği, zaman zaman da cinselliği paylaştıkları duygusal ilişki biçimidir.

"*Eşimle başka köylerdendik. Bizde bir düğünde tanıştık. Çerkezlerde bekarlar üzerinde birbirleriyle görüşmelerinde baskı yoktur. Bizde kaşenlik derler; görüştük, konuştuk, sonra da evlenmeye niyet ettik. O zaman aileler işin içine girdi*" (K36,71, Orta).

"*Öğretmen olunca Tokat'a tayin oldum. Eşim de Orman Müdürlüğü'ne görevlendirmeyle bulunan bir memurdu. Tanıştık, iki sene görüştükten sonra evlenip İstanbul'a geldik*" (K35,73, Orta).

"*Üniversitede okurken tanıştık*" (K5,23, Alt).

"*İşim icabı gittiğim Erzurum'da tanıdım nişanlımı. Erzurumluların geneli gibi tutucu bir ailesi yok. Görüşüp konuşmamız konusunda rahatız. Üçüncü senemiz, bayağı bir yol aldık*" (E14,35, Orta).

"*Bir hastam aracılığıyla tanıştık; Üç yıl flört ettikten sonra evlendik*" (K7,48, Orta).

Flört, kendisini "mütedeyyin" "muhafazakâr" "dindar" "geleneklerine bağlı" olarak tanımlayan ailelerde özellikle babalar tarafından olumlu bulunmamakta, ayrıca bazı katılımcılar uzun dönemli flörtün evlilikte yaşanması gereken cinselliğin tüketilmesine neden olduğu için evliliğin ömrünü kısalttığını öne sürmektedir.

"*Ateşle barut bunlar. Bir büyüğün nezaretinde görüşsünler. Benim bir kızım var, vallahi o da aynı ciddiyettedir*" (E17,56, Orta).

"*Üniversitede staj yaptığım firmada tanıştım eşimle. Flört olmadı. Dürüst, iyi niyetli bir insandı. Kısa sürede aileler tanıştı. Onların da onayıyla evlendik. Babam önceleri biraz bozuldu, gezdik mi diye*" (K29,48, Üst).

"*İstanbul'da yetişen ilk kuşağım. Hiç flört etmedim. Babama laf getirmekten çok korkardım*" (K1,46, Orta).

Evlilik tanımı gereği iki yetişkin birey arasında yasalar çerçevesinde oluşturulan bir kurumdur. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere evlenecek kadın ve erkeğin ruhsal ve bedensel yönden gelişmesini tamamlamış ve olgunluk cağına ulaşmış olması gerekir (Özarslan,2020, s.252). Bunun yanında evlilik yaşı ülkeler arasında olabildiği gibi aynı ülkenin farklı bölgelerinde bile çeşitlilik gösterebilmektedir. Katılımcıların evlilik pratikleri incelendiğinde, evlilik yaşının yerleşim bölgesine, cinsiyete, kuşağa ve dünya görüşüne göre farklılaştığı görülmektedir. Orta yaş ve üzeri genellikle kırsal alanlarda katılımcıların nispeten genç hatta çocuk yaşta evlendiği/evlendirildiği, kente göçle birlikte evlilik yaşında yükselme olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kentin dış mahallelerinde akraba kümeleri içinde yaşayan ve özellikle kız çocuklarının okutulmadığı ailelerde erken yaşta evliliklerin yaşandığı, sosyo-ekonomik statünün eğitim, yerleşim yeri, gibi diğer faktörleri etkilediğinden bunlardaki yükselmenin evlilik yaşını yükselttiği görülmektedir.

> Ben 12, o 20 yaşında. Bir gün bahçede oyun oynuyorum. Bahçe kapısından babam en önde arkadan birkaç kişiyle geldiler. Meğerse beni istemeye gelmişler. On iki yaşında nişanlandım on üç yaşında evlendim, on beş yaşında anne baba rızasıyla nikah kıydılar. Çok küçüktüm okul okuyacaktım, öğretmen olmayı istiyordum. On altı yaşındaydım anne oldum (K34,83, Alt-Orta).

> Eşimle aynı köylüydük. On dört yaşındaydım, bana âşık olmuş, ben onu hiç tanımıyordum. Bizim orada bir erkek bir kıza elini vurunca; ya o kız o oğlana verilecek ya da o kız evde kalırdı. Annem babam verdi beni. Eşimi ben seçmedim (K27,72, Orta).

"*On beş yaşındaydım. Daha kendimi bilemeden evlendirdiler beni. Düğün günü tanıştık. Babamın annemden başka bir hanımı daha vardı., Ev kalabalıktı. Bir boğaz daha eksilsin dediler*" (K38,55, Alt).

"*Biz evlendiğimiz zaman ben yirmi altı, eşim yirmi beş yaşındaydı. O günün şartlarında gayet de olgun bir evlilik yaşadık açıkçası*" (E15,66, Üst).

"*Kendimi yetişkin hissetmeye evliliğe hazır hissetmeye başlamam 30larımı buldu. Otuzumda da evlendim*" (K18,36, Üst).

"*Ben kırk beş yaşında evlendim*" (K7,48, Orta).

"*Ben yirmi sekiz yaşında evlendim*" (K11,71, Üst).

Katılımcılar arasında evliliğin genç yaşta tarafların "karakterleri oturmadan" yapılması gerektiğini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların çoğu, evlenecek bireyin eğitim sürecinin tamamlaması, ekonomik olarak bir aileyi geçindirecek gelire kavuşması, bir ailenin ve çocukların manevi sorumluluğunu taşıyabilecek durumda olması gerektiğini ifade etmektedir. Kendileri genç yaşta evlilik yapan katılımcılar, evlilik yaşının ileriye atılmasını uygun görmektedir.

"*Biz biraz erken evlendik. Üniversiteyi bitirince yirmi yedi yaşında evlendim*" (E28,51, Üst).

"*Yirmi yaşında evlendim. Gençken tanışıp da o karakterler birlikte olgunlaşırsa anlaşma daha iyi oluyor*" (K19,78, Üst).

"*Ben yirmi sekiz yaşında evlendim… ikimiz de uzmanlığımızı almıştık. Ekonomik olarak kendi ayaklarımızın üzerinde durabiliyorduk*" (K11,71, Üst).

"*On dokuz yaşında evlendim. İnsanlar flörtözlüğü yaşamadıkları için belirli bir yaştan sonra o yaşayamadıklarını yaşama moduna giriyorlar*" (K12,66, Orta).

"*İstanbul'da hukuk okuyup, Manisa'ya döndüm. O zaman yaşıtlarım ya evlenmiş ya da nişanlıydı. Bu yüzden kendimi evde kalmış hissediyordum. Yirmi altı yaşında evlendim*" (K14,49, Üst).

Türk toplumunda evlilik ritüelleri kız isteme merasimi ile başlar. Buna göre erkek tarafının en yaşlı ya da saygın kişisi tarafından kız tarafına hitaben "Allah'ın emri, peygamberin kavli." diye dinsel ögelerle başlayan kız isteme merasimi, kız tarafını temsilen genellikle dede, baba, amca, ağabeyin "kısmetse olur" şeklinde karşılık vermesiyle gerçekleşir. Bu olay "söz kesme" olarak tanımlanır. Çoğunlukla iki taraftan erkekler arasında gerçekleşen, ataerkilliğin göstergesi olarak kız isteme ritüeli eğitimli ve genç katılımcılar tarafından olumsuz karşılanmaktadır.

"*En klasik şekilde kız isteme, söz kesme merasimlerimi yoluyla yordamıyla yapacak şekilde formaliteleri düzgün düzgün yerine getirip çok şükür mutlu bir yuva kurduk*" (K23,87, Üst).

> Önce amcalar, aile büyükleri geldiler, görüşüldü. Sonra istemeye gelindi, dedesi yaptı istemeyi. O tarafının en yaşlısı olduğu için. Bir hafta sonra yine gelindi, elbise, altın, bir şeyler yaptılar. Yani sözüm kesildi. Sonra da hoca nikahı kıyıldı. Bizde evlenmeden, istemeden sonra hoca nikahı kıyılır (K36,71, Orta).

"*Evlilik geleneklerine kısmen uyduk. İsteme oldu; kız isteme olayını seviyorum. Ama kızım, "baba ben evleniyorum, gelip senden istemeyecekler" dese buna da bozulmam*" (E28,51, Üst).

"*Bizde kız isteme olayı olmadı; Geleneksel bir aile değiliz*" (E25,51, Orta-Üst).

Evlilik törenlerinin bir parçası ve düğünün habercisi olan kına gecesi, düğünden bir ya da iki gece önce gelinin, bazı yerlerde damadın da ellerine, ayaklarına kına yakıldığı bir ritüeldir. Kına gecesi denilince, ilk olarak kadınlardan oluşan bir topluluğun kendi aralarında gerçekleştirdiği eğlence akla gelse de amaç, gelinin anne baba evinden ayrılmasının hüznünü, yeni evliliğin heyecanını ve mutluluğunun hemcinsleri tarafından paylaşılmasıdır.

"*Kına gecesi yapmadık. O ara kalkmıştı hiç yoktu öyle işler. Hatta şöyle ben evlenirken çok alaturka bir şey denilirdi*" (K19,78, Üst).

> Yakın arkadaşlarımla samimi bir toplulukta geleneksel bir kına yaptık. Bindallı giydim, elime kına yakıldı. Kuran okundu, ilahiler söylendi. Her kınanın

> olmazsa olmaz, ortasına mumlar yakılmış kına tepsisi etrafımda "yüksek yüksek tepelere" şarkısı söylenerek döndürüldü. Kınamı arkadaşım yaktı. Ben ağlamadım. Kayınvalidem olmadığı için avuç açmama durumu olmadı. Kuruyemiş ikram edildi gelenlere (K24,53, Orta).

Evlilik ritüelleri yeni bir ailenin temelinin atıldığı, içinde bulunduğu toplumun kültürel kodlarını taşıyan, geleneklerle biçimlendirilmiş olmakla birlikte kentleşme sürecinde bazı gelenekler sadeleşirken, gelişen teknoloji, medya, internet gibi iletişim imkânlar ve kapitalizmin, harcama güdüsünü gıdıklayan sürekli değişen moda anlayışı sayesinde kültürel ürünler, endüstri konusu haline gelmiştir. Katılımcılardan bazıları kına gecelerini anlatırken her ayrıntısı profesyoneller tarafından organize edilmiş "modernize edilmiş" eğlencelerden söz ettikleri görülmüştür.

"*Organizasyon şirketiyle anlaşmıştık. Salon süsleri, nedimelerin kıyafetleri, ikramlıklar her şeyi onlar hazırladı. Boşnaklarda kına gecesi biraz abartılıdır. Geleneksel kıyafetlerle birlikte altı kıyafet değiştirdim. On bir nedimem vardı. Nedimeler evlenmemiş kızlardan olur, davetlilerden de olabilir*" (K7,48, Orta).

Tanışma veya görücülükle başlayan evlilik ritüellerinin en önemli aşaması kız alma ve düğündür. Bireylerin toplumsal statülerindeki değişikliğin onaylandığı bir ritüel olarak düğün, bireylerin akrabalık grupları ile bağ kurmasını sağlayan ve ekonomik, dinsel, geleneksel ögeleri taşıyan kültürel bir yaratımdır (Reşitoğlu, 2018, s.73). Düğün gelin alma ile başlar.

Gelin alma, Türkiye'de çok yaygın bir düğün ritüel olarak baba, ağabey ya da kız tarafından bir erkeğin baba evinden çıkmadan önce gelinin beline kırmızı kuşak bağlanmasıyla başlar. Geleneksel bellekte; baba velayeti, kardeş kuşağı, gayret kuşağı, Fatma ana kuşağı, soy kuşağı, bekâret kuşağı olarak da tanımlanan bu ritüel, gelinin gideceği yere uğur ve bereket getireceği ve gideceği yerde gayretli, iffetli ve doğurgan olacağı gibi anlamlar taşır (Çakır,2022, s. 146). Katılımcılardan bazıları bu geleneği devam ettirdiğini ifade ederken özellikle genç kuşak kızlar kuşağın bekarete atıfta bulunan anlamından dolayı uygulamadıklarını ifade etmektedirler.

> Beni almaya yirmi erkek dört de kadın düğüncü geldi. Damat gelin almaya gelmezdi. Düğüncü ne kadar çoksa o kadar itibarlı gelin olurdun. Kaynatam düğüncülerin başındaydı. O zaman ne araba vardı ne de at. İki saatlik yolu yürümeyle gittik, bir köyden öbürüne. Öyle çalgı düğün yoktu, hiçbir yerde. Çarşaf giymiştim (K17,78, Üst).

"*Nereden çıktı bilmiyorum. Belime kırmızı kurdele bağlandı. O zaman anlamının ne olduğunu düşünmemiştim. Ağabeyim bağlamıştı. Babamı düğün günü hiç görmedim. Babam halam kocaya kaçtığı için kızların düğününe katılmazdı*" (K1,46, Orta).

Araştırmada, bazı katılımcılar, geleneksel evlilik ritüellerini uygulamadan kaçarak evlendikleri görülmektedir. Bu, daha çok kırsal bölgelerde yaşanmakla birlikte kentsel alanlarda da yaşanmaktadır. Ayrıca bu şekilde evlenen kız ve erkeğin, aileleri tarafından önemli yaptırıma uğradıkları da görülmektedir.

"*Köyün içindeydik gittim bostanlara su vermeye geldi peşime ondan sonra gördü millet ben de daha ne yapayım, utandım kaçtım… Evlendik mi evlendik işte. Ben kaçtım*" (K20,99, Alt).

"*Benim için en çok kötü olay on dört yaşında kaçarak evlenmek beni çok yıprattı. Babam "kızım beni çiğnedi ama namusunu kirletmedi" dedi. Ama bana çeyiz vermedi, neyim varsa hepsini yaktı. Yüzüne almadı uzun zaman*" (K37,24, Alt).

Araştırma aşamasında karşılaşılan diğer bir evlilik ritüeli de başlık parasıdır. Evlenecek erkeğin veya akrabalarının, kızın babası veya akrabalarına yaptığı, meblağı ve işlevi kültürden kültüre değişen bir ödemedir. İlk kuşak katılımcıların evlenirken "başlık parası" pratiğini uyguladıklarından söz ettiği görülmektedir.

"*Benim için 400 lira başlık parası alındı. Bunun 100 lirasını babam bana çeyiz sandığı aldı. Gerisini kendileri yedi*" (K17,78, Üst).

"*Bizde başlık parası istenirdi, ben az bir şey verdim, öyle başlık parası gibi değil biraz daha hediye gibi, kız tarafının gönlünü almak için…*" (E32,74, Alt).

"*Başlık parası verdiydik de ne kadardı hatırlamıyorum şimdi*" (E6,73, Alt).

Evliliğe kutsallık atfeden toplumlarda, dinsel değerlerle evlilik arasında bir ilişki kurulmakta ve bu toplumlarda evlilik ritüelleri dinsel özellikler barındırmaktadır. Toplumumuzda bunun en belirgin örneği imam nikahıdır. İmam nikahı, dini kuralların tam anlamıyla gerçekleştirilmesi konusundaki hassasiyetten ötürü, bir din görevlisinin kıydığı nikah olması nedeniyle bu isimle anılır ve genellikle resmi nikahla birlikte yapılır. Buradaki ana motivasyon resmi nikahı tek başına yeterli görmemek ve evliliğin Tanrı tarafından kutsanması isteğidir (Liv, 2014). Katılımcılar açısından imam nikahının kırsal alanlarda yaşayan yaşlı ve orta yaşlarda resmi nikah olmaksızın tek başına yeterli sayıldığı, kentli "muhafazakâr" ailelerde nişanlı çiftlerin, daha rahat görüşebilmesi için anne baba isteği üzerine, ayrıca çok eşlilik durumunda tercih edildiği görülmüştür. İmam nikahının, evlilik akdinin sonlanmasıyla ortaya çıkacak yükümlülüklerden kaçınmak, evliliğin amaç ve ilkelerine uygun bir aile kurmak yerine kadının fiziksel ve cinsel istismarının ön planda olduğu evlilikler ve özellikle kırsal alanda bireylerin rızası, bazen de hiç haberi olmadan aileler eliyle gerçekleştirilen evlilik pratiklerinde kullanıldığı görülmektedir.

> Bizim köyde evlenmelerde resmi nikâhtan ziyade dini nikâh önemlidir. Yani devletin zorunluluğuyla yani bürokratik ihtiyaçlar olunca resmi nikâh yapılıyordu. Annem babam imam nikâhlıydı. Ben ilkokula bir şekilde başlamışım ama diplomamı alabilmem için nüfus cüzdanı gerekiyordu. Bu nedenle de mecburen resmi nikâh yaptılar (E29,55, Orta-üst).

"*On yedi yaşında evlendim. İmam nikahı kıydılar, o tarafın üşengeçliğinden. Ben de İstanbul'da büyümüş, lise okumuş olmama rağmen istemediğim bir evlilik olduğu için resmi nikahta diretmedim. Kızım ilkokula başlayacağı zaman nüfus kâğıdı çıkarırken yaptırdık*" (K1,46, Orta).

"*Eşimle nişanlıyken babam evlilik hazırlıklarını yaparken, köyde dedikodu olmasın düşünmüş olmalı ki imam nikahı kıydırdı bize*" (K14,49, Üst).

Evlilik ritüelinin her aşaması günümüzde gelenekten daha çok ekonomi tarafından şekillendirilir hale gelmiştir. Reşitoğlu'na (2018)'a göre aşktan daha çok geleneğe ve sorumluluğa dayandığı zamanlarda evlilik, geleneğin taşıyıcısı iken şimdi farklı sektörleri kapsayan bir endüstrinin taşıyıcısı haline gelmiştir.

"*(…) Şimdi altınla inciyle bilmem neyle gelin gidiyorlar önceden ne vardı? Bir elbise bile arkasına etmiyorlar çır çıplak alıp götürüyorlardı*" (K20,99, Alt).

"*Nişanı, düğünü lüks bir lokalde yapmıştık*" (K12,66, Orta).

Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere geleneksel kültürde üretim ve tasarruf unsuruyken tüketim unsuru haline gelmiştir.

"*Ben maaşımdan arttırabildiğim kadarıyla almıştım bazı şeylerimi*" (K3,55, Orta).

"*Kız beşikte, çeyiz sandıkta" denirdi, önce anneler, sonra kızlar hazırlarlardı çeyizi; Danteller, tülbentler, yatak takımları… Şimdi çeyiz deyince daha pahalı bir alışveriş oluyor*" (K40,49, Alt).

"*Çeyiz sandığı kadının kara kutusu gibidir. Bütün ömrü boyunca biriktirir*" (K7,48, Orta).

Tüketimle ilişkilendirilebilecek bir unsur da son yıllarda yaygınlaşan "balayı"dır. Balayı çiftlerin düğün sonrası birbiriyle zaman geçirmek, düğünün yorgunluğunu atmak gibi amaçlarla organize edilen bir tatildir.

"*Ben evlenirken balayına gitmedim. O zaman balayına gitmek yaygın değildi bizim oralarda. Şimdi çok moda. Köylüsü kentlisi düğün sonrası balayına gidiyor. Sonradan bu medyadan gördükçe artık yaygınlaştı*" (K14,49, Üst).

"*Balayına gitmiştik, zannedersem Antalya tarafına gitmiştik*" (E24,44, Üst).

4.2.2 Kuşaklara göre evliliğin anlamı, boşanma ve evliliğin geleceği

Tablo 6. Kuşaklara Göre Evliliğin Anlamı, Boşanma ve Evliliğin Geleceğine İlişkin Tema Tablosu

SORU	**TEMA (ÜST TEMA)**	**KATAGORİ (ALT TEMA)**	**KODLAR (BULGULAR)**
Evliliklerin ve aile yaşamının eskiye göre farklılaştığına inanıyor musunuz? Neler değişti?	Evliliğin İşlevleri Evlilikle ilgili söylemler	Yetişkin Evliliğin Geleceğine İlişkin Söylem	*D*ini ve geleneksel gereklilik, Soyun devamı, çocuk sahibi olma isteği Günahlardan Korunma "Adam yerine konulma"

Değişimin nedenleri sizce nelerdir?		Aracı Kuşakta Evliliğin Geleceğine İlişkin Söylem	Özgür olmak, cinsellik yaşamak, çocuk sahibi olmak, ekonomik olarak "sırtını birine dayamak" Ekonomik bağımsızlık kadının evlilik yaklaşımını etkiliyor
		Genç Kuşakta Boşanma Evliliğin Geleceğine İlişkin Söylem	*"İmza şart değil"*
…boşanma sürecinizden söz eder misiniz?	Boşanma Nedenleri ve Boşanmayı Etkileyen Unsurlar	Yetişkin Kuşakta Boşanmaya İlişkin Söylem	Kınanan bir durum Ataerkil karar ve onama gerekli *"gelinlikle girmek, kefenle çıkmak"*
		Aracı Kuşakta Boşanma Evliliğin Geleceğine İlişkin Söylem	Boşanma olumsuz karşılanmakla birlikte tolerans geliştiriliyor Ataerkil karar ve onama önemli En önemli neden; şiddet, erkeğin ekonomik sorumluluğunu yerine getirmemesi,
		Genç Kuşakta Boşanma Evliliğin Geleceğine İlişkin Söylem	Boşanma yaygınlaşıyor ve kınanan bir durum olmaktan çıkıyor; *"sevgi saygı çerçevesinde ayrıldık" "dünyaya bir kere geliyorsun"*
		Boşanmayı Etkileyen Unsurlar	Geniş ailedeki iletişimsizlik, Kadının bağımlılığı, Geniş ailenin bireyselleşmeyi önlemesi ve yeni aile oluşumu üzerindeki olumsuz etkisi Geniş ailenin birleştirici ve dayanışmacı özelliğinin azalması, Eşler arasında eğitim farklılıkları, Kadının iş yaşamına girmesi, kitle iletişim araçları, kadın hakları konusunda bilinçlenme
	Boşanma sürecinde Çocukların Durumu Nafaka	Yetişkin Kuşakta Boşanma sürecinde Çocukların Durumu ve Nafaka	Ataerkillik; çocuk babaya ait sayılıyor Nafakat, tazminat söz konusu değil
		Aracı Kuşakta Boşanma sürecinde Çocukların Durumu ve Nafaka	Çoğunlukla velayet annede Nafaka söz konusu
		Genç Kuşakta Boşanma sürecinde Çocukların Durumu ve Nafaka	Çoğunlukla velayet annede Nafaka söz konusu

Evlilik, aileyi oluşturan toplumsal ilişkileri belirli bir kalıp içine yerleştiren bir sözleşme olarak belirli işlevlere sahiptir. Örneğin, Durkheim(2013b)'e göre evlilik, bireyi istikrarlı bir toplumsal ilişkiyle bütünleştirerek intihara karşı korur. Giddens (2008)'a göre evlilik neslin meşru temsil biçimi ve çocuğun meşru doğumu için gerekli cinselliğin onaylanmasıdır. Modern-öncesi Avrupa'da ise evlilik çoğu kez bir mülk düzenlemesi olarak başlar.

Katılımcılar evliliği, aile olmak, cinselliği yaşayabilmek, çocuk ve statü sahibi olmak, ekonomik olarak birine "sırtını dayamak", özgürleşmek olarak görmektedir. Bunun yanı sıra evliliğin kişiyi kötülüklerden koruduğunu, nüfusu kontrol altına aldığını ileri sürmektedir.

"*Köylerde evlendiğin zaman önce bir odan olur. İyi, yeni bir yatak alınırdı sana. Adam sırasına konulursun. Baban, karının yanında sana daha insanca konuşur*" (E32,74, Alt).

"*Kırk beş yaşında evlendim. Rahat bir ailede büyümedim; rahat gezme, dolaşma şansım olmadı. Evlilik bence bir erkekle yaşamı yaşamak için bir yoldu benim için*" (K7,48, Orta).

"*Ben yirmi üç yaşında evlendim. Erken olduğunu düşünüyorum. Ama ben biraz da anne babam boşandığı için babaannemde kalıyorduk ve o hem çok otoriter hem de yıllardır yatalak hastaydı, Açıkçası yorulmuştum. Özgür olmak istiyordum. Öyle de oldu*" (K22,33, Üst).

Toplumsal bir kurum olarak evlilik, toplumdaki değişim ve dönüşümlere karşı duyarlıdır. Bazı katılımcılar geniş ailelerde eşler arasında iletişimin nispeten kopuk oluşu, aile içi iktidar ilişkilerinin yaşlıların lehine oluşması gibi nedenlerle özellikle kadınların baskı altında olduğu buna rağmen evliliğin bugüne nazaran daha fedakâr olan kadınlar sayesinde ayakta tutulduğunu dile getirmektedir. Bunun yanı sıra geniş aileyi bir evlilikte yaşanacak ekonomik sorunlar dahil birçok sorun karşısında bir tampon olarak gören katılımcılar da bulunmaktadır.

> Adapazarı'nda ben fındık işinde çalışırdım, eşim öyle bedenen çalışmazdı. Ev işleri de bakardı… Kaynanam, kaynatam bendeydi. Büyükler olunca evin geleni gideni de bitmezdi. Hesaplar birdi; sade yediğin içtiğin senindi, kalanında bir hükmün yoktu. Kaynana kaynata ölünce, adam da dost doğru adam oldu (K40,49, Alt).

Geniş ailenin küçülmesi, kadınların eğitim düzeyinin artması, ücretli işe girmesinin eşler arasında ataerkil ilişki biçiminin gerilemesine, iletişimin artmasına olanak tanıdığı gibi, demokratikleşme ve rol dağılımında paylaşımcılığı ön plana çıkarmıştır.

"*Çalışan bir kadın olmamdan dolayı söz hakkım var. Evlilikte de daha özgür hareket ediyorum*" (K31,28, Orta).

"*Eşime "su alabilir miyim Çiğdem" dedim. O da "kalkarsın neden alamayasın" dedi. O zaman benim kafama da dank etti; Neden yapabileceğim işleri sırf kadın olduğu eşimin yapmasını bekliyorum ki, o da benim gibi akşama kadar çalışıp eve gelmişti…*" (E33,38, Orta).

"*Annem babamın eline bakıyordu. Evi babamın dediğine göre döndürüyordu ben çalışmaya başladım. Ben erkeğime, annemin ettiği kadar hizmet etmedim*" (K13,59, Alt).

"*Eşim bir taraftan çalışmamın nimetinden faydalanırken diğer yandan evdeki konforundan vazgeçmedi*" (K14,49, Üst).

"*Almanya'ya gidince annem de çalıştı, babam gibi. Ailedeki kültürel değişim açısından olumlu oldu*" (E8,51, Orta).

Teknolojinin bireylerin zamanına egemen olması, yaygınlaştırdığı kültürün aileye sızması sonucu evliliklerin sarsıldığı düşüncesi bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

"*Teknoloji çok fazla yaşamlarımıza girdiği için ilişkilerin yoğunluğu, birbirimize ayırdığımız sürenin azaldığını da düşünüyorum*" (K10,51, Üst).

Özellikle eğitimli genç katılımcılar tarafından evliliğin bürokratik bir pratik olarak görüldüğü, bağlılık için imzaya gerek olmadığı dile getirilmektedir. Bunun yanı sıra kentleşme sürecinde birey üzerine baskı yaratan sosyal baskının zayıflamasıyla ekonomik özgürlüğünü kazanmış kadın katılımcılar için evlilik bir tercih unsuru olarak görülmektedir.

"*…evliliğin bana uzak bir şey olduğunu düşünüyorum. Ama karşıyım anlamında değil…Ayrıca serbest yaşamaya alışığım*" (E16,52, Orta).

"*Eskiler nikahta keramet vardır" derdi evlendim, ne oldu; boşandım*" (K14,49, Üst).

Evliliğe ilgi giderek azalsa da tüketim kültürü tüm değerleri kazanca çevirmeye devam etmektedir. Bu bağlamda evlilik yıldönümleri, evlilik teklifi ve "tektaş" üzerine kurulu sevgililer günü ritüeli yaygınlaşmaktadır.

"*Eşimle sevgililer gününü, evlilik yıldönümünü kutlarız. Bunlar bana batıl ya da aşırı gelmez. Sevgiyi gösterebildiğin her fırsat anlamlıdır*" (E15,66, Üst).

"*Evlilik yıldönümü, sevgililer günü; eşim benimkini kutlamasa hiç alınmam, niye kutlamadın demem. Ben eşiminkini hiç kutlamam*" (K21,51, Üst).

"*Sevgililer günü, evlilik yıldönümü kutluyoruz. Öyle bir alışkanlığım yoktu önceden. Ama eşim de çevrem de önemsiyor böyle şeyleri*" (E2,45, Üst).

"*Sevgililik günü yoktu, ama evlilik yıldönümünü kutladığımız olurdu. O hem bir canlılık olurdu hem ondan dolayı yakınlaşma olurdu birbirimize*"(K19,78, Üst).

"*Evlilik yıldönümümüzü kutlarız ve çok severiz(…)*" (K11,71, Üst).

Boşanma evliliğin hukuki olarak sonlandırılmasıdır. Katılımcıların boşanma hikayelerini anlatırken boşanma nedeni olarak; işsizlik ve ekonomik güçlükler, ailelerin müdahalesi, fiziksel, psikolojik, ekonomik şiddet, hakaret, evlilik sorumluluğunu taşıyacak yaşta olmamak, aldatma, aşırı alkol tüketimi, ihmal, evlilikten beklentilerin değişmesi ve ailede kadın lehine değişen güç dengesinin erkek tarafından kabul edilmemesi gibi nedenleri ifade ettikleri görülmüştür.

"*Son zamanlarda fiziksel şiddet de göstermeye başladı. Boşanmanın en doğru yol olduğuna karar verdim(…)*" (K24,53, Orta).

"*21 sene kadar sürdü evliliğim. Yıllardır hoşnut değildim, çocuklar için katlandım. Evine bakmıyordu. Annemin zoruyla evlenmiştim zaten*" (K1,46, Orta).

"*Hem ekonomik hem psikolojik şiddet oldu. Eşim evliliğimiz boyunca kazandığım paranın beş kuruşunu göstermedi bana. Bütün maaşımı elimden alıyordu*" (K25,51, Orta).

"*Galiba biraz eğitim farklılığından kaynaklandı. Öncelikle biz Türk gençleri güzelliğe, görünüşe, cinselliğe yatkın oluyoruz. Sonrasında evliliğin öyle bir şey olmadığını,*

anlaşabilmenin, arkadaş olabilmenin önemli olduğunu anlıyorsun. Beyin yapısı, yaşam tarzının farklılıkları anlaşamamayı getiriyorsa ayrılman gerekiyorsa ayrılacaksın" (E1, 67, Orta).

> Evlilik yaşamım otuz üç sene sonra başarısızlıkla sona erdi. Kusur daha çok bana ait. İşlerden dolayı ailenin yükünü ona bıraktım. Boşanmayı o istedi. Ben ona saygı duymak zorundaydım, Kabul ettim. Hala görüşme değil de karşılaşmalarımız oluyor; torunlarımızın doğum günlerinde, özel günlerde karşılaşıyoruz, selam veriyoruz, konuşuyoruz (E22,66, Üst).

Boşanmaya geleneksel olarak yaklaşan katılımcılar açısından boşanma; reddedilen, kınanan bazen de ağır müeyyideleri olan bir durumdur. Buna göre evlilik ömür boyu sürmesi gereken sevgiden çok özverinin bireysel istek ve ihtiyaçlardan çok toplumsal değer ve gerekliliklerin alanıdır.

"*Biz evlendiğimiz zaman ölesiye evlendik. Ailemiz de o telkinle bizi evlendirdi*" (K23,87, Üst).

"*Adapazarı'na zorla gittim ki gittiğim gün babamın evine dönmekliktim. Çok çalışmak vardı orada. Babama "beni buradan al" diye yalvardım. Babam, kefeninle çıkacaksın oradan, yoksa seni alır zincirlerim odaya dedi bana. Ben de mecbur durdum*" (K40,49, Alt).

> Düşünmedim değil boşanmayı, bırakıp gitmeyi düşündüm. Öyle bir cesareti kendimde bulamadım. Töreler var, gidecek yerin yok, seni kabul edecek bir aileyi bırak, izin vermiyorlar boşanmana. Güvendiğim bir dal yoktu, çocuklarım da olduğu için boşanamadım. İstanbul'a gelince kadar…ayrı yaşıyoruz şu anda. (K38,55, Alt).

"*Bütün eziyetlere çocuğum için katlandım. Yoksa asla çekilecek bir evliliğim yoktu. Ama kendi günahımı çocuğuma yaşatamam dedim, çocuğum babasız büyümesin dedim. Her çileye katlandım*" (K27,72, Orta).

Muhafazakâr katılımcılar için boşanma kültürel değişme ve toplumsal yozlaşmanın bir sonucu olarak görülmektedir. Burada evliliğe kutsallık atfeden dini değerlerin ve

söylemlerin öne çıktığı, kültürel yozlaşmanın dinden uzaklaşma ve batılı değerleri benimsemeye bağlandığı, medya ve iletişim teknolojilerinin bu kültürel yozlaşmayı yaydığı; dolayısıyla evlilik kurumuna bağlılığı zayıflattığının ifade edildiği görülmektedir.

"*Aileleri ayakta tutacak olan şeyin gelenek ve dini değerler olduğuna inanıyorum, Allah korkusunun olduğuna inanıyorum. Ancak özellikle son yirmi yıldır. Türk toplumunda büyük bir ahlaki yozlaşma ve dini değerlerde aşınma var*" (E17,56, Orta).

Kuşaklar açısından değerlendirildiğinde kentte yetişen ikinci ve üçüncü kuşakta eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte, ücretli işe giren ve ekonomik bağımsızlığını kazanmanın, kadının ailedeki yerini değiştirdiği, hakları konusunda daha talepkâr davranma imkanı verdiği, medya teknolojileri, internet ve sosyal medyanın yaşamın farklı yüzlerinin de olduğu izlenimini yayması, göç ve kentleşme ile zayıflayan akraba ilişkileri ve geniş ailenin çözülmesi ile evliliğin devam ettirilmesiyle ilgili toplumsal etkinin zayıflaması, tüm dünyada yükselen insan hakları ve feminist düşüncelerin her bireye ulaşması boşanma nedeni olarak değil ama boşanma olgusuna geleneksel bakışı değiştirdiği, karar verme konusunda kolaylaştırıcı, cesaretlendirici unsur olduğu görülmektedir.

"*Evliliğin eşitlik adına mücadele alanı haline getirilmesi bence boşanmaların en önemli nedeni. Ayrıca kadının çalışmaya başlaması, ekonomik olarak kendine bakabilmesi kadına bir özgüven sağladığı gibi erkeği sorumsuzlaştırdı, evliliğin maddi ve manevi yüküne katlanmak erkeğe de zul gelmeye başladı*" (K29,48, Üst).

"*Burada önemli bir açmaz yaşanıyor. Bir yandan kadın hakları konusunda bilinç yükseliyor. Diğer yandan kadınların aileyi kuran, yuvayı yapan dişi kuş olduğu fikri arka plana atılıyor* (K7,48, Orta).

> Annemizden öyle görmüşüz; fedakârlık yapacağız, kan kussak da kızılcık şerbeti diyeceğiz. Baba evinden çıkarken öyle belletilmiş bize. Bizim çeyizimiz annemizin kaderidir. Oysa ben hemşireydim her halükârda çalışır kendime bakardım ama kendime güvenim yoktu. Terapi almaya başladıktan sonra kendi yolumu çizdim. Çok mutluyum (K3, 55, Orta).

Evliliğin hukuki olarak sonlandırılması olarak boşanma, bireysel yaşanan bir karar ve bireysel yaşanan bir süreç olarak görülse de yaş, cinsiyet, gelir gurubu, etnik köken, yerleşim yeri, kültür, eğitim düzeyi, gibi pek çok farklı demografik özelliğe bağlı olarak bireyler üzerinde birbirinden farklı sonuçlar ve etkiler yaratan sosyal bir olgudur (Sarı, 2018, s.246). Araştırmada katılımcıların anlatımları incelendiğinde ister kırsal isterse de kent toplumunda olsun, boşanma kararının erkek egemen aile tarafından verilmesi ya da onay görmesi gereği ifade edilmektedir. Bu bağlamda boşanma kararı kadına bırakılamayacak kadar önemlidir. Buna ek olarak boşanma kadın için bir "kusur" sayılmakta ve "korumasız, dul kadın" imajı yaygın olarak ifade edilmektedir.

"*Boşandıktan sonra, bir ev buldum taşındım. Ailemin evine gitmedim. Ailem duyunca kıyamet koptu. Onlar, boşanmama da çalışmama da karşıydı*" (K12,66, Orta).

"*Evlenip boşanmış kadına doğru bakılmaz. Dul kadın gözüyle bakılır. Bekarsan, dul bir kadınla evlenmen iyi karşılanmaz. Boşanmak bir lekedir üzerinde. İkinci evliliğimi yaparken, eşim daha önce boşandığımı ailesinden saklamış, hala bilmezler*" (K13,59, Alt).

Öte yandan boşanma özellikle ataerkil toplumda erkeğe tanınmış bir "hak" olarak görülmektedir. Bununla birlikte kentli, eğitimli kuşak açısından bu hakkın kadın tarafından öne sürüldüğü ve eski kuşakların ve "muhafazakâr" katılımcıların bu konuda kadını yoğun şekilde eleştirdiği görülmektedir.

"*Erkeğe de çok sorulmazdı atacak mısın, tutacak mısın(…)Kocadan daha çok büyüklerin sözüyle gelin çıkarılırdı. Kaynı da çıkarabilirdi gelini. Kadının söz hakkı yoktu. Eline boş kâğıdı verilir, eşyalarını bile alamadan kapını önüne koyulabilirdi*" (K17,78, Üst).

"*Ailem de izin verdi. Ablamın boşanması yirmi sene sürmüştü, babam izin vermemişti boşanmasına*" (K24,53, Orta).

Boşanma tüm aile için önemli sonuçlar doğuran bir olaydır. Boşanma sonucunda ortaya çıkan en önemli iki sorun nafaka ve çocukların velayetidir. Bu iki sorunun çözümü hâkim toplumsal yapı ile son derece ilgili görülmektedir. Geleneksel kır toplumunda yetişen ilk kuşak katılımcıların boşanma sonucunda herhangi bir "nafaka"dan söz etmedikleri

görülürken, kent toplumunda söz konusu olduğu; yine ataerkil toplumlarda erkeğe ait görülmesi nedeniyle çocuğun baba tarafında kalmasından söz edilirken, kent toplumunda kadının çalışmasından bağımsız olarak daha çok anneyle birlikte yaşadığı görülmektedir.

"*Annem, kendi babasının evine döndü. Dedem bizi istemedi. Gerçi babam da vermezdi. İki tarafta da erkeğin baskın olduğu aileler olduğu için çocuk baba tarafına ait görünüyordu*" (K22,33, Üst).

"*Anlaşmalı boşandık. Nafaka istemedim. Çocukların velayetini bana verdi hâkim*" (K1,46, Orta).

4.3 Kuşaklara Göre Çocuk Yetiştirme Pratiklerine İlişkin Bulgular ve Tartışma

Tablo 7. Kuşaklara Göre Çocuk Yetiştirme Pratiklerine İlişkin Tema Tablosu

SORULAR	TEMA ÜST TEMA	KATEGORİ ALT TEMA	KODLAR (BULGULAR)
Çocuğun ailedeki yeri dünden bugüne değişti mi?	Çocukluk yaşı	Yetişkin Kuşakta Çocukluk Süresi	Çocukluk kısa sürüyor
		Aracı Kuşakta Çocukluk Süresi	*E*ğitime bağlı olarak çocukluk uzuyor
		Genç Kuşakta Çocukluk Süresi	"Büyümeyen çocuklar"
	Çocuğun ekonomik değeri	Yetişkin Kuşakta Çocuğun Ekonomik Değeri	Üretici çocuk
		Aracı Kuşakta Çocuğun Ekonomik Değeri	Aileye ekonomik katkıda bulunan çocuk
		Genç Kuşakta Çocuğun Ekonomik Değeri	Tüketici çocuk
	Çocuğun psikolojik değeri	Yetişkin Kuşakta Çocuğun Psikolojik Değeri	Çocuğun biyolojik yeniden üretim ve ebeveyn bakımı işlevi öne planda Erkek çocuk değerli
		Aracı Kuşakta Çocuğun Psikolojik Değeri	Kentleşme sürecinde değeri artıyor Çocuktan beklenen aileyi onurlandırması

		Genç Kuşakta Çocuğun Psikolojik Değeri	"helikopter ebeveynlik" "Evliliği kurtaran çocuk" "çocuk için sürdürülen evlilik"
Kaç çocuğunuz var? /Kaç kardeşsiniz?	Çocuk Sayısı ve çocuk sayısını etkileyen unsurlar	Yetişkin Kuşakta Çocuk Sayısına İlşkin Söylemler	Doğurganlık çocuk sayısı ve ölüm oranı yüksek Kadın çocuk fabrikası kısırlık kadının kusuru
		Aracı Kuşakta Çocuk Sayısına İlşkin Söylemler	Kentleşme, çocuk sayısı azalmakta; çocuk ölüm oranı düşük. "Bakıp yetiştirebilecek kadar çocuk"
		Genç Kuşakta Çocuk Sayısına İlşkin Söylemler	Doğurganlığa yüklenen önem ve çocuk sayısında azalma ıyor Kadın bedeninin Özgürleşmesi
	Devlet	Yetişkin Kuşak	Nüfusun azlığı, doğumların teşviki
		Aracı Kuşak	Doğum Kontrolü, doğum oranının düşürülmesi
		Genç Kuşak	Doğum oranında düşüş, doğum teşviki
	Din	Yetişkin Kuşakta Çocukluğa İlişkin Dini Söylem	Din doğumları teşvik edici Çocukluk yaşı "buluğa ermek" Ad verme, sünnet, mevlit gibi dini pratikler
		Aracı Kuşakta Çocukluğa İlişkin Dini Söylem	Din doğumları teşvik edici Çocukluk yaşı "buluğa ermek" Ad

			verme, sünnet, mevlit gibi dini pratikler
		Genç Kuşakta Çocukluğa İlişkin Dini Söylem	Dini söylemlere karşı kayıtsızlık
	Kültürel aktarım	Yetişkin Kuşakta Kültürel Aktarım	geniş aile sosyalizasyonun, kültürel aktarımın merkezi
		Aracı Kuşakta Kültürel Aktarım	Geniş ailenin çözülmesi, kadın iş yaşamına girmesi ve eğitimle birlikte ailenin yerini okulun alması
		Genç Kuşakta Kültürel Aktarım	*"Çocuklar elinde tabletle doğuyor"*
Teknoloji, Medya, İnternet, tüketim	Doğum Teknolojileri Çocuk Yetiştirmede Teknoloji ve Medyanın Etkililiği Çocukların Teknolojiye Aşinalığı	Yetişkin Kuşakta Teknoloji, Medya, İnternet, Tüketim İlişkileri	*Doğum ve medya teknolojileri kullanımı sınırlı*
		Aracı Kuşakta Teknoloji, Medya, İnternet, Tüketim İlişkileri	*Tüp bebek ve diğer doğum teknolojileri kullanılıyor* *Televizyon önemli*
		Genç Kuşakta Teknoloji, Medya, İnternet, Tüketim İlişkileri	*Doğum teknolojileri kullanılıyor Televizyon, internet çocuğun yaşamında çok önemli.*
Geleneksel ritüeller		Yetişkin Kuşakta Çocukluğa İlişkin Gelenek ve Rirüeller	Süt Çocuk, sünnet, diş buğdayı, ad koyma ritüeli
		Aracı Kuşakta Çocukluğa İlişkin Gelenek ve Rirüeller	
		Genç Kuşakta Çocukluğa İlişkin Gelenek ve Rirüeller	40 mevlidi, sünnet, diş buğdayı, cinsiyet partisi tüketim unsuru

Ailenin gündelik etkileşimleri bağlamında ele alınan çocuk kavramı öncelikle kategorik olarak ikili bir anlam oluşturmaktadır. İlk Birleşmiş Milletlerin (BM) kabul ettiği anlamda on sekiz yaşını doldurmamış, bedenen ve zihnen yetişkinliğe ulaşmamış bireyler

anlamında çocuk. İkincisi ise ebeveynlerin sahip olduğu evlat anlamındaki çocuk. Görüşmeler on sekiz yaş üstü ile yapılması sebebiyle araştırmada çocuk katılımcı bulunmamaktadır. Bununla birlikte her kuşaktan katılımcı kendi yaşam evrelerinden söz ederken çocukluk etkileşimlerine yer vermişlerdir.

Gündelik yaşamda çocuk denildiğinde birkaç konu öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki çocuğun kavramsal olarak tanımlanmasıdır. Özellikle son yıllarda toplumsal bir kurgu olarak kabul edilen çocukluk, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi unsurlarının etkisinde ve gölgesinde şekillenir, dönüşür ve farklılaşır (Aktaş, 2021, s.101). Bu bağlamda çocuk tanımı, kapsamı, işlevi, gündelik etkileşimleri... boyutunda farklı anlayışlar bulunmaktadır. Araştırma kapsamında kırdan kente göç eden katılımcılar nezdinde buradaki değişim/dönüşümü değerlendirirken sadece kentleşme sürecinin değil bunun yanında gelenekler, ekonomi, teknoloji, medya, din, bürokrasi, küresel bilincin oluşturduğu değerlerin yerele yansıması anlamında küreselleşme gibi pek çok faktörün çocukluk etkileşimleri üzerinde rol oynadığı görülmüştür.

"*Köylük yerde her şeyi yapardık biz*" (E11,73, Orta).

"*Önceden çok çocuk yapardın, çocuk yaparken o çocuğun tez zamanda büyüyüp eli ekmek tutacak size bakacağını düşünürdünüz. Oralarda (köylerde) çocuk olsa da herkesin yapacağı bir iş vardı. Ya kardeşlerine bakar, eve iş yapar, odun keser, yük taşır(...)*" (K17,78, Üst)

"*12- 13 yaşlarındaydım. Atölye gibi bi yerde yine Cevizli'de. Orda çalıştım. Annemin babamın hali yoktu, hep de yengenin ağabeyin eline bakmak gücüme gidiyordu* "(K3,55, Orta).

"*Dar gelirliydi. En azından kendi harçlığımızı çıkarma peşine düşüyorduk(....) Bizim çocuklarımız bu açıdan daha şanslı diyebiliriz. Çocuklarımız olduğundan bu yana bireyselliğimizi unutmuş durumdayız*. (E24,44, Üst).

Modern dönemde çocuğa yüklenen psikolojik değerin ekonomik ve biyolojik değerinin önüne geçmesiyle ailenin sürekli ilgi ve sevgiye gereksinim duyan bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda çocuğa da aileyi bir arada tutan misyonu da yüklenmiştir. Ancak

özellikle bazı boşanmış katılımcılar kendi deneyimlerinden yola çıkarak çocuğun evliliği ayakta tutmaya yetmediğini ifade etmektedir.

"*Çocuk evliliği kurtarmıyor, eskiden karı kocayı birbirine bağlar denirdi çocuk. Çocuklar olunca evlilik daha iyiye gitmiyor sürüklüyorsun, gidebildiği yere kadar(...)*" (K1,46, Orta).

"*Evliliğin ömrünü bile çocuk belirliyor artık; çocukların okulu bitsin, lise sınavlarını kazansın, üniversite sınavını kazansın(...) derken bugüne geldim. 2010 yılından beri ayrı yaşadığım adamdan bu yıl boşanabildim*" (K14,49, Üst).

Bugünkü aile modelinde çocuğun yerini değerlendiren bazı katılımcıların ifadelerinden yaşamlarının çocuk etrafında şekillendiği, ana ilgi ve faaliyet alanın çocuk olduğu görülmüştür. Bu katılımcıların çocuğunu mutlu etmek adına, onlara karşı "ihtiyatlı" davrandığını, herhangi bir sorumluluk yüklemekten kaçındığını, bireysel yaşamını unutup, kendisinin çocuklarına adadığını, yaşamı ve evliliğiyle ilgili bireysel kararları dahi onlara göre aldığını ifade ettiği görülmektedir. Buna karşın, kendi yaşamlarındaki tatmin edilmemiş ihtiyaç, istek ve özlemlerini çocukları üzerinden telafi etmek isteyen kentli, nispeten eğitimli ve genç ebeveynlerin "hatasız" "eleştiriden uzak", "tanrılaştırılmış" "maymun iştahlı" "ben merkezci", kendisini "aile reisi" olarak gören, "büyümeyen" çocuklar yetiştirdiğini ifade eden katılımcılar, bunun çocuğu kırılmaya açık, yaşam becerileri yönünden zayıf, çevresine karşı duyarsız, toleranssız bireyler yarattığını ifade etmektedir.

"*Anneler biraz rahat dursunlar diye çocukların elinde oyun verirlerdi, şimdi anne babalar çocukların elinde oyuncak oldu*" (K35,76, Orta).

"*Ödevleri bile birlikte yapıyoruz*" (E25,51, Orta-Üst)

"*Çocukların her istedikleri oluyor. Büyükler onlara riayet ediyor*" (K3,55, Orta).

"*Çocuk ailenin ana ilgi ve faaliyet odağı haline geldi*" (E22,66, Üst).

"*Şimdi çocuğa göre; okulu, özel dersi, oyun saati, uyku saati, İngilizce kursu, piyano dersi… sahip olamadıklarımızı, başaramadıklarımızı çocuk üzerinden telafi etmeye çalışıyoruz*" (K14,49, Üst).

"*Çocuk koşulsuz haklı görülüyor, Tanrılaştırılmış çocuklarla karşı karşıyayız*" (K18,36, Üst).

"*Çocuklara söz hakkı veriyoruz, onlarla oturuyoruz, gelecekle ilgili ortak planlar yapmaya çalışıyoruz*" (K21,51, Üst)

"*Ben aile reisi erkektir, kadındır, hiç inanmıyorum. Ailenin reisi çocuktur*." (E27,21, Orta).

Çocuğun bu denli yüceltilmesinin altında kentleşme sürecinde kadının ve erkeğin çalışma yaşamına girmesi ile, ailelerin giderek daha az çocuk sahibi olması yatmaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre ailelerin sahip olduğu çocuk sayısı ilk olarak kırsal ya da kentsel alanda yaşamasına bağlı olarak değişmektedir. Bu bağlamda kırsal alanlarda çocuk sayısının yüksek olduğu, kentleşmeyle birlikte çocuk sayısının azaldığı görülmektedir.

> Biz dördü aynı anneden, dokuzu diğerinden on üç kardeşiz. Biraz da köyde çocuk bakmak kolaydı, bir yaşa kadar boğazına baktın mı yetiyordu. Sonra da çocuk aileye bakıyordu. Bir yükü yoktu. Bunları okutacağız, evlendireceğiz gibi düşünceler de yoktu. En kötüsünden hayvanlara yardım ederler, İstanbul'a gelir çalışırlar (K38,55, Alt).

"*Allah verirdi. Yapılacaktı yapılırdı. Sebisi olmayan darlanırdı. Çünkü malın başkasına kalırdı. Yalnız olurdun, ezilirdin*" (K17,78, Orta).

"*Allah'ım ne verdiyse ettim. Üçü yaşamadı, yedisi yaşıyor. Ben can almamışım hiç*" (K20,99, Alt).

"*Biz iki tane yaptık fazlasına cesaret edemedik. Yani bakabileceğimiz kadar yaptık. Çocuk yapıp ortalığa salacaksın bu olmaz*" (E26,70, Alt).

"*İki oğlum var, iki oğlumun da ikişer çocuğu var. Eşim de ben de çok çocuk sevdiğimiz halde yetiştirebileceğimiz kadar çocuk yaptık(...)*" (K35,73, Orta).

Bununla birlikte kente göç, çocuk sayısında dramatik bir düşüş sağlasa da kentin "kenar semt"lerinde geleneksel yaşam pratiklerinin devam ettiren katılımcılar arasında göçün ilk yıllarında yüksekliğini koruduğu ifade edilmiştir.

"*Ailem köyden çıkma köy bağı olan bir aile olduğu için kalabalık onlar için olmazsa olmazdı. İşte bir erkek evlat tutkusu muhtemelen vardı. İlk dört çocuğun kız olması beşinci olarak erkek olması bu şekilde açıklanabilir*" (E8,51, Orta).

"*Ben kalabalık ailede büyüdüm, yedi kardeştik. Çocukken okula giderken utanırdım, "dört kardeşiz" derdim, okulda "kaç kardeşsiniz" diye sorulduğunda. Çünkü İstanbul'da çocuk sayısı azdı*" (K1,46, Orta).

"*Biz beş kardeşiz. Annem ev hanımıydı. Bana beş fazla geliyor; Bir tane zor yaptım. İkimiz de öğretmendik ve bakacak bir kimsem yoktu*" (K25,51, Orta).

Ailelerin "sahip olması gereken çocuk sayısı" katılımcılar arasında farklı görüşlerin dile getirildiği bir konudur. Bazı katılımcılar çok sayıda çocuğa yeterince eğitim, iş, barınma ve diğer sosyal olanakların sağlanamayacağından hareketle ailelerin az çocuk sahibi olması gerektiğini dile getirirken, giderek kalabalıklaşan toplumda yoksulluğun ve düzensizliğin artacağını bunun da kentleri suç girdabına sokacağını, bu nedenle her ailenin "bakabileceği, yetiştirebileceği" kadar çocuk sahibi olması gerektiğini ifade etmektedir. Bazı katılımcılar ise kentleşme, iş yaşamı, ekonomik koşullar, kadının çalışma yaşamına girmesi, geleneksel aile yapısının değişmesi… doğum oranlarının düştüğünü, nüfusun giderek yaşlandığını, ülke nüfusunun istatistiki olarak kritik noktaya ulaştığını, böyle giderse toplumun hayatiyetini kaybedeceğini, çalıştıracak eleman bulamayacağı için ekonominin çökeceğini ve dışarıdan işçi almaya mecbur kalınacağını iddia etmektedir. Bunun yanı sıra nüfus sorununa etnik, dinsel, sınıfsal bazlı olarak yaklaşan katılımcıların bazıları ülkede doğu ve batı arasında doğum oranları arasındaki farka referansla Kürt, Arap, Afgan nüfusun toplam nüfusa oranının giderek arttığını, Türk nüfusun ise azaldığını, bu nedenle yakın gelecekte ülkede demografik değişim yaşanacağından duyduğu endişeyi ifade etmektedir.

"*Giderek artıyoruz arttıkça sığmıyoruz gittikçe tüketecek şey kalmıyor*" (K8,24, Üst).

"*Çocuk sayısının azalması beni endişelendiriyor. Bana kalırsa durum bu vaziyet giderse yakında fabrikalarda işçi bulmayı bırak çöpünü alacak adam bulamayacaksınız(...)*" (E21,50, Alt).

Çocuk sayısı, katılımcı ifadelerinden anlaşıldığı üzere kır toplumunda çocuk ölümlerinin çeşitli nedenlerle nüfus idaresine bildirilmemesi, nüfus cüzdanının sonraki doğan kardeşe verilmesi gibi çocuk teşviklerinden yararlanmak için fazla çocuk kaydedilmesi gibi pratikler nedeniyle ailelerin çocuk sahip olduğu çocuk sayısı her zaman doğru belirlenememiştir.

"*O zamanlar devlet çocuğu olan ailelere ikişer arşın bez, her gün yarım somun kadar ekmek verirdi. Nüfus azdı o zaman*" (K34,83, Alt).

"*Bolu'da doğdum 1943 yazıyor ama. Ama ablamın nüfus cüzdanı. Bir buçuk yaşında ölmüş, o zaman ekmek karne ile verilirmiş. Karneyi kullanmak için onu öldü göstermemişler. Beş yıl sonra da ben doğmuşum. O cüzdanla yaşıyorum*" (K35,73, Orta).

Çocuk kavramı kadar anne baba olmak da tarihsel süreçte sosyo-ekonomik, kültürel değişimler ve aile yapısı, yaşam pratikleri bağlamında farklı anlamlar taşımaktadır. Her çift "normal yollar" la çocuk sahibi olamamaktadır. Ancak ilerleyen tıp ve genetik teknolojisi sayesinde "tüp bebek" yöntemiyle çiftlerin çocuk sahibi olma şansları artmıştır. Bu durum özellikle üremeye özel önem atfeden katılımcılar tarafından olumlu karşılanırken, "yaradılışa" "doğal yaşama" müdahale söylemleriyle bazı katılımcılar tarafından onaylanmamaktadır. Toplumda genelde "çocuk aldırma" ya da "kürtaj" olarak tanımlanan pratik geleneksel, kültürel, dinsel nedenlerle tartışılmaktadır. Katılımcıların bu konuda da iki farklı görüş etrafında toplandığı görülmektedir. Bunlardan ilki "yaşam hakkının kutsallığı" ikincisi "kadın bedenin özgürleşmesi". Burada ilk görüşün geleneksel, dinsel değerlerken ikincisinin ise kadın hakları ve feminist düşünceden beslendiği görülmektedir.

"*Vallahi tüp bebek çağın, teknolojinin bir nimetidir. Allah'ın lütfudur. Bence uygulanmalıdır. Ama kürtaj, burada bir can var, katil olma durumu var, Allah korusun*" (E17,56, Orta).

"*Bunun dindarlıkla alakası yok, ben nasıl kendi çocuğuma kıyabilirim. Oğluma bir zarar gelse gözümü kırpmadan kendimi feda ederim. Annesinin karnındakine de aynı şekilde. O çocuk ana rahmine düşene kadar her türlü önemlini al, affedersin bunları konuşmak da abes geliyor*" (E9,52, Üst).

"*Allah'tan gelene ol razı, arama çok ile azı" derler. Allah'ın işine karşımaya gerek yok. Biz karışmadık sekiz tane doğurdum*" (K17,78, Üst).

"*Ben bilime inanan biriyim ancak tüp bebeğin doğa kanunlarına müdahale olduğunu düşünüyorum. Kürtajı da "yaşam hakkı ihlali" olarak görüyorum. Önlem almak gerektiğini düşünüyorum. İkisini yaptırmadım, tavsiye de etmem*" (K1,46, Orta).

"*Kürtaj konusuna olumlu bakıyorum yasaklanmasını çok yanlış buluyorum. Kadının kendi bedeniyle ilgili bir karar sonuçta. Kadının hakkı olarak görüyorum*" (K8,24, Üst).

"*Kürtaj hiç benim kabul edeceğim bir şey değil. Çünkü anne rahmindeyken zaten hemen bir iki hafta içerisinde kalbi atmaya başlıyor. Dolayısıyla bir cana kıymak gibi geliyor bana. Kürtajı onaylamıyorum*" (K24,53, Orta).

Katılımcılardan bazıları çocuk sahibi olmadıklarını, bunun için herhangi bir doğurganlık tedavisi görmeyi tercih etmediklerini ifade ederken katılımcılardan bazıları evlat edinme pratiğinden söz etmektedir.

"*Benim kendi durumum (trans birey) için doğal olarak bir çocuk sahibi olmamız mümkün olmaz. Biz partnerimle ancak evlat edinebiliriz. Yurtdışında sperm bankacılığı yoluyla çocuk sahibi olunabiliyor ama benim kendi görüşüme göre bu ters düşüyor*" (E5,24, Üst).

"*Tüp bebek var mıydı araştırmadık. Evlat edindik direkt. Yetim bir çocuğa sahip çıkmaya sıcak baktım. Açık söyleyeyim, ilk zamanlar kolay olmamıştı. Şimdi sorsan kendi evladım zaten, hiç farkı yok diyebilirim. O da bana kendi çocuğumdan daha yakın*" (K28,55, Orta).

Katılımcılar çocuğu sadece ailelerinin bir parçası olarak değil, yaşam kaynağı olarak tanımlamakta ve yaşamındaki önceliği olduğunu ifade etmektedir. Buna karşılık çocuk sahibi olmayı "*büyük bir sorumluluk olduğunu ve kendisini bu sorumluluğu alacak yetkinlikte görmediğini*" (K6, 41, Üst), "*günümüz dünyasında çocuk dünyaya getirmenin çocuğa haksızlık olacağını*" (K18, 36, Üst) ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır.

Özellikle ataerkil toplumlarda kadın için statü kaynağı, erkek için bir nevi yaratıcılık kanıtı olarak görülen doğurganlığın olmadığı haller "kısırlık" tanımlamasıyla pejoratif bir anlam taşımaktadır. Araştırmada katılımcılardan biri bu durumu "*Çocuğumuz olmadı. Biz çok sıkıntı etmedik de en çok da kendi ailem çok üzüldü. Ne kadar bizim yanımızda konuşulmasa da güçlerine gitti. Zorla doktora gittik, eşim de ben de. İkimizin de bazı sorunları olduğunu söyledi doktor. Biz çok düşmedik üzerine. Allah vermediyse zorlamamak gerektiğine inandık*" (E2, 45, Üst) şeklinde ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi doğurganlıkla ilgili sorunlar özellikle geleneksel toplumlarda kadına özgü "kusur"lar olarak değerlendirilmektedir.

> Bizde karı kocanın çocuğu olmazsa, önceden kusur muhakkak kadındadır diye adamlar ya boşardı kadını ya da üzerine kuma getirirdi. Adamdır ya zürriyetsiz olmaz diye bakılırdı. Sonradan anlaşıldı bu iş iki kişi arasındadır. Kadına bir kusur olmazsa da adamın çocuğu olmayabilir (K17,78, Üst).

Toplumsal bir tasarım olarak çocuk sahibi olmak düğün gününden başlayarak her döneminde geleneksel, dinsel, ekonomik, yasal pratiklerle çevrilidir. Bu pratikler sosyo ekonomik koşullara göre değişip dönüşmektedir. Araştırma kapsamında katılımcıların ifadelerine göre çocukluk döneminde "diş buğdayı" kırk uçurtmak" "ad koyma" erkek çocuklar için "sünnet" gibi geleneklerden söz edildiği, bu geleneklere bugünün toplumunda "cinsiyet parti"leri, kalabalık doğum günleri gibi tüketim çerçevesinde oluşmuş yenilerinin eklendiği görülmektedir.

"*Oğlumda da kızımda da diş buğdayı yaptım evet, "kırk uçurma" deriz, mevlit evde mevlit okuttuk, onun dışında da bir şey yapmadık(…) genelde aile, arkadaşlar, yakın çevremiz geldi. Basit bir şey yaptık*" (K22,33, Üst).

> İki oğlumun da sünnetini çok güzel yaptım. Köyde babamın evinin bahçesinde yaptık. Sünnet kıyafetleri giydirdik, gezdirdik bir gün önce el öpüp büyüklerin duasını aldılar. Sünnetten önce mevlit okundu. Kına yakıldı serçe parmağa yakılır bizde. İkisinin de kirvesi eşimin dayısının oğlu oldu. Kirvenin hem biraz varlıklı hem de saygın biri olması gerekiyor. Hani çocuklara hem yardımcı olsun hem de yol göstersin. O da öyle biri (K14,49, Üst).

"*(...) zaten iki şey var ya kız olacaktı ya erkek. Belli bir cinsiyeti kutlamak için değil de bu konuda (cinsiyet partisi) eşim istekliydi. Arkadaşlar arasında, öylesine mutluluğu paylaşma. Yani kız ya da erkek önemli değildi, sağlıklı olması önemliydi*." (E23,42, Orta)

Katılımcıların çocuklarına verdikleri adlara ilişkin ifadelerine göre; Ad verme özellikle geleneksel toplumda ataerkil ve dinsel bir ritüeldir. Buna göre yetişkin kuşağın çocuklarına dince kutsal sayılan kişilerin, tarihi kahramanların, aile büyüklerinin, toplumsal yaşamda öne çıkan başarıları konuşulan, saygı duyulan siyasetçi, sanatçıların adlarını tercih ettiği ve ad koyma ritüelinin kulağa ezan okunmasıyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Kentli kuşakta ad verme geleneklerinin bazıları devam ettirilmekle birlikte televizyondaki popüler dizi kahramanlarının adlarının çocuklara verilmesinin yaygın olduğu, muhafazakâr değerlere referans veren ailelerin, adların sonuna "nur", "seküler" olarak tanımlanan kesimin ise "su" takısını tercih ettiği, ad tercihinde etnik referansların da zaman zaman göz önünde tutulduğu görülmüştür.

> Ellerinizden öperler üç tane evladım var. Muhammet, Mücahit, Emir ve Hira Nur. Vallahi üçünün ismini de eşim bıraktı, anneleri bıraktı. Evvelden baba isim verse ayıplanırdı, yadırganırdı. Anne verse ayıplarlardı. Evin büyük dedeyse, dede verirdi. Babaanneyse neneyse o verirdi. İsimleri onlar koyardı (E17,56, Orta).

"*Çocuğa isim verme hakkı anne babanındır bizim dinimize göre*" (K29,48, Üst).

"*Dört çocuğum var hepsi erkek. Haluk, Selçuk, Timur, Gökhan. Tarihi çok iyi bildiğimden hepsini tarihten aldım. Selçuk bildiğiniz üzere Selçuklu Devleti'nden*" (E19,78, Orta-Üst).

"*Bizde isimler Ayşe, Fatma, Hatice, Havva…dır. Erkeklerde Ahmet, Mahmut, Mustafa, Hasan, Hüseyin, Yusuf, Ali'dir; hep aynı isimler*" (K1,46, Orta).

"*Kızımın adı Işık; öz Türkçe olması, sadece kız ismi olması, kolay söylenmesine özen gösterdik*" (K11,71, Üst).

"*Maya'mız oldu, yeni bir isim olsun, kolay söylensin istedik*" (K12,66, Orta).

"*İki kızım var. Duru ve Damla. İsimleri verirken eşimle birlikte karar verdik. İkisinin de ağır olmamasına dikkat ettik*" (E24,44, Üst).

"*Çocuklarıma isim verirken her ikisinin de isimlerinin yurtdışında kolay söylenebilmesine dikkat ettim. Selin ve Ada. Selin, Celin Dion'dan geliyor. Ada'yı da ben Amerika'da bulunduğumda kafede falan Ada adının telaffuzunun nasıl yapıldığını gördüm*" (E28,53, Üst).

"*Bir kızım var. Alya. Sinemiz Alya. Bir adı Sinemiz, Sinemiz Çerkezce bir isim; göz bebeğim demek*" (K25,51, Orta).

Geleneksel ailede ebeveyn-çocuk ilişkisi incelendiğinde çocuğun yalnızca anne babanın değil, büyük ebeveynlerin de sorumluluğu altında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çocuk üzerinde anne baba denetimi daha azdır. Ayrıca ailedeki iktidar yapısının bir yansıması olarak anne baba çocuk ilişkisi mesafelidir. Bu bağlamda geniş ailede büyüyen yetişkin kuşak babaanne dede ile daha çok zaman geçirmemin, kültürel aktarım, sevgi, serbestiyet gibi olumlu yönlerine değinirken, bazı katılımcılar, çocuğun görünmezliği, çocuk-ebeveyn paylaşımın azlığı gibi olumsuz yönlerine değinmektedir.

"*Eskiden olsa çocuğunu sevemezdin, okşayamazdın bir baba olarak. Şimdi babalar çocuklarını sırtlarında taşıyor. Sokakta baba bir adım önde anne ve çocuklar arkadan yürürdü. Şimdi kocaman çocuklar bebek arabalarında gezdiriliyor*" (E36,70, Alt).

"*Çocuklarımı kayınvalidemle birlikte büyüttük. Bu açıdan içim rahat oldu. Kendimiz de babaanne ile büyüdüğümüz için daha olgun olduğumuzu düşünüyorum*" (K22,33, Üst).

"*(…) Şöyle babam bize yakınlık göstermiyor. Yani sevdiğini hissettiriyor tabi ki her zaman arkamızda ama alıp da yanına bir sarılmaz mesela öyle yani. Büyük ihtimalle*

kendi ailesinden görmediği için…dedemin yanında mesela beni olmaz tabii ama küçük kardeşimi bile kucağına alıp sevmez, sarılmaz. Onlarda öyleymiş, eskiden kalan bir gelenek sanırım" (K16,19, Alt).

"*Anneanneler, babaannelerin masallarıyla, şarkılarıyla büyüdük. Çok mutlu büyüdük… Benim kızımı da anneanne büyüttü*" (K11,71, Üst).

Kentli modern aile modelinde ebeveyn çocuk ilişkisinin özerkleştiği, iletişiminin arttığı ve demokratlaştığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte bazı ailelerde kuşaklar arası çatışma öne çıkmaktadır. Ayrıca çocuğun, ebeveynin gelecek garantisi olacağı beklentisi azalmıştır.

"*Benim babam kendi ailesine göre daha demokrat çocuklarına karşı. Onların ailesi baskıcıymış. Babamın ve annemin bunlardan ders alarak ilerlediğini düşünüyorum. Kendimizi ailede ifade edebilme şansımız var*" (E18,20, Orta).

"*Şimdi toplumdaki bazı tabular yavaş yavaş yıkılınca bir yandan çocuklar da aileleriyle daha fazla şey paylaşabilmeye başladı ama bu oran artsa da iletişim kurma vakti azaldı*" (K9,22, Üst).

"*Seni beni beğenmiyorlar bazen yeri geliyor konuşmamı da beğenmiyorlar anne böyle konuş diye. Kafamızı beğenmiyorlar, çok daha fazla çalışıyor kafaları. Ama ahlak bitmiş, saygı bitmiş. Benimkiler en iyilerinden ama gene de asiler*" (K36,71, Orta).

Katılımcıların bazıları bugünün çocukları hakkında, gerçek dünyadan uzakta teknoloji içerisinde büyüyen, sokakta, yüz yüze kurulan gerçek ilişkiler yerine sanal arkadaşlıkları tercih eden, kendisini ifade etmekte zorlanan, gerçek dünyaya ait problemlerden bihaber, yaşamı ciddiye almayan, sürekli elinde telefonla yaşayan, aile ilişkilerinden, kültüründen ve dini değerlerinden kopuk bir çocuk profili çizmektedir. Buradaki değişimde teknolojinin olduğu kadar kentleşmeyle birlikte kentin hem fiziksel olarak hem de toplumsal ilişkiler bağlamında değişmesinin önemli rol oynadığı düşünülmektedir.

"*Şimdiki gibi teknoloji gelişmemişti. Sokakta özgürce koşturabiliyorduk. Şimdiki çocuklar gibi bilgisayara bağımlı değildi. Ne çocuklar mutlu bir çevrede yaşayabiliyor ne de yetişkinler*" (E4,24, Orta).

"*Şimdi daha çocuk büyütmek yok, çocuk doğar doğmaz eline tableti veriyorlar. Çocuk onla meşgul oluyor. Benim torunlarım var internet ve oyuna takmışlar kafayı, bir yemeğini vermiyorlar oradan*" (K26,68, Alt).

"*Telefonlarla bilgisayarlarla, onların mantığına göre yaşıyorlar. Ama yaşamın "enter" tuşu yok. Kendilerini ifade etmelerini istediğinizde bunu yapamıyorlar*" (E8,51, Orta).

"*Oturmuş akşama kadar bilgisayarın başına tak tak tak tak. Çocukluk yaşamıyor ki şimdikiler*" (E36,70, Alt).

"*Özellikle gençlerde benim en çok dikkatimi çeken şey mizah anlayışları ve küfürlü konuşmaların artması. Sosyal medyayı çok kullanıyorlar* (E14, 36, Orta).

Çocukların paylaşma duygusunu bilmediklerini, tatmin duygusundan uzak, aile bağlarına önem vermediklerini hem nesne ile ilişkilerinde hem de insani ilişkilerinde tüketim odaklı olduklarını, uzun dönemli arkadaşlık ve planlar kurmak yerine günübirlik yaşadıklarını, ifade eden özellikle katılımcılar açısından bunun sorumlusu medyadır. Bu bağlamda medya, çocuk ve gençlik dizileri yoluyla sundukları farklı yaşam tarzı ve davranış biçimleriyle aile kültürüyle çatışan davranışlar edinmesine neden olmaktadır.

"*Çocukların memnuniyetsizliğinden diziler de sorumlu. Televizyondaki dizilerde gerçekler gösterilmiyor. Holdingler, villalar, özel okullar, saygısız çocuklar*" (K7,48, Orta).

"*Bizim kuşağın daha fazla tükettiği doğru, bu normal çünkü sürekli bir güncelleme trafiği var. Diyelim bu Iphone'u aldınız. İki bilemedin üç yıl sonra artık teklemeye başlıyor. Atıyorum beş yıl sonra güncelleme almıyor(...) İhtiyaçlar anne babamın zamanına göre daha fazla…*" (E12,24, Üst).

Çocuk bir tasarım olarak tüketimin de bir parçasıdır. Sever(2015)'e göre çocuk piyasalaştırılmıştır. Bu yalnızca çocuk sahibi olma teknolojilerinden ibaret değildir; çocuk, annenin hamileliğinin ilk gününden itibaren uzun bir "ihtiyaç" listesiyle tüketim piyasasının çok karlı bir tuğlası haline gelmiştir; Üstelik bazıları ebeveynlerin çılgın tüketim alışkanlıklarıyla ilgili olmanın ötesinde araba koltuğu gibi kimi eşyalar devletçe zorunlu kılınmıştır. Bunun dışında internet ve sosyal medyanın tüketici bir kuşak ortaya

çıkardığını iddia eden katılımcılar için bu çift yönlü bir tüketimdir. Buna göre, internet ve sosyal medya "influencer"lar üzerinden ürün reklamı ve tanıtımlarla ihtiyaç yaratıp tüketim dürtüsünü harekete geçirirken diğer yandan özellikle çocuk videoları ile çocuğun kendisi de tüketimin nesnesi haline gelebilmektedir.

"*Anne babaları çocuklarını metalaştırdığını düşünüyorum. Instagram'da "(...)'nin annesi" diye bir hesap var. Kadın hamileliğinden itibaren videolar paylaştı. Sonra çocuk doğdu, bebek ürünleri paylaştı. Şimdi oyuncak reklamı yapıyor*. (K18,36, Üst).

4.4 Toplumsal Hareketlilik; Kuşaklara Göre Göç ve Yerleşmeye İlişkin Bulgular ve Tartışma

Tablo 8. Göç ve Yerleşmeye İlişkin Tema Tablosu

SORULAR	**TEMA (ÜST TEMA)**	**KATAGORİ (ALT TEMA)**	**KODLAR (BULGULAR)**
Göç sürecinizden söz edebilir misiniz?	Göç Kararı Veren	Göç Kararını Veren: Yetişkin kuşak	Erkekler
		Aracı Kuşak	
		Göç Kararını Veren: Genç Kuşak	Bireysel olarak verililiyor
		Göç Kararını Veren: Kadın Katılımcılar	Evlilik göçü bireysel olara gerçekleştirilen bir göç
	Göç Nedenleri	Kuşaklara Göre Göç Nedenleri; Yetişkin Kuşak	İşsizlik ve iş fırsatları Mübadele Güvenlik sorunları ve Yerinden edilme Kan Davası, Tayin-memuriyet Yurtdışı göçler; daha iyi maddi olanaklara kavuşma amaçlı
		Kuşaklara Göre Göç Nedenleri; Aracı Kuşak	Şehrin Çekiciliği Eğitim, Sağlık Olanakları
		Kuşaklara Göre Göç Nedenleri; Genç Kuşak	Yurtdışına göçler: eğitim ve mesleki gelişim göçü, beyaz yakalı göçü, Daha iyi yaşam standardına kavuşma isteği, *"ülkedeki özgürlük, liyakat sorunu"*
Yaşadığınız semti seçerken neye dikkat ettiniz? Daha önce yaşadığınız yerle İstanbul'daki yaşamınızı	Yer seçimi	Yerleşilecek Yerin Seçimine Etki Eden Unsurlar; Yetişkin Kuşak	Kentin bakir, informel konut piyasasına uygun, gecekondu alanları, Akraba ve Hemşerilere Yakın Olma İsteği, Kademeli göç
		Yerleşilecek Yerin Seçimine Etki Eden	İdeolojik Tercihler, Ekonomik Nedenler,

karşılaştırabilir misiniz?		Unsurlar; Aracı Kuşak	
		Yerleşilecek Yerin Seçimine Etki Eden Unsurlar; Genç Kuşak	Canlı, ekonomik nedenler,
İstanbul'a geldiğinizde size farklı gelen şeylerden söz edebilir misiniz? İstanbul'a geldikten sonra yaşamınızdaki değişikliklerden söz edebilir misiniz?	Kentlileşme Süreci ve Göçmen Psikolojisi	Yetişkin Kuşak	Fırsat Yaratma, Yoksulluk, Yetersizlik, Ayrışma, Yabancılık, Memleketle ilişki ve hemşeri dernekleri ile ilişki güçlü
		Aracı Kuşak	Yeni çevre edinme isteği, kentsel fırsatları kollama, akraba ve hemşeri ilişkileri sürdürülüyor
		Genç Kuşak	Kendini kentli hissediyor, akraba ve hemşeri ilişkileri zayıf Hemşeri derneği yok Yoksul semtlerde yetersizlik, ayrışma, yabancılık hissi
	Kentsel İlişkiler	Yetişkin Kuşak	Geniş aile; Mahalle, Akraba ve hemşeri ilişkileri, gecekondu, komşuluk, uzun süreli ilişkiler
		Aracı Kuşak	Çekirdek aile; Apartman, Site yaşamı, kiracılık sınırlı -süreli ilişkiler
		Genç Kuşak	Bireyselleşme, Rezidans, tek yaşam, kısa süreli barınma

4.4.1 Kuşaklara göre göç nedenleri

Göç, toplumların, ekonomik, politik ve kültürel yapılarında ve bu yapılar içindeki ilişkiler sisteminde yaşanan değişimlerin sonucunda ortaya çıkan ve söz konusu bu yapılar üzerinde önemli dönüşümlere yol açan bir yer değiştirme hareketi olarak tanımlanır (Kaygalak, 2009, s.9). Katılımcıların göç hikayelerini tezde genellikle kırsal alanlardan kentsel alanlara, kimi zaman da yurtdışına doğru gelişen göçlerin en temelde nedeninin miras yoluyla toprakların bölünmesi, arazinin verimsizliği, hükümetlerin uyguladığı tarım ve hayvancılık politikaları nedeniyle kırsaldaki ekonomik yapının aileyi geçindirmekten uzak oluşudur. Bu bağlamda kırsalda geçim şartlarının zorlaşmasının itici nedenleri oluştururken, kentte sanayinin gelişmesi, iş ve yaşam şartlarının gelişmiş olması gibi nedenlerin kırsaldaki işgücünün kentlere çektiği görülmektedir.

> Akçabatlıyım aslen. 1984 yılında geldik. Trabzon'da, özellikle Türkiye'nin her bölgesinde tarımla geçiniyorsan, hayvancılıkla geçiniyorsan, arazi çok geniş

> değilse, nüfus çoğaldıkça yaşam zorlaşıyor mecbur aileler bir şekilde geçinmesi gerek. Bu yüzden de memleketini terk etmesi lazım çünkü arazinin bütün aileye bakma şansı yok. O yüzden insanlar bir şekilde göç ediyor yani etmek zorunda kalıyor (E35,48, Üst).

"*Bizim toprağımızda bir şey yetişmez, lahana, külür (bezelye), patates, mısır, lobiya. O da evi bakmaz. Sığır yaparsın, o da zahmetlidir. Adamlarımızın ekseriyeti, beceriği olanlar hep İstanbul'da çalışırdı*" (K7,78, Üst).

İstanbul yoksul kırsal nüfusun olduğu kadar memur, tüccar, beyaz yakalı, hizmet sektöründe çalışanlar açısından da bir çekim merkezi olarak görülmektedir.

"*Babam Konyalı. Askerden sonra, ilk önce İstanbul'da çeşitli işler yaptıktan sonra manifatura işine giriyor*." (K24,53, Orta).

> Buraya ekonomik nedenlerle gelmişler ama ailenin durumu Kars'ta çok kötü değil. Biraz büyük şehirde başka geçim yolu aramışlar. İnsan gibi yaşarsın. Çocuklarını daha iyi okullarda okutursun, çocukların okula bir metre karda gitmez de kapından servisin alır. Eve gelecek mi, yolda donacak mı diye beklemezsin (E9,52, Orta-Üst).

Kırdan kente göç bazı katılımcılar açısından kademeli olarak gerçekleşmiştir. Bu kademeli göç hem kent ölçeğinde nispeten küçük kentlerden büyük kentlere, hem de aile bireylerinin göç sürecini farklı zamanlarda deneyimlemesinde kendisini göstermektedir.

"*İlk göç Trabzon'dan Samsun'a; onu dedem yapmış. Samsun'da esnaflık yapılıyor, dedem, babam, amcamlar(….) Daha sonra bu ticaretin büyüyebilmesi için İstanbul'a geliyorlar 71'de. O sırada hanımlar Trabzon'dalar hala. Sonra burada işleri büyütünce aileleri getirtiyorlar*" (K21,50, Üst).

> Benim göç olayım 1989'da İstanbul'da iş bulmamla başladı. Tabi göç olarak evimizi getirmemizin tarihi 1991 tarihidir. İlk geldiğimiz yer Pendik'ti. Bizim göç nedenimiz şuydu yani biraz da yaşamımızın gurbette geçmesinden kaynaklandı. Baktık ki çocuklarımız gurbette çıkıp burada çalışıyorsa en azından

bizde gideriz orada akşam olduğu zaman evde bir aş sıcak bir yemek tarzında çıkıp geldik biz buraya gelmemizin sebebi buydu (E36,70, Alt).

"*Ayvalık'tan sonra on yedi yaşından sonra Hacettepe Tıp Fakültesine gittim. On bir yılım Ankara'da geçti. İhtisasım son biter bitmez eşim de aynı bölümdeydi biz evlendik. O, 19 Mayıs'ın kurucularındandı Samsun'a gittik. Kızım Robert Koleji kazanca İstanbul'a geldik*" (K11,71, Üst).

Bazı katılımcılar, göç nedenlerini açıklarken "zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmalar, yaygın şiddet hareketlerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için yapılan göçler" şeklinde tanımlanan ve literatürde yerinden edilme olarak bilinen olguya dayandırmaktadır (Ünalan, 2008, s.30).

"*O zaman terör olayları falan vardı, ayyuka çıkmıştı*" (E35,55,Üst)

Kırdan kente göçün bir diğer nedeni eğitim ve sağlık imkanlarının gelişmiş olmasıdır.

"*Çocuklarımın daha iyi okuyabilmesi için 1980'da geldim. İstanbul'a geldikten sonra yaşam değişti. Umduğumuz yaşamı bulamadık ama. Sosyal çevre bazı şeylerin istediğiniz gibi yönlenmedi. Çevrenin etkisi oldu çocuklar üzerinde okullarını tamamlayamadılar*" (E11,73, Orta).

"*İstanbul'a üniversite için geldim. Gazetecilik okudum. Daha sonra işe girdim, kaldım*" (K15,43, Orta).

"(*...)Küçük kızım hastaydı, boyunun uzamaması sorunu vardı, onu araştırması vardı, hastaneye gidip geliyorduk İstanbul'a, tedavi görüyordu Göztepe'ye. Biz de birinin evinde kalmaktansa burayı aldık buraya ev yaptık(...)"* (K40,49, Alt).

"*Eşim de ben de Samsun'da Tıp fakültesinde öğretim görevlisiydik. Ben kızımın, kültür açısından o bölgede kalmasını istemedim. Kızımın daha özgür bir ortamda büyümesi için daha iyi bir eğitim almasını istedik. Robert Koleji kazanınca İstanbul'a geldik*" (K11,71, Üst).

"*İstanbul'a gelişim üniversiteyi kazanmamla oldu. Ailem de beni yalnız bırakmak istemedi*" (E8,51, Orta).

Göç literatürü incelendiğinde toplumsal hareketliliğin diğer bir bölümünü de yurtdışına göçler oluşturmaktadır. Yurtdışına iş gücü göçü yoğun olarak İkinci dünya savaşından sonra başlayıp olup. Genel olarak kırsal alandan işsiz ve genellikle vasıfsız işgücü şeklinde olmuştur. Ancak yıllar içinde Türkiye'de eğitim hem nitelik hem de nicelik olarak arttıkça yurtdışı göçlerin de niteliği değişmiştir. İlk dönem göçleri, daha çok kırsal bölgelerden vasıfsız işçilerin geçinmek için başvurdukları bir pratikken için ikinci dönem göçleri, kentlerden, mühendis, doktor, bilgi teknolojileri alanında eğitim almış beyaz yakalılardan oluşmaktadır.

"*Aslında çalışmak için yurtdışına gitmek istiyordum. Bunu başaramadım. Burada şartlar o kadar güç değildi. Bizim burada Alman disiplini gibi bir yaşamı belki kaldıramazdım*" (E6,73, Alt).

"*Babam köyde iş olmayınca gurbete çıktı, İstanbul'da fırıncıydı öncesinde. Sonra Hollanda işi çıktı. Orada biliyorsunuz çiçek işi yaygın. Günde beş buçuk saat çiçek dikiyorum, çok da hoşuma gidiyor*" (K13,59, Alt).

"*İnsanlar yurtdışına gidiyorlar, gençler yurt dışına gitmek istiyorlar, ben de yurt dışına çıkmayı isterim hani orada hayatını devam ettirmeyi*" (K30,19, Alt)

Katılımcıların göç süreçleri incelendiğinde özellikle ataerkil aile yapısında kadınların göç kararına aktif katılmadığı, aile reisinin aldığı karardan etkilenen tarafı olduğu anlaşılmaktadır. Evlilik göçü ise bireysel olarak öznesi olduğu göç olarak ortaya çıkmaktadır. Kırsaldan çalışmaya gelen erkek katılımcıların yaşam tarzı benzerliğinden dolayı kendi memleketlerinden eş seçmeleri, kırsalda yaşayan genç kızların İstanbul'a gelin gitme hevesi, tayin, eğitim, iş gibi nedenlerle farklı kentlerden bir araya gelmesinin, bunda etkisi olduğu görülmektedir.

"*Eşim altmış yetmiş senedir buradalar. Yirmi iki yaşındaydım gelin geldiğim zaman. Gelin oldum geldim. Orada çok çalışmak vardı, burada çalışmak yoktu yani*" (K36,71, Orta).

Büyük kentte yaşamak, istihdam imkanlarının genişliği, eğitim, sağlık, ulaşım teknoloji başta olmak üzere pek çok alanda kaliteli hizmete ulaşma imkanının yanı sıra kentlerin özgür havası, daha geniş bir gruba mensup olma duygusu, kentli olmanın gururu katılımcılar açısından kente göçün çekici nedenlerini oluşturmaktadır (Özer, 2004, s.60).

"*İstanbul'a 90 yılında böyle turistvari olarak geldim ilk sefer. Kışı burada geçirdim. Biraz çevreyi tanıdım. Van'a döndüm. İstanbul çok cezbediyor adamı biliyor musunuz*;" (E17,56, Orta).

"*Daha az değil ama daha rahat şartlarda çalışmak için geldim*" (E21,50, Orta).

Katılımcıların göç nedenleri incelendiğinde kan davası ve güvenlik kaygısının bir neden olarak ifade edildiği görülmektedir.

"*Biz, ailem ekonomik sıkıntılardan gelmedik biz, Bir kan davası konusu varmış. Bu ailemizi göçmeye daha çok o zorlamış. Kavga çıkmış, kavgada bizden biri öldürülmüş, işte tam o sebeple daha erken, yani apar topar gelmişiz*" (K41,18, Alt).

Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere göçün hedefinin daha iyi bir yaşam bulabilmek olduğu, yer seçiminde bu isteğin göz önünde tutulduğu görülmektedir. Göç hedefi çoğu zaman İstanbul olmakla birlikte bazen, ilk hedefi Avrupa ülkeleri ve Amerika, Kanada olabilmektedir

İlk dönem yurtdışı göçler, 1960'lı yıllarda, gelişmiş Avrupa ülkelerinin emek talebine karşılık olarak kırsal alanlardan işçi göçü olarak gerçekleşirken daha sonraki göçler eğitimli nüfusu kapsamaktadır. Katılımcıların yurtdışına göç ile ilgili ifadeleri göz önüne alındığında, önceki kuşağın göç amacının iş ve daha iyi maddi imkanlar olduğu görülürken genç kuşağın göç hedefinin temelinde daha iyi maddi imkanlara kavuşmak yanında eğitim, kariyer, liyakat, demokrasi, özgürlük, sisteme güvensizlik olduğu görülmektedir.

"*Babam, amcalarım falan hep yurtdışında çalıştılar. Babam Avusturya'ya sonra da Arabistan'a gitti. Ailece gitmediğimiz için oralarda kalamadı. Almanya'ya giden amcamlar ailece temelli yerleştiler. Oradan kazandıklarıyla Türkiye'de gelir getiren yatırımlar yaptılar*" (E2,45, Üst).

"*Oğlum üniversiteyi bitirince babası İngiltere'ye aldı onu. Eski eşimin orada kurulu bir düzeni vardı. Restoranları vardı. Yaklaşık yirmi yıl oluyor. Ben de tek çocuk olduğu için, onunla gittim*" (K12,66, Orta).

"*Kızım Kanada'da okuyor. Daha önce çalıştığım işyerimden ayrılınca Kanada'ya yerleştik ailece. Turizm şirketi kurdum, bir arkadaşla ortak. Kendi işimi yaptım. Ama pandemi girince işin içine o işi kapattım. Türkiye'ye döndüm*" (E28,51, Üst).

> İstanbul'a geldim ama ben Avrupa'ya gitmek için gelmiştim ve dedim ki "ben burada kalmayacağım, Avrupa'ya gideceğim. Fransa ya da İngiltere'ye ya da Almanya'ya" Orada yaşamın daha kolay olacağını, daha özgür, adil, eşit şartlarda insanca yaşayabileceğimi, para kazanıp ailemi de daha sonra yanıma aldırtabileceğimi kuruyordum kafamda (E17,56, Orta).

"*Geçen yıl ODTÜ psikoloji bitirdim. Bir yıldır Almanya'dayım, master yapıyorum. Orada kalmak istiyorum. Bilimsel olarak orada yapabileceklerimin daha fazla olduğunu düşünüyorum. Burada yeterli imkânın tanındığını düşünmüyorum bizlere*." (K8,24,Üst).

> Bu ülkede yaşamanın, insanca bir yaşam kurmanın zor olduğunu düşünüyorum. Okulu bitiriyorum, güvenim kalmadığı için torpilin çok işlediğini düşündüğüm için aslında bu sistemde hak edenin hak ettiğini aldığını düşünmediğim için Türkiye'deki pek çok genç gibi yurtdışına gitmek, şansımı orada aramak istiyorum (E14,24, Orta).

4.4.2 Kuşaklara göre yer seçimi

Göç sürecinin en önemli unsurlarından biri yer seçimidir. Bireyler açısından yer seçimi, göçün olumsuz etkileriyle başa çıkma, iş bulmak, kente uygun tutum ve davranışları benimseme ve kentli kimliği oluşturma sürecinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yerleşilecek yerin seçiminde etkili olan çeşitli faktörlerden de söz edilmiştir. Bazı katılımcılar açısından göç sürecinde yerleşilecek yerin seçiminde sosyo-kültürel faktörler; kentte kendini daha az yabancı hissedeceği bir ortamda yaşama arzusu ağır basarken, bazı katılımcılarda ekonomik koşullar, iş merkezlerine yakınlık, eğitim, sağlık ağlarına yakınlık ön plandadır. Bununla birlikte değerlendirme yaparken yer seçiminin

tek bir nedene bağlı olmadığı, birçok nedenin iç içe geçtiğini göz önünde tutmak önemlidir.

"*İlk hatırladığım çevre Laleli, o zaman İstanbul'un en iyi yerlerindendi. Şık, hijyenik bir çevreydi. Çok güzel caddeler hatırlıyorum ondan sonra sinemalar vardı sıra sıra. Sokaklar çok muhafazalıydı. Yazları Çiftehavuzlar'da köşke gelirdik*" K19,78, Üst).

"*Buraya (Yenidoğan)ilk gelenler kendi köyüyle bura arasında, adetleri, gelenek ve görenekleri, kültürleri bakımından bir benzerlik gördüğü için geldik*" (E34,59, Alt).

"*Yerleşim biçimi olarak önceleri daha çok gayrimüslimlerin oturduğu iyi bir semtmiş Sütlüce(…) Bizimkiler de sanırım o yüzden orayı tercih etmişler. Hani kültürel olarak çeşit olduğu için. Tek tipte bir yer olsaydı çok dikkat çekecektiler belki de*" (K7,48, Orta).

"*Küçükyalı'da otururken, caddeye inerdim. Orada yürürken bile makyajlı, bakımlı kadınlara çok özenirdim. Orada oturunca önemli birisinizdir. Merkezde olmak yani Sonra kısmet oldu aldık bu daireyi*" (K1,46, Orta).

"*Üsküdar'da, Ataşehir'de, Moda'da, Caddede… Her zaman iyi yetişeceğim, temiz, çağdaş, belli bir sosyo – kültürel ve dolayısıyla ekonomik olarak da bir tık daha yüksek sınıftan komşularımız oldu*" (K8,24, Üst).

"*Ailem Koşuyolu'nda. Normalde kaliteli, sakin bir yer, ama oturmak için. Ben ise metropol yaşamını tercih ediyorum, daha canlı olduğu için*" (E4,22, Orta).

"*Sadece burası üniversiteye yakın olduğundan dolayı ve daha nezih. Eğitim seviyeleri aynı olduğundan dolayı bir şekilde göz göze geldiğiniz zaman hissedebiliyorsunuz insanların atıyorum mesela karşılaştığınız zaman burada mutlaka insanlar günaydın derler buyurun kapıyı açarlar*" (E16,52, Orta).

Yerleşim yerinin seçiminde belirleyici olan faktörlerden biri de ekonomidir. Katılımcıların ifadelerinden ekonomik faktörlerin bireylerin yaşadıkları, fiziksel çevre yanında sosyo-kültürel çevreyi de etkilediği anlaşılmaktadır.

"*Hemşerilerime yakın olsun diye hiç bakmadım. Sadece ekonomik koşullarıma uygun olan yerleri tercih ettim*" (E31,55, Üst).

"*İlk Maltepe civarında Gülsuyu tarafında altı toprak üstünde doğru dürüst damı olmayan bir göz oda bir eve geldik. Çok ucuz tutulmuştu. İstanbul'da altı çocuğu bakabilmek, geçinebilmek için öyle gerekti*" (K13,59, Alt).

"*O dönemde maaşların çok düşük olması sebebiyle tek başıma barınma ihtiyacımı gidermek olanaksızdı, bu yüzden birlikte atandığım ve yeni tanıştığım iki arkadaşımla birlikte bütçemize uygun ev tuttuk*" (E7, 36, Orta).

Yer seçiminde akraba ve hemşerilere yakın olma isteği özellikle düşük sosyo ekonomik statüde göçmenler için barınılacak konutun temininde önemli görülmektedir.

"*Doğduğum yer hep Kırım Tatar göçmenlerinin yaşadığı bir mahalleydi Bolu'da. Herkes birbirinin yardımına koşardı. İstanbul'a geldiğimde de Fındıkzade'de Tatar Evleri'nde oturdum. Orada çok güzel, cıvıl cıvıl, samimi bir ortam vardı*" (K35,73, Orta).

"*İlk Levent'e geldik, sonra Ümraniye'ye akrabaların yanına taşındık. Köyde oluşan bağ hemen kopmuyor. Bir yere gitseniz de gittiğiniz yerde kendinizi onların yanında daha güvencede hissediyorsunuz*" (K38,55, Alt).

"*Akraba eğer oradaysa sana orada bir yer ayarlıyor gel işte bir yer var diye o şekil bir yardımlaşma oluyor tabii, bir ön ayak oluyor, işini gücünü yoluna koymana yardım ediyor, yarenlik ediyor sana* (…)" (E34,59, Alt).

"*İç içe büyüdük akrabalarla. Bizim Çerkezlerde akrabalık ilişkileri çok iyidir, birbirimize çok bağlıyızdır. Buraya geldikten sonra da öyle devam ettik ama şimdiki biraz dağınıklık oldu. Hele bu pandemiden sonra hepten kalktı*" (K36,71, Orta).

Bununla birlikte özellikle ayrı oturmak istediğini ifade eden katılımcılara göre akraba ve hemşerilere yakın oturmanın, kente yerleşme sürecinde yararı olsa da kültürel kodların devamı konusunda yarattığı sosyal baskıdan dolayı kentli tutum ve davranışların edinilmesinde engel oluşturmaktadır.

"*Oturduğum yerlerde hiç hemşerim yoktur. Aksine hemşerilerimin dışarı bir yere kaçmaya çalıştım.(…) En çok hemşerinden korkacaksın İstanbul'da çünkü ilk o kazıklar seni. Onun için hep dışarıyı tercih ettim*" (E36,70, Alt).

"*Babam önce eğitimini tamamlamaya sonra da sosyo ekonomik olarak daha iyi şartlarda yaşamak için Kalamış'a taşınmış. Bu yüzden hiç adaptasyon sorunu yaşamamış ama amcamlar bu tür sorunlar yaşamışlar* "(E28,51, Üst).

> Geldiğimiz yerde insanlar çok tutucu ve dedikoducuydu. Hep akrabalar da bir aradaydık. Onların da baskısı da vardı. İkisi birleşince hiç gelişememişiz uzun dönem. Bu yüzden ablamların yaşamı zor olmuştur. Okuma imkânı tanınmamış onlara. Ne bileyim bir erkekle flört edememişler. Sonradan epeyce uzağa taşınınca biz kurtulduk (K1,46, Orta).

"*Hiç fark etmiyor yabancılar akrabalardan daha üstün daha iyi*" (K40,70, Orta).

"(*aile) onlar, köydeki yaşama göre karşılaştırıyorlar bizi. Biz buradakiyle karşılaştırıyoruz. Bizim çevremizi beğenmiyorlar. Ama biz farklı arkadaşlarımız olsun istiyoruz*" (K41,18, Alt).

Yer seçiminde bazı katılımcılar açısından devletin iskân politikalarının etkin olduğu görülmektedir. Gerek yurtdışından; Balkan, Kırım göçlerinde gerekse yurtiçi "konar-göçer" grupların yerleşik yaşama geçirilmesi pratiğinde devletin toprak göstermesi söz konusudur.

> Düzenli bir hayatı olsun diyor devlet. Bu şekilde yörük göçebelik yapanları bu genellikle Konya'nın yağış almayan bölgeleri var, iki yüzer dölüm tarla vermiş bir de ev yaptırmış. Oraya Örnek Köy yani güzel bir sistemli bir köy yapmışlar. İşte orada tarımcılıkla uğraşmaya başlamışlar ondan sonra. Yani yörükçülüğü bırakmışlar, göçebeliği bırakmışlar (E20,66, Orta).

"*Kırım'dan gelmiş bizimler, çok güzel bir mahallede otururduk. Karamanlı Mahallesi, Osmanlı'nın benim dedeme verdiği bir yer. O zamanlar köydü, sonra şehir köye doğru ilerlemiş*" (K35,73, Orta).

Her ne kadar kırdan kente göç sürecinde kentsel bir yaşam tasavvur etse de pek çok göçmen kentin merkezinde kendisine yaşam alanı bulmakta zorlanmış ve konut sorununu daha çok kentin uç bölgelerinde, literatürde "imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı olmaksızın, kedisine ait olmayan arazi ya da arsa üzerinde

sahibinin izni olmadan yapılan izinsiz yapılar" olarak tanımlanan gecekondularla çözmeye çalışmıştır (Çakır, 2007, s.23). Bu bağlamda katılımcı ifadelerinden de anlaşılacağı üzere enformel konut piyasası, Işık ve Pınarcıoğlu (2009)'nun "nöbetleşe yoksulluk" olarak kavramlaştırdığı, kente göç eden grupların kendi aralarında kurdukları bir ortaklığa işaret etmektedir.

> 1970'te ailemle birlikte ilk olarak Kağıthane'ye geldik, Barakadan bozma bir evde yaşadık. Sonra bir köylümüz buradan söz etti; "herkes kapatıyor, sana da bir yer alalım" dedi bacanak(…)Az bir para verdik. Acele yaptık evi girdik içine. O zaten öyle olması lazımdı, yoksa evi yıkardı belediye. Buradaki akrabaların yardımı oldu. Bir para verdik aldık, sonradan ikinci para bir para verdik. Geçen sene imar şeyinden yararlandık. Ödüyoruz bakalım (E36,70, Alt).

"*Çocukluğumun bir bölümü Kağıthane'de geçti. Kağıthane yoksul, kalabalık bir gecekondu semtiydi. Hem sokaklar dar, pis, evler derme çatma, çocuklar, kavgacıydı*" (E14,35, Orta).

"*1951'de ilk geldiğimiz yer Beşiktaş'ın üstünde Dikilitaş'tı. O zaman orada gecekondular vardı. Paramız o kadarına yetmişti. Sonra oradaki evi yıktı belediye. Ben de Ümraniye'den yer aldım. Orası da yola gitti. Esenkent'e geldim*" (K27,72, Orta).

Yukarıda sözü edilen akraba ve hemşeri ilişkileriyle kent rantının enformel olarak paylaşılmasının yanı sıra kente 1990'lardan önce gelen katılımcılar kent rantından yararlanma açısından kaçırılmış fırsatlardan söz etmişlerdir. Buna göre ilk geldiklerinde ıssız bulup almadıkları kent arazisi kentin dışarıya doğru büyümesiyle değerlenmiştir. Bu aynı zamanda kentin kısa sürede geçirdiği değişim/dönüşümü de ifade etmektedir.

"*Buraya geldiğimizde, burası bizim köyden ıssızdı. 90'larda değerlenmeye başladı. Ataşehir'in girişinde Paladium var, biliyor musun, onun yerini bana teklif ettiler, yıl 2000lerin başı öyle büyük bir paraya da değil, ben almadım*" (E9,52, Üst).

"*Ben çocukken tenhaydı buralar Beykoz, Kavacık, Acarlar, Beykoz Konakları gibi zenginlerin de oturduğu bir muhit haline geldi*" (E,14,35, Orta).

Bakir olması nedeniyle kırsal nüfus için barınma ve geçim olanakları açısından elverişli olsa da kentsel alanlar ile "kenar mahalle"ler arasında ortaya çıkan büyük gelişmişlik farklarının katılımcının kenti deneyimlemesi üzerinde de etkide bulunduğu görülmektedir. Katılımcılar bu durumu, hayal kırıklığı, "uzakta" olmak, "şehirli olmamak" olarak ifade etmektedir. Bununla birlikte sosyal yalıtılmışlık bağlamında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de bir faktör olarak öne çıktığı kadının mahalle ortamından çıkabilmesinin evlenme ya da eğitime bağlı olduğu görülmektedir.

> Oturduğumuz yer değişti sadece. Hayatımın on altı senesi Kurtköy'de geçti. Doğru dürüst bir yeri görmedim. Yani İstanbul'da olmuşum ama İstanbul'u görmemişim. Doktorun dışında ilçeye bile inmemişim. O yaşıma kadar deniz görmemişim. İstanbul'un uzağındaydık. Hele annemin hayatında da bir değişim olmamıştı (K40,49, Alt).

"*Sancaktepe'ye 2015'te Van'dan geldik. .13 yaşındaydım Babamlar İstanbul'a geleceğimizi söylediğinde çok daha renkli bir hayat hayal etmiştim. Halbuki (hayal ettiğim) gibi değildi. Van'daki hayatımız daha güzeldi*" (K41,18, Alt).

"*96'dan bu yana geçen yirmi beş yıl diyelim İstanbul'dayım, İlk geldiğim yıllarda İstanbul biraz büyücek bir köy gibiydi diyebilirim. En azından biz periferide oturuyorduk. Pendik'te oturuyordum ve yolların çamurlu vesaire olduğunu çok iyi hatırlıyorum*" (K15,43, Orta).

Göç ve kentte yaşama pratiği, bazı katılımcılar açısından, bağlanamama, yabancılık ve yetersizlik hissettirmektedir.

> Osmaniye'de resmî kurumlarda ya da çarşıdaki işlerimi kolay halledebiliyordum. Ulaşım rahattı. Arkadaşlarımla zaman geçirebiliyor, spor yapabiliyordum. Sosyal yaşamım çok daha aktif ve kaliteliydi. İstanbul'da günde 2 saat trafikteyim. Sosyal yaşamım hafta sonuna endeksli. İnsanların tanıdık gelmemesi, birbirini fazla umursamaması ve yardım etmek istememesi, komşuların bile birbirini selam vermemesi, suyun çeşmeden içilememesi. Her şey garip gelmişti ilk geldiğimde. (E7,36, Orta).

4.4.3 Kuşaklara göre kentleşme sürecinde insan ilişkilerine ilişkin pratikler

Kentte kurulan insan ilişkileri kente aidiyet ve kentsel değerleri benimseme sürecini etkileyen bir unsurdur. Bu bağlamda yetişkin kuşaktan katılımcıların memleketleriyle ilgili anılara/anlatılara daha fazla yer verdiği, ilişkilerinin hala sürdüğü, günün birinde köyüne yerleşme isteği taşıdığı buna karşın genç ve göç sonrası doğmuş aracı kuşaktan katılımcılar için "memleket" kavramının duygusallık ifade etmediği görülmektedir.

"*İçimizde oranın özlemi var. Orada doğmuşuz, gelirken hevesliydik. Şimdi de geri gitsek diyoruz ya buradaki rahatı orada bulabilir miyiz, bilmem*" (K36,71, Orta).

"*Çocuklar istemez, onlar artık buralı ama ben bugün ailemi (eşini) alıp da memlekette yaşamak isterim. Biz yaşamımızın yarısına yakınını orada geçirdik. Çocukluğumuzu orada bıraktık, hayallerimizi orada bıraktık. Burada süründük…*" (E6,73, Alt).

"*Çocukluğumda yazları annemin memleketi Manisa'da kalırdık. Evlenince tatillerde eşimin memleketine de gidiyoruz*" (K31,28, Orta).

"*Bizimkiler köyden geldikten sonra uzun zaman köyü aramadılar. Burada doğan, büyüyen kuşak köye meraklı değiliz. Son yıllarda akrabanın köye ilgisi arttı, ben turistik olarak gidebilirim*. "(K1,46, Orta).

"*Çocukluğum Almanya'da geçti, ergenliğim İstanbul'da okullarda. Bu yüzden memlekete gitsek de bayramlarda, tatillerde öyle toprakla bağ kuracak kadar ilişkimiz, ilgimiz olmadı. Sıfıra yakın diyebilirim*" (E8,51, Orta).

"*Anneannem taksiye bindiğinde taksiciye nerelisin" diye sorar. Önemsiyor bunu. Ben de memleket diye bir kavram yok. İlişkim de yok*." (E12,24, Üst).

Kırdan kente göç sonrası göçmenin kentte tutunma ve kentte yaşadığı yabancılaşma, yalnızlaşma, ötekileştirmeye karşı geliştirilen bir direniş noktası olarak hemşeri dernekleri, göçmenin, yeni geldiği yerde yarattığı bir dayanışma pratiği olduğu kadar, yaşadığı yeri kendi rengine boyama çabasıdır. Bunu başarabildiği oranda kentin idari, ekonomik, kültürel mekanizmalarında söz sahibi olmaktadır. Hemşeri Dernekleri genelde

köyden gelen ilk kuşağın ilişkide oldukları yerlerdir. Özellikle genç ve eğitimli kuşaktan katılımcılar, hemşeri dernekleriyle ilişkili olmadıklarını ifade etmektedir.

"*Bir yere ait olmak istiyor gurbetçi. Çoluk çocuğu benliğini kaybetmesin istiyor. Çevresinde tanıdık yüz arıyor. Hemşeri derneklerine çok giderdik biz. Burada doğanlar yabanlığı bizim gördüğümüz gibi yaşamadılar. İlk geldiğimizde zamanlarda meramımız anlatacak kadar Türkçe biliyorduk*" (E34,59, Alt).

"*(hemşeri derneklerine) gitme alışkanlığım yok. İnsanlarla ilişki kriterlerim arasında da hemşehri olmak yok*." (K15,43, Orta)

Sosyal Medya hemşeri ilişkilerinin geliştiği bir başka mecra olarak görülmektedir.

"*Köyün SMS servisi, Facebook sitesi var. Ciddi bir sistem; Yaklaşık 1000 kişi 2000 kişi. Köyle ilgili her şeyi telefonla öğreniyoruz*" (E1,45, Üst).

"*Bizim sülalenin derneği sosyal medyada çok faal. Facebook grupları var. Annem bütün gün YouTube'da onları izliyor. Köy türküleri iziyor*" (K1,46, Orta).

Katılımcıların yerleşme pratiklerini ifade ederken en çok üzerinde durdukları kavram "mahalle" kavramıdır. Buna göre mahalle, bireylerin birlikte yaşamlarını sürdürdükleri, sosyal ilişkilerin güçlü olduğu bir yerleşim yerinin yanı sıra, mekân ile yaşamın iç içe geçmişliğini sembolize eder. Bu açıdan bakıldığında mahalle hem bir mekân biçimi hem de belli bir yaşam tarzıdır (Turan, Ayataç,2020, s.194).

"*Mahalle yaşamında komşum benim çocuğumun gönüllü koruması. Benim geçmişimi, evveliyatımı biliyor buradakiler(...)*" (E29,55, Üst).

> İstanbul'un metropolize olmayan, Giresunlu, Rizeli, Trabzonlu, Sivaslı, Çorumlu, Kayserililerin bir arada olduğu bir mahallede büyüdüm. Ramazan'da aile büyükleri beraber camiye giderdi, kadınlar mukabelelerini yapar, aşure gününde bütün mahalle aşure kokardı. Birisi vefat ettiğinde bütün mahalle helva kavururdu, sokakta kalma derdin yok annen evde olmadığında. Tabii biz de saygıda kusur etmezdik (E14,35, Orta).

Mahalle zaman zaman nostaljik bir kavram olarak ifade edilse de özellikle genç kuşaktan kadın katılımcılar tarafından "mahalle baskısı" ve "sıkışmışlık duygusu" bağlamında da ele alınmaktadır. Bununla birlikte bazı katılımcılara göre mahalle kültürünün ortadan kalkması bencillik ve yalnızlık yaratmaktadır.

"*Bu mahalleden çıkmak kız olarak hep sorgulanıyoruz; nereye gidiyoruz, arkadaşın kim? İnsanları iyi ama hani bağlılar birbirlerine. Hep bir kontrol, hep gözler üzerinizde*" (K16,19, Alt).

"*(…) İnsanların çok fazla iç içe olmasında hoşlanmıyorum. Ama aynı zamanda kendi içlerine dönüp bencilleşmelerinden de kendimi yalnız hissediyorum*" (K5,23, Alt).

Kırdan kente göç sürecinde bireylerin karşılaştığı diğer bir yeni yerleşim biçimi de apartmanlardır. Katılımcıların ifadelerinden apartmanın farklı kökenden bireylerin kentsel mekânda bir arada yaşadığı bir alan olmasının yanında kentsel yaşam biçimini de temsil ettiği anlaşılmaktadır.

"*Kurtköy'deki evimiz apartmandı. Şehirdekilerin pek çoğundan lükstü. Eğitimli, görgülü, hani aslında oralı olmayıp da çevredeki fabrikalarda çalışan müdürler, mühendisler, öğretmenler, bir şekilde yolu oraya düşmüş ailelerdi kiracılarımız. Onlardan çok şey öğrendik*" (K1,46, Orta).

"*Yani ben ilk apartmanı İstanbul'da gördüm. Bursa'da yaşadığımız ev, gittiğimiz bütün evler tek ailenin oturduğu eski konak usulü tahta cumbalı, bahçeli evlerdi*" (K12,66, Orta).

"*Apartmanda bir ev kiralayacak olsanız, ilk karşılaştığınız soru; "kaç çocuğunuz var" olurdu. Yeni geldiyseniz haliyle şehir yaşamını bilmiyorsunuz, çok çocuklusunuz, size ev vermezlerdi. Sürekli apartman kurallarını hatırlatırlardı*" (E29,55, Üst).

"*Üst komşum şehirde yaşama adabını bilmiyordu, üstten sofra bezi silkelerdi sürekli*." (K24,53, Orta).

Sanayileşmeyle birlikte kentlerde artan işgücü ihtiyacının doğurduğu yoğun göç, kalabalıklaşan ve giderek yoksullaşan kent merkezlerini çöküntü alanlarına

dönüştürürken, mevcut konut stoku nicelik ve nitelik olarak yetersiz kalmış ve daha yüksek standarda sahip konut ihtiyacı doğmuştur. Bunun yanı sıra kalabalık ve heterojen nüfusa sahip kentler tekinsiz mekanlar olarak, ayrışma ve ötekileştirmenin mekânı haline gelmiştir. Bu bağlamda dışa kapalı siteler katılımcıların güvenlik ihtiyacını karşıladığı gibi sosyo-ekonomik statü, ait olunan kültürel çevre, yaşam tarzı tercihi ile karşılıklı ilişki içindedir.

> Site yaşamı çok avantajlı, en azından çevresinde duvar var, 24 saat güvenlik var. Yeşil alanı, otoparkı, temizlikçisi var. Geleni gideni sürekli kontrol ediyorlar. Yöneticiler daha fazla ilgili sorunlarla. Karşınızda hep bir muhatap buluyorsunuz, o bozuldu, bu bozuldu, tamirci arama derdin yok. Evde de bir sorun oldu mu kolayca çözümleniyor. Valla ne yalan söyleyeyim ben çok seviyorum burayı. Hem merkezi yerde hem de karmaşa yok (K1,46, Orta).

> Çevreden izole bir site. Çevresi duvarlarla, tel örgülerle çevrili bir site. Hemen yanında olduğumuz yer gecekondu semti olduğu için ciddi bir farklılık ortaya koyuyor. Bizim sitede ödediğimiz aidat kadar kira ödemiyorlardır orada. Aidatımız 1050 tl. Açık kapalı yüzme havuzu, spor salonu, saunası var, güvenlik ve temizlik hizmetleri var. Site yönetimi var. Toplamda 640 haneyiz sitede (E24,44, Üst).

"*Bizim her dönemde komşularımız rastgele bir araya gelmiş değil de babamın kafa dengi arkadaşları ve ailelerinden oluşurdu. Ya bir apartman almışlar beraber ya bir site yaptırmışlar*" (K29,48, Üst).

Rezidanslar, daha çok kentin dışında kalan sitelere alternatif olarak ortaya çıkan, genellikle beyaz yakalı, üst gelir grubununa hitap etmenin yanı sıra bireyin yaşam biçimi hakkında da bilgi verir.

> Şu anda oturduğun yer rezidans. Kozmopolit bir yer, yan komşunu tanımıyorsun. Herhalde beyaz yakalı, bekar, çocuksuz bireyler ya da aileler. Bir katta kaç kişi var bilmiyorum. Sabah çıkıyorum bir de akşam giriyorum. Selamlaştığım bir iki kişi var ama o kadar. Simaen tanıyorum. Nedir, nerelidir, ne iş yaptıklarını

> bilmiyorum, benim için her açıdan ideal bir ortam; size karışanım görüşenim yok (K15,43, Orta).

Kentin dış mahallelerinde çoğunlukla gecekondu ile çözümlenen barınma sorununun merkeze doğru kiracılıkla çözümlendiği görülmektedir. Kira yeni kentli aileler açısından önemli bir gider kalemi olmasının yanı sıra kira bedeli göçmenin yer seçimini etkileyen en önemli etkenlerden biri olarak kentteki yaşam biçimini ve uyum sürecini de etkiler.

"*Kirada oturdum. Kiracılık çok zor. En son bir senedir de banka kredisiyle burada bir ev aldık Sancaktepe'de. Ödeyebilirsek, biz de İstanbullu oluruz*" (E34,59Alt).

"*Yer seçerken ilk önemli olan şeylerden biri kiradır. Kız olarak ev ararken evli misin bekar mısın diye sorduklarında, evimize kimin gelip gittiğine, evde fuhuş mu yapılıyor diye kontrol etmek adına evimizin içine kadar girildiğinde irrite oluyorum*" (K2,24, Orta).

Kentleşme ve kentte kurulan İlişkiler bağlamında katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde bireyin, cinsiyetinin, eğitiminin, mesleğinin, daha önce yaşadığı yerin sosyo kültürel yapısının, kentte yerleşilen yerin, orada kurulan ilişkilerin, aile yapısının, akrabalık ve hemşerilik ilişkilerinin kente uyum sürecini etkilediği görülmüştür.

> Babamlar İstanbul'a 1960'larda gelmişler. Uyum sağlamanın konuşmadan başladığının farkındalar ki babam çok güzel konuşmaya çalışır. Özellikle karşısındaki kişinin biraz eski İstanbullu olduğunu anlarsa sesini inceltir ve aksansız konuşmaya çalışır. Annemin konuşması pek değişmedi. Bence biraz gurur yaptı. Ama bazen öyle kelimeler kullanıyor ki ben bile şaşırıyorum (K1,46, Orta).

"*Yetiştiğimiz Ayvalık kültüründen kaynaklanıyor bizim İstanbul'a kolay adapta olmamız. Eşimin de benim de iyi eğitim almış olmamızın ve öyle bir çevreye sahip olmamızın da etkisi vardır diye düşünüyorum*" (K11,71, Üst).

> Şehirde yaşamamıza rağmen şehir yaşamının gerekliliklerini İstanbul'da öğrendik Annem aslen Selanik göçmeni. Kendine göre bir şivesi vardı, fakat annemde bu şive Bursa'dan geldiği anda bitti, İstanbul Türkçesini hemen kaptı.

> Şehre en çabuk uyum sağlayan da oydu. Hemen kendine sosyal bir çevre buldu. Babam için şehir sadece işini büyütmek demekti. Ama annemin içinden farklı bir kadın çıkmıştı (K12,66, Orta).

Göç sonrası kente yerleşme sürecinin ilk zamanlarında akraba ve hemşeri gruplarıyla ilişkinin devam ettirilmeye çalışıldığı kentteki yaşam pratiklerinin bu çerçevede oluşturulduğu görülmektedir. Bununla birlikte kentte kalış süresinin uzaması, ayrıca evlilik, eğitim, iş nedenleriyle diğer gruplarla ilişkilerin artması, meslek ve sosyo ekonomik statü dolayısıyla yaşam tarzı farklılaşması, bireyselleşme gibi nedenlerle özellilkle genç kuşakta bu ilişki yoğunluğunun azaldığı görülmektedir.

"*Okumak için köyden çıktım. Büyük şehirde yaşadım, çalıştım. Daha küçük bir ailem oldu, akrabalardan uzak durmayı tercih ettim*." (E1,67, Orta).

"*Hiçbir akrabamla görüşmüyorum. Sevmiyorum*. (E16,52, Orta).

"Annem *hala Rami'deki akrabalarımıza gider. Ben bir cenaze olsa elimden geldiğince katılırım. Onun dışında ilişkimiz yoktur*" (E28,53, Üst).

"*Ailem Giresunlu. Ben hiç gitmedim, bilmiyorum. Giresun'a bağlılığım da yok. Akrabalarla görüştüğüm olmuyor. Akrabacı değilim hiç. Ben arkadaşlarımla zaman geçirmeyi tercih ederim*" (E27,21, Orta).

"*Akrabalık ilişkilerini hiç önemsemem. Gereksiz bulurum. Bana kalsa hiç görüşmem istemem, uzak olmak isterim. Akraba seni paçandan aşağı çeker*" (E30,19, Alt).

"*Annemin daha köklü bağları var; akrabalarıyla, kuzenleriyle falan görüşüyor. Onun ilişkileri daha derin*" (K4,23, Orta).

Katılımcılar, komşuluk ilişkilerine nostaljik bir anlam yüklemekte ve kentleşme sürecinde komşuluk ilişkilerinin zayıfladığını ifade etmektedir. Komşuluk kültürünün zayıflamasının nedenleri olarak apartman yaşamı, kiracılık, iş, eğitim, ekonomik nedenlerle belli bir yerde uzun süre yaşayamamak, kadının çalışma yaşamına girmesi, kentteki yapı stokunun dönüşümü, tek yaşamın yaygınlaşması, medya, internet

teknolojilerinin ev içi yaşam zamanını arttırması ve bireyselleştirici etkisi, en son olarak da COVID-19 salgını gösterilmektedir.

"*Çok taşınınca oraya tam alışıyorsun taşınıyorsun. Eskiden olanlarla hala görüşebiliyorum. Ama yeniler gidiyor*" (K34,83, Alt).

"*Herkesle diyalog halinde beraber kapı önünde oturmalarımız beraber Hatice halanın mısır pişirdiği, Zehra Teyzenin ağaçtan dut döşürdüğü, Şahine Teyzenin erikleri, kapı önlerine serilen yaygılarda yenir, el işi yapılır, sohbet edilirdi*(…)" (K40,49, Alt).

"*Mahallede yaşamında cenaze yıkandıktan sonra mahalleye getirilir, helallik alınırdı; komşu hakkı diye bir şey vardı*" (E2,45, Üst).

> Bizim apartmanda anahtar kapılarımızın üstünde dururdu. Kiracılarımız bile açıp evlerinde olmayan bir şeyi alabilirlerdi. Haber vermeden, çat kapıydı komşuluk. Evde biraz gerginlik olsa komşulardan biri gelir, evdeki kasvetli havayı dağıtırdı…Geçen senelerde Ethem Efendi (Erenköy)'de otururken apartmanda bir yaşlı bir komşumuz öldü. Yalnız yaşadığını biliyorum. Çok fazla görüşmüşlüğümüz yoktu. Kadıncağız epeyce kalmış evde. Kötü kokular gelmeye başlayınca haber vermişler, kapıyı kırıp girmişler içeriye (K1,46, Orta).

"*Pandemi sürecinde büsbütün kaçar olduk*" (K33,51, Orta).

"*Geçmişteki komşularımla whatsapp haberleşme grubumuz var fakat yeni komşu edinemiyoruz. Şu an yaşadığım site bin kırk daire içeriyor ve beş bine yakın bir nüfus yaşıyor*" (E31,66, Üst).

"*Komşularla iletişimim olmuyor. Annemin komşularıyla bile annem öldükten sonra hani rastladığımda "merhaba-merhaba", onun dışında bir şey yok*" (E8,51, Orta).

Özellikle çalışmayan kadınların dış çevreyle ilişkisi komşuluk üzerinden olduğundan kentsel dönüşümle birlikte değişen sosyal çevre, kadınların içe kapanmasına neden olduğu ifade edilmektedir.

> İnsanlar uzun yıllar oturdukları yerlerden taşınmak zorunda kalıyor. Bağları kopuyor. Yeni bağlar kurmaları da zor bir yaştan sonra. Benim için arkadaş

> edinmek annemden kolay oluyor. Annem eski mahalleyi özlüyor. Çevre inşaat oldu. Yeni gelenlerle komşuluk anlayışı yok, mahallenin bakkalı, mahallenin kızı, mahallenin oğlu diye bir şey vardı(…) herkes tanıdıktı, şimdi herkes yabancı(…) şu andan oturduğumuz apartmanda sadece yan komşumuzu tanıyoruz, o da yönetici, aidat vermek için muhatap oluyoruz sadece (K2,24, Orta).

İstanbul, farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmanın yanı sıra ülkenin en büyük sanayi, endüstri, eğitim, kültür, sağlık, sanat kenti olması nedeniyle yoğun göç aldığından heterojen bir nüfus yapısına sahiptir. Katılımcıların birlikte yaşam pratiklerine dair ifadelerinden, düşük sosyo-ekonomik seviyede "eşitsizlik", "ötekileştirme", "ayrışma" dan yetişkin kentli kuşağın geçmişten bahisle "uyum"dan söz ettikleri, ancak yeni göçlere olumlu yaklaşmadıkları görülmektedir.

> İlk geldiğimde kentin dış mahalleri çok bakımsızdı. Genişledikçe, kalabalıklaştıkça, oy oy deposu olarak görülen yerlerde en azından görüntü olarak merkezle bir eşitlenme oldu biraz daha hizmet noktasında. Demokratik bir görüntü oldu şehirde bence. Etiler'e gittiğinde de aynı kaldırımlar Pendik'e geldiğinde de ama 96'da böyle değildi. Kent imkanları açısından bir eşitlenme de oldu insanlar noktasında(…) (K15,43, Orta).)

"*Beyoğlu'nda oturuyorduk biz. İstanbul böyle değildi. Erkekler şapkasız çıkmazdı, kadınlar şık kıyafetlerini giyerdi. Bir madamın dükkânı vardı bir Nikolinin dükkânı vardı Ermenisi, Rumu(…)vardı mahallemizde. Çok güzel komşuluklarımız olurdu. Sen- ben kavgası yoktu*" (K34,83, Alt)

"*1993'te evlenene kadar Kurtköy'de yaşadım. Oranın yerli halkı Arnavut göçmeniydi. Biz onların deyimiyle "gelme" idik. İlişkimiz sınırlıydı. Bize "barbar", çocuklara "pasaklı" "sokak çocuğu" derlerdi. Bizden rahatsızdılar. Bir çocuk olarak onların çocuklarıyla arkadaşlık etmemize izin vermezlerdi*" (K1,46, Orta).

Kentin ekonomik, siyasi ve sosyal koşulları, bireylerin psikolojileri üzerinde etkilidir. Buna göre, rasyonalite, gayrişahsilik, maddiyatçılık, hız ve mobilizasyona bağlı olarak kent ilişkilerinde bozulma, denge kaybı ve sosyal ağ ilişkilerinde sarsıntı yaşanır (Ayataç

ve Turan,2020, s.11). Katılımcıların ifadelerinde kentteki yaşam pratikleri ve kurulan ilişkiler bağlamında güvensizlik, çıkarcılık, yalnızlık, şüphe, temkinlilik, sosyal mesafe, bencillik, duyarsızlık, korku, samimiyetsizlik, yapmacıklık, yarışmacılık, yalnızlık hissettiklerini ifade etmektedir.

"*İstanbul'da yardıma ihtiyacınız olduğunda yardım edeniniz olmuyor. Haksız değiller. Bir keresinde önümde bir motor devrildi. Ben de refleks olarak araçtan indim, yardıma koştum. Adam aniden kalktı çantamı çaldı*" (K29,48, Üst)

"Bir *arkadaşıma kefil oldum, o borcunu ödemedi, ben ödemek zorunda kaldım. Üstelik mahkemeye çıkmak zorunda kaldım*" (K7,48, Orta).

"*İstanbul'da çok kalabalık. Şehir merkezine çıktığım zaman dikkatli davranmaya, her denilene inanmamaya gayret ediyorduk. İnsanlar kandırmasın, dolandırmasın veya yanlış bir şekilde yönlendirmesin diye*" (E21,50, Alt)

"*Burada herkes birbirine şüpheyle bakıyor. Çalışmaktan yorgun, ilişkiler menfaate dayalı*" (E19,78, Orta-Üst).

Kentte güven duygusu, günlük rutinlere sadakat ve kentsel yapıların, mekanların stabilitesiyle ilgili görülmektedir. Buna göre katılımcılar, kentsel dönüşüm kapsamında yenilenen binalarda ve dönüştürülen kentsel alanlardaki değişen nüfus yapısının, kendilerini yaşadıkları yere yabancılaştırdığını, dolayısıyla mutsuz ettiğini ifade etmektedir.

"*Kentsel dönüşüme girince bina, Karadenizli müteahhitte verdik. Eskiler kaldı yenileri tanımıyorum. İster istemez değişiyor çehresi buranın*". (E15,66, Üst).

"*Kentsel dönüşüm soğuk, ruhsuz, nasıl desen insansızlaştırıyor, sanki robota bir şeyler giydirilmiş gibi*" (K3,55, Orta).

> Bahçelievler'e geldiğimizde bildiğiniz çayır çimendi. Bomboş araziydi. 1990'ların başında değişmeye başladı, kalabalıklaşmaya başladı. Önce köyden gelenler, işsiz güçsüz, uyuşturucu ve balici tayfası doluştu Bahçelievler'e.

> Çeteler ve suç çok yaygınlaştı. Şimdi oturmuş durumda. Şehrin ortasında kaldı. Daha eğitimli, işi gücü olan insanlar geldi (E2,45, Üst).

Kentte insanın çevre ile ilişkisi sosyal anlamda zayıfladığı gibi doğal çevre ile kopmuş onun yerini suni bir doğa almıştır.

> Ben büyük bahçeli bir köşkte büyüdüm. Çocuklarım için de aynısını istedim. Bahçemizde kirpimiz var mesela. Çocuklarım onu seviyor. Bahar geldi mi o çiçekten baharın geldiğini anlıyorlar. Geçen sene yedi sekiz tane ağaç ektim. Hani erik ektim, çocuklar dalında görsün en azından. Hani düşünsene peynirin sütten yapıldığını bilmeyen çocuk var (K21,51, Üst).

"*Çocuklarımı büyütürken beni en üzen çocuklarımın doğayı benim kadar yaşayamaması. Beton yığınları arasında. Gökyüzündeki yıldızları göremiyorlar. Biz karda yürümeyi bilmiyorlar*" (K10,51, Üst).

4.5 Kuşaklara Göre İş Yaşamına İlişkin Bulgular ve Tartışma

Tablo 9. Kuşaklara Göre İş Yaşamına İlişkin Tema Tablosu

SORU	**TEMA (ÜST TEMA)**	**KATAGORİ (ALT TEMA)**	**KODLAR (BULGULAR)**
Işınızden söz eder misiniz?	Geçim Yolları	Yetişkın kuşak Geçim Yollarında Kır – Kent Farklılaşması	Kırsal alanlar, ve göç; vasıfsız işler (inşaat işçiliği, kapıcılık..)
		Aracı Kuşakta Geçim Yolları	Eğitim düzeyinde yükselme; Memuriyet, vasıflı fabrika, inişaat işçiliği, Serbest piyasa Ekonomisi, girişimcilik,
		Genç Kuşak ta Geçim Yolları	Yüksek öğrenimde artış Beyaz yakalı
	Kadının Çalışma	Yetişkın Kuşakta Kadının Çalismasının Kır Kent Farklılaşması	Kırsal alanda sosyal güvencesiz tarım ve hayvancılık işleri
		Aracı kuşakta Kadının Çalışma Alanında Değişim	Ev içi örgü, dikış, Fason Üretim, Eğitim seviyesindeki artışa bağlı olarak, öğretmenlik, bankacılık, muhasebe, tıp.. gibi mesleklere yönelim
		Genç Kuşakta kadın işgücü	Yüksek öğrenime bağlı olarak geniş mesleki yelpaze.

Kadının bir işyerine bağlı olarak çalışmasının nasıl karşılarsınız?	Kadının Çalışmasına Yaklaşım	Yetişkin Kuşakta Kadının Çalışmasına Yaklaşım	Ataerkillik, Kadının kentte çoğunlukla çalışması onaylanmıyor. Utanç duygusu hakim
		Aracı Kuşakta Kadının Çalışmasına Yaklaşım	"Karısı çalıştırmak" yer yer ayıp sayılıyor Evlenene kadar çalışabilir: kadının en önemli işi eş ve anne olmak Eğitimli kuşak bu konuda toleranslı
		Genç Kuşakta Kadının Çalışmasına Yaklaşı	"kadın da erkek de çalışmalı"
Işinizi nasıl buldunuz?	Iş bulma Kanalları	Yetişkin Kuşakta Iş Bulma Kanalları	Akrabalık ve hemşerilik bağları kullanılıyor
		Aracı Kuşakta Iş Bulma Kanalları	Akrabalık ve hemşerilik bağlarına başvuru azalıyor, profesyonel ağlar kullanıyor
		Genç Kuşakta Iş Bulma Kanalları	internet üzerinden iş bulma (Linkedin, Kariyer.net)
Devletin gündelik yaşama müdahalesi deyine ne anlıyorsunuz?	Devlet ve Bürokrasi	Devletin Iş yaşamına Göre Düzenlemleri ve Kır ve Kent Arasında Farklılaşması	Kırsal alanda Tarımla ilgili uygulamalar, ekilecek ürünün ve fiyatlarının belirlenmesi kırsal alanda çocuk Işçiliği yaygın Kent toplumunda çocuk işçiliği yasalarla düzenlenmiş durumda
			Devlete kapağı atmak; Memuriyet
			Emeklilik;
			Tatiller; tarım ve hayvancılıkta tatil doğaya göre düzenleniyor. Kentte yasal düzenlemelere tabi
Yerel ve Küresel Ekonomik Gelişmeler	Piyasa, Döviz, krizler	Yerel ve Küresel Ekonomik Gelişmelerin Yetişkin Kuşağın Iş Yaşamına Etkisi	*Tarım ve hayvancılıkla ilgili üretim maliyetlerinindeki artış*
		Yerel ve Küresel Ekonomik Gelişmelerin Aracı Kuşağın Iş Yaşamına Etkisi	*Döviz ve ekonomik krizlere bağlı olarak iflaslar*
		Yerel ve Küresel Ekonomik Gelişmelerin Genç Kuşağın Iş Yaşamına Etkisi	*Yurtdışına çıkış maliyetinin artması, teknolojik ürünlerin fiyatlarınının artması*

İşinizde teknolojiyi kullanma oranınız nedir? Yaşamınızda hangi teknolojik aletleri kullanıyorsunuz?	Teknoloji	Yetişkin Kuşakta Teknoloji Kullanımı	Basit teknolojik araç kullanımı
		Aracı Kuşakta Teknoloji Kullanımı	Basit teknolojik araç kullanımı, bilgi teknolojilerine aşina olma
		Genç Kuşakta Teknoloji Kullanımı	İleri teknoloji kullanımı İnternet, bilgi teknolojileri, veri işleme, depolama, Uzaktan çalışma Teknolojinin Yaşamı Kolonileştirmesi

4.5.1 Geçim yollarının kır ve kent arasında farklılaşması

Anlamı ve değeri, tarihsel süreçte, ekonomik gelişmelere paralel olarak ve toplumların kendi norm, inanç ve değerleri tarafından belirlenen çalışma, yaşamın sürekliliğini sağlayan sosyal bir faaliyet olarak, geçmişi insanlığın varoluşuna kadar uzanan, insan yaşamının en merkezi alanlarından biridir (Keser, 2005, s.362). Katılımcıların çalışma pratikleri incelendiğinde göç öncesinde kırsal alanlarda yaşayanların doğaya ve fiziki bağımlı olarak tarım ve hayvancılıkla uğraştığı görülmektedir.

> Köydeyken kadınlar çalışırdı, erkekler gurbete çıkardı. Bizim orada erkekler orman işine giderdi. Kadınlar, dağ köyü olduğu için, çay, fındık, tütün, para getiren bir şey yetişmez bizim orada. Biz ehpin deriz tarla işi, mal ederdik, hayvanlarımız olurdu. Hayvanların kışlık yiyeceklerini hazırlama kış için erzak sağlamak gibi ağır işleri vardı (K17,78, Üst).

"*Biz tarım yapardık; Buğday, arpa kendimize yetecek kadar sebze, meyve. Sonra bir ara iyi para getiriyor diye kavak yaptık. Hayvanlarımı vardı, büyükbaş, küçükbaş(….) Su değirmenlerimiz vardı. Dünyanım en kaliteli buğdaylarını biz öğütürdük*" (E17,56, Orta).

"*Hopa'dayken çaya gidiyorduk. Erzurum'dan geldiğimiz için kendi arazimiz yoktu. Yarılığa çay alırdık. Hep çalıştık. Dışarıda bağ bahçe işlerine koştuk*" (K20,99, Alt).

"*Bizim köyümüz bir ova köyü. Önce pamuk ekilirdi, buğday ekilirdi. Daha sonra bağ yapılmaya başlandı. Bizim üzümümüz kurutularak satılır*" (K14,49, Üst).

İş, geçimin sağlandığı faaliyet alanı olduğundan dolayı bütün yaşam pratiklerini etkileyecek önemdedir. Araştırmada kır toplumundan gelen katılımcılar, kırsal alandaki tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetlerinden yeteri getiri sağlanamamasını göç nedenleri arasında saymaktadır. Buna göre tarıma yeni teknolojilerin girişi, toprak yetersizliği, toprakların miras yoluyla parçalanması, tarımsal verimin düşüklüğü, üretim maliyetlerinin artışı, kırsal üretimin desteklenmemesi sonucu üretim nüfusun ihtiyacını karşılamaktan giderek uzaklaşmıştır (Keleş, 2010, s.64-69). Bunun yanı sıra kırsal alanlarda tarım ya da hayvancılık dışında istihdam koşulları da sağlanamamıştır.

> .. Hakikaten öyle fabrika yok ki Van'da. Mesela Van olarak baktığımızda bir doğru dürüst sanayi yok varsa da çok az. Tarım var, hayvancılık var, onu da halka ancak yetiyor. Yani öyle büyük bir üretim yok. Şimdi bazı insanlar "doğulular neden sürekli İstanbul'a geliyorlar" diye şikâyet ediyor ya işte bundan (E18,20, Orta).

"*Samsun'da, tütün işi yapıyorduk. O zaman tabi bu Avrupa gübreleri falan yok. Mesela işte bir sene ürün çok iyi oluyordu bir iki sene olmuyordu*" (K3,55, Orta).

Göç öncesi de kentlerde yaşayan katılımcılar imalat, ticaret, sağlık ve güvenlik hizmetleri gibi alanlarda çalıştıklarını; tayin, emeklilik, çocukların eğitimi, iş hacmini büyütmek gibi nedenlerle İstanbul'a göç ettiklerini ifade etmektedir.

"*Dedem Trabzon'dan kalkıyor, Erzurum'a oradan da Samsun'a kadar genişletiyor esnaflık yapıyorlar. Daha sonra işte bu ticaretin daha büyüyebilmesi için İstanbul'a gelmek gerektiğini düşünüyor babam*" (K,21,51, Üst)

"*Diyarbakır'dan geldik. Babam askeri doktordu. Ben burada İtalyan Lisesi'ne geçiş yapınca ailece İstanbul'a geldik*" (K32,66, Orta).

Katılımcıların kentte geçim yolları incelendiğinde bazılarının göç sürecinde kırsal alanda aşina oldukları işleri kente taşıdıkları, buna karşın bazı katılımcıların kente özgü imalat, ticaret, sanayi dallarına yöneldiklerini ifade etmektedirler.

> Babam küçük çapta inşaat işleri yapardı. Ama asıl geçimimizi hayvancılıktan sağladık. Büyük bir ahırımız, kümesimiz vardı; hiç olmadığı zamanlarda yedi

> sekiz sığırımız olurdu. Onun dışında tavuklarımız vardı. Bahçemiz vardı. Bizim gibi başka hayvancılık yapanlar da vardı etrafta. Fabrikadan gelip sütü toplarlardı. Onun dışında yumurta satardık günlük (K1,46, Orta).

"*Anam babam, köyde tarım ve hayvancılık yapıyordu, şehre gelince de yine babam celeplik yaptı; canlı hayvan besiciliği yaptı*" (E21,50, Alt).

"*Babam, İstanbul'a geldikten sonra ilk, orta, liseyi dışardan bitirdi. Uzakdoğu kaptanlığı yaparken başarılı bir süreç geçirdi, iyi paralar kazandı. Çünkü o zaman kaptanlar daha kıymetliydi, daha azdı çünkü. Sonra armatör oldu, kendi gemisini aldı*" (E28,53, Üst).

İster kırdan isterse başka bir kentsel alandan gelsin; İstanbul, bütün katılımcılar için yeni fırsatlar alanı olarak görülmektedir. Bu nedenle özellikle eğitim sermayesi düşük bireyler çeşitli stratejiler geliştirip, sürekli farklı iş kollarında şanslarını deneyerek bir şekilde zenginleşmenin yolunu aramaktadır.

> İstanbul'a geldiğimde çeşitli işlerde çalıştım; kahvede çaycılık yaptım ilk. Sonra 1989'da Beylikdüzü'ne gittim. İnşaata amelelikle başladık. Sonra usta olduk kalıpçıydık. 1997'e kadar taşeronluk yaptım. Bir kooperatif kurduk. O zaman Beylikdüzü yeni yapılanmaya başlamıştı. Çok küçük sermayeyle işe başlayabiliyordun, kooperatifçilik yapıyorduk. Konut sitesi yapmaya başladık. 2006 yılına kadar çorap atölyesi çalıştırdık. 2006 yılında sonra tekrar inşaat işine döndük ve başka bir şirket kurup Ataşehir'e geldik, yarım bırakılan bir küçük inşaat aldık. Tamamladık. Şimdi de Zekeriyaköy tarafında villa işi yapıyoruz (E31,55, Üst.)

"*İstanbul'a ilk dediğimizde, bu Maltepe'den ötesi bakir alanlardı. Geniş araziler vardı. İnsanlar babalarından kalma araziler var ama nasıl değerlendirecekler bilmiyorlar. Araziler uçsuz bucaksız, ucuz(…)Emlakçılığa da başladık, inşaatın yanı sıra; arazi alım satım işi de yaptık*" (E10,51, Üst).

Kentleşme sürecinde daha çok kırsaldan göç eden bazı katılımcılar kentin gerektirildiği eğitim ve beceriden yoksun oldukları için İstanbul'da düşük vasıflı işlerde çalışmak ya

da işsizlik kaldıkları görülmüştür. Burada kent yoksulluğu kurtulamadıkları ifade ettikleri görülmüştür.

"*Köyümüzde geçinemedik, kalktık geldik İstanbul'a. Bir eğitimimiz yoktu, on beş yıl inşaatlarda, ağır işlerde çalıştım. Şimdi özel bir şantiyede çavuşum*" (E34,59, Alt).

"*Hiçbir mesleği olmayan biriyim. Şimdi de işsizim. Daha doğrusu haftanın yarısında çalışıyorum, yarım bir para alıyorum. Hamallık yapıyorum resmen, evrak getir götür ayak işleri ona ne denir ayak işi denir bir firmanın kuryesi gibi*" (E36,70, Alt).

Kentleşme sürecinde ilk kuşak katılımcıların daha çok geleneksel toplumda da var olan mesleklerini veya bunların kente uyarlanmış formlarını devam ettirdiği görülmekle birlikte eğitim düzeyindeki artış, gelişen teknoloji, bilimsel gelişmeler ve dünya ile entegrasyon sonucundan yeni nesil iş kollarına yöneldikleri ifade edilmektedir; buna göre üretimin yanında ulaşımdan, yeme içmeye her türlü hizmet sektörünün ağırlık kazandığı, bilek kuvvetiyle yapılan işlerden zihinsel performansa, emek yoğun işten teknolojinin yoğun kullanıldığı, işyerine bağımlı işlerden esnek zamanlı, mekandan bağımsız iş kollarına geçiş görülmektedir.

> İlk gelen kuşaklar köyde fındık sepetini kapının önüne bırakarak gelmişti. Onlar çok fazla eğitimli değildi. Göçten sonra da fındık zamanı memlekete gidip fındık yapmaya devam ettiler. İkinci kuşak muhasebe, finans, bankacılıkla, onların çocukları olan bizler; avukat, doktor, genetikçi, bilgisayarcı, akademisyenlik, grafikçi, reklamcı gibi daha yeni nesil işlere yöneldik. Sadece iş olarak değil çalışma alanı olarak da değişti hem ülke içinde hem de Amerika, Almanya, Hollanda gibi pek çok ülkeye dağıldık (E14,35, Orta).

"*Biz buradaki ikinci kuşağız, eğitimim inşaat teknikerliği. İnşaat işi yapıyoruz. Ama bildiğiniz anlamda inşaat değil, teknik işler yapıyoruz; zemin güçlendirmek için enjeksiyonlar yapıyoruz, shat crit işi yapıyoruz*" (E21,50, Orta).

"*Hukuk fakültesinden itibaren çalışmaya başladım yaklaşık yirmi yıldır hukuk alanında çalışıyorum*" (E24,44, Üst).

"*Yüksek makine mühendisiyim. Mesleğe Tuzla'da bir tersanede, gemi tamiratı yaparak başladım. Sonra bir büyük inşaat firmasında göreve başladım firmanın uzmanlığı deniz yapıları ve deniz inşaatı üzerineydi. Şu anki uzmanlığım da deniz inşaatı metotları*," (E25,66, Üst).

Kırsal alanlarda var olan ancak kentlerde giderek kaybolan iş kolları da bulunmaktadır. Bu bağlamda tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak herhangi bir tüketim objesini yenilemeye yönelik işler olduğu gibi, üretimin artması ve pazarlama ağlarının genişlemesi sonucu önemini yitirmiş iş kolları da olabilmektedir.

"*Çocukluk dönemimde ayakkabı tamirciliği çok değerli bir işti. O tamirciler tabi ki yok, İstanbul'da daha az ya da. Benim Kadıköy'de bir tane var. Tamirat için ayakkabılarımızı götürüyorum özellikle*" (K10,51, Üst).

4.5.2 Kadının işgücüne katılımı açısından kır kent ve kuşaklar arası farklılaşma

Kente göç eden henüz kentlileşememiş ailelerde de kadının ev dışında ücretli çalışması, tıpkı bu tezin aile bölümünde anlatıldığı gibi Sennet (2008)'in "Karakter Aşınması" kitabında Enrico'nun, eşinin de kendisi gibi dışarıda çalışmakta olmasından duyduğu utanç gibi bir utanç duygusu ile karşılanmaktadır.

> Aslında annem de yıllarca çalıştı. Ayrıca onun babasından kalan tarlaları vardı. Ama sadece babama çiftçi kaydı açılmıştı. Tabii bunun başka nedenleri de vardı ama temelinde kadın olduğu için emeğinin göz ardı edilmiştir. Annem, bunca yılın ardından babamdan kalan ölüm aylığına tab. Oysa ben serbest çalışan bir avukat olarak Bağ-kurluyum. Yaşım geldiğinde kendi emekli maaşım olacak (K14,49, Üst).

"*Çaylıklara çalıştık, o fakir senelere çocuk büyüttük devlete, canımız çıktı, sigortamız olmadı. Bir maaş alamadık devletten(…) üç aydan üç aya efendimden kalan maaşı alıyorum, bir tek o*" (K20,99, Alt).

"*Lise bittikten sonra çalışmak istedim kendim çok ısrar ettim. Babamlar önce karşı durdu. Hani kadın kısmı çalışmaz, eş, akraba ne der diye*" (K39,24, Alt).

Bu durum bazı katılımcılar tarafından, işletmelerin işyeri dışına çıkardıkları yani fason olarak ürettirdikleri imalatları, genellikle ev ortamında yaparak aşılmaya çalışılmıştır.

"*Bir ay çalıştım konfeksiyonda. Sonra beyim çalışmamı istemedi. Ben de kendim bir makine alıp evden çalışayım dedim. Atölyelerden işler aldım, düğme işi aldım. Hazır nakış desenleri vardır, onları kıyafetlere dikiyordum*," (K34,83, Alt).

Kentleşme sürecinin bir parçası olarak aile yapıları, yaşam biçimler değişirken, eğitim düzeyi artarken ve kadını toplumsal yaşamda erkeğe tabi kılan geleneksel düşünce tarzları sarsılırken; daha önce çalışma yaşamında iş kanunu kapsamında hak ve yükümlülüklere tabi olmayan kadınlar, işgücü piyasasındaki yerlerini almaya başlamışlardır.

"*Beden Eğitimi öğretmeniyim*" (K25,51, Orta).

"*Liseyi bitirince o zaman Ziraat Bankası'nın sınavına girdim kazandım. On beş yıl bankacılık yaptım*" (K28,55, Orta).

"*Ben buraya geldiğimde okumam yazmam yoktu. Hep çalıştım, çocuk bakmak geldi elimden, doktorların, avukatların çocuklarını büyüttüm. Alman bir kadının çocuğunu baktım, o başlattı sigortamı. Emekli edene kadar kendimi, çalıştım*" (K27,72, Orta).

"*Akademisyen, öğretim görevlisiyim*" (K32,66, Orta).

Görüşme yapılan kadınlardan bazıları için dışarıda çalışma evlenene ve çocuk sahibi olana kadar kabul edilebilir bir durumdur. Evlenen ve çocuk sahibi olan "kadın için en kutsal iş, eşi ve çocuklarıyla ilgilenmek" olmaya devam etmektedir.

"*Okulu bitirdiğimde bir şirkete girdim. Orada Halkla İlişkiler departmanında çalıştım Staj gibi. Evlendikten sonra hiç dışarda çalışmadım*" (K29,48, Üst).

> Muhafazakâr yapıda bir aileden gelmeme karşın, yirmi beş yıllık gazeteciyim. Bu zaman zaman yetiştiğim çevrede hatta ailemde tepki çeken bir durum olsa da nüfusun yüzde ellisinin çalışıp yüzde ellisinin evde oturduğu bir ekonomi gelişemez. Ülkelerin ekonomisine de bunun ben katkısı olduğunu düşünüyorum (K15,43, Orta).

Her ne kadar kadının iş yaşamında bazı alanlarda gelişme sağlansa da işgücü piyasasında 'toplumsal cinsiyet' temelli ayrışma bazı sektörlerde belirgin biçimde devam etmektedir. Özellikle inşaat, kimya, makine, otomotiv gibi sektörlerde kadın istihdamına tutucu yaklaşmaktadır (Yıldız, 2013, s. 107).

"*İş dünyası içinde kapalı kadınlar hiçbir zaman hak ettiği yere gelemez. Şimdi bile bir işyerinde vitrindeki kadınlar açık, başörtülü kadınlar arka plandadır, daha değersiz bir işlerdedir. Muhafazakâr kadın için "cam tavan" durumu her zaman bakidir. Bu değişmez*" (K29,48, Üst).

4.5.3 İş yaşamını etkileyen diğer unsurlar

Kentte bir yaşam kurabilme, yaşamı idame ettirecek "iş"i bulmaya bağlıdır. Katılımcıların iş bulma pratikleri incelendiğinde özellikle eğitimi düşük katılımcıların, kente ilk geldiklerinde akrabalık ilişkilerine hemşerilik bağları bağlamında sosyal sermayeye başvurdukları, kentte kalış süresi uzadıkça, eğitim düzeyi yükseldikçe ve özellikle bilgi ve teknoloji yoğunluklu işlere geçiş arttıkça akrabalık ve hemşerilik ilişkilerinin etkisinin azaldığı ve kişinin kişisel beceri, yetenek ve profesyonel referanslarının ön plana çıktığı görülmektedir.

"*Köyümüzün general, siyasetçi, doktor, profesör, öğretmen, subay bu anlamda eğitimli bir alt yapısı olduğu için siyasi alt yapısı da kuvvetli olduğu için ben köyümün bu imkanlarından faydalanmayı bildim. Bir dönem öğretmenlik yaptık*." (E29,55, Üst).

> İlk geldiğimiz zamanlar iş bulmaya yardım edenim olurdu. Şu anda hani bir laf vardır derler ya tırnağın varsa başını kaşı derler ya şimdi yaşam o misal olmuş. Kimse kimseye fayda vermiyor. Ben üç buçuk ay işsiz gezdim kimse bana demedi ki sen nerede çalışıyorsun ne iş yapıyorsun diye sormadılar. O kadar da çevrem var çevremde geniştir yani (E36, 70, Alt).

"*Babam burada inşaatlarda sıvacılık işi yaparmış ilk geldiği yıllarda. Daha sonra yaşlı Oflu bir müteahhitle ortaklık kurmuş. Daha doğrusu babamı yanına almış o hemşerisi. Yap-sat inşaat yapmışlar*" (K1,46, Orta).

"*Feodal çevrenin iş bulmak için büyük bir faydası vardır. Ben de kimi zaman başım dara düşse başvururdum. Artık o bağlar çözülüyor yavaş yavaş*" (E34,59, Alt).

Akrabalık ve hemşerilik bağları dışında bir mesleği icra edenler arasında birbirini tanıma anlamında bir sosyal ağın varlığından da söz edilmektedir. Burada bireyin sahip olduğu sosyal sermaye daha profesyonel anlamdadır.

"*İş bulurken şöyle bizim camiamız küçük bir camia belli sayıda doktoruz biz, sertifikalı doktorum ben. Sertifikalı doktor olarak herkes birbirini tanıyor. Dolayısıyla bir yerde hekim ayrıldığında diğerlerine haber*" (K7,48, Orta).

"*Yüksek lisansa başladığımdan beri, araştırma görevlisi ilanlarına bakardım. Burayı ilanda gördüm. Hocama danıştım. Torpil olarak değil bir referans olarak. Hocamız buranın kurucularından ve kıdemli hocalarındandı*" (E14,35, Orta)

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte gerek firmaların iş gücü ihtiyacı gerekse bunu temin edeceği kanallar değişmiştir. Bu bağlamda özellikle son yıllarda "internet üzerinden iş bulma" gibi bir kavram ortaya çıkmıştır. Burada sözü edilen, internet üzerinden kurulan Kariyer.net, LinkedIn gibi iş/işçi bulma amaçlı sosyal paylaşım ağlardır. Katılımcıların iş bulma pratikleri incelendiğinde daha çok beyaz yakalı çalışanların bu ağları kullandığı görülmektedir.

> Ben on beş yıldır, sistem, yazılım, network şefiyim. Benim gibi teknoloji şirketlerinde tecrübeli çalışanlar için iş aramaktan çok kariyer yükseltmek önemli. İş aramaktan çok iş için aranıyorsunuz. Ben son iki işimi bu şekilde buldum. Başvuru yapmadan "kelle avcıları" size teklif getiriyor. Dolayısıyla işe yerleşirken öyle akraba, hemşeri torpili aramıyorsunuz (E2,45, Üst).

"*Üç yaz boyunca alışveriş merkezlerinde satış danışmanlığı yaptım. Kırk gün çalışmıştım ve işimi internet üzerinden bulmuştum*" (K30,19, Alt).

Kentleşme yerel ve küresel ekonomik değişimler sonucunda iş piyasasında önemli değişimler olmuş, geleneksel iş yapma biçimleri ve yaşamı kazanma yolları farklılaşmaya başlamıştır. Katılımcıların "devlet kapısına kilit uydurmak", "sırtını yağlı kapıya dayamak" gibi deyimlerle tanımladığı ve "ömür boyu, geçim garantisi" sunması

açısından özellikle geçmiş kuşaklar tarafından tercih edilen devlet memurluğuna bakış açısı ekonomik konjonktüre bağlı olarak değişiklik gösterdiği görülmektedir. Buna göre özel sektörün güçlü, ücretlerin yüksek olduğu dönemlerde devlet memurluğu çok fazla cazibe uyandırmazken, ekonomik kriz, işsizlik dönemlerinde daha çok tercih edilir olmaktadır.

"*Bir yerde bir memur olsun, yaşamını kurtarsın isteriz*" (K17,78, Üst).

> Eskiler "devlet kapısına kilit uydurmak" derler. Hani devlet demek hazine demek. Sırtını yağlı kapıya dayamak olarak görürlerdi memuriyeti. Ben de açıkçası Akbank'ta çalışıyordum, mesleğe ilk başladığımda. Sonra Devlet memurluğu sınavı açıldığını duyunca, devlete kapağı atmak istedim. Sonuçta tatilin belli, maaşın belli, özlük hakların belli (K33,51, Orta).

"*Beden eğitimi öğretmeniyim. Öğretmenliği seviyorum, kadınlar için de çok uygun bir meslek olarak düşünüyorum. Ama tabi öğretmenlik mesleği günümüzde icra etmesi kolay bir iş değil, eskisi kadar saygın da değil. Devlet memurluğu da artık saygın bir iş değil*" (K25,51, Orta).

"*Memurla evleneceğime hiç evlenmem daha iyi derdim hep. Çünkü memurlar, kıt kanaat geçinen, donuk insanlar olarak gelirdi bana. Şimdi çocuklarımızın devlet memuru olmasını, kendilerini garantiye almasını istiyorum*" (K3,55, Orta).

Kentsel alandaki iş piyasasının bir diğer özelliği örgütlülüktür. Burada örgütten kasıt sendikal anlamda örgüt değil, ticari kuruluş anlamındaki örgüttür. Katılımcıların ifadelerinden kırsal yaşamda örgütsüz olarak ve daha çok iş gücüne dayalı sürdürülen tarımsal ve hayvansal faaliyetler ya da bireysel sürdürülen zanaat ve esnaflık faaliyetlerinin kentleşme sürecinde yerini kimi zaman aile üyelerinin beraber iş yapmak üzere kurdukları işletmelere bıraktıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kentleşme sürecinde varlığını sürdüren aile üretimlerinin, global dünyada teknolojik ve ekonomik değişimlerle birlikte artan rekabet koşullarına yenilerek kapandığı ya da değişerek büyüdüğü görülmektedir.

"*Babamın marangoz atölyesi vardı, bu süreçte kapattı, çünkü artık herşey fabrikasyona geçti. El üretimi hem pahalı hem de uzun sürdüğünden fabrikalarla rekabet edemiyor. Eskiden elle yapılan birçok iş kalemi artık fabrikalarda yapılıyor*." (E21,48, Üst).

> Babam tekstil sektöründe dükkân işleten bir kişiydi. Ben üniversitedeyken, onunla çalışmaya başladım, 1980lerin ortası o zaman, ihracat önemli bir sektör haline geldi. Emlak sektörüne de girdik. Şimdi gayrimenkul piyasasında çalışıyoruz. Ulusal ve global ölçekte daha çok kurumsal firmalarla, fonlarla iş birliği içerisindeyiz (E15,66, Üst).

> Babamın babası mobilyacıydı, babam okumayınca onun işini devam ettirmek zorunda kaldı. Dükkânı devraldı. Ama babam daha çok yenilikleri takip ettiği için dükkânı büyüttü. Dolayısıyla küçük bir aile işletmesiyken şimdi orta ölçekte bir işletme oldu. Önceden bütün hesabı kitabı dedem yaparken, şimdi birkaç muhasebe elemanı var (E12,24, Üst).

"*Şimdi ben inşaat işi ile uğraşıyorum. İşin muhasebesi işleyişi vesairesi babam usulü değil, her şey resmi, bir prosedüre bağlı*" (E10,51, Üst).

Katılımcıların ifadelerine göre iş yapma biçimleri geçmişe göre çok farklılaşmıştır. Bu değişimin boyutu kırsal toplumla klasik kent toplumu arasındaki farklılaşmanın da ötesinde çığır açan bir farklılaşmadır. Buna göre, iş, teknoloji, eğitim her zamankinden daha çok birbiriyle ilişkili hale gelmiştir. Teknolojinin gelişim hızı ve artan rekabet koşulları eğitime duyulan ihtiyacı arttırmıştır.

"*Mesleğim gereği interneti kullanıyorum. Açacağımız davalar, vereceğimiz dilekçeler, mahkemelerden ya da kurumlardan talep edeceğimiz bilgileri internet üzerinden takip ediyoruz*" (E24,44, Üst.

"*Ben mesleğim icabı bir takım teknolojik gelişmeleri takip ediyorum*" (E22,66, Üst).

Çalışma yaşamına bilgi teknolojilerinin girmesiyle başlayan zamansal ve mekânsal esnekleşmenin sonucu olarak bazı katılımcıların, işlerinin tamamını veya bir bölümünü işyeri ortamına bağlı kalmaksızın ev ortamında yürüttükleri görülmektedir.

"*Ben hizmet sektöründeyim. Normal zamanlara yüz yüze danışan alıyordum. Pandemi döneminde ise online olarak terapi veriyordum. Yüz yüze olmak, göz göze bakabilmek daha etkili oluyor*" (K18,36, Üst).

"*Şu an çalışma biçimi olarak evden çalışıyorum. Bu yüzden bütün yaşamım, içiçe geçmiş durumda. Ve bu konuda çok kötü, izole edilmiş bir noktada olduğumu düşünüyorum* "(E22,66, Orta-Üst).

"*Yazılım uzmanıyım, pandemide uzaktan çalıştık. Hatta ben hiç işyerime uğramadan bir işe girdim 8 ay çalıştım ve ayrıldım. Sadece koordinatörle mailleşerek oldu bu*. "(E2,45, Üst).

"*Her beyaz yakalı çalışan kadar, hatta belki biraz daha fazla teknolojiyi kullanıyorum*. (K15,43, Orta).

Bazı katılımcılar, telefon ve internet teknolojilerinin sağladığı mekânsal esnekliğin aynı zamanda özel yaşama ayrılmış mekân ve zamanı da işgal ettiğini ifade etmektedir.

> Her an bir e-posta geliyor, mesaj geliyor. Teknoloji sizin en mahrem zamanlarınızı bile çalabiliyor sizden. Akşam romantik bir yemektesiniz eşinizle, evlilik yıldönümü kutluyorsunuz ve eşinize hediye vermek üzeresiniz. Tam o an telefon çalıyor ve bir fiyat teklifi geçmeniz isteniyor karşı taraftan (E15,66, Üst).

Katılımcıların iş pratikleri incelendiğinde bazı iş insanlarının son yıllarda geleneksel tedarik sistemlerinin değişmesi nedeniyle, iş düzenleriyle ilgili değişime gittiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle covid19 salgını döneminde sokağa çıkma yasaklarından dolayı alışverişin e-ticarete yöneldiği, özellikle kadın girişimciler sayesinde internet üzerinden büyük bir e-ticaret hacmine ulaşıldığı ifade edilmektedir.

"Benim bir sözüm vardır "internet çıktı mertlik bozuldu" Çünkü biz aracıydık birilerinden alınan siparişleri birilerine imal ettirip ihracatını yapıyorduk. Ama internet çıktıktan sonra aracılar ortadan kalkmaya herkes direk üreticilere ulaşır duruma gelmeye başladı. Bir mail ile bir mesajlaşmayla yapılıyor işler" (E15,66, Üst).

"Geçen yıl Trendyol ile bir iş birliğimiz oldu. Pandemide sokağa çıkma yasaklarında insanlar evlerindeki ihtiyaçlarını Trendyol, Hepsiburada, Gittigidiyor işte markaların internet mağazalarında yaptı. Biz de bir küçük iç çamaşırı markası çıkardık, tamamen amatörceydi, şansımızı deneyelim dedik. Dışarda kendi markamızı ürettirdik" (E35,48, Üst-Orta).

Araştırmaya katılanların işyerinde çalışma süreleri bağlamında örgütsel bağlılıkları incelendiğinde memurların en yüksek, teknoloji ve bilişim uzmanlarının ise düşük olduğu görülmektedir.

"*1997'de asistan olarak başladım göreve İTÜ'de. Halen aynı yerde devam ettiriyorum. Yirmi beş yıl bitmiş durumda*" (E8,51, Orta).

"*On sene bile uzun süre. Ben ortalama 5-6 yılda bir iş değiştirdim. Bu genel olarak terfi almak için bilinçli tercihlerdi*" (E28,51, Üst).

Katılımcıların çalıştıkları işlere göre aldıkları ücretleri incelendiğinde genel olarak teknoloji, bilişim sektöründe çalışanların diğer çalışanlara oranla daha yüksek ücret aldıkları ifade edilmiştir.

"*Bizim işimizde ücret politikası diğer işlere göre farklıdır. Hem yüksektir hem de ücretiniz çizgisel olarak artmaz*" (E2,45, Üst).

"*TÜBİTAK'ta Fizik mühendisi olarak çalışıyorum. Burada diğer kamu görevlilerine göre daha yüksek maaş alırız*" (E25,51, Orta-Üst).

"*En son çalıştığım yabancı bir radyoloji cihazları firmasındaki pozisyonum Türkiye ve Orta Asya bölgesi pazarlama direktörlüğüydü, 2018 yılı için 30-35 bin TL alıyordum artı primler vardı. Bunun yanı sıra sigorta, araç vs. imkanlar vardı*" (E28,51, Üst).

Araştırmada katılımcıların emeklilikle ilgili ifadeleri incelendiğinde; birkaç bulgu elde edilmiştir. İlk olarak; emeklilik kır toplumunda olduğundan farklı olarak takvim yaşına bağlanmıştır. İkinci olarak; emeklilik, yaşam standardını düşüren bir durumdur. Üçüncü olarak; emeklilik ikramiyesinin alım gücü giderek düşmektedir. Dördüncü olarak; emekliliği düzenleyen bazı kanunlarda değişiklik yapılmasıyla emeklilik hesaplama

biçimi değiştirilmiş, bu da bazı katılımcıların emeklilik planlarını ertelemesine neden olmaktadır.

"*Eskiden hani bir memur emekli ikramiyesiyle ev alınırdı, geçen sene tam olarak bilmiyorum ama yüz yetmiş bin falan aldım. Onun da bir kısmını çocuklara verdim evliliklerinden dolayı. Gerisiyle de arabamı değiştirdim*" (E20,66, Orta).

"*Emekliyim ama çalışmak zorundayım. Hem mesleki birikimimi hastalarıma ve yeni kuşağa aktarmak istiyorum hem de bu dönemde emekli maaşıyla geçinmek mümkün değil* "(K11,71, Üst).

"*Emekli olunca alım gücümüz daha da azaldığını söyleyebilirim. Daha önce aldığımız şeyleri şimdi kısmak durumundayız. Eşimden emekli maaşım var, evim kendimin. Az kenarda param var. Zor günler için denir ya*" (K28,55, Orta).

İş deneyimleri araştırılan katılımcıların ifadelerinden ekonomik faaliyetleri sırasında özellikle döviz kurlarının artışına bağlı krizler yaşadıklarını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra son yıllarda ekonomiye giren kripto (elektronik/sanal) paraların da bireylerin ekonomileri için kriz potansiyeli taşıdığı görülmektedir.

> Şimdi ben esnaflık yapıyordum emekli olduktan sonra burada 20 sene Carrefour'da tuhafiyem vardı. Burada birebir bayan erkek herkese birebir hizmet ettim. Burada tanır herkes beni tanır. Bu Çin malı çıktı Türkiye'ye Çin malı geldi sistem orada bizi boğdu bitirdi ve şu an 100-150 bin liralık malım evde yatıyor yazar kasayı geçiçi kapattım tabelam her şeyim duruyor işte böyle bekliyoruz yani. Bir şey yapmıyoruz (E11,73, Orta).

> Ailemizin durumu atıyorum beş yıl önce daha iyiydi. O zamanın ekonomisi de daha iyiydi. Daha iyi yaşıyorduk ama şimdi aynı değil. Ekonomik krizden dolayı işleri durduruyorlar, iş olmayınca işçiler hep işten çıkarılıyor. Bir de kış olduğu için inşaatta çalışılmıyor. Babam zar zor buluyor iş. Daha az paraya çalışıyor (E30,18, Alt).

"*Bence eksi müdahalesi var öyle hissediyorum. Piyasalar olsun yapmış oldukları kararlarla bence günümüz şartlarını eksiye doğru götürüyorlar. Olumsuz etkileri var.*

Yani bence ilk başta iş olarak, önceki ekonomik durumum şimdiki ekonomik durumumla aynı değil kesinlikle" (K22,33, Üst).

> Medikal estetik uzmanı olarak bütün çalışma materyallerim dolarla avro ile geliyor. Bugün gibi döviz kurlarının nasıl fiyatlanacağını kestiremedikleri dönemde tedarikçi firmalar ürün satmıyor. Biz de aynı şekilde fiyat veremiyoruz hastalarımıza. Ben şu an eski hastalarıma uygulama yapıyorum, yeni hasta almıyorum (K7,48, Orta).

Modern çalışma yaşamını katılımcıların tatil kavramını değiştirmiştir. Tatil kavramı kırsal toplumdan kent toplumuna değişmiştir. Kır toplumunda üretim hafta sonu/ hafta içi, yaz/kış, vs. biçiminde ayrılmamış ve işin gerekliliklerine göre çoğu zamanda doğaya göre ayarlanmışken kent toplumunda çoğu zaman kamu idaresinin ve iş kanunlarının belirlediği koşullarla düzenlenmiştir. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, dinlenmenin her çalışanın hakkı olduğunu ifade ederek ve 4857 Sayılı İş Kanunu ile ücretli hafta tatili ve ulusal bayram ve genel tatiller ile (yıllık, evlilik, ölüm, doğum, yol, yeni iş arama, …) izin haklarını ve bunun şartlarını kanunla düzenlemiştir (1982 Anayasası m.50/3-4).

"*Sözleşmeli öğretmenlik yaptığım için pandemi döneminde bir aydır ücretsiz izne ayrıldım. Devletin verdiği bir destek söz konusu. Ancak ben henüz bir şey almaya başlamadım*" (K24,53, Orta).

"*Daha yeni bebeğim olduğu için, şu an doğum iznindeyim. Onun dışında genelde eşim de ben de yıllık izinlerimizi ağustosa denk getirip tatile çıkarız*. (K31,28, Orta).

"*Adli tatilleri gözetirim genelde. Bu da ağustosun biri ile yirmisi arasıdır*" (E24,44, Üst.)

Kentleşme sürecinde işgücü tanımlamasında yaşanan diğer bir değişim de çocuk işçiliği kavramıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 138 Sayılı Sözleşme ile çalışma yaş sınırını on beş yaş olarak benimsemiş ve on beş yaşın altında çocuğun potansiyelini ve saygınlığını azaltan, çocukluk dönemini yaşamasına engel olan, eğitimini tamamlayamamasına, okuldan erken yaşta kopmasına neden olan fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak zararlı işlerde çalış(tırıl)masını çocuk işçiliği olarak tanımlamıştır. Buna

göre kırsal alanda çok yaygın olan çocuk bakımı dahil diğer ev içi çalışmalar ve ailelerle birlikte yapılanlar dahil her türlü ev dışı çalışma çocuk işçiliği olarak değerlendirilmektedir. Katılımcıların ifadeleri bu bağlamda incelendiğinde çocuk işçiliğinin kırsal alanda olduğu gibi kentsel alanda da varlığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, -bu tezin, "eğitim" maddesinde yer alan- katılımcıların ifadeleri kentleşmeyle birlikte çocuğa yüklenen işlev, verilen değerin değişmesiyle çocuk işçiliği konusundaki yaklaşım farkını da ortaya koymaktadır.

"*Köyde çiftçilik yapıyorlardı hayvancılık yapardık ben de on iki yaşıma kadar ona yardım ettim evde, tarlada. Köyde her çocuklar için geçerlidir bu*" (K13,59, Alt).

"*Küçüklüğümüzden beri tütün işinde anne babamızla çalışırdık*" (K10,51, Üst).

"*Daha 13-14 yaşlarındayken okul harçlıklarımı çıkarmak için çalışıyordum*" (K3,55, Orta).

4.6 Kuşaklara Göre Eğitim Pratiklerine İlişkin Bulgular ve Tartışma

Tablo 10. Kuşaklara Göre Eğitim Pratiklerine İlişkin Tema Tablosu

SORULAR	TEMA (ÜST TEMA)	KATAGORİ (ALT TEMA)	KODLAR (BULGULAR)
Eğitiminizden söz eder misiniz? Anne babanızın eğitiminden söz edebilir misiniz? Eğitimizle ilgili aklınızda kalan bir anınızı anlatır mısınız? Eğitimiznizden memnun musunuz? Kendi eğitimizde karşılaştırdığınız	Eğitimin kuşaklar arası farklılaşması Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği	Yetişkin Kuşak	Kır kent eşitsizliği
		Aracı Kuşak	Eğitim kaynaklarının nispeten eşit dağıtıldığı sosyal devlet uygulaması
		Genç Kuşak	Neo liberal dönem ve özel-devlet okulu ikilemi
		Yetişkin Kuşak	Kırda kız çocuklarının iş ve evlilik nedeniyle okula gönderilmemesi
		Aracı Kuşak	Kentte toplumsal cinsiyet rollerine uygun, kız meslek liseleri, kuran kursları, Aile ve Akraba Baskısı Devletin başörtüsü yasağı uygulaması

da bugünkü eğitim ihtiyacı değişmiş midir?		Genç Kuşak	Ataerkillik, dinsellikten, "mahalle baskısı" kaynaklı toplumsal cinsiyet eşitsizliği azalmakta,
	Ebeveyn Eğitimin Düzeyine Göre Katılımcının Eğitimine İlişkin Bulgular	Yetişkin kuşak	Düşük ebeveyn eğitim; Yetersiz eğitim Teknoloji kullanımı yok
		Aracı kuşak	Ebeveyn eğitimi düşük Kentleşme ile eğitime verilen önem ve kaynakta artış Yabancı dil düzeyi yüksek Teknoloji kullanımından söz edilmiyor
		Genç Kuşak	Eğitime verilen önem ve ayrılan payda artış Eğitimde Bilgi teknolojilerinin kullanımında artış Ders dışı, müzik, sanat, spor dallarında eğitim Diplomanın değersizleşmesi Kurs ve sertifikaların önem kazanması Yabancı dil eğitiminde yaygınlaşma
	Tercih Edilen Meslekler ve Bölümlerin Kuşaklar Arası Farklılaşması	Yetişkin Kuşak	İhtiyaç duyulan işgücüne göre; Öğretmenlik, Mühendislik
		Aracı Kuşak	Serbest piyasa ekonomisi, İşletme
		Genç Kuşak	Küreselleşme Çevre mühendisliği, yazılım ve bilgi teknolojileri
	Eğitimden Beklenti	Yetişkin Kuşak	Orta ve Düşük sosyo ekonomik düzey; Meslek sahibi olmak, sınıf atlamak, Köy yaşamından kurtulmak
		Aracı Kuşak	Orta ve Düşük sosyo ekonomik düzey; Meslek sahibi olmak, eli ekmek tutmak, sınıf atlamak
		Genç Kuşak	Yüksek sosyo ekonomik statüde kendini gerçekleştirmek, Dünyaca geçerli bir meslek sahibi olmak, yurtdışına yerleşmek

Araştırmada katılımcıların eğitim pratikleriyle ilgili ifadeleri incelendiğinde eğitimin toplumsal düzlemde dağılımında eşitsizlikten söz edilmektedir. Sözü edilen ilk eşitsizlik kır kent eşitsizliğidir. Bu bağlamda özellikle yetişkin kuşakta olmak üzere kırsal alanlarda eğitim çağı geçmiş olan katılımcıları, coğrafi koşullar, yaşam ve üretim biçimleri, ulaşım ve iklimin yarattığı eşitsizlikle yanında yoksulluk, devletin derslik, okul araç gereç ve öğretmen açısından bu bölgeleri eksik bırakması gibi nedenleri eğitimlerinin önündeki engeller olarak sıralanmaktadır.

"*İlkokula kadar okudum. Anne baba yoktu, imkanlar yoktu. Tek başınaydım, yaşam mücadelesi o şekilde yaşayabildik. İlkokulu okuyabildik. Ortaokul lise lükstü bize*" (E34,59, Alt).

"*Dört sene okudum. O zaman öyle idi adet. Çalışmak vardı. Yaz başı yayla çıkılırdı, okul kapanırdı. İşlere göre okula giderdin, kimi zaman gitmezdin*" (K17,78, Üst).

Katılımcıların eğitim pratiklerini etkileyen önemli etkenlerden biri de kentliliktir. Katılımcı ifadeleri incelendiğin kentli yaşam tarzını benimseyip, kentin imkanlarından yararlanan ve iyi eğitim aldığını ifade eden katılımcılar bulunmaktadır.

"*Liseyi dokuz yıl Saint Benoit'te okuduktan sonra eğitimime bir süre ara verdim*," (E15,66, Üst).

"*İlkokulu İstanbul'da bitirdim. Sonra sınava girdim, sağlık meslek lisesinde yatılı okudum, hemşire oldum. Daha sonra dışarıdan yüksek okudum, memuriyette yükselmek için*" (K3,55, Orta)

"*Gücümün nispetinde kendime sağlamadığım imkanları çocuklara sağlıyorum(…)Hele hele anneleri, yani onlar okuması için neredeyse kendini çatıdan asıyor, Böyle bir duyguda. Çocuklarımın da kafasında eğitim ağır basıyor* "(E17,56,Orta).

"*Babam lise mezunu, şu anda üniversitede dışarıdan okuyor, aşçılık. Annem buraya geldiğinde sadece ilkokul mezunuydu. Şimdi İSMEK'lere giderek kendini geliştirmeye çalışıyor. Benim yaşımdakiler okuyor*" (K16,19, Alt).

"*Burada okullar köyümüzdekinden daha iyi. Dersler hiç boş geçmiyor. Akıllı tahtalarımız var. İnternetten derslerimizi takip edebiliyoruz"* (K30, 19, Alt).

"*İstanbul'un en önemli faydası öğrenimim açısından birçok seçenek içinden eleyerek kendi başıma seçme şansını bana tanıması oldu*" (E8,51, Orta).

Eğitim pratiklerini etkileyen diğer bir eşitsizlik unsuru toplumsal cinsiyettir. Giddens (2008)'e göre özellikle kırsal kesimde yaşayan aileler geleneklerine daha bağlı olduğundan, kadınların eğitimi konusunda destekleyici değillerdir. Buna göre kız çocuklarının eğitim yaşamı ya hiç başlamamış ya da yarıda bırakılmıştır. Diğer yandan, erkek katılımcıların eğitimi konusunda, cinsiyete dayalı bir kısıtlama olmadığı görülmektedir

"*Köyde ilkokulu sınıfı bitirdim, lise olmadığından, ilçeye gitmem lazımdı. Ama kız olduğum için göndermediler. Bizim Kürtlerde gerçekten de "kız çocuğudur, okumaz. Başına bir şey gelir" derler*" (K38,55, Alt).

"*Ama fakirlikten ama kız olduğumdan okutulmadık. Kız çalışacak, sonra on beş on altısında evlenip giderdi*" (K13,59, Alt).

Toplumsal cinsiyet etkisini özellikle kentlerde akraba ve hemşeri temelli yerleşimin olduğu kentsel alanlarda, gecekondu mahallerinde halen etkisini devam ettirdiği görülmektedir.

"*Ben ilkokulu Beyoğlu'nda okudum. Sonra zaten evlendim. Okumayı çok isterdim. Ama bizim zamanımızda kızın adını ettiler mi (görücüye gelme) o kızı evlendirirlerdi. Çok güzel mektepler vardı muhitimizde, ne yapacaksın; nasip böyleymiş*" (K34,83, Alt).

"*İlkokul mezunuyum. Çok okumak istedim ama babam okutmadı*" (K40,49, Alt).

"*Biraz da kızların il dışına çıkması çok zor oluyordu. Babam da o dönemde çevrenin baskısıyla İstanbul dışına göndermedi üniversite için* "(K33,51, Orta).

> Erkekler üniversiteyi bitirdi beraberinde yüksek lisans ve doktoralarımızı tamamladık. Kızlara çok fazla şans verilmedi. İmkanlar kısıtlıydı. Okul çok uzaktı. O zaman Bayrampaşa biraz daha tekinsizdi. Hem de kız çocuklarının

> eğitimiyle ilgili bilinç yoktu. Babam eski polis olmasına rağmen içinde bulunduğu sosyal dokudan farklı düşünemiyordu (E29,55, Üst).

Kentsel alanlardaki kadın katılımcıların eğitim pratiğinde kadına biçilen cinsiyet rolleriyle ilgili geleneğin etkisi görülmektedir. Bu bağlamda kent soylu olduklarını ifade eden orta yaş ve üzeri katılımcılar için kız teknik liselerinin tercih edildiği görülmektedir. Burada kızların eğitiminden beklentinin, bir evi çekip çevirebilecek beceriyi edinmeleri olduğu anlaşılmaktadır.

> Orta okuldan sonra kardeşim Galatasaray Lisesi'ne verdi babam. Büyük ağabeyim Saint Joseph de okuyordu beni de Cağaloğlu'nda zengin tüccar çocuklarının devam ettiği kız mektebine yatılı olarak başlattı. Burada daha çok dikiş, nakış, yemek, adap gibi dersler okutulurdu. Leydilik okulu gibi bir okuldu. Annemin babamın kararıydı. O zaman onların kafasına göre kız okusa da nihayetinde ev hanımı olacaktı. Halbuki fen derslerimde fevkalade başarılı idim. Doktor olmayı çok isterdim (K19,78, Üst).

"*Moda'da kız enstitüsünden mezun oldum. Oradaki eğitim güzel bir ev kadını yetiştirmek üzerineydi(*…)" (12K,66, Orta).

Bazı katılımcılar eğitimleri üzerinde devletin uyguladığı başörtü yasağından söz etmişlerdir.

"*Çok istememe rağmen beni okula değil, Kuran Kursu'na gönderdi babam. Dört sene süren bir hafızlık eğitimim oldu. Hafızlık yaparken ortaokulu ve liseyi dışardan bitirdim. 1998'de Kocaeli Üniversitesi Gazetecilik bölümünü kazandım, başörtüsünden dolayı okula kayıt yaptıramadım*" (K24,53, Orta).

Eğitim, kadınının kendi ayakları üzerinde durabilmesinin, yaşam tarzını belirlemede söz hakkı olabilmesinin ön koşulu olarak görülmektedir. Bu nedenle cinsiyet, yaş, sosyo ekonomik statü fark etmeksizin katılımcıların büyük çoğunluğu kendileri ya da çocukları için eğitim olanaklarını genişletmeye çalıştıklarını ifade etmektedir.

"*Annem babam ikisi de ilkokul mezunu olmasına rağmen benim eğitimime daha bile fazla önem vermiştir, ağabeyime nazaran. Bizde önce kıza verilir, erkek zeytine devam edebilir diyerekten. Liseyi Ayvalık'ta Üniversiteyi Hacettepe Tıp'ta okudum*" (K11,71, Üst).

"*Buradaki kızların hedefi okumak…Eskiden hep genelde erkekleri okutuyorlardı. Erkekleri daha üstün görüyorlar ama bizde kızlar daha güzel okuyoruz…*" (K,18, Alt).

Eğitim pratiklerini etkileyen diğer bir eşitsizlik alanı ekonomik statüdür. Burada katılımcılar arasında iki farklı dönemin varlığından söz edilmektedir. İlk dönem devletin eğitimi nispeten eşit dağıttığı ya da herkesin çabası ölçüsünde kaliteli bir eğitime ulaşabilmeyi mümkün kıldığı, yetenekli gençlerin kendilerini geliştirebildiği, bu yolla toplumdaki eşitsizlikleri bir nebze aşabildiği bir dönem;

> Genel anlamda Tunceli'de daha sonra yerleşilen Adana'da da ekonomik olarak çok refah içinde değildik. Derslerimize muntazam çalışarak, devletin parasız yatılı okullarında okudum. Bu açıdan baktığınızda o dönem bizim gibi orta halli ya da düşük gelirli ailelerin eğitimle bir yere gelmesi mümkündü. Sınavla Adana Fen Lisesine girdim. Sonra Marmara Hukuk'u kazandım (E24,44, Üst).

"*Ben Pendik Lisesinden 1974'te mezun olduğumda son derece disiplinli, katı bir lise sistemi vardır. O zaman devletin sağladığı koşullarda almış olduğum eğitim matematik, geometri, cebir dersleri İstanbul Teknik Üniversitesi makine mühendisliği bölümünü de kazanıp rahatça okumama yardımcı olmuştu*" (E22,66, Üst).

İkinci dönem ise devletin eğitim alanını daha çok özel teşebbüse ve piyasa koşullarına terk ettiği, eğitim sisteminin var olan sosyo ekonomik eşitsizliklerini gidermekten çok, var olan eşitsizlikleri pekiştirerek mevcut toplumsal yapının yeniden üretimini sağladığıdır günümüzü de içine alan dönemdir. Bu dönemde devlet okullarında eğitimin kalitesi düştüğü için özellikle kırsal alanlarda ve kentlerin yoksul mahallelerinde yaşayan katılımcıların kendilerinin ya da çocuklarının kaliteli eğitime ulaşabilirliği azalmıştır. Bu bağlamda sosyo-ekonomik statüsü yüksek ailelerin nitelikli okullarda daha iyi eğitim almış, buna ek olarak özel ders, kurs, etüt… alma imkanıyla desteklenmiş çocukları matematik, fizik, kimya gibi derslerde daha başarılı olmaları nedeniyle "iyi üniversitelerin mühendislik, tıp, hukuk gibi yüksek puanlı, prestijli bölümlerine girerken,

bu derslerden başarısız ya da daha az başarılı yoksul öğrencilerin liseden itibaren ayrıştığı, genelde meslek lisesine yönlendirildiği, yüksek öğrenime devam edemediği görülmektedir.

"*Özel üniversite var; Kızım Yeditepe'de psikoloji okuyor. Dünyanın parasını akıtıyoruz oraya. Oğlum Kıbrıs'ta okudu, ona da hakeza*" (E1, 66, Orta).

Türkiye'de zengin aileler çocuklarını iyi özel okullarda okutuyor, En iyi okullarına sokuyorlar. Bu lisede de böyle üniversitede de. Yurtdışına eğitime gönderebiliyorlar, dilleri o biçim oluyor. Dolayısıyla ülkeye döndüklerinde çok iyi derecelerde iş buluyorlar. Kast sistemi gibi. Benim gibi ekonomisi idare eder seviyede olanlar devletin okulunda hocasız, laboratuvarsız çevre mühendisi olmaya çalışıyoruz" (K5,23, Orta).

"*Çocuklarım N(…) Okullarında okuyor. Ben memnunum çok. Okul derslerinin dışında, teknoloji, bilim projelerine odaklı bir eğitim alıyorlar. Ayrıca yabancı dil ağırlıklı okuyorlar. Yurtdışı sınavlarına yönelik çalışmalarını da yönlendiriyor okul*" (K29,48, Üst).

Eğitim pratiklerini etkileyen diğer bir eşitsizlik unsuru da etnik kimlik ve alt kültür gruplarına aidiyettir. Bu noktada ortaya çıkan anadil farklılıkları da eğitimde eşitsizlik yaratan bir unsurdur.

> İlkokul dördüncü sınıfta Almanya'da yaşadık. Anne babam bizim daha iyi eğitim almamızı istiyordu. O zaman genelde Türkler, Almanya'nın daha yoksul göçmenlerin olduğu mahallelerde otururlardı. Annem babam, dil sorunu ve kültür çatışmasından dolayı orada iyi eğitim alamayacağımızı anladığı için Türkiye'ye kesin dönüş yaptık (E8,51, Orta).

> "Gerçekten okulda öğretmen bir şey söylediği zaman anlayamıyorsun ya da sen bir şey söylediğinde o anlamıyor baya zorluk vardı. Çünkü yani senin dilin ayrı onunki ayrı sen Türkçe bilmiyorsun o Kürtçe bilmiyor. Gerçekten anlaşmak zordu. Ta ki işte dördüncü sınıfta tam öğrendim diyebilirim Türkçeyi" (K38,55, Alt).

Ailenin eğitim düzeyinin ve sahip olduğu kültürel sermayenin bireyin eğitim pratiği üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Buna göre düşük eğitim ve sosyo-ekonomik statüdeki ailelerin çocuklarının eğitimine daha az eğildikleri, eğitimi diplomaya endeksli düşündükleri görülmektedir.

> Biraz cahillik de var. Etrafta bana istikamet çizecek, okumuş kimsem yoktu. Dünyanın nereye gittiğini düşünemiyordum. Düşünebilsem; okuyup, bir mevki sahibi olmaya çalışırdım. O zaman çoluk çocuğuma da güzel bir istikamet çizebilirdim. Şimdi bir oğlum var, elektrik işi yapıyor. Ortaokulu bitirttim zorla. Ben okumuş olsam, o da diyecek ki babam okumuş, mühendis olmuş ben de okuyayım. Ama olmadı işte (E11,73, Orta).

"*Babam ilkokul mezunu, İstanbul'a gelmiş, tutunabilmiş; iş güç sahibi olup yedi çocuğa bakmış, ama nasıl desem "ne oldurmuş ne öldürmüş" Kültürel olarak yukarıya çıkaracak bir şey yapmamış. Sadece maddiyattan değil, ihtiyaç olarak görmemiş. O zaman üniversite yetiyordu*" (K1,46, Orta).

> (…)Sene 1990, Ankara'da Bilkent yeni açılmış, puanları da düşüktü. Sınavdan da iyi puan alamadım. Arkadaşımın babası öğretmendi, haliyle eğitimin öneminin farkında; Bilkent'te iktisat okudu, yurtdışına gitti. Babam "okuyacaksın da ne olacaksın; sana bir nalbur açayım, çalış" dedi(…) Şimdi benim siyasetle ilgili ideallerim var, eğitim alsaydım bunlara birkaç adım yakın olurdum (E9,52, OrtaÜst).

Buna karşılık kendileri yüksek eğitim almış ve prestijli mesleklere sahip ailelerin çocuklarının eğitimi konusunda kendi sosyo-ekonomik kaynaklarını aktararak çocuklarının eğitim kurumlarında başarılı olmalarına olanak sağladığı okul diploması yanı sıra çocuklarını sanatsal ve sportif alanlara yönlendirdiği görülmektedir. Burada özellikle üst sınıflara özgü spor ve sanat dallarının tercih edildiği göze çarpmaktadır.

"*Bolu Erkek Öğretmen Okulu'nu bitirdim. Pedegoji eğitimi için Çapa Öğretmen Okulu'na geldim. Bir ağabeyim matematik öğretmeni, diğeri maliye yüksek okulu mezunu. Babamın da annemin de soyu eğitime önem veren aileler. Dedem gerçek mollalardandır*" (K35,73, Orta).

> Annem babam ikisi de sosyolog. Onların eğitime çok değer verir, kafa yorar, zaman ve kaynak ayırdığı için çok şanslıyız kardeşim ve ben. Bizim için neyin iyi olacağını bizim yeteneklerimizi de göz önünde bulundurarak karar verdiler. Kendimizi geliştirebileceğimiz hobilere yönlendirdiler bizi (K8,24, Üst).

Kır ya da kent olmanın dışında bireyin yaşadığı fiziksel ve sosyal çevresinin bireyin eğitime bakış açısından, gidecekleri okula, kaynaklara ulaşıma kadar birçok noktada önemli etkisi vardır.

> Annem Ordu'nun bir köyünden gelmişti. Okuma yazması yoktu. Daha sonra İstanbul'da Turgut Özal zamanında açılan okuma yazma kurslarında okuma yazma öğrenmişti. Babam ilk, orta, liseyi dışarda okudu ve kaptan oldu. Beş kardeş, hepimiz üniversitede iyi bölümler okuduk. Bu konuda bizim en büyük avantajımız babamın gelişmeye açık olması ve bizi Rami'nin bir gecekondu mahallesinden alarak Kalamış gibi nezih bir muhite taşımasıydı (E28,51, Üst).

"*Konya Örnek Köy, örnek bir köydü hakikaten. Okuma oranı çok yüksekti. Yani herkes, her aileden okuyanlar vardı. Herkes de birbirini gördükçe eğitime daha çok eğiliyordu*" (E20,66, Orta).

"*Çocuklarımın üçü de okuyamadılar. Türkiye'deki eğitim sistemi biliyorsunuz; Hani Etiler'deki okula gitmiyor tabi Paşabahçe'de Beykoz'un okuluyla aynı değildir*" (E36,70, Alt).

Araştırmada katılımcıların eğitim pratikleri üzerinde etki eden diğer bir kültürel unsurun din olduğu görülmüştür. Buna göre çoğu zaman din ve seküler eğitim birbirine koşut olarak görülmüş, özellikle kırsal alanlarda ve kentte geleneksel yaşam biçimini sürdüren "dindar" ailelerde bu ikisi arasında, önceleri dini eğitimin tercih edildiği, buna karşılık sonraki kuşağın kentleşme, medya ve teknolojinin dönüştücü etkisi, iş gücü piyasasının gereklerine uygun bilgi beceri kazandırmak amacıyla çocuklarını seküler okullara göndermeyi tercih ettikleri görülmüştür.

> Babam çok muhafazakâr bir insandı, aynı zamanda ilmi seven de bir insandı. Ama onun kafasında dini eğitim ile bilimsel eğitimin aynı yürütülmesi

> düşünülemezdi. Bu nedenle çocukları kuran kursu yoluyla okutmak istemiştir(…)Biz dini ağırlıklı eğitim alsak da çocuklarımız için daha seküler bir eğitim tercih ettik. Şimdi büyük oğlum Amerika'da okul kazandı sınav kazandı, eğitimine orada devam edecek (K21,51, Üst).

Araştırma kapsamında kendi eğitim pratiklerinden yola çıkarak değişen eğitim koşullarını ve almış oldukları eğitimin geçerliliğini değerlendirmesi istenilen katılımcılar eğitimi iki yönüyle değerlendirmektedir. Bunlardan ilki eğitimin kapsamı. Eğitimin kapsamı yönünden değerlendiren katılımcılar, eski eğitim sisteminin öğrenciyi bir bütün olarak ele aldığını ve onu her açıdan eğitmeyi amaçladığını ifade etmektedir.

> Biz ilkokulda öğretmenlerimiz bizim her şeyimizle ilgileniyordu. Yani oturuşumuz, duruşumuz, çevreye saygı ne bileyim temizlik kuralları birçok şeyi biz okulda öğrendik. Ailemiz bize o kadar ilgili değildi. Mesela lisede de nasıl hareket edilir, nasıl yenilir işte çatal bıçak nasıl tutulur, nasıl su içilir, nasıl yemek yenilir. Bunları ben hep yatılı okulda öğretmenlerimiz şey yapardı (K3,55, Orta).

"*Ayıp mı bilmiyorum ama ben ilk defa diş fırçalama alışkanlığını okulda öğrendim. Ellerim çatlardı, öğretmenim "krem bulamazsanız limon sür" demişti. Öğretmenimiz her pazartesi kulaklarımıza, tırnaklarımıza, saçımıza bakardı*" (K1,46, Orta).

Eğitiminin çağın gereklerini karşılayıp karşılamadığını tartışan katılımcılar, günümüzün yaşam ve iş düzeninin sürekli gelişmeye ve eğitime bağımlı olduğunu ancak eğitim sisteminin bu hıza ve iş dünyasının değişim hızına ayak duyduramadığını, bu nedenle okul diplomalarının değerinin düştüğünü, diplomanın mutlaka sertifika ve kurslarla takviye edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

"*Teknoloji o kadar çabuk ilerliyor ki eğitimim bunun gerisinde kalıyor. Okulda aldığım eğitimin kendimi farklı yollarla geliştirmezsem bana yeteceğine inanmıyorum*" (K5,23, Alt).

> Artık formel bir eğitim geri kalıyor. Okul diploma ilişkisinden çok hani çok sertifikalar alınıyor artık. Her şey iyice bağlantılandı. Ben psikoloji

> öğrencisiyim. Psikoloji günlerine katıldım Bilkent'inkine. Artık psikolojide multidisipliner bir bakış açısı benimsendiğini bildiğim için kendimi her açıdan geliştirmeye çalışıyorum. Seminerlere katılmaya çalışıyorum staj yapmaya çalışıyorum, yurtdışındaki eğitimleri takip ediyorum (K8,24, Üst).

Küreselleşme ile dünyanın tek bir yer olduğu fikri genişledikçe yabancı dil daha fazla önem kazanmaktadır. Buna ek olarak giderek artan rekabet ortamında bireyler için bir yabancı dil bile ayırıcı bir özellik olarak görülmemekte, bunun yanı sıra ikinci, üçüncü dilin varlığı aranmaktadır. Buna rağmen yabancı dil, Türkiye'de katılımcılar açısından eğitimde bir eşitsizlik alanı olarak öne çıkmaktadır.

"*Annem babam eğitimli olduklarından bizim eğitimimize çok hususiyet gösterdiler. Amerikan kolejinin orta kısmını okudum. O dönem fevkalade bir İngilizcem vardı. Yıllar geçince bazı melekeleri kaybediyorsunuz elbette(...) Çocuklarım hep yabancı kolejlerde tedrisat gördükleri için onların da lisanları vardır*" (K23,87, Üst).

"İtalyanca *ve İngilizcem de vardı zaten*" (K32,66, Orta).

"*Anaokulundan itibaren hem iyi eğitim alsın hem yabancı dili olsun diyerek İstek Okulları'na verdik*" (E23,42, Orta).

"*İngilizce bölümde okumama rağmen ingilizcemin yeterli olduğunu da düşünmüyorum. Hazırlık sınıfında gördüğüm İngilizce yetersiz*" (K5,23, Alt).

Katılımcılara göre bazı bölümler popülaritesini yitirirken bazı bölümler popüler hale gelmektedir. Bu da kendilerini çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlamaya adayan ve bunun yolunun eğitimden geçtiğinin düşünen ebeveynleri çocuklarını nasıl yönlendirecekleri konusunda tedirgin etmektedir. Burada küresel ve ulusal ihtiyaç ve akımlardan söz edilmektedir.

> Bir dönem önce işletme çok popüler bir bölümmüş. Yüksek puanla öğrenci alıyormuş. Sonra bu açık öğretimler, özel üniversiteler açıldıkça. En çok açılan bölüm de işletme olunca haliyle puanları çok düşmüş. Öğrenci de dışarda kalmamak en azından dört yıl daha öğrenci kalmak için, erkek ise askerliği

> ötelemek için işletme tercihi yapıyor. Sonra da her yıl binlerce yeni işletme mezunu işsizler ordusuna katılıyor (E4,22, Orta).

"*Mekatronik okuyorum. Bir taraftan elektronik bir taraftan makine bir taraftan bilgisayar bilmeniz gerekiyor. Alanımı sevmesem de Türkiye'de geleceği olduğunu düşünüyorum*" (E5,24, Üst).

"*Çevre mühendisliği istiyorum. Gelecekte de çevre sorunları artmaya devam edecek. Çünkü üretim arttıkça, yeni şeyler bulundukça çevreyi kirleteceğimiz kesin. Tabii burada bilinç de çok artıyor. Sonuçta başka bir dünya yok gerçekten de*" (E13,18, Alt.)

Katılımcıların eğitim pratiklerini etkileyen diğer bir unsur teknolojidir. Eğitimde teknoloji kullanımından söz edilse de bu imkanların eşitsiz dağıldığı görülmektedir. Teknoloji ülke coğrafyasına eşit dağılmadığı gibi aynı coğrafi alandaki bireyler arasında da teknolojiye erişim açısından eşitsizlik bulunmaktadır.

> Şimdi akıllı tahtalar falan geldi okullara. Mesela bir geometri dersi anlatmak için eskiden tahtaya şekil çiziyorduk. İşte tebeşir vardı, silgi vardı, ben ona çok direndim eski sisteme göre hareket edelim ama bir baktım yeni sistem çok kolay geldi, ona ben de adapte oldum (E20,66, Orta).

"*İngilizce öğrenmek için önce İngilizce chat sitelerine girmeye başladım. Oralara girip İngilizce konuşuyordum. Uzaktan konuşarak epeyce ilerlettim İngilizcemi*" (K24,53, Orta).

"*Okulumuz online oldu bu yıl pandemiden dolayı ama internet gidiyor bazen. Bilgisayarımız eski olduğundan araştırma yaptığımda bazı dosyaları indiremiyoruz" okulumuz online oldu bu yıl pandemiden dolayı ama internet gidiyor bazen. Bilgisayarımız eski olduğundan araştırma yaptığımda bazı dosyaları indiremiyoruz*" (K30,19, Alt).

Araştırmada katılımcıların eğitimin amaç ve beklentileriyle ilgili ifadeleri incelendiğinde genel olarak düşük sosyo-ekonomik statüdeki bireylerin geçim koşulları aldıkları/alacakları eğitime çok fazla bağımlı olduğundan eğitimi "yaşamını kurtarmak", "insan gibi yaşamak" "adam olmak" olarak ifade ettikleri, yüksek sosyo-ekonomik

statüdeki bireylerin ise daha çok kendini gerçekleştirmek, insanlığa yararlı olmak, geriye iyi bir isim bırakmak gibi hazsal anlamlar yükledikleri görülmektedir. Bu bağlamda herhangi bir üniversiteye kapağı atmak ya da çocuğunu herhangi bir üniversitede okutmak geleceğe büyük bir yatırım olarak değerlendirilir.

"*Liseden sonra devam edebilseydim eğer mesela doktor olmayı, hizmet etmeyi, öldüğümde arkamda kalıcı bir şeyim olsaydı isterdim*" (K19,78, Üst).

> Açık söyleyeyim eğitim benim açımdan bir sınıf atlama aracıydı. Bunu materyalist bir taraftan söylemiyorum ama daha iyi imkanlara sahip olup, ailemi kurarken ekonomik sorunları daha az düşünmek benim için cezbediciydi. Bu Adana'dayken de aklımın bir ucunda vardı. Bu yoksul öğrencilerin en önemli motivasyonudur (E24,44, Üst).

"*Aslında sekizinci sınıftan sonra babama "okumak istemiyorum" dedim. Ondan sonra babam beni banyoya soktu sopayla falan dövdü. Sonra da uzun bir nutuk çekti. Haklıydı, okuyup "adam olmamı" istiyordu, kendi çektiklerini çekmememi, her ay para alacak bir işim olmasını istiyordu*. (E13,18, Alt).

Geleceği kurtarmak adına üniversite okumaya artan ilgi üniversitelerin bir sektör olmasına ve giderek daha fazla üniversite açılmasına yol açmaktadır. Ancak bazı katılımcılara göre, hızla açılan ve eğitim kalitesi açısından yetersiz üniversitelerin öğrencilik yaşını arttırırken, ailenin sırtına yetişkin çocuklar yüklemekte, ilk işe girişi geciktirerek erken yaşta edinilebilecek bazı becerilerin öğrenilememesi sonucunu doğurmakta ve "eli ekmek tutmak" pratiğine bağlanan evlenmek, çocuk sahibi olmak gibi pratikleri de ileri yaşlara bırakmaktadır

> D(…)'ta endüstri mühendisliği okudum. Aldığım eğitimin dünya standartlarına uygun olduğunu ve gerçek iş dünyasının ihtiyaçlarının örtüştüğünü düşünmüyorum. Bu da benim alanımda iş bulmamı zorlaştırıyor. Şu an maaşlı, düzgün bir işim yok. Nişanlım var, ama ne olacağımızı bilmediğimden evlenemiyoruz. İkimizin de tam olarak eli ekmek tutmuyor (K5,23, Alt).

Y… üniversitesi işletme bölümü mezunuyum. İşsizim, kendi paramı kazanmaya başlayamadım daha. Bunun sebebi Türkiye'de çok fazla işletme fakültesi açılmış olması. Hem normal üniversitelerde hem de açıköğretimlerde en çok açılan ve öğrenci alınan okul işletme. Öğrenci de dışarda kalmamak en azından dört yıl daha öğrenci kalmak için, erkekse askerliği ötelemek için işletme tercihi yapıyor (E4,22, Orta).

4.7 Kuşaklara Göre Aile Ekonomisi ve Tüketimine İlişkin Bulgular ve Tartışma

Tablo 11. Kuşaklara Göre Aile Ekonomisi ve Tüketime İlişkin Tema Tablosu

SORU	TEMA (ÜST TEMA)	KATAGORİ (ALT TEMA)	KODLAR (BULGULAR)
Aile bütçesi	Bütçeyi kim yapıyor	Bütçe Yapıcının Kuşaklara Göre Değişimi; Yetişkin Kuşak;	Kırsal alanda ve geleneksel ailede Ataerkillik
		Bütçe Yapıcının Kuşaklara Göre Değişimi; Aracı Kuşak	Kentleşme, kadının iş yaşamına girmesi, kadın haklarıyla ilgili bilincin yükselmesi ile bütçenin demokratikleşmesi
		Bütçe Yapıcının Kuşaklara Göre Değişimi; Genç Kuşak	Bireysel bütçe
	Gelirin dönemleri	Yetişkin Kuşak;	Kırsal alanda tarım, yıllık
		Aracı Kuşak	Kentleşme ile aylık kazanç, proje bazlı kazanç
		Genç Kuşak	Aylık kazanç, proje bazlı kazanç
Gelirinizden nelere pay ayırırsınız?	Bütçenin Kullanımı Alım gücünde, tüketim alışkanlıklarında değişim	Yetişkin	Kırsal alanda Beslenme, Giyim, Üretim maliyetleri, İhtiyacı kadarını harcama; İhtiyaç maddeleri aile hane halkı tarafından üretiliyor
		Aracı Kuşak	Kentleşmeyle birlikte; barınma, ve yaşamı sürdürme harcamaları

			artmıştır. İhtiyaç lüks ayırımı Aile içi üretim azalmıştır.
		Genç Kuşak	Teknoloji Boş zaman, eğlence, tatil Lüks tüketim iştahı..
	Tatiller	Yetişkin Kuşak	Memlekette üretici tatil
		Aracı Kuşak	Memleket tatili Plaj tatili
		Genç Kuşak	Tüketitim tatili, plaj tatili, yurtdışı tatil
	Hobi ve Boş zaman	Yetişkin Kuşk	Dikiş, nakış, örgü gibi ihtiyaç karşılamaya yönelik üretim
		Aracı Kuşak	
		Genç Kuşak	Boş zaman ve hobiler tüketim unsuru
Tasarruflarınızı nasıl değerlendirirsiniz?	Yatırım Araçları	Yetişkin kuşak;	Konut, arsa, altın
		Aracı Kuşak	*Konut, arsa, Döviz, Altın, Borsa*
		Genç Kuşak	*Kripto para*
Gündelik yaşamınızda teknoloji nerelerde kullanırsınız?	Teknolojik araç kullanımı ve değişim periyodu	Yetişkin kuşak	Ev teknolojisi ve iş amaçlı basit teknolojik araçlar, traktör
		Aracı Kuşak	Ev teknolojileri ve iş amaçlı teknolojiler Taşıt
		Genç Kuşak	İleri teknolojik araçlar,
Ekonomik olarak başınız sıkıştığında kimden yardım alırsınız?	Borçlanma	Yetişkin Kuşak	"Kendi yağıyla kavrulma" Geleneksel toplum, eşten dosttan borç alma
		Aracı Kuşak	Aileden borç alma Banka kredisi

		Genç Kuşak	Aileden borç alma, Bireyselleşme ile kredi ve kredi kartı kullanımı
Alışverişlerinizi nerelerden yaparsınız?	Alışveriş Biçimlerinin Farklılaşması	Yetişkin kuşak	Semt Bakkalı, Pazar Market,
		Aracı Kuşak	*Semt Pazarı, Market*
		Genç Kuşak	AVM, İnternet Alışverişi Kredi Kartı

4.7.1 Kuşakların aile bütçesi ve harcama pratikleri

Katılımcıların aile ekonomilerinin dayanağını oluşturan bütçe kaynakları bulguların "iş yaşamı" başlığı altında özetlenmiştir. Bu başlık altında sosyo-ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel değerler gibi temel birimler arasındaki etkileşimlerin karmaşık bir sistemi olarak ekonomik faaliyetlerde bulunan ailede, bütçe yetkisinin kimde ve gelirin nasıl kullanıldığı incelenmektedir.

Aile bütçesi, ailenin gelirlerini ve bu gelirin hangi dönemlerde geldiği, nerelere harcandığını ifade eder. Kırsal tarım toplumunda genellikle gelir, hasattan sonra yıllık olarak geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca kır ya da kent fark etmeksizin ataerkil aile yapısında kadının emeğinden bağımsız olarak bütçe yapma yetkisinin çoğunlukla erkekte olduğu, kentleşmeyle birlikte kadının eğitim düzeyinin artması ve ücretli işe girmesiyle hem bütçeden aldığı payın artması hem de bütçe yapmada söz hakkı elde etmesi anlamında bir demokratikleşme olduğundan söz edilebilmektedir.

"*Para kaynatamın elindeydi. Fındık bahçelerimiz vardı, oradan gelen gelirle yaşıyorduk. Her yıl fındıktan alınanla önce geçen yılın borçları ödeniyor, sonra eve erzak alınıyor. Sonra öbür sene fındığa kadar deftere yazdırılıyordu. Alınanlar nüfusa göre taksim ediliyordu. Hiçbir şeyimize sahip değildik*" (K40,49, Alt).

"*Aile bütçesinin nasıl kullanılacağına erkek karar verirdi. Hasatın parası babamın adına yatardı. Hatta annemin kendi babasından kalan arazilerden gelen paranın nasıl kullanılacağına bile babam karar verirdi*(…)" (K14,49, Üst).

"*Evin gelirine giderini babam yapardı. Anneme de evin ufak tefek harcamaları için belli bir para verirdi*" (E8,51, Orta).

"*Annem ev hanımı olduğu için bir tek babamın işçi maaşıyla geçinirdik. Evin bütçesi anneme emanetti. O çok güzel idare ederdi parayı, yettirmeyi bilirdi*" (K33,51, Orta).

Kente göçle birlikte aile bütçesinin gider kalemleri arasında en önemli payı barınma giderleri almaktadır. Buna göre kentte kendi mülküne sahip olmayan aileler için semt, konut tipi, konutun yaşı ve büyüklüğüne göre değişmekle birlikte barınma için kira ödemesi yaparlar. Bu bağlamda kentli birçok ailenin en büyük hedefi kira yükünden kurtulmak, başını sokacak kendi evini alabilmektir. Bu birçok katılımcı için önemli fedakârlıklar gerektiren bir durum bazıları açısından çeşitli mağduriyetlere neden olduğu görülmektedir.

"*Beyimle hiç kendi evimiz olmadı, hep kiracılık yaptık*" (K34,83, Alt).

"*İnsanın yediğini içtiğini kimse bilmez. Ama insanın ölecek bir evi mutlaka olmalı. Elimden geldiğince hep kendi evim olsun diye çalıştım. Bunu da becerdim*" (E36,70, Alt).

"*Biraz paramız vardı elimizde avucumuzda, onu da topraktan girdik daireye, müteahhite kaptırdık*" (K34,83, Alt).

Katılımcıların aile bütçeleri hakkındaki ifadelerden anlaşılacağı üzere en önemli gider kalemlerinden biri de beslenme gideridir. Beslenme gideri besin ögelerinin temini ve çeşidi açısından kır ile kent arasında önemli fark olduğu görülmektedir. Kırsal alanda tüketilen besin ögelerinin çeşit olarak az ve birçoğu aile içinde üretilmektedir. Buna karşılık kentte ev içi üretim konserve, turşu, salça gibi yardımcı besin ögeleri ile sınırlıdır.

> Yörük kadınlarının on parmaklarında on marifet vardır; hayvancılığın yanı sıra neredeyse tükettikleri her şeyi üreten bir sistemden söz ediyorum. Kadınlar, ekmeğini yapar, yağıydı, peyniriydi, yoğurduydu her şeyini kendi yapar. Çadırını kendi dokur, kilimini, dokur, çorabını, şalını dokur. Hem kendileri için hem de küçük de olsa pazara üretim de yapar (E20,66, Orta).

"*Cevizli 'deki evimizin büyük bir bahçesi vardı. Annemler yazdan konserve, turşu, tarhana hazırlarlardı o bahçede. Sonra ev tabii kentsel dönüşüme gidince ne ev kaldı ne bahçe*" (K33,51, Orta).

Beslenme yalnızca yaşamsal olarak ihtiyaç duyulan enerjinin alınması amacıyla yapılan bir faaliyet olmakla birlikte kır ve kent arasında, kuşak farkı, yaşam tarzı, sosyo ekonomik statü gibi etkenlere bağlı olarak katılımcılar arasında farklılaşmaktadır.

"*Kendi gelinim de dahil olmak üzere kadınlar evlerini sahiplenmiyor. Benim gençliğimde gelinlik kızlara evde artık, kuru ekmekleri nasıl değerlendirecekleri anlatılırdı*" (K12,66, Orta).

"*Mutlaka dışarıda yemek yiyoruz, içiyoruz. Sık sık boğazda gezmeyi çok severim Kavak'a gitmeyi çok severim. Bunun haricinde mutfağımızda muntazaman çorbasından tatlısına kadar yemeğimiz hazırlanır*. "(K23,87, Üst).

"*Dışarda yemek yemem hem hijyen açısından tercih etmiyorum hem de evde yapabileceğim bir tabağa dışarda neden yüz lira iki yüz lira ödeyeyim, ben memurum sonuçta*" (K33,51, Orta).

Kırsal ve kentsel alanlar ve kuşaklar arasında farklılık göstermekle birlikte; yaşam standardı ve sınıfsal farklılaşmanın bir unsuru olarak görüldüğü oranda eğitim masraflarının aile bütçesinin önemli bir kalemidir. Katılımcıların aile bütçesinden ayırdıkları pay ve eğitim pratikleri, bulgular bölümünde eğitim başlığı altında özetlenmiştir.

Aile bütçesinde bir diğer gider kalemi giyim kuşam için yapılan harcamalardır. Giyime aktarılan pay, yaşanılan yer, kuşak, cinsiyet, gelir durumu ve yaşam tarzı açısından farklılık göstermenin yanı sıra çeşidi ve temini de katılımcılar arasında farklılık göstermektedir. Buna göre ilk kuşak açısından aile bütçesinden giyime harcanan pay düşüktür. Bu bağlamda ailenin kadınlarının dikiş ve dokuma yoluyla aileyi bu yönden desteklediklerı görülmektedir.

"*Benim de hiç adam akıllı takım elbisem olmadı. Babam bir hasat zamanı hani hak karşılığını alınca, beni Zile'ye götürdü. Bir bitpazarı derler oradan, bir tane yeşil pantolon aldı. Bir tane kahverengi ceket aldı. O bile büyük bir şeydi*" (E34,59, Alt).

"*Kıyafetlerimi, ayakkabılarımı tamir ettirirm. Hemen atmam. Bazı ufak tefek tadilatları da ben yapabilirim. Eşyalarımız uzun dönemli kullanmak için kaliteli almaya çalışıyorum, bütçem yettiği ölçüde*" (K5,23, Alt).

"*Ortalama kıyafet ve kozmetik harcamam (2019 fiyatlarına göre) bazen 1000 bazı ay 2000 TL. olur. Anneannem hiç kozmetik alışverişi yapmamıştır* (K2,24, Orta).

> Giyim kuşamda bir kıyaslama oluyor. Ben mesela benim yaşımdaki insanlar bunu giyiniyor, ben de giyinmek istiyorum. Bu yüzden çok fazla alışveriş yapabiliyorum. Çoğu da giyilmeden dolapta bekliyor(…) Yani ihtiyacın dışında işte moda olsun biraz daha kaliteli olsun, lüks olsun diye bakılıyor. Çeşit olsun diyorsun. Hergün farklı kıyafet giymen gerekiyor (K4,23, Orta).

"*Ayakkabım yırtılana kadar ben onu giyerdim. Boyatırdım giyerdim, yaptırırdım giyerdim. Şimdi öyle bir gereksinim yok. Artık imkanlar değişti, ayakkabı pahalı, lük değil, teknolojiden dolayı bol*." (E17,56, Orta).

Giyim kuşam bir kez alındığında kullanım ömrüne bağlı olarak farklı kullanıcılar tarafından yeniden değerlendirilebilir bir üründür. Bu bağlamda eski kuşaklar açısından mevcut kıyafetin tadilatı yoluyla yenilendiği ya da akraba ve komşular arasında dolaşıma sokulduğu görülmektedir. Bu durum özellikle kentsel alanlarda "bit pazarı" ve internet üzerinde satış yapan "ikinci el" ve "vintage" sektöründe kendini göstermektedir.

"*Eşyalarımı israf etmem, kendim tamir ederim, uzun süre kullanırım. Eskiyinceye kadar., Sıkıldım diye atmam. Eşimin gömleklerinin yakasını tornistan ederim. Kendi çocuklarımın kıyafetleri saklamışımdır hep, torunlar giysin diye de beğenip giymiyorlar*". (K35,73, Orta).

"Biz ailede hem kız kardeşler kendimizin kıyafetlerini hem de çocuklarımızın kıyafetlerini aramızda sirküle ederiz. Altı kız kardeş ve çok fazla çocuk var" (K24, 53, Orta)

Katılımcıların sağlık harcamaları ile ifadeleri incelendiğinde bu konuda geçmişe göre bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Bunda "sağlık" tanımının kırdan kente ve zaman içinde değişmesi, kent toplumunda astım, depresyon, stres, diyabet, tansiyon, obezite gibi hastalıkların artış göstermesi, estetik kaygıların önem kazanması, hamileliğin tıbbi takibi, önleyici sağlık uygulamaları ve check-up'ın yaygınlaşması, neo liberal politikalarla sağlık hizmetinin günden güne pahalanması, özel sağlık sigortasının yaygınlaşmasından söz edildiği görülmektedir.

"*200 bir ay bir kesiliyor 300 bir ay kesiliyor. Geçen ay 2900 maaş aldım mesela, bu ay 2650'a düştü*" (E36,70, Alt).

"*Sağlıklı, güzel yaşlanmak için düzenli spor merkezine gidiyorum. Bazı botoks, dolgu, vitamin saç sağlığım için keratin uygulamaları yaptırıyorum. Eskiden annemin zamanında diyelim ki lükstü bunlar, şimdi gördüğüm kadarıyla herkes için*" (K1,46, Orta).

> Eşimin özel sağlık sigortasına yıllık 6 bin tl para ayırıyoruz. Benimkini çalıştığım şirket yaptırıyor. Aksi halde sağlık harcamaları çok fazla tutuyor. Türkiye'de SGK tüm ilaçları ve tüm harcamaları kabul etmiyor, ettiğinde de devlet hastaneleri sıkıntılı. Özel sağlık sigortaları iyi kalitede hizmeti çok uygun primlerle almana yarıyor. (E2,45, Üst).

Aile bütçesinde gider kalemlerinden biri de faturalardır. Faturaların aile bütçesindeki yeri kırdan kente, semtten semte, zamana ve sosyo-ekonomik düzeye göre farklılık gösterir. Buna göre kır toplumunda fatura çok fazla üzerinde durulan bir harcama kalemi değilken kentte ve günümüz toplumunda önemli bir harcama kalemidir.

> Ceyran yoktu bizim zamanımızda idare lambasıyla otururduk. Onu da çok kıskıt kullanırdık. Kaynatam iki geline şu kadar gazyağı verirdi. Fazladan gazyağı bulamazdınız. Yatsıya kadar oturabilirdiniz, sonra yatacaksınız ki gaz idare etsin sizi. Suyu kapıya kadar getirmişti adamlar. Devlet bir hizmet getirmezdi oralara. Fatura da bilmezdik (K17,78, Üst).

"*Evinize 6 adet fatura geliyor. Geçmişte diyelim ki maksimum 3 fatura gelirdi. Bütçemiz içinde işgal ettiği tutar ve oran gittikçe artmakta*" (E7, 36, Orta, Evli)

Katılımcıların tüketim alışkanlıkları ve alım gücü ile ilgili ifadeleri incelendiği kırsal alanlarda ya da kentin yoksul mahallelerinde yaşayan katılımcıların tüketim alışkanlıklarını ifade ederken yer yer mutlak yoksulluktan yani temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak düzeyde yoksulluktan söz ettikleri görülmektedir.

"*Yokluk vardı doğduğumda, millet çırçıplak geziyordu yoksulluk neler çektik. Toprak evlerde doğduk, yaşadık*. "(K20,99, Alt).

"*Biz sersefil büyüdük, altı kardeştik bakımsızlıktan dördü öldü. İkimiz ayakta kaldık*" (E19,78, Orta-üst)

"*Babam küçük çapta ticaret yapardı, annem ev hanımıydı dar gelirli diyebileceğim bir ortamda büyüdüm*" (E24,44, Üst).

> Babam normalde asgari ücret çalışıyor. Pandemide okul olmadığından işe çıkamadı. Yüzde kırk beş kalp yetmezliği olduğu için malul maaşı var. Kira olsun, elektrik, su fatura olsun bazen bizim okul ihtiyaçlarımız oluyor onlara ayırıyoruz. Şu an babamın kredi borcu var. Köyden besinler gelir. Paramızı dikkatli kullanırız. Alışverişlerimiz marketten yardım kartıyla yapıyoruz. Onunla sadece temel ihtiyaçları alabiliyoruz (E30,18, Alt).

Orta sosyo-ekonomik statüye sahip katılımcılar, temel ihtiyaç maddelerini karşılama konusunda herhangi bir sorun bildirmezken birikim yapma eğiliminde oldukları, ihtiyaç ve lüks ayırımı yaptıkları, tüketim maddelerinin tercihinde fiyattan çok kaliteye öncelik verdikleri, zaman zaman üst sınıfa ait görülen tüketim alışkanlıklarına da bütçe ayırdıkları görülmektedir.

"*Ev eşyalarımı bana fayda sağladığı son ana kadar kullanırım*" (E24,44, Üst).

"*İhtiyacım varsa ve almam gerekirse alırım ama ihtiyacım yoksa sırf almak için bir şey almam. Marka takıntısını züppelik olarak görürüm. Elimdeki ya da üstümdeki herhangi*

bir eşyanın bana değer katacağına ait olduğum sosyal sınıfı gizleyebileceğine inanmam. Bu yüzden marka görüntüsünden özellikle sakınırım" (E8,51, Orta).

"*İki memur; aylık 20-25 bin kadar alıyoruz. Beş bin beş yüz kira veriyoruz. Ataşehir'de. Aidat veriyoruz. Ev masrafı, çocuğun ihtiyaçları, aylık kontrolleri var, market giderleri var. Tutumlu yaşamaya da çalışıyorum. Anca yettiriyorum*" (K31,28, Orta).

"*Benden önceki kuşağı dinlediğimde annemi babamı, onlara göre daha rahatım. Temel ihtiyaçlarımı zaten karşılayabiliyorum. Biraz lükse de kaçsam ailem tolere ediyor bunu*" (E3,24, Üst).

Yüksek sosyo-ekonomik statüdeki katılımcıların harcamalarını ifade tarzında mütevazı görünme isteği göze çarpmakla beraber bazı katılımcılar teknoloji harcamaları, yurtdışı seyahatler, müzik, sanat gibi kültürel etkinliklere yönelik harcamalar, kişisel bakım ve spor endüstrisiyle ilgili harcamalara bütçelerinden pay ayırdıklarını, eğitime yatırım yaptıklarını ifade ettikleri görülmektedir.

> Evlendiğimizden beri otuz dört yıl aynı evde yaşadık hiçbir değişiklik yapmadık. Çok mutluyduk. Daha iyi bir eve geçelim, garajımız olsun asansörümüz olsun diye düşünmedik(…) işimize yatırım yaptık. Kızımızın eğitimine yatırım yaptık. Fakat teknolojiye meraklıyım ve işim gereği de çok kullanırım. Onları sık sık değiştiriyorum, geliştikçe, yeni modeller çıktıkça değiştiriyorum (E15,66, Üst).

Aile bütçesinde vergi kendisinin iki biçimde göstermektedir. Bunlardan ilki ücret, kazanç ve rant gibi gelirler üzerinden ödenen direkt vergiler; ikincisi tüketim ve harcamalar üzerinden ödenen dolaylı vergiler. İlk grup vergi "İş yaşamı" başlığı altında özetlenmiştir. Burada katılımcıların tüketim üzerinden ödedikleri vergilere değinilmektedir.

> Ben çocukken çıkmıştı KDV(…) galiba Özal zamanında başladı bu vergiler, fiş çıktı. Hatta bir dönem, pazarlıkta" fiş almazsam ne kadar olur" diye bir cümle vardı. Şimdi marketlerden dolayı bu söz konusu değil. Ekmek alıyorsun vergi, su alıyorsun vergi, ilaç alıyorsun yine vergi (K25,51, Orta).

"*Şu an nefes almak bile bir para olduğunu düşünüyorum. Sokaktaki bir lambaya veya elektrikteki TRT vergisi falan bunların hepsi bizim ekonomimizi sarsıyor*" (E4,22, Orta).

Aile bütçesi kapsamında ele alınan diğer bir gider ev işleri ve çocuk bakımıdır. Özellikle kentlerde sosyo-ekonomik statüye bağlı olarak karşılaşılan bu harcama, kadının dışarıda ücretli işte çalışması nedeniyle düzenli, zorunlu olarak değerlendirilmeye başladığı görülmektedir.

"*Evimde hep bir yardımcım olmuştur. Eskiden evlatlık kızlar gelirdi, çalışırdı Anadolu'dan. Büyüyünce çeyiz yapıp evlendirirlerdi. Köyden bir tane daha gelirdi. Sonra çok göç olunca köylerden buraya*" (K19,78, Üst).

"*Ben çalıştığım için kızımın her zaman bir bakıcısı vardı*" (K11,71, Üst).

"*Ben temizliğe giderim. Her gün gidemem hem o kadar iş bulamam hem de bir iki gün ara koymazsa kafamı kaldıramıyorum*" (K13,67, Alt).

4.7.2 Kuşakların birikimlerini değerlendirmesinde farklılaşma

Gelecekte meydana gelebilecek harcamalara karşı tedbirli olmak anlamında tasarruf, aile bütçesinin dışarıdan gelebilecek ekonomik zorluklara karşı sigortası olmanın yanı sıra aile birliğinin, dayanışmasının da bir ifadesidir. Tasarruf ailenin yapısı, yaşadığı yer, çocuk sayısı, gelir, tüketim alışkanlıkları gibi öznel şartların yanı sıra fiyatların genel düzeyi gibi ülke hatta küresel ölçekteki ekonomik gelişmelerin etkisi altındadır.

"*Çarşı pazar yanıyor, her şey pahalılaştı. Maaşlar yetmiyor ki kenara para koyasın. Şu an çocukların yardımıyla geçiniyoruz*" (E6,73, Alt).

> İki sene önceye kadar mesela en basit örnek bir market alışverişine giderdik. Üç yüz, dört yüz liraya dört poşet evimize kumanya alır gelirdik. Ama geçen gün markete gittim beş poşet tipik ihtiyaçlar diyeyim ben size, iki bin iki yüz lira ödeyip çıktım yani. Yaşam zorlaştırıyorlar. Bu mutfak alışverişi bir hafta yetmiyor (K22,33, Üst).

"*Kendi yaşam tarzım ortanın üstünde ama gelirim şu an ortanın altında diyebilirim. Bu nedenle geçmiş tasarruflarımdan harcıyorum şu an*" (K15,43, Orta).

"*Kendime ait bir evim yok, yazlığımız yok, sadece arabam var 2017 model orta segment bir arabam var. Araba olunca onun da ayrı gideri var. Giderler çok fazla, para biriktiremiyoruz fazla*" (E14, 35, Orta).

Tasarrufları değerlendirme biçimi bireyin yaşı, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik statüsü bağlamında değişim göstermektedir. Buna göre katılımcıların tasarruflarını değerlendirirken kullandıkları yaygın yöntemler konut, arsa alımı, yastık altı olarak nitelendirilen altın ve döviz biriktirme, banka mevduatları, borsa ve fonlardır.

> Klasik şekilde değerlendiriyorum, ev aldım, arabamı aldım. Bizim işte çok fazla eğitim var. Eğitim almanız, yeni yöntemleri tanımanız gerekiyor. Oralara para harcıyorum. Bir ara böyle hisse senedi almıştım o ara takip ediyordum düşmüş mü çıkmış mı diye bakıyorum o kadar (K7,48, Orta).

"*Kendi ofisimi aldım. Oturduğum evi ve bir daire aldım, 2 dükkân bir de arabamı aldım*" (K14,49, Üst).

"*Yaşım itibariyle bir miktar sağlığa, bir miktar da geleceğe yönelik bir ihtiyaca, her an ne olurum ne olmam endişesiyle yaşanılan ülkemizde emeklilik için küçük bir fonunuzun olmasında her zaman bir yarar vardır*" (E22,66, Üst).

"*Borsayı bir zamanlar takip ettim. Ama devam ettirmedim çünkü ben her zaman "avuçtaki kuş, daldaki kuştan iyidir" derim*" (K19,78, Üst).

Gelirlerin ve tasarrufların harcamalara yetmediği zaman borçlanma gereği ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların bu fon açığını nasıl karşıladıkları araştırmada "ekonomik olarak başınız sıkıştığında kimden yardım alırsınız?" biçiminde sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların fon ihtiyacının nasıl karşılandığı kır- kent, aile yapısı, çalışma biçimi, arkadaş, akraba ve hemşeri ilişkilerinin yoğunluğu, kültürel olarak borçluluğa nasıl yaklaşıldığına bağlı olarak değişim göstermektedir. Bu bağlamda katılımcıların bir kısmı "kendi yağıyla kavrulduğu"nu yani, bütçelerini başkasına ihtiyaç duymayacak şekilde planladıklarını ifade etmektedir. Buna karşılık yetişkin kuşak borç ihtiyacını aile ve akrabalık bağlarını kullanarak çözümlerken, akraba ve aile bağlarının daha zayıf olduğu aracı ve genç kuşaktan bireyler banka kredisine yöneldiklerini ifade etmektedir.

"*Valla ben öyle bir sıkıntı duymadım. Tedbirli davranan insanım. Öyle bir dara düşmedim Allah'a şükür*" (K19,78, Üst).

> Biz anneden gördüğümüz gibi hep ihtiyati tedbir hep zor günler için ayrılan bir para, kimseye muhtaç olmamak için hep kendine göre mutfak parası hep bütçe planlaması vardır. "Ekonomik olarak başımın sıkışmaması için gereken bütün tedbirleri elimden geldiğince almaya gayret ederim (K33,51, Orta).

"*Babamın her zaman işi olmuyor, önceden bütün parayı o getirmek zorundaydı, o zaman geçinemiyorduk. Borç harç alıyorduk, komşular sağ olsun yardım ediyorlardı*" (K16,19, Alt).

"*Başım sıkışsa banka kredisine başvururum*" (E16,52, Orta)

4.7.3 Kuşakların alışveriş eğilimlerinin farklılaşması

Alışveriş pratikleri semt, sosyo-ekonomik statü, tüketim alışkanlıkları, yaş gibi etkenlere bağlı olarak değişmektedir. Bu bağlamda katılımcılar kendi alışveriş pratiklerini, buradaki değişimi anlatırken tüketimin ekonomik bir etkinlik olmanın ötesinde kentsel dönüşümden toplumsal ilişkilerin çözülmesine kadar sosyal değişme ve bunun üzerinde durmuşlardır.

"*Bulunduğumuz bölgede bakkal kalmadı. Ama büfe tarzı yerler var oralardan alışveriş yapmak isterim. Küçük esnafı desteklemek hoşuma gider*" (E24,44, Üst).

"*Marketler pahalı girince onu da alayım, bu da lazım diyerek arabayı dolduruyoruz, onun için pazardan alışveriş yapıyoruz arkadaşlarla. Halk pazarlarında ucuzluğu takip ediyoruz*" (E4,22, Orta).

"*Pazardan yaparım genellikle semt pazarından*" (E6,73, Alt).

"*Hangi gün hangi pazar kuruluyor, hangi pazarda ne satılır, kaça satılır tezgâh tezgâh bilirim*" (K13,59, Alt).

"*İstanbul'dayken çocukken ailece pazara gitme ritüelimiz vardı. Şimdi o yok. Sebze meyve de Migros'tan söylüyorum getiriyorlar*" (E14,35, Orta).

Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı gibi gerek ürün çeşitliliği gerekse ürün dönüşüm hızından kaynaklı olarak ürünlerin tazeliğini koruması nedeniyle marketler tercih edilmektedir. Bununla birlikte market ve AVM'ler de kendi içinde hitap ettiği sosyo ekonomik statü grubu açısından sınıflandırıldığı görülmektedir.

"*Alışverişlerimiz büyük alışverişlerimi büyük AVM'ler var oradan yapıyorum. Bunu sınıf atlamanın göstergesi olarak görüyorum*" (K14,49, Üst).

"*Her ay başında önce marketten toplu bir alışveriş yaparım. Et, süt ürünleri, yumurta, sebze, meyve, temizlik malzemeleri… daha uygun oluyor bakkala göre*" (K1,46, Orta).

"*Büyük marketleri tercih ediyorum. Kart kullanırım genellikle. Çok fazla nakit taşımam da bulundurmam da*" (E1,66, Orta).

"*Genellikle marketlerden alışveriş yapıyor annem babam. Marketler avantaj da sağlıyor. İndirimleri takip eder annem, bazen indirime giren ürünler oluyor*" (K16,19, Alt).

Hızla gelişen teknoloji ve yaygınlaşan internet, gündelik yaşamın her alanında olduğu gibi alışveriş pratiklerinin de değişmesine yol açmış, görerek dokunarak, pazarlık yaparak alışveriş, yerini elektronik olarak uzaktan satın almaya bırakmıştır. Burada katılımcılar internetten alışverişin kalite, dağıtım kanalı, zamanlaması ve uzaktan ödeme boyutuna işaret etmektedir. Bu bağlamda katılımcıların bazıları internet alışverişine güvenmedikleri için tercih etmediklerini ifade etmektedir. Bu katılımcılar, genellikle ilk ve ikinci kuşak katılımcılardır.

"*İnternetten alışveriş yapmam. Yanlış malzemeler gönderdiklerini duyuyorum. Cep telefonu isteyim yerine hıyar geliyormuş. Yalnız kitap alırım internetten*" (E19,78, Orta-Üst).

"*İnternetten yapmam, kesinlikle öyle bir alışkanlığım yok*" (E6,73, Alt).

"*İnternetten kesinlikle alışveriş yapmam. Arkadaşlarımdan görüyorum; bozuk geliyor ya kırık dökük geliyor. Beğenmiyorsun geldiğinde*" (K13,59, Alt).

Özellikle genç ve orta kuşaktan katılımcılar ürün gamının genişliği, erişilebilirlik, fiyat avantajları, COVID-19 salgınından korunma amacıyla kalabalık ortamlardan kaçınma

isteği ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı internetten alışveriş yapmayı tercih ettiklerini ifade etmektedir. Buna karşılık bazı katılımcılar ise internetten alışverişin sunduğu seçenek bolluğu ve reklamlar yoluyla kişide sürekli alma arzusu uyandırdığı, tüketimi körüklediği için aile bütçesinin dengede olması açısından risk oluşturduğunu, sadece dışarıda bulamadıklarını bazı ürünleri ve kitap internet üzerinden satın aldıklarını, bunların dışındaki ürünlerle ilgili alımlarında başarısız bir deneyim yaşadıklarını ifade etmektedir.

"*Bu açıdan annemden ve bir önceki kuşaktan ayrılıyorum aslında çünkü ben sanal marketten alışveriş yapıyorum*" (K25,51, Orta).

"*İnternet alışverişim pek yoktu. İşte yeni yeni bir şeyler artık internetten almaya başladım*" (K21,51, Üst).

"*Normalde bulamadığımı ya da normalde örnek veriyorum yüz liradır internette aynısı elli liradır onu alırım onun dışında internetten bilmediğim bir şeyi almaya korkarım. Hani bildiğim bir üründür markalı bir üründür ve dışarıdan daha uygunsa onu alırım internette*" (K7,48, Orta).

"*Ben elektronik ürün ve kitap alıyorum internetten. Bazen Alibaba, Amazon gibi siteleri de kullanıyorum. Mesela taa! Çinden bir saat kordonu Ismarlayabiliyorum*" (E3,24, Üst).

"*İnternetten alışveriş yapıyorum ama çoğunu geri iade ettim. Daha ucuz diye aldım ondan sonra mağazadakine göre daha düşük kalite ürün yolluyorlar o yüzden geri iade ediyorum* "(K4,23, Orta).

Günümüzde alışveriş pratiğinin ayrılmaz parçası olan kredi kartları kullanıcılarına, hesaplarında hiç, paraları olmasa bile tanımlanan limitler ve belirlenen faiz üzerinden nakit para çekme ve alış,-veriş, yapma, harcamaları öteleme ve taksitlendirme, internet alışverişi yapabilme, para puan biriktirme, çeşitli kampanyalardan yararlanma imkânı sunmasının yanı sıra nakit para taşımaktan kaynaklı riskleri ortadan kaldıran bir ödeme aracıdır. Bu bağlamda katılımcıların kredi kartı pratikleri incelendiğinde; büyük çoğunluğunun kredi kartını gündelik yaşamlarının bir parçası olarak, alışverişlerinde kullandığını ve ödemelerini düzgün yaptığını ifade ettiği görülmektedir. Buna karşın bazı

katılımcılar, faize karşı olduğu için, bazı katılımcılar ise harcamaları arttırdığı, tasarruflarını azalttığı için kredi kartı kullanmadığını ifade etmektedir.

"*Kredi kartı insanları müsrifliğe şey yapıyor. Harcarken para görmediği için insan ne aldığını ne verdiğini bilmiyor. Cebindekinden daha fazla harcıyor ve çok kötü günler oluyor o yüzden*" (K17,78, Üst).

> Neredeyse ergenliğimden beri kredi kartı kullanıyorum ben. İlk beş yüz liralık bir kart ile başlamıştı bütün mevzu. Şimdi baya limitli bir kart var hiç ödeyemediğim olmadı bir iki ay sadece şey minimum ödeyip şey yaptım bir dönem şey gelir kaynağımda beklenmedik bir değişim olmuştu. Onun haricinde sorun yaşamadım (E14,35, Orta).

"*Kredi kartı kullanıyorum. Ama kredi kartımın limitlerini ben düşük tutuyorum. Kontrol açısından. Kontrollü gidiyorum kontrolsüz değilim*" (K11,71, Üst).

Kredi Kartının kontrollü kullanılmadığı durumlara dikkat çeken bazı katılımcılar, ömürlerinin bir döneminde kredi kartı harcamalarını abarttıkları, ödeme zorluğuna girdiklerinin ifade etmiştir. Bazıları ise ailesinin kart borçları yüzünden sıkıntıya düştüğünü, hatta boşanmalar yaşandığını ifade etmektedir.

"*Önceden kredi kartı varmış babamda. Almış almış, sonra ödeyememiş, başka bir tane almış, ordan almış oraya ödemiş. Çok fazla tutmuş borcu. Ödeyememişler, annemle arası bozulmuş. Sonra ödediler bir şekilde bitti. Sonra da kırmış kredi kartını atmış*" (E30,18, Alt).

"*Kredi kartı borcum ödeyemeyeceğim kadar birikti iflas ettiğimde birikti tabi ödeyemedim de iflas ettiğim dönemde*" (E29,55, Üst).

Aile bütçesinin diğer bir kalemini teknoloji oluşturmaktadır. Teknoloji ürünleri özellikle ev içi cihazlar ilk alınırken ve sonrasında bakım, servis hizmetleri ve güncellenmeleri dolayısıyla aile bütçesi üzerinde önemli etkiye sahip olduğu görülmektedir.

> Önceleri bahçeye kazan kurulur, çamaşırlar kaynatılırdı. İpler gerilirdi. Bahçeye çamaşırlar asılırdı. Sonra çamaşır makinası geldi, merdaneliydi. O döneme göre

> lükstü. Annemin kömür ütüsü vardı, elektrikli ütü geldi. Sonra tel dolabından çıktık babam buzdolabı aldı, ondan sonra elektrik süpürgesi aldı. Bunlar hep elektrik sayesinde oldu. Mesela babam ayran yapma makinası getirdi başka birgün (K19,78, Üst).

"*Teknolojinin en günceline sahip olmak istiyorum. Zaten teknoloji firmaları o konuda bütün inisiyatifi size bırakmıyor. Mesela Iphone birkaç model sonra artık eski telefona güncelleme yaptırmıyor. Dolaysıyla siz telefonunuzu değiştirmek zorunda kalıyorsunuz*" (E12,24, Üst).

Ailenin bütçe harcama kalemlerinden bir diğeri tatillerdir. Katılımcıların tatil alışkanlıkları kır- kent, sosyo-ekonomik statüye duyarlıdır. Bu bağlamda iki tür tatil pratiğinden söz edilebilir. İlk olarak üretici tatiller; bunlar katılımcının kentte yaşamakla birlikte memleketinde çeşitli ölçeklerde üretimi devam ettirdiği, genelde mevsimlik tarıma bağlı tatillerdir.

"*Tatilde biz memlekete gideriz. Dedem babaannem Erzurum'da, biz de memlekete gideriz. Orada hayvanlarımız vardı. Yazın onların peşindeyiz hep, amca çocukları. Koşarız, oynarız. Büyüklerde de katkımız olur. Sonra onlar da bize gelirken her şeyi verirler. Çökelek, fasulye, aşma, ceviz*," (E30,18, Alt).

"*Dedem ölene kadar yaz tatillerinde köye gider, çalışırdık. Buğday ekimi yapılırdı hasat vesaire yapılır, buğdaydan un yapılır, kendimize de alırdık. Diğer ürün satılırdı*" (K33,51, Orta).

"*Köye giderdik. Dedem nenem köyde dururdu yazları, bizde onların yanına giderdik. Babam biz ondan bir şey istediğimizde köyde çalışmamızı şart koşardı. Diyelim kışlık odunu hazırlardık. Yaylaya çıkardık, kışlık peynir, meynir yapardık. Bazılarını İstanbul'a da getirirdik*" (E9,52, Üst).

4.7.4 Kuşakların tatil ve boş zaman pratikleri

Özellikle kentleşmeyle birlikte yaşam tarzında değişme, iş yaşamının ve çocukların eğitiminin zamansal olarak ayarlamalara tabi olması; haftalık, yıllık tatil uygulamaları, kadının çalışmasıyla aile tatillerinin yaygınlaştığı görülmektedir. Bunun yanı sıra,

ekonomik refahın artışıyla memleket tatillerinin yerini deniz, doğa, kültür bağlamlı tatillerin aldığı, Küresel bilincin artmasıyla özellikle beyaz yaka ve yüksek sosyo-ekonomik düzey ve genç kuşakta yurtdışı tatillerin yaygınlaştığı görülmektedir.

> Adana'da olduğumuz dönemde tatil bilmezdik. Daha sonra eğitim için İstanbul'a geldikten ve iş yaşamına girdikten sonra adli tatilleri gözeterek tatillerimizi düzenlemeye başladık. Geçmişte dedemin, annemlerin yanına giderdik. Daha sonra yaz tatillerinde deniz kıyısına gittik daha çok. Yurtdışı tatillerimiz çok fazla olmadı diyebilirim (E30,44, Üst).

> Tatil şeyi yoktu. Ben tatile gitmeye, kendi paramı kazanmaya başladıktan sonra başladım. Ama bu sadece para ile ilgili bir mevzu değil. Çünkü aynı zamanda bir kadın olarak tek başıma seyahat etme özgürlüğüne kavuşmuş olmam, kentsel alanda kentli bir yaşam tarzı sürmem ve dini tutum olarak ailemden daha geniş bir çerçevede bakmam da tatil anlayışının yerleşmesine neden olmuştur (K15,43, Orta)

Katılımcıların hobi ve boş zaman pratikleri incelendiğinde, özellikle yetişkin ve aracı kuşakta kadın katılımcıların kullanım ve ekonomik değeri olan hobilerden söz ettiği, ekonomik refahın artışına bağlı olarak hobi ve boş zaman aktivitelerinin bir tüketim unsuru haline geldiği görülmektedir.

"*Ben çok resim yaptım yüz dört tane tablom var evimin duvarlarına da zaten kendi resimlerim asıyorum. Şiir yazarım, hikâye yazarım. Onlar da birikmiş hep var ama basılmamış yazılarım var. Zaman zaman Facebook'ta paylaşıyorum*" (K,87, Üst).

"*Dikiş dikmeyi çok seviyorum evde bir şeyler üretmeyi çok seviyorum. Artık materyallerden bir şeyler oluşturma geri dönüşüm diyebileceğim tarzda bu tarz şeyler yapmayı çok seviyorum*" (K27,53, Orta).

"*Kalamış'ta büyüdüğüm için hobilerim daha çok denizle ilgili, yelkenli yaptım mesela. Onun dışında basketbol oynadım, sinemaya gitmeyi severim. Paraşütle atlarım, tenis oynarım, at binerim(…)*" (E28,51, Orta-Üst)

4.8 Kuşaklar Arası Farklılaşma Bağlamında Dini Pratiklere İlişkin Bulgular ve Tartışma

Tablo 12. Kuşaklar Arası Farklılaşma Bağlamında Dini Pratiklere İlişkin Tema Tablosu

SORULAR	TEMA (ÜST TEMA)	KATAGORİ (ALT TEMA)	KODLAR (BULGULAR)
Yaşamınızı yönlendiren unsurları düşündüğünüzde nasıl bir sıralama yaparsınız; yasalar, gelenekler, din... gibi Ailenizi de göz önüne bulundurduğunuzda gündelik yaşamınızda değişimler nelerdir? Dinin son yıllarda gündelik yaşamda öneminin arttığına inanıyor musunuz? Dini bilgilerinizi hangi kaynaklardan edinirsiniz?	Din algısı	Yetişkin Kuşakta Din Algısı	Yetişkin kuşakta geleneksel dindarlık, ataerkillikten besleniyor Dini baskı babadan geliyor. Dini eğitim dayatma ya da sadelik biçiminde uygulanıyor
		Aracı Kuşakta Din Algısı	Dinin gelenekle ilişkisi gevşiyor. Sekülerleşme ve dindarlaşma Dini bilgi aileden, kuran kurslarından ve internetten öğreniliyor
		Genç Kuşakta Din Algısı	Farklı gruplarla birlikte yaşam, Özgür din anlayışı
	Kentleşme	Yetişkin Kuşakta Kentleşmenin Din Algısı Üzerindeki Etkisi	Akraba temelli yerleşim-gelenekten kopma korkusu, yeni dini anlayışlarla karşılaşma, muhafazakarlık
		Aracı Kuşakta Kentleşmenin Din Algısı Üzerindeki Etkisi	Din olgusunun toplumsaldan kopması Gelenek ile kentsel değerler arasındaki gerilim ve uzlaşı Yeni dini ritüellerin öğrenilmesi Sekülerleşme
		Genç Kuşakta Kentleşmenin Din Algısı Üzerindeki Etkisi	Mahalle baskısının etkisini yitirmesi, Bireyselleşme Özgürlük
	Devlet Eğitim Kurumları Dine Müdahale	Yetişkin Kuşak	Devletin informel kuran kursları ve dini yaşam üzerindeki denetimi
		Aracı Kuşak	Resmi Kuran Kursları, İHL.
		Genç Kuşak	Resmi Kuran Kursları, İmam Hatip Liselerinin yaygınlaştırılması, "Seküler yaşam tarzın üzerindeki iktidar baskısı"
	Medya, Teknoloji ve kitle iletişim araçlarının kullanımı	Medya, Teknoloji ve kitle iletişim araçları Kullanımının Yetişkin Kuşağın Din Algısı Üzerindeki Ekisi	*Kadın katılımcılar arasında facebook grupları üzerinden* sanal cemaat oluşturma

		Medya, Teknoloji ve kitle iletişim araçları Kullanımının Aracı Kuşağın Din Algısı Üzerindeki Ekisi	Dinin tüketim ve gösteri unsurları öne çıkıyor Whatsapp grupları, facebook grupları kutsal gün kutlama mesajları
		Medya, Teknoloji ve kitle iletişim araçları Kullanımının Genç Kuşağın Din Algısı Üzerindeki Ekisi	Dini ritüel ve pratiklere karşı kayıtsızlık bildiriyor Dini gösteriş ve tüketim unsuru olduğu üzerinde duruluyor
	Gündelik Yaşamın Dine Göre Düzenlenmesi	Yetişkin Kuşak	Namaz, oruç gibi ibadet ve dini ritüeller yerine getiriliyor, Faiz karşıtlığı
		Aracı Kuşak	Din gündelik yaşamı yönlendirme açısından önceki kuşaktan ayrışıyor; Sekülerleşme
		Genç Kuşak	Din kalpte yaşanıyor, gündelik yaşamı yönlendirmiyor

Din, kutsallık fikrine dayalı olarak müminleri, sosyo-dinsel bir topluluk içinde birleştiren inançlar, semboller, pratikler kümesidir (Marshall, 1999, s.156). Din, toplumsal düzenin sağlanması, sürdürülmesi, meşrulaştırılması açısından aile ile benzer bir işleve ve bu bağlamda gündelik yaşamı düzenleme iddiasına sahiptir (Tekin, 2016).

Araştırmada üç kuşaktan katılımcıların din algısı ve dini pratiklerle ilgili tutumu "dinin son yıllarda toplumsal yaşamda öne çıkan bir unsur olarak görüyor musunuz, kendi gündelik yaşamınızdan yola çıkarak anlatabilir misiniz?" şeklinde sorulmuştur. Katılımcıların verdiği yanıtlar değerlendirildiğinde din algısında, kuşağın, değişimin temel belirleyici olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte daha çok ilk kuşakta kendisini kent soylu olarak tanımlayan katılımcılardaki din algısı "insanın iç aleminde yaşanan", "temizlik", "huşu", "insan sevgisi", "laik", "özgürlük" "hoşgörü", çerçevesinde şekillenen bir din algısıdır. Dini ritüellerin yerine getirilmesinde baskıcı olmayan, geleneksel ve abartıdan uzak bir tavır söz konusudur. Bu durum, Kıray (2002)'ın "kentleşmeyle birlikte dinin etkisi yumuşayacağı ve dinin kişiselleşeceği" tezi ile uyumludur.

"*Ben dini vecibelerini yerine getirmekte tembellik yapsam da dindar biriyim*" (E1, 66, Orta).

"*Aileniz size vermişse ve sizin yatkınlığınız varsa yapıyorsunuz, Bunu sizin sevmeniz lazım, yukarıdaki o yaratana inanmanız, güvenmeniz lazım. Ama çocuğuna dahi "sen şunu yap" dediğin zaman yerine göre tam ters tepebiliyor*" (E15,66, Üst).

> Benim annem babam dinlerine düşkün insanlar ama kendi hallerinde ve kendi inançları kendi kalplerinde yaşadılar. Babam camisine gider. Annem namazını kılar, Kuranını okur. Kimsenin hakkını yemediler, dürüst insan oldular. Kalp kırmadılar. Bize de bu değerleri verdiler. Baskı yapmadılar, başımızı örtme, okumanıza engel olma gibi bir şey de olmadı (K33,51, Orta).

"*Ben dini insanın kendiyle alakalı olduğunu hani, laik diyoruz ya laik düşünen insanım. Yani, dini insanın içsel şeyi olarak düşünüyorum*" (K1,46, Orta).

Bazı katılımcılar din algılarının, ailenin dini tutumuna, aile tarafından verilen dini eğitime, bağlı olarak şekillendiğini ifade etmektedir. Burada bazı katılımcıların aileden aldıkları dini eğitimin despotik olduğunu bazıları ise daha çok "sevdirme", "benimsetme" tarzında olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Katılımcıların bazılarının aileden aldıkları eğitimi olduğu gibi kabullendikleri bazılarının ise referans almakla birlikte onu kendilerine göre yorumları görülmektedir.

"*Bizim anne babamız dini eğitim verdirdi bize. O zamanlar öyleydi, hoca gelirdi eve. Evlendiğimde de kayınpederim de hocaydı. Aydın'ın en büyük camisinin imamıydı. Olduysa bazı eksik bilgim o tamamlamıştır, o vakit*" (K23,87, Üst).

"*Dine yönelişim hep ailemin dayatmasıyla oldu. Ben babamdan farklı olarak seküler bir eğitimin yanında çocuklarıma nasıl ki piyano dersi aldırıyorum, din dersini bir alt yapı oluşacak şekilde desteklemeye çalışıyorum*" (K21,51, Üst).

Katılımcıların çoğunluğu ailedeki dini telkin ve baskının özellikle baba tarafından uygulandığını ifade etmişlerdir. Çocuklara erken yaşta dini eğitim vermenin gerekliliğini savunan düşünce, İslam dininin kutsal kitabı olan Kuran-Kerim'in anne babaya, "çocuğuna dinini öğretme sorumluluğu" yükleyen ayet ve hadislerden referans alır. Buna

göre anne-babalar, çocuklarına Allah'ın emir ve yasaklarını bildirmeli ve buna uygun bir yaşam sürdürebilmeleri yönünde teşvik etmeli, zaman zaman da zorlayıcı olmalıdır (Özdemir,2019). Bununla birlikte baskının babadan gelmesinin nedeni olarak tek tanrılı dinlerle ataerkillik arasındaki ilişki ve ataerkil sistemde erkeğin gücünün çok önemli bir bölümünü dinsel inançlardan alması olarak gösterilebilir (Berktay, 2000, s. 16). Bu bağlamda bireyler üzerindeki dinsel baskının zaman zaman ebeveyn – çocuk ilişkisine olumsuz yansıdığı, çocuğun dini düşünce ve pratiklerden uzaklaşmalarına da neden olabildiği görülmüştür.

"*Dindar bir ailede, uzun zaman cemaat evlerinde kalmama rağmen dindar biri sayılmam. Yaşamımı, tercihlerimi yönlendirmez din*." (E2,45, Üst).

"*Babam kendi ailesinden ne gördüyse öyle yapıyor ben kendi doğrumu oluşturabiliyorum. Benim dine bağlı arkadaşım da var, ateist olan arkadaşım da var. Önemli olan nasıl insan olduğu*. "(E27,21, Orta).

Araştırmada özellikle kentleşme ile birlikte gündelik yaşamda din olgusunun toplumsaldan koparak bireyin öznel düşünce ve deneyimlerini merkeze alan, hak ve özgürlükler temelinde şekillendiği görülmektedir.

"*Herkes isteyen istediği gibi, ben iki kez umreye gittim öyle bir baskı yok. Herkes kendi istediği gibi yaşıyor*" (K33,51, Orta).

"*(Babamdan dolayı) ben hep din bu kadar baskıcı mı acaba diye merak ediyordum. Din bence insanların karakterlerinde şekilleniyor*" (K21,51, Üst).

"*Ben başka inanç sistemlerinin de olduğuna inanıyorum. Bunlar insanla Allah arasındadır. Ben dinlerin de insanlar tarafında yaratılmış öğreti olarak görüyorum*" (E28,51, Üst).

Kentsel yaşamın yol açtığı bireyselleşme ile dini ritüellerin yerine getirilmesi ya da çiğnenmemesi yönündeki toplum baskısının da zayıflamasına neden olduğu görülmektedir.

"*Eskiden bir komşu kapıya bir aşure getirirdi(…) şimdi oturduğumuz yerde kimse kimseyi tanımıyor, böyle bir gelenek de yok. Ama kapıma getirse güvenip yiyemem yani*" (E2,45, Üst).

"*Eskiden küçük yerlerde siz dine ne kadar uzak olsanız da bazı şeyleri yapmak zorunda olurdunuz. İşte ne bileyim oruç tutmasanız da tutuyormuş gibi yemez içmezdiniz. Şimdi toplum kalabalıklaştı, mahalle falan kalmadı. Kimse kimseyi tanımıyor*" (K26,68, Alt).

Bazı katılımcılar, ailelerinde "kadınların daha dindar" ve dini ritüellere daha fazla önem verdikleri ifade etmişlerdir. Bazıları ise dindarlığın kadının isteyerek edindiği bir tutum olmayıp, erkek egemen toplumun ve ailenin dayatması olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir.

"*Annemler, köyde, İstanbul'a ilk geldikten sonra da hatırlıyorum, hemen hemen diz altı etek, ince et rengi çorap giyerdi. Sonra bir ara orta yaşlı kadınlar, pardösü giymeye, başlarını türban gibi örtmeye başladılar. Bu konuda onlara hiçbir baskı yokken tamamen kendiliğinden*" (K1,46, Orta).

"*Genelde Ege kasabalarında kadınlar daha dindardırlar. Bu geleneksel anlamda dindarlık diyelim. Kıyafet anlamında yaşlılar geleneksel örtülüdürler. Gençlerde baş örtme yoktur. Köydeki bazı genç kadınlar da geleneksel olarak örtünür*" (K10,51, Üst).

"*Anam gariban çalışırdı. Üzerine din namına yüklenen bütün sömürüye boyun eğerdi. İki kumayı almış kabul etmişti. Babam da din namına namaz ve oruç dışında bir şey görmedim*. (K38,55, Alt).

Katılımcıların ifadelerinden yetiştikleri bölge açısından din algılarında farklılık olup olmadığı yönünde ipuçları elde edilmiştir. Buna göre Türkiye'nin doğusunda yetişmiş ya da köken olarak kendisini "doğulu" olarak tanımlayan katılımcılarda ailede ya da formel olarak eğitim alma ve muhafazakarlık düzeyi yüksek olduğu ileri sürülürken batı illerinde dinin daha "yumuşak" yorumlandığı ifade edilmektedir.

"*Bizim de geçmişte cemaatlerin kuran kursu kılıfıyla çocuklara bazı şeyler aşılayıp, kafasını yıkadığı yerlere gitmişliğimiz oldu. Bizim doğuda bu bir inançtır. Yani*

yatkınlıktır. Din denildiği yerde büyük bir saygı ve teslimiyet var. Çocuklarını da kendilerini teslim ederler (E1,45, Üst).

"*Benim dine merakım açıkçası yok. Çocukluğum Almanya'da geçti. Orada zaten camiler bugünkü kadar etkili değildi. Türkiye'ye geldiğimizde Eskişehir gibi bir yerde çok fazla böyle dine çok şey yoktur*" (E8,51, Orta).

"*Ege kasabalarında din yumuşak yumuşak yaşanır*" (K10,51, Üst).

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere kırdan kente göç, kentsel değer ve yaşam biçimlerinin benimsenmesi anlamında kentlilik ve kentte kurulan ilişkilerin bireyin dini değer ve ritüeller konusundaki tutumunu da etkilemiştir. Bununla birlikte kentte akraba ve hemşeri temelli yerleşimler, kentsel değerlerin kazanılması anlamında kente uyumu güçleştirdiği gibi daha tutucu tutumların gelişmesine de neden olmuştur.

"*Çevreler arası fark olabiliyor, annem Bursa'dayken başını örterdi. Moda'ya gelince kendiliğinden açtı. Babam da açmasını arzulamıştı ki namaz kılar, oruç tutardı*" (K12,66, Orta).

"*Annem İstanbul'a geldiği zaman dizinde etek boyu, başı önünden saçları görünen böyle fiyonk yapılmış, boynu görünen, kısa kollu giyinen bir insanken kıyafeti daha tesettüre uygun bir şekle evrilmiş, daha dindarlaşmıştır*" (K24,53, Orta)

"*Şimdi ben mutaassıp mı diyorlar öyle yetiştim. O düstur üzerine yaşamaya gayret ettim hep. (...) İstanbul'a gelişimde öyle bir çevre edindim*." (E17,56, Orta).

"*Beyoğlu'nda büyüdüm. Babam, dindarlık yönünden normaldi. Beyim de önceleri normaldi. Ama İzmit'e köye gittim gelin olarak. Orada beyim başımı kapattı. O şekilde geleneksel yani. Sonra Üsküdar'a gelince, "aç" dedi beyim*" (K34,83, Alt).

Kentleşme sürecinde farklı gruplarla bir arada yaşamayı deneyimleyen katılımcılar farklı dini ritüellerle tanışmışlardır.

> Biz kandil gibi, mevlit ya da aşure günü gibi şeyleri biz İstanbul'a geldikten sonra gördük. Ama geleneğimizde olmadığından bizde yerleşmedi bu. Köyün yerlileri yaparlardı, onlar gelir düzeyi bu gelenekleri devam ettirebilecek

düzeydeydi. Hani, onlar arasında vardı bu aşure dağıtma. Ölünü arkasından mevlit okutma, şeker, hamur işi, helva dağıtma işi… (K1,46, Orta).

Katılımcıların din algısıyla ilgili ifadelerinde "dindar"lık ve "ahlak" ikilemi ortaya çıkmaktadır. Bazı katılımcılar din ve ahlakın birlikteliğinden söz edilirken ahlaklı çocuk yetiştirmenin yolunun dini eğitimden geçtiğini ifade etmişlerdir. Buna karşılık dinin, son yıllarda toplumsal yaşamda etkinliğini arttırırken, ahlaktan yoksunlaştığını ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır.

"*Babam sürekli "bak oğlum bu namaz sizin boynunuzun borcudur, dinin direğidir, Allah'a yaklaştırandır. Allah'tan başkasına eğilmemektir. der. Kendince bir şeyler öğretmeye çalışır. İşte "alkolik, hırsız, ahlaksız" olmayalım diye temelimizi sağlam atmaya çalışır*" (E18,20, Orta).

"*Allah inancı daha sonrasında tabi gençlik sınıflarına geçince bunlar oldu. İşte yaşamımızdaki amacımızla alakalı ne yapabiliriz yani dış etkilerden nasıl korunabiliriz gibi eğitimimiz oldu, (Bahai öğretisi)*" (E30,18, Alt).

Kendilerini dindar olarak tanımlamayan bazı katılımcılar, evrensel ahlak ilkelerine bağlı olduklarını ifade etmişlerdir.

"*Sosyal demokrat bir sahil kasabasında büyüdüm; Darıca'da. Benim için asıl olan yalan söylememek, adaletli olmak, hırsızlık yapmamak, diğerlerinin haklarına saygı göstermek, yalan konuşmamak, dedikodu yapmamak gibi ortak değerlerdir. Ailemden bunu gördüm ben*" (K18,36, Üst).

Katılımcıların dini düşünce ve tutumunu etkileyen diğer bir unsur da genel olarak, gazete, radyo, televizyon, internet, sosyal medya olarak ifade edebilen medya teknolojileridir. Çoğunlukla internet ve sosyal medya dinin öğrenildiği, bazı dini ritüellerin gerçekleştirildiği sanal bir cemaat oluşturulmuştur.

"*Daha önce Allah'ın bizden ne istediğini merak etmemiştim. İçeriğinin ne olduğu ile ilgili hiçbir fikrim yoktu. Her şeyi aklımla çözmeye çalışıyordum. Kulaktan dolma bilgilerim vardı. Kuran-ı Kerimin Türkçesinin de okunabileceğini öğrendim. İnternetten başka kaynaklardan araştırdım, tefsirleri okudum*" (K3,55, Orta).

"*Facebook'ta ya da YouTube'da başka kanallar var, büyük din alimleri var. Onları dinlerim*" "(K23,87, Üst).

"*Annem bazı hocaları takip ediyor internetten. Gerçekten çok hoca videosu var internette. Şimdi aklıma isim gelmiyor ama her görüşten hoca var*" (E13,18, Alt).

Bazı katılımcılar medya ve internetin içerikleri açısından dini değerleri aşındırdığını, gençlerin dini tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilediğini, "seküler dindarlık" yarattığını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra dinin medyadaki gösteriminin bazı katılımcılar açsından olumsuz referans oluşturduğu görülmektedir.

"*Gençlik kötüye gidiyor, sadece Türkiye'de değil, bu dünya için geçerli bana göre Nihilist bir gençlik yetişiyor. Hiçbir şeyden memnun olmayan, sebatkar olmayan, maymun iştahlı bir gençlik yetişiyor ne yazık ki. Bunda en büyük kusur medyaya ait*" (E10,51, Üst).

> Dini inançlarım çok kuvvetliydi. Ama yaklaşık bir on yıldır bakış açım çok farklılaştı. Ateist oldum. Önceden dindar insanların iyi insanlar olduğunu, onlardan kimseye zarar gelmeyeceğini, içlerinde bir Allah korkusu olduğunu düşünürdüm. Mesela önceden yetiştirilme tarzımız gereği ön yargıyla yaklaştığımız ateist arkadaşlarımın, çok daha insancıl olduğuna şahit oldum (K25,51, Orta).

Son yıllarda iktidar ve medyanın yönlendirmesiyle dine özgü değer ve gösterenlerin önem kazandığını, ayrıcalık kazandırdığını ifade eden bazı katılımcılar, dinin; maddi kazanç, itibar, kariyer, bazen de iyi bir evlilik için araç haline getirildiğinden söz etmektedir.

Kandillere inanmam, kandillerle ilgili ritüellerin de kültürel olduğuna inanıyorum. Bunu biraz gösteriş ve iç rahatlatma olarak görüyorum. Ayrıca kapitalizmin büyüm manevi değerleri sömürüp özünden koparıp, metalaştırma sürecinin bir parçası olarak görüyorum. "*Yani bana göre bu çağda kandillerin feyzinden GSM şirketleri yararlanmaktadır en çok*." (K21,51, Üstl).

"*Mesela bir kız arkadaşım vardı. Başı açıkken normal bir kızdı. Başını örttü, görseniz o biçim makyaj, daracık pantolon, dindar zengin bir çocuk bulmuş, çocuğun din adına tek yaptığı gümüş yüzük takıp, nargile içmek*" (K2,24, Orta).

"*Toplumda dindarlığın azaldığını, dinin çıkar amaçlı kullanılması anlamında dinciliğin yükseldiğini görüyorum*" (K10,51, Üst).

Cumhuriyetin kuruluşundan beri Türkiye'de laiklik ve dini değerlerin benimsenmesi arasında bir gerilimi vardır. Katılımcıların yanıtlarından anlaşıldığı gibi bu baskı iki döneme ayrılabilir. İlk dönem dindarlara yapılan "baskı" ikincisi kendisini seküler, laik olarak tanımlayan bireylerin yaşam biçimleri üzerindeki baskı;

> Okul dönemlerimde (...) Yurdunda kalarak okudum. Ailem başka türlü dini eğitim alma imkânım olmadığını düşündüler. Orada Kur'an okumayı öğrendim. Birçok şey öğrendim dini açıdan. O zaman cemaat yurtları üzerinde baskı vardı. Hafta bir iki defa mutlaka polisler basardı yurdu. Biz Kur'anları saklardık mesela (E1,45, Üst).

"*Dinin emirlerini de önemserim fakat bu ülke İslam hukukuna göre yönetilmediği için, bu benim için ikinci derecede kalıyor maalesef. Üniversitede başörtüsü konusunda olduğu gibi*. (K7,48, Orta).

"*Devletin din dayatmasına karşıyım. Atatürkçü laik bir yapıda devlet isterim. Son dönemlerde toplumda siyasetle siyasi değerle yükseldi*" (E29,55, Üst).

"*Cuma'ya da çok giderdim. Ama artık gitmez oldum. Saygısızlık etmek istemem ama Cuma hutbelerini dinlemekten ikrah ettim(…)*" (E19,78, Orta-Üst).

Bazı katılımcılar için din kapitalizm tarafından araçsallaştırılmış, tesettür modasından, hac ve umre organizasyonlarına, pahalı muhafazakâr otellere, lüks iftar davetlerinden, kutlama mesajlarına kadar pek çok dini ritüel tüketim aracına dönüşmüştür. Bazı katılımcılar bunu dindarların zenginleşmesi ve dinin yaygınlaşması, kültürsüzük, görgüsüzlük ve israf bağlamında değerlendirirken kendisinin "dindar" olarak tanımlayan katılımcılar, dinin için boşalması, "ibadetlerin manadan arınması" olarak görmektedir.

"*Dinin maddi ve bir gösteriş unsuru olarak gözlemliyorum. Toplumun geneli tarafından maneviyatın terkedilerek maddi unsurların ön plana çıkartılması beni de şu an ki yaşanış biçimine mesafeli kılıyor*" (E7, 36, Orta).

"*Hac ve umre organizasyonu yapan bir şirketimiz var, onunla birkaç defa umreye gittik kız kardeşlerimle*" (K21,33, Üst).

"*Kalitesiz kumaşlarla, kötü¨model kıyafetler dikilirdi örtülü¨hanımlar için. En çok gücüme giden o olurdu. Şimdi tesettür giyimde de çok güzel çalışmalar var. Gerçekten kalite çok arttı*" (K29,48, Üst).

"*Dinin öne çıktığını düşünen insanlar, çok fazla cuma ve kandil mesajı atılmasından yola çıkıyorlar. Dinin özü¨ bu değil. Bu ibadetin manasını kaybetmesini getirir*" (K24,53, Orta).

Araştırmaya katılan bazı bireyler açısından din ekonomik kararlarının referansını oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla modern bankacılık sistemine ihtiyatla yaklaşmakta, paranın kiralanması karşılığında talep edilen bedel olarak tanımlanan faizi de dinsel bir yargı ifade eden "haram" kavramlarıyla tanımlamaktadır.

> Babam araba alım satımı ve kiralamasıyla uğraşıyor, ağabeylerim de onunla çalışıyor. Galeri işinde tefecilik çok yaygındır. Babam diyelim iyi bir kazandıysa hemen önce zekatını hesaplar verir. Zekât parasını kul hakkı olarak görür ve onu diğer paraya katmaz. Kredi kartı kullanmaz, faize para yatırmaz, kredi kullanmaz. Çünkü onların arkadaşlarıyla ahilik gibi bir anlayışı vardır. Birinin ihtiyacı olsa ötekisi yetişir. Sonra aralarında anlaşırlar. Ama abimler bu konuda daha esnektir (K29,48, Üst).

"*Bankayla kafam hoş değildir, faize de karşı olduğum için. Ama memuriyette maaşınız bankaya yatırıyor*. (E20,66, Orta).

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu tez çalışması 3 kuşak aile anlatısı üzerine Haziran 2018 – Aralık 2021 tarihleri arasında, İstanbul'un Anadolu Yakasında sosyo-ekonomik olarak farklılaştığı kabul edilen Üsküdar, Maltepe, Pendik, Sancaktepe, Kadıköy, Kartal, Tuzla, Ümraniye, Çekmeköy, Sultanbeyli ilçelerinde 77 kişiyle yapılan derinlemesine görüşmelerle oluşturulmuştur. Farklı yaşam serüvenlerine sahip ailelerin yol hikâyelerinden yola çıkarak Türkiye'de sosyal yapıdaki değişimin izini sürmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda tez, Türkiye'de sosyal değişme süreçlerinin çeşitli yaş gruplarında ve sosyal katmanlardaki aileler tarafından nasıl deneyimlendiğine odaklanmaktadır. Başka bir deyişle, değişimi uzun bir perspektiften ele alarak, sıradan insanın gündelik yaşam anlatıları temel alınarak göç ve kentleşme, ekonomi ve tüketim, iktidar ilişkileri, siyaset, din, kitle iletişim araçları ile aile kurumundaki değişimi anlamaya çalışmaktadır.

Bireysel yaşamları toplumsala bağlayan, yaşamın rutinlerine gönderme yapan ve çoğu zaman değişmez görünen gündelik yaşam, toplumsal değişimin asıl gözlenebileceği yerdir. Bu bağlamda toplumsal yapıları kavrayabilmenin yolu, onun üretilmesi, yeniden üretilmesini sağlayan ailenin gündelik pratiklerin anlaşılmasından geçmektedir. Bu nedenle toplumsal yapıya etki eden, bireyi yönlendiren, göç, kentleşme, ekonomi, siyaset, bürokrasi, din, kitle iletişim araçları, teknoloji, iş piyasası, yerel ve küresel anlayış biçimlerinin gündelik yaşamın rutininin içine gömülü etkilerinin farklı kuşaklar açısından eleştirel olarak çözümlenmesi sosyal yapının anlaşılması önemli görülmektedir.

Kuşak, özellikle son yıllarda artan bir biçimde ilgi çekmekle birlikte farklı yorumlara sahip bir kavramdır. Buna göre kuşak, biyolojik olarak yaş süreçleriyle ilişkilendirilen yaşam evreleri olarak; çocuk, genç, yetişkin, yaşlı olmayı ifade ettiği gibi, zaman çizgisinde aynı noktada doğma anlamında akran olmayı, aynı ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel etkilere maruz kalma, onunla şekillenme ve içerisinde bulundukları zaman ve mekandaki değişimlerden kaynaklanan farklılıklara, özgünlüğe sahip olmak biçiminde kullanılmaktadır. Türkiye tarihinde 1920'lerde imparatorluğun ardından cumhuriyete geçiş, 1950'lerde tek partili dönemden çok partili döneme geçiş, tarım toplumundan

sanayi toplumuna geçiş, kırdan kente göç, 1980'lerden itibaren neoliberal ekonomiye geçiş, 1990'larda kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi ve 2000'ler yeni bilgi teknolojilerinin gelişmesi, yaygınlaşmasıyla dünyanın diğer kalanıyla ilişkilerin artması, toplumsal süreçlerin giderek aynılaşma anlamında küreselleşme gibi önemli tarihsel kırılma noktalarının Mannheim(2018)'ın Pinder'e referansla kullandığı anlamda kendine özgülük bağlamında "entelakya"lar yarattığına işaret eder. Bu bağlamda tez, bireylerin yaşam devrelerinde yaşadıkları gerçekliklerin içinde bulundukları toplumun genel norm ve değerlerinin yanı sıra dünya zamanında oluşan değişimlerden bağımsız oluşmadığını kabul etmekle birlikte, bütün bu olguların yekpare bir kuşak oluşturmadığını bireylerin bu olguları kendi yaşam dünyalarında aynı şekilde deneyimlemediğini savunmaktadır.

Yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı yaşadığı toplumun tarihi, kültürel, sosyal, siyasal koşullardan türeyen aynı baskın eğilimleri paylaşan ve yaşam pratikleri açısından özgünlükler taşıyan bireyler anlamında kuşak, sadece yaşanılan toplumun norm ve değerlerinin değil, dünya zamanında oluşan değişimlerin de etkisi altındadır. Bireysel yaşamları toplumsala bağlayan, yaşamın rutinlerine gönderme yapan ve çoğu zaman değişmez görünen gündelik yaşam, toplumsal değişimin asıl gözlenebileceği yerdir.

Tezde kuşak üç evre olarak ele alınmaktadır. 18-34 yaş aralığı genç kuşak, 60 yaş üzeri yetişkin kuşak olarak tanımlanırken, kuşaklar arasında geçişi sağlayan, iki kuşak arasındaki değişimin etkisini yumuşatan 35-59 yaş arası için aracı kuşak tanımlaması yapılmıştır. Bu bağlamda kuşaksal özelliklerin katılımcılar açısından birbiriyle kusursuz biçimde eşleşmediğini, kuşaklar arası sınırların bıçakla kesilmiş gibi belirginleşmediğini, çoğu zaman birbir içine geçtiğini, bireylerin önceki kuşaktan gördükleri yapma biçimlerini terkedip yenilerini edinmeleri kolay olmadığını bilmek önemlidir. Bununla birlikte bekleneceği üzere kentler, köylere göre değişim unsurlarına daha fazla maruz kaldığı için sosyal değişmenin daha açık biçimde izlenebildiği mekanlardır. Aynı şekilde genç kuşak, askerlik, iş, eğitim gibi nedenlerle mekânsal hareketliliklerinin farklı sosyal gruplar ile ilişkiler geliştirmelerine olanak sağlaması, teknoloji ile tanışmalarının daha erken yaşlara rastlaması, uyum ve öğrenme kolaylığı nedeniyle yetişkinlere nazaran değişime daha açıktır.

Turner'ın belirttikleriyle örtüşen bir kavram olan, aile, ekonomik bir örgütlenme, toplumsal iş bölümü, mülkiyetin yeniden dağıtımı, yeni kuşakların eğitim yoluyla sosyalizasyonu ve kültürel aktarım, çocuk ve yaşlı bakımı gibi kişisel ihtiyaçların giderildiği bir kurum olarak tüm insan toplumlarının temel ve karmaşık bir bileşenidir (Turner,2014, s.363). Bulgu ve değerlendirmelerde de ailenin karmaşık olduğu kadar toplumsal yapıda tüm bu işlevleri üstlenen bir kurum olduğu görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, toplumsal yapının ya da diğer kurumlarda meydana gelen değişmelerden doğrudan etkilenen aile, bölgelere, kültürlere, sosyal sınıflara hatta bir toplumdaki alt gruplara göre olduğu gibi zamana ve mekâna göre de farklılık göstermektedir. Bu bağlamda genel olarak göç, kentleşme, kadının çalışma yaşamına girmesi, eğitim düzeyindeki artış, medya ve teknoloji, toplumun dini tutumu, siyaset ve bürokrasi, iş düzeni, barınma koşulları, yerel ve küresel anlayış biçimleri gibi pek çok etkenin aile yapısı üzerinde etkili olabilmektedir.

Bu çalışmada yetişkin kuşak olarak tanımlanan 60 yaş üstü katılımcılar, genellikle kırsal alanlarda doğmuş ve yaşamın bir kısmını orada geçirmiş, İstanbul'a göçle gelmiş ilk kuşak bireylerdir. Bu kuşağın erkekleri genellikle iş bulmak için, kadınları ise evlilik amacıyla ya da aile birleşmesi yoluyla ve genellikle ailenin erkek üyelerinin vermiş oldukları göç kararı doğrultusunda kente geldikleri görülmektedir. Göç öncesi aile yapılarını geniş aile modeli olarak tanımlayan yetişkin kuşak, özellikle göçün ilk yıllarında, ailenin çekirdekleşmesine direnç göstererek, tüm ailenin aynı konutu paylaşması, iş ortaklığı ve birlikte barınılan aile apartmanları çerçevesinde ortak yaşama pratiğinin devam ettirilmek istendiği görülmektedir. Literatürde "gecekondu ailesi" olarak da kavramsallaştırılan, kentsel yaşam biçimleri benimsenmekle birlikte köy yaşamına dair alışkanlıkların da sürdürüldüğü karma bir yaşam biçimi olarak ifade edilebilen bu aile tipi hem ekonomik kalkınmanın hem de ailenin birlikteliğinin anahtarı olarak görülen bir dayanışma biçimi De Certeaucu kavramla göçmenin kentte tutunma taktiğidir.

Kentte kalma süresi uzadıkça ve ailedeki iktidar ilişkilerinin sonraki kuşaklar lehine değiştikçe geniş aile tipi tamamen terkedilmese de gücü yiten ve yerini anne, baba ve çocuklardan oluşan, daha eşitlikçi, duygusallığın daha ön planda olduğu çekirdek aileye bıraktığı görülmektedir. Bu değişimde özellikle modern kent toplumunda geçim

yollarının farklılaşması, kadın ve çocukların eğitimine daha fazla önem gösterilmeye başlanması, akraba ve hemşeri temelli ilişkilerin dışında farklı sosyal gruplarla da ilişkilerin gelişmesi, kadınların çalışma yaşamına girmesi, kentsel yaşam tarzının benimsenmesi gibi olguların da etkili olduğu düşünülmektedir.

Kır kent, ya da sosyo-ekonomik statü ayrımı olmaksızın katılımcıların büyük çoğunluğu, güç ve otoritenin babanın elinde toplandığı, "erkek tahakkümünü yansıtan ataerkil aileden geldiklerini ifade ederken, kadınların eğitim imkanlarının artması, medya teknolojilerindeki gelişmeler, kadın haklarıyla ilgili bilincin yükselmesi ile ailede kadının ücretli iş düzenine girmesi ve ekonomik özgürlüğünü kazanması, çocuk sayısının azalması, bürokratik düzenlemeler, gibi nedenlere bağlı olarak ataerkilliğin yumuşadığı göstermektedir. Bununla birlikte sosyo-ekonomik statüden bağımsız bir biçimde katılımcıların ifade, davranış, dil sürçmelerinin aralarına saklanmış olarak ataerkilliğin varlığını sürdürdüğü gözlenmiştir.

Sosyo-ekonomik değişimlerle aile, yapısı, işlevleri, aile içi ilişkiler bağlamında değişime uğrasa da her kuşaktan katılımcılar aileyi koşulsuz sevgi, güven, sadakat, fedakârlık, sistemin sürdürülmesi bağlamında üreme, yavru bakımı; ekonomik olarak iş bölümü, iş birliği, dayanışma bireyin sosyalizasyonu bağlamında tanımlamıştır. Yetişkin kuşak aileye dinsel açıdan kutsallık ve ulusun devamını sağlama işlevi atfederken, genç kuşağın ailenin özgürlüğü kısıtlayabileceği konusunda görüş bildirmiştir.

Modern sanayi toplumlarının yükselişinin kaçınılmaz bir özelliği olduğunu ileri sürülen sekülerleşme ve Weber'in "büyünün bozulması" olarak tanımladığı rasyonellik kent toplumunda dini kutsalların öneminin azalmasını beraber getirmiştir. Bu bağlamda dinsel ve geleneksel ögeler taşıyan bayram ritüelleri ilk kuşakta kır ve kent arasında benzer özellikler taşırken, özellikle kentli, eğitimli ve genellikle beyaz yakalılar ile genç kuşak tarafından tatil fırsatı olarak görülmeye başladığı, bunun yerini yılbaşı, doğum günleri, gibi dünyevi referanslara sahip ritüellerin önem kazandığı görülmektedir. Kuşak, sosyo-ekonomik statü, kentte geçirilen süreye ve bireyin dini tutumuna göre değişim gösterse de geniş aileyi bir araya getirmesi, ortak bir anın paylaşılması, sevginin ifade edilmesi gibi nedenlerle önemli görülürken bir kısım katılımcı tarafından "özenti", "günah",

“kapitalizmin uydurması”, “tüketim kültürünün bir parçası” olarak değersizleştirilmektedir.

Tezin bulgularında yetişkin kuşağın evliliklerinin genel olarak aile büyüklerinin kararı doğrultusunda akrabalar arası ve köy toplumu içinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kentlerde çalışan “gurbetçi”lerin evlilik için memleketlerine dönüp oradan eş seçtikleri, İstanbul’a gelin gelmenin kızlara oldukça çekici geldiği görülmüştür. Genç kuşakta ise kentte kalış süresi ve eğitimle de ilişkili olarak akraba evliliğinin tercih edilmediği, özellikle amca, teyze, hala, dayı çocuklarının “kuzen” olarak evlenilmeyecekler sınıfına girdiği, eş seçiminde etnik, dinsel ayrımların ve coğrafi kodların önemli olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca eğitim, iş, askerlik gibi pratiklerin dışında bireyin sosyal çevresinin gazete, televizyon gibi kitle iletişim araçları ve internet, sosyal paylaşım ağları, arkadaşlık ve evlilik siteleri genişlemesiyle eş seçimi bireyin kendi sosyal grubunun dışına taşmaktadır. Bu noktada özellikle toplumsal cinsiyet baskısı altındaki kadınların, De Certeaucu anlamda taktik kullanarak sosyal medya ve internet kullanımı ile mekânsal sınırlamaların, kendilerinden beklenen geleneksel davranış normlarının dışına çıktıkları görülmüştür.

Devlet ve bürokrasinin evlilik kurumunu hukuki düzenlemelere tabi kılınmasıyla resmi nikah olmaksızın, imam nikahı ile evlenmeler azalsa da katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı gibi sürmektedir.

Evlilik pratiklerinin farklılaştığı diğer bir husus da evlilik yaşıdır. Yetişkin kuşağın evlilik anlatılarında kırsal alanlarda doğmuş, büyümüş kız çocuklarının erken yaşta evlendiği, kentleşmeyle birlikte bürokratik düzenlemeler, kız çocuklarının okullaşma oranındaki artış, akraba ve hemşeri temelli ilişkilerin dışında farklı sosyal gruplarla da ilişkilerin gelişmesi gibi nedenlerle evlilik yaşında yükselme olduğu görülmüştür. Ancak, bugün bile, kentin dış mahallelerinde çocukların erken yaşta evlendirildikleri görülmüştür.

Evlilik törenleri kentleşme sürecinde geleneklerden sıyrılmıştır. Evlilik törenleri gelişen teknoloji, medya, internet gibi iletişim araçları ve kapitalizmin harcama isteğini artıran sürekli değişen moda anlayışı sayesinde, farklı sektörleri kapsayan bir gösteri ve tüketim endüstrinin taşıyıcısı haline gelmiştir. Özellikle genç kuşak katılımcıların evlilik ritüellerine dair anlatılarına göre evlilik endüstrisi romantik görüngüler yaratarak, evlilik

kurumunu metalaştırmakta, pazara sunmaktadır. Bu bağlamda geleneksel kültür öğeleri profesyoneller tarafından organize edilmiş "modernize edilmiş" sosyal medyada takipçilere sunulacak tüketim nesnesi ve "eğlence"lere dönüşmüştür.

Katılımcılar evlilik motivasyonlarını, "aile olmak", "cinselliği yaşayabilmek", "çocuk" ve "statü sahibi" olmak, ekonomik olarak birine "sırtını dayamak" olarak açıklamışlardır. Bununla birlikte özellikle dışarıya kapalı ailelerden geldiklerini ifade eden kadın katılımcılar için, evlilik, özgürleşmek olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra evliliğin kişiyi kötülüklerden koruduğunu, nüfusu kontrol altına aldığı da ileri sürülmüştür.

Bulgularda da görülebileceği gibi evlilik ilişkilerinde, yetişkin katılımcılar geniş ailelerde eşler arasında iletişimin nispeten kopuk olduğunu aile içinde yaşlıların otoriter tavırları nedeniyle kadınların baskı altında olduğunu, evliliklerin yetişkin kuşaktaki fedakâr kadınlar sayesinde ayakta kaldığını dile getirmişlerdir. Eğitimli genç kuşaktan katılımcılar evliliğin bürokratik bir pratik olduğunu savunurken imza olmadan da bağlılığın olabileceğini ifade etmişlerdir.

Tezde kuşakların boşanmaya yaklaşımları cinsiyet, sosyo ekonomik statü gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermiştir; yetişkin kuşaktan katılımcılar, boşanmayı geleneksel bakış açısıyla değerlendirerek, ağır müeyyideleri olan bir durum olduğu için evliliğin ömür boyu sürmesi gereken özverinin, bireysel istek ve ihtiyaçlardan çok toplumsal değer ve gerekliliklerin alanı olarak görmektedirler.

Katılımcıların anlatımları incelendiğinde kır ya da kent ayrımı olmaksızın, boşanma kararı erkek egemen aile tarafından verilmesi ya da onay görmesi gereken bir karar olarak görülmekte, erkeğe tanınmış bir hak olarak görülen boşanma, kadın için, bir "kusur" sayılmakta ve "korumasız, dul kadın" imajı yaygın olarak ifade edilmektedir.

Kentsel yaşamda yaygınlaşan bir aile türü olarak tek ebeveynli ailelerin sayısı giderek artarken çocukluklarını kırsal alanlarda, geniş aile içinde geçirmiş yetişkin kuşak, aile içinde iş bölümünün yanı sıra ücretli ekonomik faaliyetlere katıldıklarını, ailedeki iktidar yapısı içinde bugünkünden daha az söz hakkına sahip olduklarını, eğitim, sağlık, giyim kuşam, teknolojik imkanlardan yeteri kadar yararlanamadıklarını, ailede saygın bir yere sahip olan, tecrübelerine danışılan bir bilgi kaynağı olarak görülen büyük ebeveynlerin

sorumluluğunda büyümelerinden dolayı, kültürel aktarım, sevgi, ilgi, paylaşım açısından daha zengin, serbestiyet açısından daha şanslı olduklarını ifade etmişlerdir.

Kentte yetişmiş, eğitimli ikinci kuşak ebeveynler her iki eşin de çalışma yaşamına girmesi nedeniyle yaşam planlarını ve gündelik yaşam pratiklerinin sayısal olarak azalan çocuklar etrafında şekillendiğini, kendi dünyalarındaki tatmin edilmemiş ihtiyaç, istek ve özlemlerini çocukları üzerinden telafi etmek istediklerini, ancak bunun "hatasız" "benmerkezci", "büyümeyen" çocuklar ortaya çıkardığını belirtmişlerdir.

Ekonomik koşullar, kadının çalışma yaşamına girmesi, özellikle kadının eğitim düzeyinin artması, farklı çocuk yetiştirme tarzlarını görme, gibi nedenlerle azalma gösterdiği ifade edilmektedir. Bu noktada ailelerin sahip olmak istedikleri çocuk sayısını eğitim, iş, barınma ve diğer sosyal olanakların sağlayabilme düzeyinden hareketle "bakıp, yetiştirebileceğim kadar" biçiminde ifade etmişlerdir.

Yetişkin kuşakta çocuk soyun devamı, yaşlılığında kendilerine bakması, çocuk sahibi olmanın hazzını yaşayabilmek gibi nedenlerle çocuk sahibi olmak isterken, üremeye özel önem atfeden ataerkil aile yapısında çocuk sahibi olmak kadın için statü kaynağı, erkek için bir nevi yaratıcılık kanıtı olarak görülmüştür.

Teknolojiyi sınırlı kullanan yetişkin kuşak ve etkin kullanmakla birlikte kontrollü kullandığını ifade eden aracı kuşak diye adlandırılan ikinci kuşak katılımcılar, bugünün çocukları hakkında, teknoloji içerisinde büyüyen, yüz yüze kurulan gerçek ilişkiler yerine sanal arkadaşlıkları tercih eden, kendisini ifade etmekte zorlanan, gerçek dünyaya ait problemlerden bihaber, yaşamı ciddiye almayan, telefonla yaşayan, aile ilişkilerinden kültüründen ve dini değerlerinden kopuk, paylaşma ve tatmin duygusundan uzak, ilişkilerinde tüketim odaklı, uzun dönemli arkadaşlık ve planlar kurmak yerine günübirlik yaşayan bir çocuk profili çizmişlerdir. Bu değişimde geniş ailenin parçalanması, kardeş sayısının azlığı, kentleşmeyle birlikte "sokakta olma" olanağının büyük oranda azalması teknoloji ve kitle iletişim araçları ve internetin rol oynadığı düşünülmektedir.

Tezde ailenin gündelik yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak iş pratikleri de irdelenmiştir. Yetişkin kuşağın göç sürecinde kırsal alanda aşina oldukları işleri kente taşıdıkları, buna karşın eğitim ve sosyal sermayesi nispeten yüksek katılımcılar, kente özgü imalat, ticaret,

sanayi dallarına yöneldiklerini ifade etmişlerdir. İstanbul kır ya da kent kökenli olan her kuşak için, yeni fırsatlar alanı olarak görülmüş ve eğitim düzeyi düşük katılımcıların yeni stratejiler geliştirip, bir şekilde zenginleşmenin yolunu aramakta olduklarını belirtmişlerdir. Oysa göçle kente gelen yetişkin kuşaklar kentte yaşamın donanım ve becerisinden yoksun oldukları için düşük vasıflı işlerde çalıştıklarını ya da işsiz kaldıkları bu nedenle de yoksulluktan kurtulamadıkları ifade etmişlerdir. Ancak yetişkin kuşağın daha eğitimli takipçileri gelişen teknolojiye ve dünya ile uyum süreciyle birlikte yeni nesil iş kollarına yönelmişlerdir.

Kadının iş yaşamında bazı alanlarda gelişme sağlansa da işgücü piyasasında 'toplumsal cinsiyet' temelli ayrışma bazı sektörlerde belirgin biçimde devam etmektedir. Özellikle inşaat, kimya, makine, otomotiv gibi sektörlerde kadın istihdamına tutucu yaklaşıldığı gözlenmiştir.

Kuşakların iş bulma pratiklerinde eğitim düzeyi düşük yetişkin kuşağın akrabalık ilişkileri, hemşerilik bağlarına başvurdukları, kentte kalış sürecine bağlı olarak genç ve aracı kuşağın akrabalık ve hemşerilik ilişkilerinin etkisinin azaldığı ve bireyin kişisel beceri, yetenek, profesyonel referanslarının ön plana çıktığı görülmüştür. Genç kuşaktan katılımcılar, yazılım ve bilgi teknolojileri, moda tasarım, grafik, mimarlık gibi yaratıcı yönü olmanın yanı sıra zaman ve mekâna bağımlı olmayan, esnek çalışmayı mümkün kılan yurtdışında da geçerliliği olan meslekleri tercih etmektedir.

Katılımcıların çalıştıkları işlere göre aldıkları ücretleri incelendiğinde genel olarak teknoloji, bilişim sektöründe çalışanların diğer çalışanlara oranla daha yüksek ücret aldıkları görülmektedir.

Habermas (2001)'a göre din, geleneksel toplumda ekonomik sistemin meşruiyet kaynaklarından biridir. Bu bağlamda dinin yetişkin kuşakta ekonomik kararların referansını oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla bazı katılımcıların modern bankacılık sistemine ihtiyatla yaklaşmışlardır. Üç kuşaktan katılımcıların din algısı ve dini pratiklerle ilgili tutumuna bakıldığında, dini, "insanın iç âleminde yaşanan", "temizlik", "huşu", "insan sevgisi", "laik", "özgürlük" "hoşgörü", çerçevesinde tanımladığı görülmüştür. Araştırmada kentleşme sürecinde gündelik yaşamda din olgusunun toplumsaldan koparak bireyin öznel duyumlarını, hislerini ve deneyimlerini merkeze

alan, hak ve özgürlükler temelinde şekillendiği görülmektedir. Bireyselleşmenin dini ritüellerin yerine getirilmesi ya da çiğnenmemesi yönündeki toplum baskısının da zayıflamasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bazı katılımcılar dindar anlayışa sahip ailelerden gelmelerine karşın, dini yorumlamada, ailesinden farklılaştığını, gündelik yaşam pratiklerini gerçekleştirirken dini referanslar kullanmadığını ifade etmişlerdir. Üç kuşaktan katılımcıların da medya ve interneti içerikleri açısından dini değerleri aşındırdığı, gençlerin dini tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilediği, "seküler dindarlık" yarattığı şeklinde eleştirmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan beri Türkiye'de laiklik ve dini değerlerin benimsenmesi arasında varlığı hissedilen bir gerilimin tezde katılımcılar tarafından baskı olarak ifade edildiği görülmüştür. Her kuşaktan da bazı katılımcılar dinin kapitalizm tarafından araçsallaştırılmış, tesettür modasından, hac ve umre organizasyonlarına, pahalı muhafazakâr otellere, lüks iftar davetlerinden, kutlama mesajlarına kadar pek çok dini ritüel tüketim aracına dönüştürüldüğü vurgulanmıştır.

Eğitimle ilgili olarak, yetişkin kuşaktan katılımcılar, kırsal alanlarda coğrafi koşullar, yaşam ve üretim biçimleri, ulaşım ve iklimin yarattığı eşitsizlik yanında yoksulluk, devletin derslik, okul araç gereç ve öğretmen açısından bu bölgeleri eksik bırakması gibi nedenlerle eğitimlerinin geri bırakıldığını ifade etmişlerdir. Buna karşın kentte yaşayıp, kentli yaşam tarzını benimseyip, kentin imkânlarından yararlanan katılımcıların iyi eğitim aldığını ifade ettiği görülmüştür.

Eğitim pratiklerini etkileyen diğer bir eşitsizlik unsuru toplumsal cinsiyettir. Özellikle kırsal alanlarda ya da kentin akraba ve hemşeri temelli yerleşimin yaygın olduğu kenar mahallelerinde zaman zaman etkisini devam ettirdiği görüldüğü gibi ebeveynler kızlarının eğitimi konusunda destekleyici davranmamaktadır. Cinsiyet, yaş, sosyo ekonomik statü fark etmeksizin katılımcıların büyük çoğunluğu kendileri ya da çocukları için eğitim olanaklarını genişletmeye çalıştıklarını ifade etmektedir.

Bu tezde ailenin eğitim düzeyinin ve sahip olduğu kültürel sermayenin bireyin eğitim pratiği üzerinde etkili olduğu görülürken, eğitim düzeyi düşük ve sosyo-ekonomik statüdeki ailelerin çocuklarının eğitimine daha az eğildikleri, eğitimi diplomaya endeksli düşündükleri görülmektedir. Buna karşılık kendileri yüksek eğitim almış ve prestijli

mesleklere sahip ailelerin çocuklarının eğitimi konusunda kendi sosyo-ekonomik kaynaklarını aktararak çocuklarının eğitim kurumlarında başarılı olmalarına olanak sağladığı okul diploması yanı sıra çocuklarını yabancı dil, bilgisayar, sanatsal ve sportif alanlara yönlendirmiştir. Katılımcıların düşük sosyo ekonomik statüdeki bireylerin geçim koşulları aldıkları/alacakları eğitime çok fazla bağımlı olduğundan eğitimi "yaşamını kurtarmak", "insan gibi yaşamak" "adam olmak" olarak ifade ettikleri, yüksek sosyo ekonomik statüdeki bireylerin ise daha çok kendini gerçekleştirmek, insanlığa yararlı olmak, geriye iyi bir isim bırakmak gibi hazsal anlamlar yükledikleri görülmüştür.

Kuşaklar İstanbul'a geliş ve göç sürecinde sosyo-kültürel faktörler; kentte kendini daha az yabancı hissedeceği bir ortamda yaşama arzusu doğrultusunda semt tercihi yapmışlardır. Yetişkin kuşak açısından kentte yaşama pratiği, bağlanamama, yabancılık ve yetersizlik hisleriyle anlatılmakta, "büyük kentin derdinin de büyük" olduğu kentte çocuk yetiştirmenin, ebeveyn olmanın zorluğu dile getirilmiştir. Katılımcılar, komşuluk ilişkilerine nostaljik bir anlam yüklemekte ve kentleşme sürecinde komşuluk ilişkilerinin zayıfladığını ifade etmektedirler. Komşuluk kültürünün zayıflamasının nedenleri olarak apartman yaşamı, kiracılık, iş, eğitim, ekonomik nedenlerle belli bir yerde uzun süre yaşayamamak, kadının çalışma yaşamına girmesi, kentteki yapı stokunun dönüşümü, bireysel yaşamın yaygınlaşması, medya, internet teknolojilerinin ev içi yaşam zamanını arttırması ve bireyselleştirici etkisi, en son olarak da COVID-19 pandemisi gösterilmiştir.

Kentte güven duygusu, günlük rutinlere sadakat ve kentsel yapıların düzeniyle ilgili görülmektedir. Yetişkin kuşaktan katılımcıların memleketleriyle ilgili anılara/anlatılara daha fazla yer verdiği, ilişkilerini hala sürdüğü, günün birinde köyüne yerleşme isteği taşıdığı buna karşın genç ve göç sonrası doğmuş aracı kuşaktan katılımcılar için "memleket" kavramının duygusallık ifade etmediği görülmüştür. Kırdan kente göç sonrası, kentte tutunma ve kentte yaşanılan yabancılaşma, yalnızlaşma, ötekileştirmeye karşı geliştirilen bir tampon olarak hemşeri dernekleri, yeni kentlinin, geldiği yerde yarattığı bir dayanışma pratiği olduğu kadar, yaşadığı yeri kendi rengine boyama çabasıdır. Bunu başarabildiği oranda kentin idari, ekonomik, kültürel mekanizmalarında söz sahibi olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda özellikle yetişkin kuşağın kurduğu bu yapılar bugünün iletişim olanaklarının genişliğinden yararlanmakta, sosyal medya

hemşeri ilişkilerinin geliştirildiği, köyle bağlantının kurulduğu bir başka mecra olarak görülmektedir.

Modern kent tasarımının insanın çevre ilişkisini sosyal anlamda zayıflattığı gibi insanın doğal çevre ile kopmuş, onun yerini suni bir doğa aldığı özellikle çocukların doğal yaşamı tanımadığından bahisle ifade edilmiştir.

Katılımcıların İstanbul'da birlikte yaşam pratiklerine dair ifadelerinden, düşük sosyo ekonomik düzeyde ve her kuşakta "eşitsizlik", "ötekileştirme", "ayrışma" orta ve üst sosyo ekonomik düzeyde "uyum" temaları öne çıkmaktadır.

Tezde ailenin üretim, tüketim, tasarruf, tasarrufların kullanılmasının düzenlenmesi anlamında aile ekonomisi irdelenmiştir. Kentli ailenin bütçesinde en önemli gider kaleminin barınma giderleri oluşturmaktadır. Kentli ailenin en büyük hedefi kira yükünden kurtulmak, başını sokacak kendi evini sahip olabilmektir. Bu genellikle yetişkin ve aracı kuşağın önemli fedakârlığıyla çözümlenmiş/çözümlenecek bir konu olarak belirtilmiştir.

Aile bütçesinde bir diğer gider kalemi giyim kuşam için yapılan harcamalardır. Yetişkin kuşaklar mevcut kıyafetin tadilatı yoluyla yenilendiği ya da akraba ve komşular arasında dolaşıma sokulduğunu belirtmişlerdir. Bu durum özellikle birincil ilişkilerin azaldığı ve bireyselleşmenin ön plana çıktığı kentsel alanlarda dönüştüğü, genç katılımcıların internet üzerinde satış yapan "ikinci el" ve "vintage" mağazalarıyla ilgili ifadelerinde kendini göstermektedir.

Katılımcıların sağlık harcamaları ile ifadeleri incelendiğinde bu konuda geçmişe göre bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Sağlık tanımının süreçsel olarak değişmesi, kent toplumunda astım, depresyon, stres, diyabet, tansiyon, obezite gibi hastalıkların artış göstermesi, estetik kaygıların önem kazanması, hamileliğin tıbbi takibi, önleyici sağlık uygulamaları ve checkup'ın yaygınlaşması, neo liberal politikalarla sağlık hizmetinin günden güne pahalanması ve özel sağlık sigortasının yaygınlaşmasından söz edildiği görülmüştür.

Kentin yoksul mahallelerinde yaşayan katılımcıların tüketim alışkanlıklarını ifade ederken yer yer mutlak yoksulluktan yani temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak düzeyde yoksulluktan söz ettikleri görülürken, orta sosyo ekonomik statüye sahip katılımcılar, temel ihtiyaç maddelerini karşılama konusunda herhangi bir sorun yaşamadıkları ve birikim yapma eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Yüksek sosyo-ekonomik statüdeki katılımcıların harcamalarını ifade tarzında mütevazı görünme isteği göze çarpmakla beraber yurtdışı seyahatler, müzik, sanat gibi kültürel etkinliklere yönelik harcamalar, özel günlere gösterilen özen, kişisel bakım ve spor endüstrisiyle ilgili harcamalara bütçelerinden pay ayırdıklarını, eğitime yatırım yaptıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Yetişkin kuşağı temsil eden katılımcılar tasarruflarını değerlendirirken kırsal alanlarda arazi, kentte konut alımı, yastık altı olarak nitelendirilen altın ve döviz biriktirme, banka mevduatları ile değerlendirirken genç kuşakta borsa ve fonlar olarak ifade edilmektedir. Yetişkin kuşak, "kendi yağıyla kavrulduğu"nu yani, bütçelerini başkasına ihtiyaç duymayacak şekilde planladıklarını ve kırsal ailelerde ya da kentte geleneksel yaşam biçimini sürdüren bireylerin, aile, akraba ve hemşeri dayanışmasından söz ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra kentli ailelerde aileden borç almak yerine banka kredisinin tercih ettiği gözlenmiştir. Katılımcıları kentsel dönüşümle mahalle kültürünün ortadan kalktığını ve kar maksimizasyonu ilkesiyle hareket eden, neoliberal ekonomik düzenin etkisiyle eskinin veresiye defteriyle satış yapan mahalle bakkallarının nostaljiye dönüştüğü, market ve AVM'lerin yaygınlaştığı, bunların da kendi içinde hitap ettiği sosyo ekonomik statü açısından sınıflandırıldığı görülmektedir. Aracı ve genç kuşağın internetten alışverişin kalite, dağıtım kanalı, zamanlaması ve uzaktan ödeme boyutu, ürün genişliği, erişilebilirlik, fiyat avantajları, son olarak COVID-19 pandemisinden korunma amacıyla kalabalık ortamlardan kaçınma isteği ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı internetten alışveriş yapmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise internetten alışverişin sunduğu seçenek bolluğu ve reklamlar yoluyla kişide sürekli alma arzusu uyandırdığı, tüketimi körüklediği için aile bütçesinin dengede olması açısından risk oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

Ailenin bütçe harcama kalemlerinden bir diğeri tatillerdir. Ekonomik refahın artışıyla memleket tatillerinin yerini deniz, doğa, kültür bağlamlı tatillerin aldığı, Küresel bilincin artmasıyla özellikle beyaz yaka ve yüksek sosyo-ekonomik düzey ve genç kuşakta

yurtdışı tatillerin yaygınlaştığı görülmüştür. Katılımcıların hobi ve boş zaman pratiklerinde, hobinin daha çok kentsel topluma özgü bir aktivite olarak ekonomik refahın artışına bağlı olarak bir tüketim unsuru haline geldiği görülmektedir.

Bu tezin amacı, sosyal değişimi kuşak ve yaşam evreleri perspektifinden hareketle, zaman ve mekân üzerinden gündelik yaşam anlatıları, göç ve kentleşme, ekonomi ve tüketim, iktidar ilişkileri, siyaset ve din gibi yaşam pratikleri doğrultusunda ailedeki kuşakların değişimini anlamaya çalışmaktı. Bu bağlamda gündelik yaşamın sürdürülmesi ve değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında ailenin sosyal değişmedeki rolü bu tezin hareket noktasını oluşturmuştur.

Tezde, gündelik yaşam etkileşimleri bağlamında üç kuşak aile anlatılarında Türkiye'de sosyal değişmeyi etkileyen göç, kentleşme, ekonomi, siyaset, din, teknoloji ve kitle iletişim araçların etkisi gözlenmektedir. Bu açıdan bu tez betimleyici bir tezdir. Buradaki verilerden hareketle bireylerin yaşamlarını, aile yaşantılarını süreçsel ve kuşaklar bağlamında değerlendirilmesi hem ülkenin değişimini anlamak açısından önemlidir hem de tarihe düşülen bir nottur.

KAYNAKLAR

Açıkgöz, R., ve Yusufoğlu, Ö. Ş. (2012). Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 76-117.

Adak, N. (2016). Geçmişten Günümüze Aile. N. Adak (Dü.) içinde, *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar* (s. 15-38). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Adorno, T. W. (2011). *Kültür Endüstrisi.* (M. Ülner, ve M. Tüzel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Adorno, T. W., ve Horkheimer, M. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği - Felsefi Fragmanlar I.* (O. Özügül, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2018). *Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi.* Ankara: TDV Yayıncılık. 6 5, 2021 tarihinde efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.aile.gov.tr/media/35869/taya-18_turkce_kitap.pdf adresinden alındı

Akşit, B. (1985). *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme.* Ankara: Turhan Kitabevi.

Aktaş, G. (2016). Türkiye'de Aile Sosyolojisi Çalışmalarına Genel Bir Bakış. *Sosyoloji Konferansları*, 419-441.

Aktaş, G. (2021). Yaşamın İlk Basamağı: Çocukluğa Sosyolojik Açıdan bakmak. B. Varışlı, ve N. Oktik (Dü) içinde, *Yaşam Evrelerini Anlamak* (s. 101-123). Ankara: Pegem Akademi.

Allan, K. (2020). *Çağdaş Sosyal ve Sosyolojik Teori: Toplumsal Dünyaları Görünür Kılmak.* İstanbul: Bilgi Yayınları.

Althusser, L. (2002). *Devletin İdeolojik Aygıtları.* (Y. Alp, ve M. Özışık, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Appelbaum, R. (1988). *Toplumsal Değişim Kuramları.* (T. Alkan, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Aslan, S. (2016). Değişen Dünyada Aile Politikaları. N. Adak (Dü.) içinde, *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar* (s. 261-280). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Aslanoğlu, R. (1998). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme.* Bursa: Asa Kitabevi.

Aytaç, A. M. (2015). *Ailenin Serencamı / Türkiye'de Modern Aile Fikrinin Oluşması.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Aytaç, Ö. (2020). Kentin ve Kentsel Yaşamın Patolojisi. *Şehir ve Medeniyet, 6*(12), 11-36.

Bal, H. (2021). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Uygulamalı-Örnekli)* (2. b.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Balta, E. (2018). Marxizm, Ütopya ve Gündelik Hayat. A. Esgin, ve G. Çeğin (Dü) içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar* (s. 53-68). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Başdaner, O. (2018). Georg Simmel: Gündelik Hayatın Ayrıntıları. A. Esgin, ve G. Çeğin (Dü) içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar* (s. 69-102). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Baudrillard , J. (2005). *Anahtar Sözcükler.* (O. Adanır , ve L. Yıldırım, Çev.) Ankara: Paragraf Yayınları.

Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon.* (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Baudrillard, J. (2017). *Tüketim Toplumu Söylenceleri/Yapıları* (9. b.). (N. Tutal , ve F. Keskin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2011). *Bireyselleşmiş Toplum.* (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4*(8), 101-129.

Baygın, C. (2016). Tanzimattan Günümüze Aile Hukukunun Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22*(3), 453-462.

Berger , P. L., ve Berger, B. (1983). *The war over the family: Capturing the middle ground.* New York: Anchor Press.

Berger, P. L. (2017). *Dinin Sosyal Gerçekliği.* (A. Coşkun, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.

Berger, P. L., ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi.* (V. S. Öğütle, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berktay, F. (2000). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın.* İstanbul: Metis Yayınları.

Bourdieu, P. (1997). *Toplumbilim Sorunları.* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2019). *Eril Tahakküm.* (B. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.

Byrum, G. (2015). *How has technology changed America's families?* 6 8, 2021 tarihinde World Economic Forum: https://www.weforum.org/agenda/2015/05/how-has-technology-changed-americas-families/ adresinden alındı

Canatan, K. (2016). Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler. K. Canatan, ve E. Yıldırım içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 31-50). İstanbul: Açılım Kitap.

Castells, M. (2008). *Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür* (Cilt 1.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chang, E. (2008). The Evolutionary Function of Flirting. *Penn Journal of Philosophy, Politics ve Economics, 3*(1), 52-59.

Collins, R. (2015). *Sosyolojide Dört Ana Gelenek.* (Ü. Tatlıcan, Çev.) Bursa: Sentez Yayıncılık.

Creswell, J. W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri - Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (6. b.). (M. Bütün, ve S. B. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çağan, K. (2016). Ailenin İşlevleri. K. Canatan, ve E. Yıldırım içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 83-94). İstanbul: Açılım Kitap.

Çağlar, D. A., ve Kentel, F. (2016). De Certeau: Operasyonlar, Strateji, Taktik ve Kent. *Tarih Okulu Dergisi, 9*(25), 747-761.

Çakır, E. (2022). Gelin Kuşağı: Bekaret Kuşağı Mı Bereket Kuşağı Mı? *Milli Folklor, 17*(134), 145-158.

Çakır, H., ve Azman, A. (2022). Sosyal Kuşaklar: Kuşaklar Sosyolojisinde Metodolojik Bir Açılım. *İmgelem, 6*(11), 331-350.

Çakır, S. (2007). *Kentleşme ve Gecekondu Sorunu.* Isparta: Fakülte Kitabevi.

Çarkoğlu, A., ve Kalaycıoğlu, E. (2013). *Türkiye'de Aile, İş ve Toplumsal Cinsiyet.* İstanbul: İstanbul Politikaları Merkezi.

De Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi 1 : Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları.* (L. Aslan Özcan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.

Duben, A. (2016). *Kent, Aile, Tarih.* (L. Şimşek, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Dumon, W. (1991). Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikaları. *Aile ve Toplum, 1*(2), 1-11.

Durkheim, E. (2013a). *Toplumbilimin Yöntem Kuralları.* (Ö. Ozankaya, Çev.) İstanbul: Cem Yayınları.

Durkheim, E. (2013b). *İntihar.* (Z. İlkgelen, Çev.) İstanbul: Pozitif Yayınları.

Durkheim, E. (2016). *Ahlak Eğitimi.* (H. Portakal, Çev.) İzmir: Cem Yayınevi.

Ellias, N. (2004). *Uygarlık Süreci.* (E. Ateşman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Ellul, J. (2003). *Teknoloji Toplumu.* (M. Ceylan, Çev.) İstanbul: Bakış Kitaplığı.

Engels, F. (2019). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni.* (E. Özalp, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Erman, T. (1996). Kentteki Göçmenin Bakış Açısından Kent/Köy Kimliği, Niçin Köylüyüz Hala? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 51*(1), 289-304.

Erman, T. (2010). Giriş. R. Ö. Dönmez, P. Enneli, ve N. Altuntaş (Dü) içinde, *Türkiye'de Kesişen – Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler* (s. 9-19). İstanbul: Say Yayınları.

Esgin, A., ve Özben, M. (2018). Klasik Sosyoloji ve Gündelik Hayat: Durkheım'dan Parsons'a. A. Esgin, ve G. Çeğin içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar* (s. 35-52). Ankara: Phoenix Yayınları.

Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi.* (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011). *Entelektüelin Siyasi İşlevi - Seçme Yazılar - 1.* (I. Ergüden, ve O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar.* (I. Ergüden, ve O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gardiner , M. (2016). *Gündelik Hayat Eleştirileri.* (D. Özçetin, B. Özçetin, ve B. Taşdemir, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.

Gerson , K., ve Torres, S. (2015). Changing Family Patterns. R. Scott, ve S. Kosslyn (Dü) içinde, *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences* (s. 1-15). New York: John Wiley ve Sons, Inc.

Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları.* (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji.* İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Giddens, A. (2010). *Mahremiyetin Dönüşümü.* (İ. Şahin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A., ve Sutton, P. W. (2016). *Sosyolojide Temel Kavramlar.* (A. Esgin, Çev.) İstanbul: Phoenix Yayınları.

Gillies, V. (2003). Family and Intimate Relationships: A Review of the Sociological Research. *Families ve Social Capital ESRC Research Group*(2), 2-19.

Gittins, D. (1991). *Aile Sorgulanıyor.* (T. Erdem, Çev.) İstanbul: Pencere Yayınları.

Goffman, E. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu.* (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi.* (İ. Aka, ve K. Yaşar, Dü) İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökçe, B. (1976). Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 8*(1-2), 46-67.

Görgün Baran, A. (2011). Aile ve Yaşlanma. A. Kasapoğlu, ve N. Karkıner (Dü) içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 134-165). Eskişehir: Web-Ofset Yayınları.

Güçlü, İ. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Teknik-Yaklaşım-Uygulama.* Ankara: Nika Yayınevi.

Güçlü, S. (2016). Aileye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar. N. Adak (Dü.) içinde, *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar* (s. 65-92). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı.* (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Harvey, D. (2006). *Postmodernliğin Durumu.* (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Hortaçsu, N. (2015). *Zamanda Aile Ailede Zaman.* İstanbul: İmge Kitabevi.

Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies.* New Jersey: Princeton University Press.

Işık, O., ve Pınarcıoğlu, M. M. (2009). *Nöbetleşe Yoksulluk - Sultanbeyli Örneği.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Karpat, K. (2016). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme.* (A. Sönmez, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.

Kaya, M. (2012). Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları. *Birey ve Toplum, 2*(4), 111-132.

Kaygalak, S. (2009). *Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Keleş, R. (2000). *Kentleşme Politikası.* Ankara: İmge Kitabevi.

Keleş, R. (2010). *Kentleşme Politikası* (11. b.). Ankara: İmge Kitabevi.

Kerestecioğlu Özkan, İ. (2014). Mahremiyetin Fethi: İdeal Aile Kurgularından İdeal Aile Politikalarına. N. Boztekin (Dü.), *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü?* içinde (s. 10-19). İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.

Keser, A. (2005). Çalışma Yaşamı ile Yaşam Doyumu İlişkisine Teorik Bakış. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 55*(1), 897-913.

Keser, İ. (2011). *Göç ve Zor Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç.* Ankara: Ütopya Yayınevi.

Keyder, Ç. (1987). İthal İkameci Sanayileşme ve Çelişkileri. K. Boratav, Ş. Pamuk ve Ç. Keyder içinde, *Kriz-Gelir Dağılımı Ve Türkiyenin Alternatif Sorunu* (s. 13-36). İstanbul: Sistem Yayınları.

Keyder, Ç. (2009). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Kıcır, B. (2019). Evden Çalışma: Özgürlük mü Esaret mi? *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(1), 173-196.

Kıray, M. (2000). *Ereğli / Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, M. (2002). *Hayatımda Hiç Arkama Bakmadım.* Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Kohli, M., ve Meyer, J. W. (1986). Social Structure and Social Construction of Life Stages. *Human Development, 29*(3), 145-149.

Kongar, E. (1970). Türkiye'de Aile Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri. *Amme İdaresi Dergisi, 3*(2), 58-83.

Kongar, E. (1972). *İzmir'de Kentsel Aile - Yapı, Akrabalarla ve Bürokratik Örgütlerle İlişkiler ve Zaman İçinde Bazı Değişme Eğilimleri* . Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Layder, D. (2006). *Sosyal Teoriye Giriş.* (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat.* (I. Gürbüz, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Lefebvre, H. (2010). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1.* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 3.* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Liv, C. (2014). Günümüzde İmam Nikahına Yönelişlerin Gerekçeleri ve Resmi Nikah İle İmam Nikahının Fıkhî Açıdan Karşılaştırılması. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(2), 163-191.

Makowsky, M., ve Collins, R. (2014). *Toplumun Keşfi.* (N. Oktik, Dü., N. Dedeoğlu, Ç. Özbek, S. Atalay, F. Değer, F. Nas, ve G. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Mannheim , K. (2018). *Bilgi Sosyolojisi.* (M. Yalçınkaya , Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Marcuse, H. (1990). *Tek Boyutlu İnsan.* (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınları.

Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü.* (O. Akınhay, ve D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Marx, K. (2003). *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe.* (K. Somer, Çev.) Ankara: Eriş Yayınları.

Marx, K., ve Engels, F. (2014). *Komünist Manifesto.* (N. Satlıgan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Mary, S. (2007). Family Routines and Rituals: A Context for Development in the Lives of Young Children. *10.1097/01.IYC.0000290352.32170.5a, 20*(4), 284-299.

Merriam, S. B., ve Bass, J. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber.* (S. Turan, Dü., S. Turan, F. Koçak Canbaz, M. Öz, E. Karadağ, D. Yılmaz, H. Özen, . . . S. Yüksel, Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık.

Merton, R. K. (2003). Önsöz. J. Ellul içinde, *Teknoloji Toplumu* (M. Ceylan, Çev., s. 7-10). İstanbul: Bakış Yayınları.

Mollaer, E. C. (2018). Chicago Okulu ve Gündelik Hayat: 'Gerçek Araştırmada Ellerini Kirletmek'. A. Esgin, ve G. Çeğin (Dü) içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar* (s. 103-146). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Oktik , N., ve Değer, F. (2018). Türkiye'de Aile Yapısına ve Sorunlarına Kısa Bir Bakış. N. Oktik, ve H. Reşitoğlu Ünal (Dü) içinde, *Aileyi Anlamak Disiplinler Arası Yaklaşım* (s. 53-72). Ankara: Nobel Yayınları.

Oktik, N. (2006). Yapı ve Değişme Araştırmalarında Arayışlar. *Felsefe ve sosyal bilimler: Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu bildirileri* (s. 217-232). İstanbul: Vadi Yayınları.

Oktik, N. (2018). Aile ve Toplum: Sosyolojik Yaklaşımlar. N. Oktik , ve H. Reşitoğlu Ünal (Dü) içinde, *Aileyi Anlamak Disiplinler Arası Yaklaşım* (s. 1-30). Ankara: Nobel Yayınları.

Oktik, N. (2021). Yaşam Evreleri ve Sosyoloji. N. Oktik , ve B. Varışlı içinde, *Yaşam Evrelerini Anlamak* (s. 3-18). Ankara: Pegem Yayınevi.

Ollman, B. (2008). *Yabancılaşma Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı.* (A. Kars, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Ortaylı, İ. (2017). *Osmanlı Toplumunda Aile.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Özarslan, S. (2020). Evlilik Yaşı ve İçerdiği Sorunlar. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*(14), 249-259.

Özbay, F. (2014). Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı içinde, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması, Tespitler, Öneriler* (s. 56-89). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Özbay, F. (2017). *Dünden Bugüne Aile Kent ve Nufüs.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdemir, Ö. (2019). Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(47), 313-344.

Özer, İ. (2004). *Kentleşme Kentlileşme ve Kentsel Değişme.* Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve Aile Terapisi.* Ankara: PDREM Yayınları.

Poster, M. (1989). *Eleştirel Aile Kuramı.* (A. Tezcan Gürsoy, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Reşitoğlu Ünal, H. (2018). Aşk Adına Tüketmek Düğün Endüstrisine Sosyolojik Bir Bakış. N. Oktik , ve H. Reşitoğlu Ünal (Dü) içinde, *Aileyi Anlamak Disiplinler Arası Yaklaşım* (s. 73-94). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Russell, B. (2000). *Batı Felsefesi Tarihi İlkçağ.* (M. Sencer, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Sarı, Ö. (2018). Boşanmanın Sosyolojisi Toplumsal Boyutlar ve Bireysel Kesitler. N. Oktik, ve H. Reşitoğlu Ünal (Dü) içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 233-250). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Saygılı, A. (2014). Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 63*(1), 185-198.

Sennett, R. (2008). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri.* (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, R. (2019). *Gözün Vicdanı - Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam.* (S. Sertabiboğlu, ve C. Kurultay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sever, M. (2015). Kadınlık, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den Kadınlık mı Annelik mi?, Tina Miller'dan Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler ve Corinne Maier'den No Kid üzerinden bir karşılaştırmalı okuma çalışması. *Fe Dergi, 7*(2), 71-86.

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür.* (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.

Simmel, G. (2012). *Modern Kültürde Çatışma.* (T. Bora, N. Kalaycı, ve E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Smith, A. D. (1988). *Toplumsal Değişme Anlayışı (İşlevselci Toplumsal Değişme Kuramının Bir Eleştirisi).* (Ü. Oskay, Çev.) İzmir: Ege Üniversitesi.

Spagnola, M., ve Barbara, F. (2007). Family Routines and Rituals A Context for Development in the Lives of Young Children. *Infants ve Young Children, 20*(4), 284-299.

Stoeltje, B. J. (1992). Festival. R. Bauman (Dü.) içinde, *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments* (s. 261-271). New York: Oxford University Press.

Sunar, L. (2016). *Türkiye'de Toplumsal Değişim.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Tekeli, İ. (2002). Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı. U. Kocabaşoğlu (Dü.) içinde, *Modernleşme ve Batıcılık* (Cilt III, s. 45-60). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (2011). *Göç ve Ötesi.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekin, M. (2016). Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu. K. Canatan, ve E. Yıldırım içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 235-262). İstanbul: Açılım Kitap.

Tezcan, M. (2003). Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlenmesi. *Aile ve Toplum, 5*(2), 1-8.

Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga : Bir Fütürist Ekonomi Analiz Klasiği.* (S. Yeniçeri, Çev.) İstanbul: Koridor Yayıncılık.

Tuncer, M. C., ve Oktik, N. (2021). Kuşaklararası Tüketim İlişkilerine Sosyoekonomik Bir Bakış. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17*(37), 4352-4375.

Turan, S., ve Ayataç, H. (2020). Günümüzde Mahalle Kültürünü Sürdürebilmek veYeni Bir Kavram Arayışı Olarak "Sosyal Dayanıklı Mahalle": Kurtuluş-Feriköy Örneği. *Tasarım Kuram, 6*(31), 194-215. doi:http://dx.doi.org/10.14744/tasarimkuram.2020.36744

Turner, B. S. (2014). *Klasik Sosyoloji.* (İ. Çetin, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

TÜİK. (2022). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021.* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. 6 14, 2022 tarihinde https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/2029/taya%202021.pdf?sequ%20ence=1veisAllowed=y adresinden alındı

Ünalan, T. (2008). Ülke İçinde Yerinden Edilme Konusunda Dünyada Durum ve Mevcut Eğilimler. D. Kurban, D. Yükseker , A. B. Çelik, T. Ünalan, ve T. A. Aker içinde, *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 29-38). İstanbul: Tesev Yayınları.

Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı.* (Ö. Ozankaya, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Wirth, L. (1938). Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology, 44*(1), 1-24.

Yasa, İ. (1966). *Ankara'da Gecekondu Aileleri.* Ankara: Akın Matbaası.

Yıldırım, E. (2016). Aile ve Evlilik Türleri. K. Canatan, ve E. Yıldırım içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 65-82). İstanbul: Açılım Kitap.

Yıldız, Ö. (2013). İşverenlerin Bakış Açısından Türkiye'de Kadın İstihdamı: Bir Alan Araştırması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2*(3), 95-110.

Yılmaz Gökalp, G. (2018). *Micheal De Certeau'nun Gündelik Hayat Sosyolojisiyle Bir Analiz: Almanya'daki Türklerin Gündelik Hayat Pratikleri ve Taktikleri.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Zihnioğlu, Y. (1985). Aile İdeolojisi. D. Gittins içinde, *Aile Sorgulanıyor* (s. 7-8). İstanbul: Pencere Yayınları.

EKLER

Ek 1. Etik Kurul Kararı

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

Ek 2. Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Kod	**Cinsiyet**	**YAŞ**	**Doğum Yeri /Orjin**	**Şu An Oturduğu/ Yaşadığı Mahalle**	**Eğitim Düzeyi**	**Mesleği**	**Medeni Durumu**	**CU Kuk Sahipliği**	**Ses**
E1	Erkek	66	Ankara	Altıntepe	Lise	Teknik Eleman	Boşanmış	2	Orta
E2	Erkek	45	Adapazarı Orj: Bayburt	Maltepe	Lisans	Bilgisayar Müh.	Evli	-	Üst
K1	Kadın	46	Rize	Erenköy	Lise	Ev Hanımı	Boşanmış	2	Orta
K2	Kadın	24	Ankara	Acıbadem	Lisans Öğr.	Üniv. Öğr	Bekâr	-	Orta
K3	Kadın	55	Samsun	Cevizli	Lise-	Hemşire	Boşanmış	2	Orta
K4	Kadın	23	İstanbul Orj: Samsun	Cevizli	Lisans öğr.	Çevre Müh.	Bekâr	-	Orta
K5	Kadın	23	İstanbul Orj: Tokat	Kadıköy	Lisans	Öğrenci	Bekar	-	Alt
K6	Kadın	41	İstanbul Orj: Sivas	Kartal	Lisans	Psikiyatr	Evli	-	Üst
K7	Kadın	48	Sancaktepe Orj:Tekirdağ	Ataşehir	Lisans	Doktor	Evli	-	Orta
K8	Kadın	24	Üsküdar Orj:Manisa	Kadıköy	Lisans öğr.	Öğrenci	Bekar	-	Üst
K9	Kadın	22	Kadıköy Orj:Rize	Ataşehir	Lisans Öğ.	Öğrenci	Bekar	-	Üst
E3	Erkek	24	Kadıköy	Koşuyolu	Lisans	İşletme/grafikçi	Bekar	-	Üst
E4	Erkek	22	Kadıköy Orj:Elazığ	Kadıköy	Lise	Barmen	Bekar	-	Orta
E5	Erkek D:Kadın	24	Küçükyalı Orj: Sinop	Ataşehir	Lise	Veteriner	Bekar	-	Üst
K10	Kadın	51	Manisa	Kadıköy	Lisans	Öğretmen	Evli	2	Üst
K11	Kadın	71	Ayvalık	Ömerli	Lisans	Doktor	Evli	1	Üst
E6	Erkek	73	Artvin	Pendik	Kuran Kursu	Emekli	Evli	5	Alt
E7	Erkek	36	Osmaniye	Kadıköy	Y. Lisans	Satış Müdürü	Evli	-	Orta
K12	Kadın	66	Bursa	Moda	Lise	Grafik Tasarım	Boşanmış	1	Orta
K13	Kadın	59	Gümüşhane	Maltepe	İlkokul	Temizlik Işçisi	Evli	3	Alt
K14	Kadın	49	Manisa	Kadıköy	Lisans	Avukat	Boşanmış	2	Üst
K15	Kadın	43	Artvin	Maltepe	Y. Lisans	Gazeteci	Bekar	-	Orta
K16	Kadın	19	Van	Sancaktepe	Lise	öğrenci	Bekar	-	Alt
K17	Kadın	78	Rize	Üsküdar	İlkokul Dört	Ev Hanımı	Dul	7	Üst
K18	Kadın	36	İstanbul Orj: Darıca	Erenköy	Lisans	Psikolog	Boşanmış	-	Üst
E8	Erkek	51	İstanbul Orj: E.şehir	Şişli	Doktora	Öğr.Gör	Bekar	-	Orta
K19	Kadın	78	D.bakır	Çiftehavuzla	Lise	Ev Hanımı	Dul	2	Üst
E9	Erkek	52	Kars	Kadıköy	lise	Ticaret	Evli	2	üst
K20	Kadın	99	İstanbul Orj: Artvin	Pendik	Okula Gitmemiş	Ev Hanımı	Dul	6	Alt

E10	Erkek	51	İstanbul Orj: Bayburt	Bostancı	Orta-Lise terk	Ticaret	Evli	2	Üst
E11	Erkek	73	Kars	Kozyatağı	ilkokul	Ticaret	Evli	2	Orta
E12	Erkek	24	İstanbul Orj: Ordu	Göztepe	Lisans Öğr	Öğrenci	Bekar	-	Üst
E13	Erkek	18	Samandıra Orj:Erzurum	Samandıra	Lise	Öğrenci	Bekar	-	Alt
E14	Erkek	35	İstsnbul Giresun	Beykoz	Doktora	Öğrt. Görevlisi	Bekar	-	Orta
E15	Erkek	66	İstanbul Orj:D.bakır	Çiftehavuzlar	Lise-	Emlak Danışmanı	Evli	1	Üst
E16	Erkek	52	Sivas	Tuzla	Doktor	Öğret. Görevlisi	Bekar	-	Orta
K21	Kadın	51	İstanbul Orj. Trabzon	Ataşehir	Kuran Kursu-AÖL	Ev Hanım	Evli	3	Üst
K22	Kadın	33	İstanbul	Pendik	Lise	Sürüş Eğittm.	Evli	2	Üst
K23	Kadın	87	Ankara	Moda	Meslek Lisesi	Ev Hanımı	Dul	2	Üst
E17	Erkek	56	Van	Sultanbeyli	Lise	Ticaret	Evli	3	Orta
E18	Erkek	20	Van	Sultanbeyli	Lise	Öğrenci	Bekar	-	Orta
K24	Kadın	53	Konya	Maltepe	Kuran Kursu-Lisans	Öğretmen	Boşanmış	1	Orta
K25	Kadın	51	Tokat	Kızıltoprak	Lisans	Öğretmen	Boşanmış	1	Orta-
K26	Kadın	68	İzmit	Üsküdar	Orta	Kuaför	Dul	2	Alt
K27	Kadın	72	Bayburt	Maltepe	Okula Gitmemiş	Emekli	Dul	4	Orta
K28	Kadın	55	Sivas	Acıbadem	Lise	Emekli bankacı	Evli	2	Orta
E19	Erkek	78	Bolu	Feneryolu	H.H.O	Emekli Asker	Evli	2	Orta-Üst
E20	Erkek	66	Konya	Pendik	Lisans	Öğretmen	Evli	2	Orta
K29	Kadın	48	İstanbul Orj: Nevşehir	Çengelköy	Lisans	Ev Hanımı	Evli	3	Üst
E21	Erkek	50	Sivas	Çekmeköy	Teknik lise	İnşaat teknik Elemanı	Boşanmış	2	Orta-alt
K30	Kadın	19	Sivas	Çekmeköy	Lise	Öğrenci	Bekar	-	Alt
K31	Kadın	28	İzmir	Ataşehir	Lise	Hemşire	Evli	1	Orta
E22*	Erkek	66	İstanbul	Maltepe	Y. Lisans	Makine Müh.	Boşanmış	2	Üst
E23	Erkek	42	Ankara	Maltepe	lise	Memur	Evli	1	Orta
E24	Erkek	44	Tunceli	Ataşehir	Lisans	Avukat	Evli	2	Üst
K32	Kadın	66	İstanbul	Kadıköy	Doktora	Öğr. Görev.	Bekar	-	Orta
E25	Erkek	51	İzmit Orj: Ankara	Tuzla	Lisans	AR-GE	Evli	1	Orta üst
K33	Kadın	51	Çankırı	Maltepe	lise	Memur	Bekar	-	Orta
K34	Kadın	83	Beyoğlu	Üsküdar	Ilkokul	Ev Hanımı	Dul	3	Alt
E26	Erkek	73	Çankırı	Üsküdar	Lisans	Emekli Avukat	Evli	2	Üst
K35	Kadın	73	Bolu	Maltepe	Öğretmen Lisesi-	Emekli Öğretmen	Evli	2	Orta
E27	Erkek	21	İstanbul Orj:Drdu	Göztepe	lise	makinacı	Bekar	-	Orta

E28	Erkek	51	Ordu	Kalamış	Y.Lisans	Üst Düzey Yönetici	Evli	2	Üst
E29	Erkek	55	Sivas	Suadiye	Y.Lisans	Dershaneci	Evli	2	Üst
E30	Erkek	18	İstanbul Orj:Tunceli	Dudullu	Lise	Öğrenci	Bekar	-	Alt
E31	Erkek	55	Ağrı	Kadıköy	Ilkokul	Inşaatçı	Evli	4	Üst
K36	Kadın	71	Tokat	Ümraniye	ilkokul	Ev Hanımı	Evli	5	Orta
E32	Erkek	74	Bitlis	Kartal	orta	Memur	Evli	4	alt
K37	Kadın	24	Van	Sarıgazi	İlköğretim	Tekstil	Evli	-	Alt
K38	Kadın	55	Bingöl	Sarıgazi	orta	Siyaset	Ayrı Yaşıyor	2	Alt
E33	Erkek	38	İstanbul Orj:Erzurum	Samandıra	Lise	Teknik Eleman	Bekar	-	Orta
K39	Kadın	24	İstanbul Orj: Afyon	Maltepe	Lise	Tekstil	Evli	-	Alt
E34	Erkek	59	Kars	Sancaktepe	İlkokul	İnşaat İşçisi	Evli	4	Alt
E35	Erkek	48	Trabzon	Ataşehir	Lise	Ticaret	Evli	2	Üst
E36	Erkek	70	Kars	Çekmeköy	ilkokul	Emekli	Evli	2	Alt
K40	Kadın	49	Ordu	Tuzla	ilkokul	Ev hanımı	evli	3	alt
K41	Kadın	18	Bingöl	Sancaktepe	ilköğretim	Tekstil işçisi	bekar	-	alt

ÖZGEÇMİŞ

Zeynep EKŞİ

Eğitim

Derece	Yıl	Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı
Yüksek Lisans	2012	Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı
Lisans	2005	Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü
	1996	İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

İş/İstihdam (Varsa)

Yıl	Görev
1996- Halen	Muhasebe ve Finans Müdürü

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri (Varsa)

Yıl	Kurum
2008- …	TÜRMOB - İSMMMO

Yayınlar ve Diğer Bilimsel/Sanatsal Faaliyetler

Ekşi Z. (2021) Toplumsal Cinsiyet Gölgesinde Ergenlik ve Kadın Olmak (içinde) Varışlı B. ve Oktik N. Yaşam Evreleri Anlamak

Ekşi, Z (2018) Siber Aldatma (içinde) Oktik,N ve Reşitoğlu,H.Ü Aileyi Anlamak s.207-231

Ekşi, Z (2012) "Etnik Kimlik İnşası ve Dönüşümü" Sancaktepe'de Yapılan Niteliksel Bir Araştırma 2010-11 Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Danışman: Prof. Fr. Belma Akşit